

TAHSIN GEMIL

ROMÂNII
ȘI
OTOMANII
ÎN SECOLELE
XIV - XVI

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Texte digitizate la Biblioteca Județeană Mureș în cadrul proiectului
"Mai aproape de lectură: biblioteca publică în serviciul studenților".
Proiect realizat cu sprijinul Administrației Fondului Cultural Național.

INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA”
BIBLIOTECA ISTORICĂ LXXIV

TAHSIN GEMIL

ROMÂNII ȘI OTOMANII
ÎN SECOLELE XIV-XVI

CUPRINS

Introducere

Capitolul I. CADRUL JURIDIC AL RAPORTURILOR ȚĂRILOR ROMÂNE CU POARTA OTOMANĂ ÎN SECOLELE XIV – XVI

1. „Război sfânt” și „Casa păcii”
2. De la „răscumpărarea păcii” la suzeranitatea protectoare a Porții
3. Suzeranitate otomană efectivă și restrictivă

Capitolul II. RELAȚIILE POLITICE ALE ȚĂRILOR ROMÂNE CU POARTA OTOMANĂ ÎN SECOLELE XIV – XVI

1. Se ridică o nouă putere
2. Primele contacte româno-otomane
3. Mircea cel Bătrîn și Bayezid Fulgerul
4. Țara Românească în interregnul și restaurația otomană
5. Țările române și regenerarea forței otomane
6. Românii în fața unui nou imperiu
7. Țările române în politica otomană de dominație mondială

Capitolul III. RELAȚII ECONOMICE ROMÂNO-OTOMANE ÎN SECOLELE XIV – XVI

1. Drumuri și schimburi comerciale
2. Haraci și peșcheșuri
3. Negot dirijat

Încheiere

Summary

3. Mircea cel Bătrîn și Bayezid Fulgerul

Odată cu domnia lui Bayezid I - care a ocupat tronul pe câmpul de luptă de la Kossovo - , în istoria otomană a început o fază distinctă. Bayezid I a renunțat la sistemul expansiunii treptate a predecesorilor săi, inaugurând o linie politică de forță, ce a vizat unirea într-o structură imperială a Anatoliei turco-musulmane și a Peninsulei Balcanice ortodoxe. În acest sens, el a intensificat acțiunile de cuceriri, în primul rând în Anatolia, organizând în același timp și atacuri repetate asupra Constantinopolului, unde a dorit să stabilească reședința puterii sale imperiale, centralizate și absolutiste. Ca instrumente eficiente ale centralizării, el a promovat cu precădere robii, nu numai în armată, ci și în funcțiile administrative și în donațiile de *timar*-uri (fiefuri condiționate de slujbă credincioasă). Bayezid I a instituit elementele centralizării, de inspirație imperială turco-mongolă și romano-bizantină, în toate domeniile de activitate ale statului, inclusiv în viața de curte, unde a prefigurat tipul padișahului otoman.⁸³ De altfel, este semnificativ faptul că Bayezid I a fost primul conducător otoman căruia califul abassid i-a acordat oficial titlul de *sultan ar-Rum*,⁸⁴ tot el fiind și cel dintâi care a fost recunoscut în Europa drept *Imperator Turchorum*.⁸⁵

Forțând procesul de centralizare imperială, Bayezid I a schimbat linia politicii de expansiune a predecesorilor săi, îndreptînd-o în principal în Anatolia, pe cînd politica sa europeană a fost subsumată țelului său vizînd lichidarea, principatelor turco-musulmane vasale sau independente.⁸⁶ Vechile cronicile otomane și, pe baza lor, unii istorici contemporani, atribuie această orientare anatoliană a politicii lui Bayezid I influenței elementelor creștine (renegate), îndeosebi bizantine și sîrbe, de la curtea sa.⁸⁷ Fără să negăm rolul unor asemenea consilieri din anturajul lui Bayezid I (de pildă, soția sa Olivera, fiica cneazului Lazăr, a avut într-adevăr o mare înrîurire), trebuie să relevăm totuși faptul că Anatolia a reprezentat izvorul și baza puterii otomane. Era firesc ca procesul de centralizare imperială să vizeze în primul rând această regiune, cu atît mai mult cu cît opoziția față de otomani era atunci mult mai puternică în Anatolia, decît în Balcani. În Anatolia turco-musulmană nu își avea obiect politica de largă toleranță religioasă practică de otomani cu atîta eficiență în Peninsula Balcanică. Dar forțarea expansiunii în Anatolia a generat reacții antiotomane în Europa sud-estică, după cum acțiunile coercitive sau ofensive desfășurate de sultan în această parte au avut imediat repercusiuni în cealaltă parte. Bayezid I a fost nevoit să ducă neconținut lupte, adeseori concomitent, în ambele regiuni. Campaniile sale, într-o parte și alta a strîmtorilor Bosfor și Dardanele, s-au succedat cu o mare repeziciune, de unde și supranumele său de Yıldırım (Fulgerul) și cronologia inextricabilă a acestor evenimente în izvoarele istorice.

Forțele turco-osmane au trecut Dunărea, pentru înfrîna oară, în vremea lui Bayezid I. Tot el a fost și primul sultan otoman care a condus personal o mare campanie militară în teritoriul românesc. Bayezid I a inițiat aceste acțiuni ca părți integrante ale politicii sale imperiale, avînd în vedere rolul tot mai activ al Țării Românești în cadrul eforturilor sud-est europene și anatoliene menite să zăgăzuiească expansiunea otomană și, implicit, să submineze realizarea programului imperial al sultanului.

⁸³ Bayezid I a adoptat, în acest sens, îndeosebi modelul ilhanid de guvernare întruchipat de Ghazan han (1295-1304) (vezi Joel Shinder, *Early Ottoman Administration in the Wilderness: Some Limits on Comparison*, in „International Journal of Middle East Studies”, London-New York, vol. 9 (1978), p. 489-516).

⁸⁴ Halil İnalcık, *The Ottoman Empire...*, p. 56; P. Wittek, *Le Sultan de Rum*, în „L'Annuaire de L'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves”, t. VI (1938), Bruxelles, p. 20-22.

⁸⁵ N. Iorga, *Veneția în Marca Neagră*, în „Analele Academiei Române. Mem. Sect. Ist.”, s. II, t. XXXVI, București, 1914, p. 17 (1 087).

⁸⁶ Potrivit lui Yılmaz Öztuna (*Osmanlı imparatorluğu* (Imperiul otoman), în „Türkiye Ansiklopedisi”, cilt XXVI, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1977, p. 90-93), la sfîrșitul domniei lui Murad I (1389) hotarele otomane cuprindeau 291.000 km² în Europa și 208.000 km² în Asia, iar la sfîrșitul domniei lui Bayezid I (1402), teritoriul otoman din Asia era de peste 500.000 km², pe cînd cel din Europa era de 442.000 km², ceea ce înseamnă că Bayezid I mărise stăpînirea otomană de 2,5 ori în Anatolia și doar de 1,5 ori în Rumelia. Se pare că în acest din urmă indice au fost incluse, însă, și țări pe deplin independente atunci (Țara Românească, bunăoară), ceea ce înseamnă că, în realitate, diferența dintre cele două indicative este mult mai mare, în favoarea cuceririlor lui Bayezid I în Anatolia.

⁸⁷ Stanford J. Shaw, *op. cit.*, I, p. 29; Ferenc Szakály, *op. cit.*, p. 75.

Așa cum am arătat, vechile cronicile turcești consemnează prima trecere peste Dunăre a oștilor otomane în cadrul vastelor operațiuni militare corelate ordonate de Bayezid I, îndată după bătălia de la Kossovo. Aceste acțiuni paralele, conduse de renumiți comandanți (Evrenos, Timurtaş, Pașa Yiğit, Firuz), nu au fost menite cuceririi țărilor respective, ci doar ocupării unor puncte strategice și centre economice (Skoplje, Cetruz, Vodina, Kratova ș.a.). Se urmărea astfel consolidarea stăpînirii otomane din sudul Dunării și pregătirea condițiilor pentru cucerirea propriu-zisă a teritoriilor vizate. Orudj bin Adil - care, după părerea noastră, este cel mai apropiat în timp de aceste evenimente⁸⁸ - notează lapidar că: „Yiğit Pașa a mers și a cucerit Skoplje, iar numitul Firuz bey, de asemenea, avîntîndu-se, a cucerit Vidinul. În sfîrșit, s-au așezat la Edirne. Evrenos bey a cucerit și el Vodina și Cetruz, iar Firuz bey, trecînd în Țara Bomânească, a făcut incursiune și s-a întors cu pradă foarte bogată. Hanul Yıldırım a mers și s-a așezat la Bursa ... în 791 (1389).”⁸⁹ În *Cronicile anonime*, care, se pare, nu reprezintă altceva decît o prelucrare dezvoltată a cronicii lui Orudj, se arată: „în acel an (791), Yıldırım Bayezid a cucerit minele de la Kratovo cu regiunea din jur. Era un oștean viteaz cu numele de Firuz bey. <Bayezid> l-a trimis pe acesta, care a mers și a cucerit Vidinul. Venind de acolo, Yıldırım han s-a așezat la Edirne. După aceea au dat învoire de incursiune lui Firuz bey; mergînd <și> repezindu-se în țara Valahiei, a făcut incursiune. A venit cu prăzi foarte multe. Și, la rîndul său, Pașa Yiğit, care este stăpînul lui Ishak bey, s-a repezit și a făcut incursiune în Bosnia; a cucerit țara Bosniei. După aceea Yıldırım han a ajuns la Bursa...”⁹⁰ Un alt cronicar, Așikpașazade, care a trăit tot în secolul XV, scrie și el că, în anul 791 (1389), de la Edirne, Bayezid și cei din jurul său „au trimis oameni și în țara lui Laz<ăr> și la minele de la Kratovo cu ținuturile înconjurătoare și la toate minele; le-au luat în stăpînire. La Skoplje l-au trimis pe Pașa Yiğit bey, care este stăpînul lui Ishak bey; și îi este ca un părinte. Pe acesta l-au trimis. La Vidin l-au trimis pe Firuz bey. Într-un cuvînt, au cucerit cea mai mare parte a țării lui Laz<ăr>. În cele din urmă au ajuns la Edirne. Cadavrul lui Gazi Murad ban îl trimiseseră chiar la Bursa. Cînd Bayezid han se afla în Rumelia, Karamanoğlu săvîrșise tîlhării în țara Hamid. Pe Evrenos l-au lăsat iarăși la Serres. Acesta a mers și a cucerit Vodina; a cucerit și Cetruz. Și, în această parte, Firuz bey a trecut pe la Vidin și s-a repezit în Valahia; și s-a întors cu multe prăzi. Și, în această parte, de vilaietul (țara - n.ns.) Bosnia s-a ocupat Pașa Yiğit bey. Au adus mulți robi și bunuri lui Bayezid han, la Edirne. Bayezid han a venit la Bursa, unde s-a ocupat cu lucrări de binefacere...”⁹¹ În schimb, Kemalpașazade (1468-1534) plasează aceste evenimente în anul 792 hegira (20 decembrie 1389 - 8 decembrie 1390): „Se arată cum vestitul Firuz Bey, ridicînd stindardul războiului sfînt <și> ajungînd, a luat cetatea Vidin și cum, într-o zi norocoasă, trecînd dincolo de abundentul fluviu Dunărea, a făcut *akîn* (incursiune - n.ns.) în țara ghiaurilor fără credință...” Continuînd în același stil pompos, Kemalpașazade precizează însă că „țara Valahiei în vremea aceea nu era încă *il (el)* (în sens de provincie otomană sau supusă - n.ns.); era răzvrătită ...”⁹² Incursiunile în Albania, Bosnia și Serbia sînt relatate de Kemalpașazade în același an 792, ca și deplasarea lui Bayezid I de la Edirne la Bursa, „în timpul iernii.”⁹³

Așadar, cu excepția lui Kemalpașazade, care este, de altminteri, cel mai îndepărtat în timp dintre cronicarii citați aici, există o unanimitate în privința datării acestor incursiuni paralele în a doua jumătate a anului 1389, cînd sultanul se afla încă la Edirne.⁹⁴ Abia după terminarea cu succes

⁸⁸ Credem că Orudj a murit înainte de anul 1453. Această ipoteză am susținut-o în teza noastră de licență (1965), păstrată în manuscris la Biblioteca Facultății de istorie-filozofie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași.

⁸⁹ *Orudj*, ed. Fr. Babinger, p. 26 și 97; *Cronici turcești...*, I, ed. M. Guboglu și M. A. Mehmed, p. 48.

⁹⁰ *Die Altosmanischen Anonymen Chroniken „Tevarih-i Al-i Osman”*, ed. Friedrich Giese, I, Breslau, 1922, p. 27-28.

⁹¹ *Așikpașazade (Așikpașaoğlu)*, ed. N. Atsız, I, p. 134 - 135.

⁹² Valeriu Veliman, *O cronică turcească despre domnia lui Mircea cel Mare*, în „Revista arhivelor”, nr. 4, 1986, p. 372-373.

⁹³ *Ibidem*, p. 375.

⁹⁴ Acest debut al luptelor româno-otomane este datat, în istoriografia noastră, în anul 1391 și chiar mai tîrziu. Nu există argumente convingătoare în acest sens. Se caută astfel să se găsească o explicație pentru atacul lui Mircea la Karmovasi, plasat - după părerea noastră, greșit - în anul 1393. Vezi reafirmată această cronologic forțată la N. Șerbănescu, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 279 - 283.

a acestor acțiuni militare, Bayezid a trecut în Anatolia, la Bursa, de unde, după un scurt timp, a declanșat campaniile pentru cucerirea Anatoliei. În orice caz, în mai 1390, Bayezid se afla în tabăra de la Afyon-Karahisan, unde l-a întâlnit solul venețian Francesco Quirini.⁹⁵

Bayezid I vroia să aibă spatele asigurat, în Peninsula Balcanică, atîta vreme cît avea să fie concentrat în Anatolia. Atacul condus de Firuz bey a purtat o asemenea semnificație, fiind prima reacție otomană (implicit și o recunoaștere) față de rolul tot mai activ pe care și-l asumase Țara Românească în eforturile îndreptate către respingerea noii puteri ce se dezvoltă în sud-estul Europei. Firuz bey a acționat în baza unei decizii a lui Bayezid I; el nu a urmărit doar scopuri economice, de jaf, ci obiectivul politico-militar bine precizat de a intimida Țara Românească, pentru a o sili astfel să adopte o poziție de neintervenție în sudul Dunării. În acest scop a lovit Firuz bey mai întîi țaratul de la Vidin, care a trebuit să accepte suzeranitatea otomană. Alături de statul bulgar de la Tîrnovo, țaratul de la Vidin urma să constituie astfel o nouă zonă de tampon, sub control otoman, față de Țara Românească.

Avînd în vedere rolul important pe care Țara Românească îl jucase în evenimentele din 1387-1389, turcii deveniseră conștienți de valoarea angajării românilor în frontul de luptă antiotoman. De altfel, după anihilarea rolului Serbiei, Țara Românească rămăsese singura forță (alături de Ungaria) capabilă să inițieze și să conducă lupta antiotomană din această parte a Europei.

Incursiunea lui Firuz bey în Țara Românească a intervenit într-un moment în care relațiile lui Mircea cel Bătrîn cu Sigismund de Luxemburg erau încordate, probabil datorită disputei pentru stăpînirea banatului de Severin.⁹⁶ În decembrie 1389, solii Țării Românești au încheiat, cu sprijinul domnului Moldovei, tratatul de alianță cu Polonia.⁹⁷ Confirmat de Mircea cel Bătrîn la 20 ianuarie 1390, acest act prevedea ajutorul mutual împotriva Ungariei.⁹⁸ Este clar că în acea vreme amenințarea ungară era mai presantă pentru Țara Românească decît cea otomană. Dar, în primăvara lui 1390, Mircea urmărea diminuarea caracterului antiungar al alianței sale cu regele Poloniei.⁹⁹ Se înțelege că, între timp, intervenise o anumită destindere în raporturile dintre Mircea și Sigismund. Cauza acestui început al apropierii dintre domnul Țării Românești și regele Ungariei trebuie căutată în dezvoltarea conștiinței pericolului comun - creșterea alarmantă a amenințării otomane, demonstrată limpede de atacul lui Firuz bey și de incursiunile otomane în Albania și, mai cu seamă, în Serbia și Bosnia, adică în zonele de interes direct ale regatului ungar.

La începutul anului 1390,¹⁰⁰ Bayezid I a inaugurat politica sa de forță vizînd centralizarea Anatoliei sub puterea sa imperială. Emirul de Karaman, profitînd de deplasarea sultanului în

⁹⁵ Elizabeth A. Zachariadou, *Trade and Crusade. Veneitian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice, 1983, p. 77.

⁹⁶ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 231-232; N. Șerbănescu, N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 274-275.

⁹⁷ Hurmuzaki, *Documente*, 1-2, p. 315 - 318.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 322.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 323-324.

¹⁰⁰ Halil İnalcık, în „Archiwum Ottomanicum”, Tomus III, 1971, p. 276, și Elizabeth A. Zachariadou, *op. cit.*, p. 76, datează în 1389 debutul cuceririlor lui Bayezid I în Anatolia. Citîndu-l pe N. Iorga (*Veneția în Marea Neagră*, loc. cit., p. 1101). E. Zachariadou stabilește în iulie 1389 trecerea sultanului în Anatolia. Se pare că, îndată după lupta de la Kossovo, Bayezid I a trecut în Anatolia, de unde a revenit curînd la Edirne; aici a așteptat el reîntoarcerea generalilor săi trimiși în expediții de intimidare în vestul și nordul Peninsulei Balcanice. În manuscrisul de la Cambridge al cronicii atribuită lui Orudj sînt notate două deplasări ale sultanului la Bursa, în perioada imediat următoare luptei de la Kossovo; prima, îndată după această bătălie, iar a doua, după isprăvirea menționatei campanii coordonate: „Evrenos bey a cucerit Vidinul (corect *Vodina*) și Cernova (corect *Cetrus*). Firuz bey, trecînd prin Vidin, a făcut incursiune în țara Valahiei; s-a întors cu nenumărate prăzi. Yıldırım han a plecat *din nou* (subl. ns.) la Bursa, unde, așezîndu-se, a construit o geamie, o medrese și un azil” (*Orudj*, ed. Franz Babinger, p. 97). Prima deplasare a lui Bayezid în Anatolia poate fi legată de nevoia consolidării tronului și, eventual, de aprecierea forței de opoziție mobilizată de emirul de Karaman. Se știe că, în tabăra otomană de la Kossovo, s-au aflat și oști din numeroase emirate turcești vasale din Anatolia. Dar, Ibn Hadjer arată că: „în acest an (1390 - n.ns.) s-au iscat certuri între emirii Anatoliei (*mülûk-i Rûm*), pentru că, anul trecut, cînd Murad bey din Casa otomană fusese ucis, domnia o luase Bayezid și îl omorîse pe Yakub, celălalt fiu (al lui Murad). Aflînd acest fapt, emirii anatolieni s-au adunat în jurul lui Karaman-oğlu și au început războiul împotriva lui Bayezid” (apud Yaşar Yücel, *XIII-XV. Yüzyıllar kuzey-balı Anadolu tarihi Çoban-oğulları, Candar-oğulları Beylikleri* (Istoria Anatoliei nord-vestice în sec. XIII - XV. Beilicurile Ciobanizilor și Djandarizilor), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1980, p. 76).

Balcani, în 1389, își reafirmase deschis pretențiile de hegemonie anatoliană, atacând teritorii otomane și străduindu-se să activeze, sub conducerea sa, o largă coaliție a statelor turcești din Anatolia. Lovitura lui Bayezid I a fost îndreptată la început asupra beilicurilor egeene Aydin și Menteșe, căci emirul de Karaman acționa în înțelegere cu Sf. Scaun și puterile maritime italiene (Veneția avea baze comerciale la Palatia și Theologo, pe teritoriul celor două emirate). E. Zachariadou crede că Aydin și Menteșe au fost cucerite înainte de 6 martie 1390, dată pe care o poartă „commisio” al ambasadorului Veneției, trimis la Bayezid I pentru a obține confirmarea tratatelor comerciale încheiate de Republica lagunelor cu cele două emirate egeene anexate de otomani.¹⁰¹ În aceeași campanie, Bayezid I a ocupat și orașul bizantin Philadelphia (Alaşehir), precum și beilicurile vasale Saruhan, Germian și Hamid, din vestul Anatoliei. Abia după aceste cuceriri, Bayezid a pornit împotriva emirului de Karaman, Alaeddin Ali. Deși aliații acestuia din Sivas și Kastamonu, Kadi Burhaneddin și, respectiv, Süleyman al II-lea, au căutat să-i vină în ajutor, emirul de Karaman a fost nevoit să încheie pace cu Bayezid I, cedându-i teritorii și recunoscându-se vasalul acestuia,¹⁰² probabil în toamna aceluiași an 1390.

Întreaga Anatolie vestică se afla acum sub controlul sultanului otoman. Următoarea etapă o constituia cucerirea Anatoliei nordice și, apoi, a aceleia centrale și răsăritene. Aceste obiective erau reclamate și de nevoia de a controla importante drumuri comerciale care străbăteau Anatolia, în primul rând cel al mătășii, care lega Tebriz de Bursa.

Emirul de Karaman fiind eliminat - cel puțin pentru un timp - din competiția pentru hegemonia Anatoliei, beii statelor desființate sau amenințate de Bayezid I s-au regrupat în jurul lui Kadi Burhaneddin, conducătorul puternicului stat Sivas-Kayseri din răsăritul Anatoliei. Această formațiune politică era în măsură, într-adevăr, nu numai să respingă cu succes ofensiva otomană, ci să și rivalizeze cu puterea otomană în privința supremației asupra Anatoliei.¹⁰³ Tendințele de dominație ale lui Kadi Burhaneddin au produs însă neîncetate disensiuni și regrupări în tabăra potrivnică lui Bayezid I, ceea ce a înlesnit desigur reușita politicii acestuia de cuceriri în Anatolia.

Campania otomană pentru cucerirea Anatoliei nord-vestice, mai precis a emiratului de Kastamonu-Sinop, a fost pornită în primăvara anului 1391. Acest eveniment are importanță și pentru istoria românească, întrucât în vechile izvoare narrative turcești el este prezentat în corelație cu temerarul atac al lui Mircea cel Bătrân împotriva bazei acingșilor de la Karınovası și, implicit, cu marea expediție otomană soldată cu lupta de „la Rovine” sau (și) Argeș. Părerile istoricilor în privința campaniei lui Bayezid I împotriva emiratului de Kastamonu-Sinop sînt tot atît de diferite,¹⁰⁴ ca și în privința expediției sale la nord de Dunăre, în Țara Românească.

Recent, E. Zachariadou a avansat o nouă schemă cronologică în această privință,¹⁰⁵ schemă pe care o considerăm suficient de bine argumentată, fiind în concordanță și cu tabloul cronologic pe care l-am propus noi înșine, independent însă de autoarea amintită.¹⁰⁶

În registrul de socoteli al coloniei genoveze Pera din Constantinopol a fost notată, la 5 iulie 1391, acordarea unei sume de bani trimisului lui Bayezid I, care adusese frunțașilor coloniei vestea despre înfrîngerea și uciderea emirului de Kastamonu, Süleyman al II-lea Pașa, (*Bassa de Castamen*), ca și despre anexarea întregului teritoriu al acestuia (*et obtinuit totum suum*

¹⁰¹ Elizabeth A. Zachariadou, *Manuel II Palaeologos on the Strife Between Bayezid I and Kadi Burhan al-Din Ahmad*, în „Bulletin of the School of Oriental and African Studies,” XVIII, London, 1980, p. 472 (republicat în Elizabeth A. Zachariadou, *Romania and the Turks (c. 1300-c. 1500)*, Variorum Reprints, London, 1985). Vezi N. Iorga, *op. cit.*, p. 1102 - 1103.

¹⁰² Mustafa Cezar, Mithat Serteğlu, ș.a., *Resimli-haritalı Mufasssal Osmanlı tarihi* (Istoria otomană amănunțită, cu ilustrații și hărți), I, Istanbul, 1958, p. 148; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *op. cit.*, I, p. 260-266. Acești autori datează în 1391 expediția împotriva Karamaniei.

¹⁰³ Vezi Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti* (Kadı Burhaneddin Ahmed și statul său), Ankara, 1970. O formă rezumată a acestei cărți a apărut, sub semnătura aceluiași autor, la Ankara, în 1987.

¹⁰⁴ Se propun anii 1389-1390, 1391, 1392 și chiar 1393 pentru datarea acestui eveniment (vezi I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, p. 276, n. 1).

¹⁰⁵ Elizabeth A. Zachariadou, *op. cit.*

¹⁰⁶ Tahsin Gamil, *op. cit.*, p. 340-343, cu deosebirea că am datat în „primăvara lui 1392” cucerirea Kastamonului și uciderea emirului Süleyman al II-lea.

territorium).¹⁰⁷ De asemenea, într-un vechi calendar (*takvim*) din timpul lui Murad al II-lea (1421-1451) există mențiunea: „Lupta cu Süleyman Paşa şi ocuparea Osmancik-ului de către otomani a fost în şapte sute nouăzeci şi trei (9 decembrie 1390 - 28 noiembrie 1391).”¹⁰⁸ Se poate conchide că regiunea Kastamonu a fost luată în stăpânire de Bayezid I în mai-iunie 1391. Emiratul de aici - cunoscut şi sub denumirea de beilicul Djandarizilor sau Isfendiyarizilor - nu a dispărut totuşi în întregime; el a continuat să existe încă multă vreme în porţiunea din jurul oraşului sud-pontic Sinop, sub conducerea lui Mübarizeddin, fratele şi rivalul defunctului Süleyman al II-lea. Deşi redus ca întindere teritorială şi relativ mic ca putere militară, emiratul de Sinop a reprezentat totuşi un însemnat şi constant element de opoziţie faţă de otomani, graţie politicii sale abile şi mereu active de agregare a forţelor antiotomane. Acelaşi emir de Sinop a întreţinut legături statornice de colaborare şi cu Mircea cel Bătrîn, care se afirmase deja ca unul din cei mai redevabili oponenţi ai otomanilor în Europa.¹⁰⁹ De bună seamă, Marea Neagră a înlesnit legătura dintre ţarmul ei românesc şi emiratul de Sinop, de pe ţarmul ei anatolian. Nu se cunosc încă acte oficiale încheiate sau schimbate între Mircea şi Mübarizeddin, dar ştirile transmise de vechile cronicile otomane şi desfăşurarea evenimentelor ne îndreptăţesc să afirmăm că acest înzestrat principe turc a fost, poate, cel mai fidel aliat al marelui voievod român în lupta împotriva creşterii puterii otomane, luptă desfăşurată adeseori coordonat în sud-estul Europei şi în Anatolia, tocmai în baza colaborării strânse dintre domnul Țării Româneşti şi emirul de Sinop.

Atacarea de către Bayezid I a emiratului de Kastamonu reprezenta o acţiune vădit duşmănoasă faţă de Kadi Burhaneddin, care nu numai că era aliat cu emirul Süleyman al II-lea, dar nutrea şi dorinţa de a-şi extinde controlul asupra regiunii sud-pontice. Ciocnirea directă dintre cei doi rivali turci la hegemonia anatoliană era inevitabilă.¹¹⁰

Potrivit cronicii *Bezm ü Rezm* (Adunare şi război), redactată la curtea lui Burhaneddin, de către Aziz ibn Ardaşir Astarabadî,¹¹¹ campania otomană împotriva emiratului de Kastamonu l-a determinat pe Burhaneddin să-şi mobilizeze forţele şi să pornească în ajutorul aliatului său de la Kastamonu. Numai că Bayezid I l-a înfrînt şi ucis pe Süleyman al II-lea înainte ca oştile Sivasului să fi putut interveni. Deşi Ardasin Astarabadî vorbeşte de înaintarea neîntreruptă a lui Burhaneddin şi chiar de o mare victorie a acestuia, obţinută la Çorum, asupra lui Bayezid, totuşi, alte surse, de asemenea contemporane, lasă să se înţeleagă o altă stare a faptelor.

Din scrisorile trimise la Constantinopol de împăratul bizantin Manuel al II-lea Paleologul¹¹² în timpul acestei campanii otomane, la care a luat parte în calitate de vasal al lui Bayezid I, reiese că, după anexarea regiunii Kastamonu, Bayezid a înaintat, timp de şase luni, pînă dincolo de Ankara; Burhaneddin s-a retras încontinuu, evitînd confruntarea directă cu sultanul otoman. Aşa-zisa victorie de la Çorum a lui Burhaneddin nu a fost, în realitate, decît dispersarea unui detaşament otoman trimis de Bayezid I să atragă de partea sa triburile locale.¹¹³

Intervenţia militară a lui Burhaneddin a fost totuşi de natură să salveze emiratul de Sinop; beilul de aici a fost însă constrîns să recunoască suzeranitatea sultanului otoman, fapt datat de E. Zachariadou la sfîrşitul toamnei anului 1391.¹¹⁴ Supunerea lui Mübarizeddin din Sinop s-a dovedit însă doar de conjunctură, de vreme ce, în primăvara lui 1392, Bayezid I a început pregătiri intense pentru o campanie de mare anvergură, pe apă şi uscat, împotriva aceluiaşi emirat de Sinop.¹¹⁵

¹⁰⁷ L. T. Belgrano, *Prima serie di documenti riguardanti la Colonia di Pera, secondo saggio delle spese della Masseria*, în „Atti della Società Ligure di Storia Patria”, XIII (1877-1884), p. 164.

¹⁰⁸ I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, I, p. 276, n. 1. Alte „calendare” din secolul al XV-lea indică însă pentru aceleaşi evenimente anii: 792 (20 XII 1389 - 8 XII 1390) sau 794 hegira (29 XI 1391 - 16 XI 1392) (Yaşar Yücel, *XIII - XV. Yüzyıllar...*, p. 83, n. 206 a.).

¹⁰⁹ Yaşar Yücel, *op. cit.*, p. 84.

¹¹⁰ Idem, *Kadi Burhaneddin*, p. 28-29.

¹¹¹ Ediţia Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, 1928, p. 400-402 (apud Yaşar Yücel, *XIII - XV. Yüzyıllar...*, p. 82-83).

¹¹² Istoricii turci contemporani afirmă această înfrîngere a lui Bayezid Fulgerul, datînd-o în iulie 1392 (I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, I, p. 277; M. Cezar, M. Sertoğlu, *op. cit.*, I, p. 159; Yaşar Yücel, *op. cit.*, p. 85).

¹¹³ Elizabeth A. Zachariadou, *op. cit.*, p. 478.

¹¹⁴ *Ibidem*, p. 474 şi 478.

¹¹⁵ N. Iorga, *Veneţia în Marea Neagră*, p. 37-38 (1107-1108).

Negreșit, această acțiune era menită să ducă la cucerirea acestui important port sud-pontic și la lichidarea emiratului din jurul său, care constituia acum un obiectiv major al disputei dintre Bayezid I și Burhaneddin. Numai că expediția nu a mai avut loc. Cronicarul otoman Neșri motivează anularea mării campanii împotriva Sinopului din primăvara lui 1392 de acțiunile ofensive declanșate la sud de Dunăre de demnul Țării Românești, acțiuni soldate cu distrugerea centrului de acingii de la Karmovasi.¹¹⁶ Într-adevăr, surse europene contemporane atestă prezența lui Bayezid I, în primăvara și vara anului 1392, în Peninsula Balcanică, mai precis în partea ei nord-vestică, unde oștile otomane s-au ciocnit cu forțele Ungariei și ale Țării Românești.¹¹⁷ Această ofensivă sud-dunăreană a regelui Sigismund de Luxemburg este cunoscută și vechilor cronicari otomani, care o confundă, însă, parțial, cu cruciada din 1396, condusă de același rege.¹¹⁸ Este de presupus că prin această expediție din 1392, Sigismund de Luxemburg a urmărit să-și extindă controlul asupra țaratului lui Șışman, probabil ca urmare a unei înțelegeri cu acesta,¹¹⁹ dar și cu Mircea cel Bătrîn, dacă avem în vedere însemnătatea strategică a țaratului de la Tîrnovo pentru securitatea hotarului dunărean al Țării Românești. În orice caz, este limpede faptul că această primă ofensivă antiotomană mai importantă a regelui Ungariei a putut porni numai după îmbunătățirea raporturilor sale cu domnul Țării Românești. Mircea cel Bătrîn se afirmase deja ca un factor activ al luptei antiotomane și, ceea ce era foarte important în acele împrejurări, întreținea strânse legături cu opoziția anatoliană, în primul rând cu beii de Sinop. De altminteri, vechii cronicari otomani arată că atacul lui Mircea la Karinovasi ar fi fost incitat de către beii de Sinop și de ceilalți emiri anatolieni refugiați la curtea acestuia.¹²⁰

În același timp, Kadi Burhaneddin, alarmat de marile pregătiri ale lui Bayezid I, își mobilizase din nou forțele și, în înțelegere cu alți emiri anatolieni, în primul rând cu cel de Karaman, pornise în ajutorul Sinopului.¹²¹ Preparativele navale, în colaborare cu Bizanțul, ordonate de Bayezid I (primele de asemenea anvergură din istoria otomană) au fost de natură să îngrijoreze cât se poate de serios Veneția, care avea interese comerciale majore în bazinul pontic și, mai ales, în cel egeean. Veneția ocupase o serie de insule în Marea Egee și se străduia să constituie o coalitie maritimă împotriva otomanilor (cu Mitillene, Rodos, Chios și Cipru). În vara lui 1392, amiralul-șef venețian Dandulo primise ordinul de a ataca flota otomană.¹²² Pericolul în partea europeană devenise presant pentru Bayezid I, cu atât mai mult cu cât, în același timp, pornise și acțiunea militară româno-ungară la sud de Dunăre.

Așadar, credem că, în 1392 s-a desfășurat o vastă acțiune europeană-anatoliană, inițiată și corelată în baza legăturilor pe care domnul Țării Românești le avea cu emirul de Sinop. Ea a reprezentat prima reacție „competitivă” față de politica de forță dezvoltată de Bayezid I. Intervenția militară combinată româno-ungară în Balcani a relevat defecțiunea sistemului politic otoman din sudul Dunării, reclamînd, în consecință, atenția principală a sultanului în această parte. Bayezid I a fost nevoit să renunțe, temporar, pînă după bătălia de la Nicopole (25 septembrie 1396), la continuarea politicii sale de centralizare a Anatoliei și să amîne, pînă în 1395, asediul Constantinopolului. Altfel spus, ofensiva româno-ungară la sud de Dunăre, din vara lui 1392, a îngreunat și a întîrziat desfășurarea politicii imperiale a lui Bayezid I. După 1392, sultanul otoman s-a străduit să întărească sistemul său politico-militar din Balcani. În acest sens, au fost extinse cuceririle pe linia imperială a Dunării, precum și pe litoralul egeean, cu rostul de a respinge eventuale atacuri coalizate, de tip cruciat, peste Dunăre și pe mare. În iulie 1393, Bayezid I a lichidat țaratul bulgar de la Tîrnovo, iar cetățile Nicopole, Silistra, Rusciuk și, probabil, Turnu (Niopole Mic) au trecut sub controlul forțelor otomane, posibil chiar în 1392.¹²³

¹¹⁶ Neșri, ed. Fr. Taeschner, I, p. 85-86; cronicarul datează însă aceste evenimente în 1391.

¹¹⁷ Zezi Elizabeth A. Zachariadou, *op. cit.*, p. 479-480; Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 342.

¹¹⁸ Zezi Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 342, n. 50.

¹¹⁹ Ferenc Szakály, *op. cit.*, p. 74.

¹²⁰ Aurel Decei, *Expediția lui Mircea cel Bătrîn împotriva acingiiilor de la Karinovasi (1393)*, în Aurel Decei, *Relații româno-orientale*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 140-155.

¹²¹ Zezi Y. Yücel, *op. cit.*, p. 81-83; I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, I, p. 278 - 277.

¹²² Halil Inalçik, în „Archivum Ottomanicum”, III, 1971, p. 278; E. A. Zachariadou, *op. cit.*, p. 479.

¹²³ Zezi Talisin Gemil, *Mircea I' Ancien face à la politique imperiale ele Bayezid Ier*, în „Revue roumaine d'

La rîndul lor, atît domnul Țării Românești, cît și regele Ungariei au intensificat preparativele pentru o nouă confruntare, de această dată de proporții, cu sultanul otoman. Cum domnul român nu pierduse, însă, niciodată din vedere primejdia majoră ce o reprezenta pentru țara sa o apropiere prea mare de Ungaria, politica sa și în aceste împrejurări a fost marcată de aprecierea cu maximă atenție a raportului de forțe dintre cele două puteri agresive de la hotarele sale. Pînă la concretizarea largii coaliții europene promovată de Sigismund, domnul român a socotit necesar să evite invazia otomană și să ia distanța de siguranță față de Ungaria, ajungînd la o înțelegere cu sultanul, probabil în 1392 sau 1393.¹²⁴ Dacă acest prim acord româno-otoman a fost într-adevăr încheiat, el nu a presupus nicidecum afectarea independenței Țării Românești; pentru ambele părți, el a purtat valoarea unei garanții temporare de neintervenție la sud și, respectiv, la nord de Dunăre. Altfel spus, acceptăm această înțelegere ca armistițiu bilateral, de care aveau nevoie, aproape în aceeași măsură, atît Mircea cît și Bayezid. Realitatea a dovedit utilitatea lui, mai cu seamă pentru domnul român, care a reușit astfel să facă pregătirile necesare pentru marea confruntare cu Bayezid, evitînd, în același timp, subordonarea politico-militară a țării sale față de regatul ungar.

Prima campanie sultanală la nord de Dunăre, soldată cu renumita luptă de „la Rovine” și (sau) Argeș, a suscitat și suscită încă discuții contradictorii în istoriografia noastră. S-au conturat în acest sens trei poziții principale: 1) partizanii vechii cronologii, care datează această luptă la 10 octombrie 1394; 2) cei care au reluat și exacerbat ipoteza lui B. P. Hasdeu, I. C. Litzica și G. Sp. Radojičić, anume cea a unei singure campanii, terminată cu bătălia din 17 mai 1395; 3) istoricii care acceptă două sau mai multe campanii ale lui Bayezid I împotriva Țării Românești (în toamna lui 1394, în primăvara lui 1395 și, apoi, încă una în toamna lui 1396 sau 1397).¹²⁵ Între aceste opinii se află și supoziția noastră, după care expediția lui Bayezid I la nord de Dunăre s-a desfășurat către sfîrșitul verii sau la începutul toamnei anului 1395.¹²⁶

Problema nu este încă tranșată. Sînt de așteptat noi documente relevante, cu valoare de probe indubitabile.¹²⁷ Pînă atunci nu poate fi respinsă nici supoziția privind desfășurarea a două sau chiar mai multor campanii sultanale la nord de Dunăre, așa cum Bayezid I a făcut și împotriva oponenților săi principali din Anatolia.¹²⁸ În orice caz, reafirmăm părerea noastră că depășirea

histoire”, nr. 1-2, 1986, p. 11.

¹²⁴ Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, p. 118, n. 89. Cronicarul *Aşikpasazade* (ed. cit., p. 137) menționează un ultimatum al sultanului către Mircea, imediat după înfrîngerea regelui la Krusevac, în 1392. Vezi și argumentul documentar invocat de Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 11. Regretăm că nu am putut consulta ultimul studiu al lui Gh. I. Constantin, *Le traité entre le Sulan Baiazet I-er et la Valachie*, în „Der Islam”, Bd. 59, Heft 2, 1982, p. 254 - 284.

¹²⁵ Despre istoriografia acestei probleme de cronologie vezi *Marele Mircea Voievod*, coord. Ion Pătroi, Edit. Academiei, București, 1987, p. 254 - 299; 344 - 348; 408 - 414.

¹²⁶ Această ipoteză am formulat-o întîia oară în noiembrie 1984, într-o comunicare prezentată la Sesiunea științifică a Muzeului de istorie națională și arheologie din Constanța, apoi am dezvoltat-o într-o comunicare susținută, în octombrie 1985, în cadrul Laboratorului de studii otomane de la Universitatea din București. În sfîrșit, ea a văzut lumina tiparului în „Revue roumaine d'histoire”, nr. 1 - 2, ianuarie-iunie 1986, p. 3 -21, precum și în *Marele Mircea Voievod*, p. 330 -364.

¹²⁷ Nu au rezolvat problema nici comunicările prezentate relativ recent de Octavian Iliescu (*Semnificația politică a domniei lui Vlad I (1395-1396)*, în cadrul Societății române de studii bizantine (16 martie 1988), și Nicușor Constantinescu (*Rovine-10 octombrie 1394. Argumente istorico-arheologice*, în cadrul Institutului de arheologie din București (23 martie 1988). Ambii autori au contestat data de 17 mai 1395 și au căutat să o susțină pe cea de la 10 octombrie 1394.

¹²⁸ Dacă adepții datei de 10 octombrie 1394 se sprijină în principal pe o mențiune din variantele tîrzii ale analelor sîrbești (vezi Anca Iancu, *Știri despre români în izvoarele istoriografice sîrbești (secolele XV - XVII)*, în *Studii istorice sud-est europene*, ed. E. Stănescu, Edit. Academiei, București, 1974, p. 17-18), partizanii datei de 17 mai 1395 aduc ca argumente esențiale două surse bisericești: prima este o însemnare adăugată la un manuscris sîrbesc („tipikonul lui Roman”), cu date și identificare incerte, iar a doua este o *gramma* bizantină, datată sigur în octombrie 1395. „Tipikonul lui Roman”, întocmit în 1331 și la care s-a adăugat textul unui zapis din 13 noiembrie 1382, conține și însemnarea: „luna mai, ziua 17: s-a săvîrșit Konstantin Dragaș” (V. Jagić, *Opisi i izvodi iz nekoliko južnoslo-vinskii rukopisa*, în „Starine”, V, Zagreb, 1873, p. 6). Acest Konstantin Dragaș a fost identificat cu acel Konstantin Jegligevac pomenit în anelele sîrbești ca mort în bătălia de la Rovine. Dar data de 10 octombrie 6903/1394, menționată în aceleași letopisețe sîrbești pentru lupta de la Rovine, este respinsă, ca apocrifă, de „maiști”, pe cînd „octombriști” pun sub semnul întrebării identificarea celor doi Konstantin cu una și aceeași persoană. Anul 1395 este extras din *gramma* bizantină mai sus amintită. Acest act reprezintă angajamentul solemn al călugărilor din mănăstirea Sf. Ioan Botezătorul

limesului imperial al Dunării de către sultan implica riscuri mai mari decât în cazul acțiunilor sale ofensive în Anatolia și Balcani. Trecerea Dunării însemna confruntarea directă cu forțele creștine cele mai redutabile ale frontului antiotoman din acea vreme, anume cu Țara Românească și Ungaria, iar prin extensie cu întreaga Europă creștină.¹²⁹ Cuceririle otomane peste Dunăre reprezentau un obiectiv al etapei a doua a politicii imperiale promovată de Bayezid I. Acest obiectiv era reclamat în primul rând de sistemul ponto-danubiano-eghean de securitate a capitalei naturale a noului imperiu, capitală pe care Bayezid o vedea în Constantinopolul încă bizantin. De aceea, trecerea Dunării de către sultan în această primă etapă a politicii sale imperiale, consacrată prioritar centralizării forțate a Anatoliei, trebuie să fi fost reclamată de o necesitate majoră imediată, pe care noi o vedem în noua „cruciadă” pornită de Sigismund de Luxemburg, prin Țara Românească, începând cu aprilie-mai 1395. Tratatul de la Brașov, din 7 martie 1395, încheiat între Mircea și Sigismund¹³⁰ a reprezentat un element de bază al programului de cruciadă inițiat pe scară largă de către regele Ungariei.¹³¹ Moartea neașteptată a soției sale, regina Maria de Anjou, la sfârșitul lunii iunie sau la începutul lunii iulie a anului 1395, a pus lui Sigismund problema gravă a însuși legitimității domniei sale în Ungaria, contestată vehement de cumnata sa, regina Hedwiga a Poloniei. În consecință, regele ungar a fost nevoit să-și tempereze zelul său cruciat și să nu

(„Petra”) din Constantinopol de a respecta condițiile daniei (de 500 + 100 hyperperi) împăratului Manuel al II-lea și a soției sale, Elena; se cerea îndeplinirea cu strictețe a slujbelor religioase necesare pomenirii „preaslăvitului domn al Serbiei, kir Constantin”, tatăl împărătesei Elena. Prima sumă era destinată cumpărării unui imobil de natură să aducă mănăstirii un venit de circa 50 hyperperi pe an, care să acopere plata slujbelor săptămânale și anuale de pomenire, pe timp nelimitat; iar a doua sumă, de 100 hyperperi, trebuia să servească slujbelor religioase prevăzute a fi săvârșite pentru un mort în perioada de pînă la parastasul de un an, adică la: 40 zile, trei luni, șase luni și nouă luni (publ. de Fr. Miklosich, Ios. Müller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*..., I, Vindobonae, 1862, p. 260 - 262). „Maiiști” pun semnul egalității între cele trei persoane omonime, menționate în trei izvoare diferite. Altfel spus, potrivit „maiștilor”, ar fi vorba de tatăl împărătesei Elena, Constantin Dragaș, mort la 17 mai 1395, în lupta de la Rovine.

Dar diferența nefirească de timp (de circa cinci luni) dintre data morții acestuia și cea a daniei făcută pentru pomenirea lui „imediată” nu a reținut în chip special atenția nimănui. Or, se știe că primele slujbe de pomenire a unui mort se fac exact la timp, adică la împlinirea a 40 zile, trei luni etc. de la data decesului. Dacă admitem identificarea și cronologia avansate de „maiiști”, trebuie să acceptăm și faptul cu totul neobișnuit că, acestui „domn al Serbiei”, rudele sale imperiale nu i-au făcut slujbele canonice de pomenire la împlinirea a 40 zile și a trei luni de la moartea sa. În cazul în care o asemenea situație (într-adevăr excepțională chiar și printre oamenii de rînd) era reală, credem că ea ar fi fost totuși motivată în documentul monahilor de la Petra. De asemenea, în același document a fost lăsat liber (editorii nu fac nici o precizare) locul datei de deces al pomenitului Constantin. Oare această dată (17 mai?) nu a putut fi aflată nici după cinci luni la curtea imperială bizantină?! Legătura dintre această *gramma* și însemnarea din „tipikonul lui Roman” ni se pare greu de susținut. Mai degrabă credem că dania imperială pentru pomenirea lui Constantin Dragaș s-a făcut imediat după aflarea veștii despre moartea lui („la Rovine”, *poate* la 10 octombrie 1395), data precisă urmînd să fie trecută ulterior în act.

¹²⁹ Atît susținătorii datei de 10 octombrie 1394, cît și partizanii datei de 17 mai 1395, în privința bătăliei de la Rovine, nu acordă importanța cuvenită cauzelor imediate și de perspectivă ale acestei *prime campanii sultanale la nord de Dunăre*. Explicarea ei ca o simplă reacție la atacul lui Mircea de la Karinovasi (Krajna?) este de natură să-i reducă semnificația și dimensiunile politico-militare, implicit și ale rezistenței românești. De asemenea, dată fiind distanța mare în timp dintre incursiunea lui Mircea la Karinovasi, din 1392 (fie chiar și 1393?), și expediția lui Bayezid la nord de Dunăre, din 1394 sau 1395, nu se poate totuși realiza o legătură directă de cauzalitate între aceste două evenimente, cu atît mai puțin în cazul „fulgerului” Bayezid.

¹³⁰ Hurmuzaki, *Documente*, 1-2, p. 359-361. Vezi și Aurel Decei, *Notes sur une nouvelle synthèse de l'histoire des Roumains*, în „Revue roumaine d'histoire”, nr. 6, 1972, p. 1003 - 1005.

¹³¹ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 253, a remarcat că alianța româno-ungară consfințită prin acest tratat de la Brașov „era ca în vederea unei cruciade, oștile craiului nu erau destinate numai să alunge pe turci din Țara Românească, ci să treacă chiar dincolo de Dunăre”. De la Brașov, în februarie 1395, a adresat Sigismund apelurile sale la noua cruciadă, pe care o pregătea încă din 1393, îndată după cea de mică ampoare din 1392 (vezi Hurmuzaki, *Documente*, 1-2, p. 383 - 384). Solul regelui ungar, Ioan de Kanizsa, purtînd invitația lui Sigismund pentru cruciadă, a sosit la Paris în aprilie 1395 (N. Iorga, *Philippe de Mézières et la Croisade au XIV-e siècle*, Paris, 1896, p. 488). Vezi Barbu Cămpina, *Scrieri istorice*, I, Edit. Academiei, București, 1973, p. 262. Însuși campania nereușită a lui Sigismund în Moldova, de la începutul anului 1395, a fost menită să alinieze și această țară românească în frontul cruciat (cf. Radu Manolescu, *Campania lui Sigismund de Luxemburg în Moldova (1395)*, în „Analele Universității București”, seria științe sociale, istorie, an. XV (1966), p. 59 - 74).

depășească linia Dunării.¹³² Planul inițial al regelui prevedea ofensiva în Balcani, eventual în corelație cu acțiunile navale venețiene pe litoralul Greciei și cu cele ale opoziției anatoliene.

La sfârșitul anului 1393, în Anatolia răsăriteană își făcuse apariția puternicul cuceritor al Asiei - Timur Lenk. Belicurile anatoliene supuse sau amenințate de Bayezid I sau de sultanul mameluc Barkuk și de Kadî Burhaneddin au recunoscut imediat suzeranitatea lui Timur. În același timp, din inițiativa lui Burhaneddin, s-a constituit o coaliție împotriva lui Timur, cu participarea lui Barkuk, Bayezid și a lui Toktamîș, hanul Hoardei de Aur. Situația din Anatolia s-a caracterizat printr-o incertitudine totală, până către sfârșitul verii lui 1391, când Timur a renunțat deodată la ofensiva sa anatoliană, pentru a se îndrepta în grabă împotriva lui Toktamîș, care atacase regiunea Șirvan din Caucaz. Imediat, ceilalți membri ai coaliției antitimuride au declanșat ample acțiuni de represalii împotriva formațiunilor politice care trecuseră de partea lui Timur. Între toamna lui 1394 și primăvara anului următor, Burhaneddin s-a ocupat de readucerea în supunere a emirilor de Erzindjan și Karaman, pe când Barkuk a desfășurat operațiuni de pedepsire împotriva triburilor arabe din Siria și a vasalului său anatolian, Dülkadîr.¹³³ La rîndul său, Bayezid I a pornit o nouă expediție împotriva emirului de Sinop, vasalul său încă neînving și în permanentă activitate antiotomană.¹³⁴ Așa cum reiese din știrea transmisă de Orudj, emirul de Sinop profitase de intervenția lui Timur în Anatolia pentru a recupera regiunea Kastamonu, ce fusese anexată de otomani în 1391. Fără a fi învinși emirul de Sinop a găsit totuși necesar să recunoască din nou suzeranitatea lui Bayezid, în baza revenirii la situația teritorială dinaintea apariției lui Timur în Anatolia.¹³⁵ Dată fiind atenția deosebită pe care Bayezid I a acordat-o mereu emiratului de Kastamonu-Sinop, credem că această campanie otomană în nord-vestul Anatoliei a pornit imediat după îndepărtarea pericolului timurid și s-a desfășurat în paralel cu acțiunile coercitive conduse de Burhaneddin și Barkuk. Or, în variantele târzii ale analelor sîrbești, expediția lui Bayezid împotriva Țării Românești este datată tocmai în această vreme, adică în toamna anului 1394.¹³⁶ Problema refacerii stăpînirii otomane din Anatolia, răvășită de intervenția lui Timur, era de stringentă actualitate pentru Bayezid, pe cînd la Dunăre nu se profila în acea vreme vreo amenințare serioasă.

Evenimentele din partea europeană s-au precipitat începînd cu anul 1395, cînd s-au intensificat atacurile venețiene în bazinul egeean și au devenit evidente pregătirile de ofensivă cruciată în Balcani ale regelui Ungariei. În aceste împrejurări se pare că a inițiat Bayezid I faimoasa „conferință” de la Serres (Verria), la care a convocat pe toți vasalii săi creștini, pentru a le proba credința.¹³⁷ Pseudo-Ruhî, transmis de Neșri, arată că, îndată după campania de la Kastamonu-Sinop, Bayezid ar fi pornit în grabă, „fără a aștepta sosirea primăverii”, împotriva „ghiaurilor frînci”, care debarcaseră pe coastele Rumeliei și distruseseră o mulțime de locuri, producînd o mare panică. Cu această ocazie, în ziua de 19 Cemaziyulahîr 796 (21 aprilie 1394), sultanul otoman ar fi ocupat Salonicul.¹³⁸ Este vorba aici de atacurile venețiene asupra țărmurilor Greciei, săvîrșite în timpul

¹³² Viorica Pervain, *Din relațiile Țării Românești cu Ungaria la sfîrșitul veacului al XIV-lea*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie”, Cluj-Napoca, XVIII (1975), p. 106 - 112, apreciază că regele s-a înapoiat în regat în august-septembrie 1395.

¹³³ Cronicarul mameluc Aynî (1360 - 1451) notează că sultanul Barkuk a pornit în campanie, de la Cairo, împotriva pericolului timurid, la 9 februarie 1394 și a ajuns la Damasc în ziua de 23 martie 1394. Aici a primit Barkuk solia lui Toktamîș, care i-a cerut ajutorul contra lui Timur, precum și pe cea a lui Bayezid, care i-a transmis dorința sultanului otoman de cooperare pe plan militar pentru îndepărtarea amenințării timuride (Âdile Âbidin, *Aynînin İkdülcuman fi Tarihi Ehlizzeman adlı. tarihinde Osmanlılara ait verilen malûmatın tetkiki* (Critica știrilor despre otomani din cronică lui Aynî, intitulată „Colier de perle la istoria oamenilor vremii”), în „Tarih Semineri Dergisi”, II, Istanbul, 1938, p. 186).

¹³⁴ Yaşar Yücel, *op. cit.*, p. 86; idem, *Timur'un dış politikasında Türkiye ve Yakın-Doğu 1393-1402* (Turcia și Orientul Apropiat în politica externă a lui Timur 1393 - 1402), Ankara, 1980, p. 48.

¹³⁵ Orudj, ed. Fr. Babinger, p. 31 și 101.

¹³⁶ Anca Iancu, *op. cit.*, p. 17 - 18.

¹³⁷ J. W. Barker, *Manuel II Paleologus (1391-1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship*, New Brunswick, N.J., 1969, p. 120 - 121, datează în 1394 această inițiativă insolită a lui Bayezid, pe cînd H. İnalcık, în recenzie la această lucrare, este de părere că ea s-a desfășurat la Veriia-Berrhoia (Kara Ferya), „după subjugarea finală a Bulgariei” (în „Archivum Ottomanicum”, III, 1971, p. 276).

¹³⁸ Neşri, ed. Fr. Taeschner, p. 88. Vezi H. İnalcık, *op. cit.*, p. 276 - 277.

desfășurării campaniei sultanale în nord-vestul Anatoliei, din toamna-iarna anului 1394 sau în perioada imediat următoare, adică la începutul anului 1395. Numai că Neşri antedatează cu un an evenimentele din acea perioadă, fapt neobservat însă de prof. Halil İnalcık, care a pus în evidență această informație.¹³⁹ Aşadar, raportat la anul real 797, Salonicul a fost cucerit de Bayezid la 16 aprilie 1395, după care - potrivit lui Neşri și a izvorului său de bază, Pseudo-Ruhî - sultanul otoman s-a aflat, în fruntea oștilor sale, la Atena, apoi la Bursa, pentru ca, la începutul verii lui 1395, să purceadă la un nou asediu al Constantinopolului. Este de la sine înțeles că, în lumina acestei știri, Bayezid nu putea să fie la 17 mai 1395 „la Rovine”, oricât de „fulger” ar fi fost el. În această ordine de idei, credem că „ghiaurii frînci” - împotriva cărora pornise în campanie Bayezid, atunci cînd îl căutase solul lui Miranşah, fapt menționat în scrisoarea amintită a lui Timur - nu sînt alții decît venețienii și nu românii lui Mircea cel Bătrîn și oștile lui Sigismund de Luxemburg, cum am presupus mai înainte.¹⁴⁰ Cu toate acestea, documentul în cauză nu poate fi izolat în întregime de expediția sultanului în Țara Românească, căci, atunci cînd el a fost scris (către sfîrșitul anului 1395), Timur nu știa încă nimic despre rezultatul acestei acțiuni militare apusene a sultanului, pe care o dorea încununată de succes, astfel încît Bayezid să poată coopera cu el împotriva lui Toktamîș, aflat atunci în nordul Mării Negre. Or, dacă nu este vorba aici doar de o simplă formulă diplomatică, singura cale pentru otomani de ieșire către Hoarda de Aur se afla în regiunea gurilor Dunării.

Dar este sigur că, cel puțin, o mare campanie condusă personal de Bayezid I împotriva Țării Românești a avut loc. Considerăm că ea s-a desfășurat ca o reacție la acțiunile ofensive antiotomane ale lui Sigismund (în corelație cu atacurile venețiene în Marea Egee), indiscutabil și ale lui Mircea, din vara anului 1395, probabil după retragerea regelui din Țara Românească.¹⁴¹ În raportul ambadorului Mantovei la Buda, Paul de Armaninis, din 10 decembrie 1395, se arată că regele nu putea merge la întâlnirea programată cu regele Boemiei, Vaclav al IV-lea, din cauza invaziei turcilor în Țara Românească (*Hoc dico quia Turchi presentialiter territorium Valachie multum invadunt* ...), de unde își prelungiseră apoi atacurile pînă în împrejurimile Brașovului și ale Timișoarei; în preajma datei de 29 septembrie, comitele de Timiș reușise să obțină o victorie asupra cetelor de acîngii.¹⁴²

Aşadar, Mircea cel Bătrîn a fost nevoit să facă față singur marii lovituri declanșate de Bayezid I. În acea vreme, Sigismund era confruntat cu revolta contestatară a nobilimii din nordul și apusul regatului, precum și cu atacul cu pretenții de succesiune al cumnatei sale angevine din Polonia.¹⁴³ Într-o primă bătălie, desfășurată probabil „la Rovine”, undeva în sud-vestul Țării Românești, oștile lui Mircea au obținut o strălucită biruință. O recunosc chiar cronicile otomane timpurii, contopind însă două lupte într-una singură.¹⁴⁴ Apoi, copleșit de forțele otomane și părăsit de o parte a boierimii, Mircea a fost nevoit să cedeze (probabil la Argeș) tronul rudei sale de sînge Vlad I.¹⁴⁵

¹³⁹ Această anticipare cronologică a lui Neşri a fost relevată de Mustafa A. Mehmed, *Aspecte ale demersului politic al domnitorului Mircea cel Mare în sud-estul Europei*, în „Cercetări de istorie și civilizație sud-est europeană”, III (1986), București, 1987, p. 90-91.

¹⁴⁰ Tahsin Gemil, *Mircea I' Ancien...*, p. 15 - 17; idem, în *Marele Mircea Voievod*, p. 346 - 348. În această scrisoare trimisă lui Bayezid, probabil către sfîrșitul anului 1395, Timur își exprima dorința că, „dacă - cu voia marelui Allah - veți fi biruitor în războiul sfînt (*gazve vü ğihad*) pe care îl aveți cu *ghiaurii frînci* (*bâ-küffar-i Ferenk*), atunci să trecem împreună la acțiune” împotriva lui Toktamîș. Acest „război sfînt” al lui Bayezid fusese motivul întoarcerii din drum al solului lui Miranşah („aflînd pe drum că ați poruncit pornirea către partea de apus a țărilor Domniei voastre, el s-a întors înapoi”). Acest sol fusese trimis să-l anunțe pe Bayezid despre victoria lui Timur asupra lui Toktamîș (15 aprilie 1395) și să-i propună alianță. Aşadar, în luna mai 1395, cînd credem că a fost această solie tătarească, Bayezid se afla în campania împotriva „frîncilor” venețieni, pe litoralul vestic al Mării Egee.

¹⁴¹ Vezi Ilie M i nea, *Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919, p. 69 - 70.

¹⁴² Viorica Pervain, *op. cit.*, p. 112 - 113. Vezi și I. Minea, *op. cit.*, p. 69 - 70.

¹⁴³ B. Cămpina, *op. cit.*, p. 268-269.

¹⁴⁴ *Cronici turcești...*, I, p. 39, 48 - 49 ș.a.

¹⁴⁵ Într-o recentă comunicare (vezi nota 127), O. Iliescu a avansat ideea că ascensiunea lui Vlad I a fost expresia alternativei politice promovată de boierii olteni, ca reacție româno-ortodoxă împotriva presiunii crescute ungaro-

Înălțat pe scaunul domnesc cu ajutorul sultanului, Vlad I a acceptat desigur suzeranitatea protectoare a acestuia. În orice caz, pînă la sfîrșitul scurtei sale domnii, Vlad I a rămas dușmanul neîmpăcat al regelui Ungariei.¹⁴⁶ În 1399, Sigismund deplîngea insuccesul inițiativei sale de cruciadă din 1395, arătînd că „atunci a fost pierdută Valachia și Dunărea a ajuns în stăpînirea dușmanului.”¹⁴⁷ Sigismund de Luxemburg exprima aici, de fapt, esența politicii regatului față de Țara Românească, căreia îi conferise doar rolul și rostul de bază de atac și bastion de apărare a Ungariei împotriva otomanilor; regele ungar nu renunțase cîtuși de puțin la vechile sale planuri de a-și subordona în întregime Țara Românească. Numai că, domnii și boierii români, fiind pe deplin conștienți de aceste obiective ale regalității ungare, au știut să le contracareze, promovînd cu consecvență și abilitate o politică de echilibru. Într-o asemenea direcție s-a înscris soluția aducerii pe tron a lui Vlad I, în 1395, atunci cînd presiunea regatului ungar asupra Țării Românești dobîndise trăsături agravante, ca și înlăturarea grabnică a acestuia (tot de către boierii țării), după victoria lui Bayezid I la Nicopole, în 1396, cînd a fost marcată o foarte primejdioasă deteriorare a balanței de forțe dintre puterea otomană și cea ungară.¹⁴⁸ Așa se explică și faptul că, pînă la sfîrșitul îndelungatei sale domnii, Mircea nu a mai fost confruntat cu defecțiunea boierimii, care l-a susținut, în întregimea ei, în toate străduințele sale îndreptate către combaterea puterii otomane.¹⁴⁹

Instalarea lui Vlad I de către sultan și politica vădit ostilă Ungariei promovată de acesta au însemnat, practic, și o lovitură dată regatului ungar, care își vedea astfel pierdute pozițiile din Țara Românească și, în consecință, devenea vulnerabil atacului otoman. Sigismund de Luxemburg a precipitat pregătirile pentru declanșarea ofensivei generale a lumii creștine. Marea coaliție europeană constituită era o cruciadă nu numai în formă, ci și în conținut; ea a urmărit eliminarea turcilor din Balcani numai pentru a face loc dominației catolice, mai cu seamă a Ungariei. Bătălia de la Nicopole (25 septembrie 1396) a reprezentat, de fapt, ciocnirea violentă dintre politica expansionistă europeană-catolică și cea otomano-islamică. Era pentru prima oară cînd cele două tendințe se loveau direct, într-o confruntare de proporții continentale. Cruciații au pierdut bătălia, nu numai datorită superiorității tactice a turcilor,¹⁵⁰ ci și din cauză că forța ofensivă otomană era canalizată într-o singură direcție politică, pe cînd cea a coaliției europene era subminată de diversitate și contradicții. Dezastrul de la Nicopole a marcat, de fapt, falimentul întreprinderilor internaționale de tip cruciat.

Pe de altă parte, victoria lui Bayezid I la Nicopole asupra forței unite a Europei de atunci a constituit un factor deosebit de important pentru dezvoltarea politicii sale de centralizare într-o

catolice, presiune devenită alarmantă prin tratatul de la Brașov, din 7 martie 1395 (Această idee este reafirmată și demonstrată de autor în recentul său studiu: *Vlad I-er, voievoade de Valachie: le règne, le sceau et les monnaies*, în „Revue roumaine d'histoire”, nr. 1 - 2, 1988, p. 73 - 105 (vezi p. 100 - 101). B. Cămpina (*op. cit.*, p. 264 - 265) relevase constituirea unei facțiuni prootomane în jurul pretendentului Vlad, care, în aprilie 1395, ar fi „trimis 50 soli cu daruri scumpe” la Bayezid, cerîndu-i sprijinul împotriva lui Sigismund și Mircea. Intențiunile anexioniste ale regelui ungar au devenit cît se poate de evidente în vara lui 1395, cînd el a pus stăpînire pe cetatea Nicopole Mică (Turnu) („... ipsum castrum... reobtinendo et fideles castella nos in eodem reliquendo”) (Viorica Pervain, *op. cit.*, p. 109, n. 100).

¹⁴⁶ Vezi actul de omagiu al lui Vlad I către regina și regele Poloniei, din 28 mai 1396, în Hurmuzaki, *Documente*, 1-2, p. 374 - 375. Vezi și Veniamin Ciobanu, *Țările române și Polonia. Secolele XIV-XVI*, Edit. Academiei, București, 1985, p. 26.

¹⁴⁷ Apud V. Motogna, *Politica externă a lui Mircea cel Bătrîn*, Gherla, 1924, p. 42; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 259; V. Pervain, *op. cit.*, p. 113.

¹⁴⁸ În menționata sa comunicare, din 16 martie 1988, O. Iliescu conchidea că, în cazul unei biruințe decisive a cruciaților la Nicopole, Țara Românească ar fi fost aservită efectiv și chiar anexată de regatul ungar (vezi Octavian Iliescu, *Vlad I-er*... , p. 101).

¹⁴⁹ B. Cămpina, *op. cit.*, p. 278.

¹⁵⁰ Sigismund și Mircea erau singurii comandanți din tabăra creștină care aveau experiența luptelor cu otomanii. De aceea - cum arăta martorul ocular Johann Schiltberger - atunci cînd „domnul Țării Românești a cerut să i se îngăduie să dea primul atac, ... regele încuviință bucuros”. Vanitatea cavalerilor apuseni a fost însă mai puternică decît rațiunile tactice ale regelui ungar și ale domnului român (vezi *Călători străini despre țările române*, vol. I, ed. Maria Holban, Edit. Științifică, București, 1968, p. 29). Aceeași informație și într-o altă sursă de epocă, pusă de curînd în valoare de Șerban Papacostea, *Mircea la Nicopole (1396): o mărturie ignorată*, în „Revista de istorie”, 7, 1986, p. 696-698. Vezi și Aziz S. Atiya, *The Crusade in the Fourteenth Century*, în „A History of the Crusades”, vol. III, ed. Harry W. Hazard, The University of Wisconsin Press, 1975, p. 21-25.

structură imperială a întregului teritoriu euro-asiatic controlat de forțele sale. Marele succes reputat la Nicopole împotriva cruciaților i-a oferit lui Bayezid o bază morală extraordinară în cadrul lumii islamice, lume care avea încă proaspete în memoria colectivă distrugerile și suferințele provocate de cruciade și cruciați. Dar ambițiile politice ale lui Bayezid au crescut așa de mult, încât a ajuns curînd să supraliciteze forța de care dispunea. Cu alte cuvinte, la Nicopole a început numărătorea inversă pentru colapsul de la Ankara. Găsim nimerită aprecierea lui P. Wittek, că succesul lui Bayezid la Nicopole se numără printre „victoriile care sînt mai dăunătoare decît înfrîngerile.”¹⁵¹

După Nicopole, Bayezid a reluat cu o energie și mai mare asaltul asupra Constantinopolului, asalt ce fusese întrerupt de atacul cruciat. Dispariția lui Kadi Burhaneddin, în 1398, a înlesnit progresul rapid al expansiunii otomane în răsărit. Beilicul de Karaman, inițiatorul principal al acțiunilor antiotomane din Anatolia, fusese lichidat - ce-i drept, temporar - în 1397. Cu excepția emiratului de Erzindjan și a unei porțiuni sudice rămasă sub dominația mamelucilor, întreaga Anatolie a trecut sub controlul lui Bayezid I. Profitînd și de tulburările din Egipt, izbucnite după moartea sultanului Barkuk (iunie 1399), Bayezid I a trecut și dincolo de Eufrat. Emirul de Erzindjan fiind însă vasalul lui Timur, presiunile exercitate de sultanul otoman asupra acestuia au constituit un motiv imediat pentru revenirea cuceritorului tătar în Anatolia.¹⁵² Începea astfel conflictul direct între cei doi mari cuceritori turci¹⁵³ ai vremii, conflict care avea să se termine cu dezastrul otoman de la Ankara.

În privința politicii otomane din Europa, victoria de la Nicopole nu i-a adus schimbări radicale. Lichidarea țaratului bulgar de la Vidin și reocuparea cetății Turnu de pe malul românesc al Dunării, imediat după această bătălie, au fost menite să întărească linia Dunării și să parafeze înlăturarea definitivă a influenței ungare din Balcani. Captivat de urmărirea idealului său imperial sub zidurile Constantinopolului și în Anatolia, Bayezid I a încredințat beilor de margine desfășurarea politicii otomane în Europa. Aceștia au menținut dincolo de hotarele otomane o stare de permanentă nesiguranță, de natură să paralizeze inițiativele antiotomane. În acest sens, au fost efectuate neîncetate raiduri în Albania, Bosnia, Țara Românească și, mai ales, în regatul ungar, unde - după unele surse - ar fi fost lovite chiar Buda, Styria și Pettau.¹⁵⁴ Deși, după lupta de la Nicopole, ideea formării unei noi cruciade de revanșă a plutit în atmosfera politică a Europei, totuși ea nu a putut, să se mai concretizeze. Sigismund de Luxemburg, care a primit la Nicopole o lovitură puternică și în prestigiul său de inițiator și lider de cruciade, a fost nevoit să ducă față de Bayezid I mai mult o politică defensivă decît una ofensivă. Toate străduințele ungare din perioada imediat următoare bătăliei de la Nicopole au fost concentrate către oprirea turcilor la Dunăre.¹⁵⁵

După eșecul răsunător din 1396 și pînă la sfîrșitul îndelungatei sale domnii, Sigismund de Luxemburg nu avea să mai izbutească să activeze cu adevărat o nouă coalitie politico-militară a lumii creștine împotriva otomanilor, în ciuda străduințelor sale neîncetate în acest sens. În schimb, domnul Țării Românești, Mircea cel Bătrîn - eliberat în bună măsură de presiunea stînjenitoare a vecinului său regal - a găsit căile și resursele necesare pentru a agrega, în repetate rînduri, frontul antiotoman balcano-anatolian. După dezastrul de la Nicopole, Mircea a înțeles - poate înaintea multor principii din timpul său - că împotriva forței otomane trebuie luptat cu alte arme și în alte moduri decît se făcuse pînă atunci. Înainte de toate, conducătorii români au realizat faptul că trebuie

¹⁵¹ P. Wittek, *De la defaite d'Ankara...*, p. 14; H. İnalcık, *Ottoman Methods of Conquest*, p. 104-105.

¹⁵² Anonim, ms. Bibl. Muzeului Topkapı Sarayı, Istanbul, R-1 099, f. 33-34; Marie-Mathilde Alexandrescu-Dersca, *La campagne de Timur en Anatolie (1402)*, București, 1942; Yaşar Yücel, *Timur'un...*, p. 56 și urm.

¹⁵³ În istoriografia noastră, Timur și imperiul format de el sînt etichetați și în prezent drept *mongoli*. Cei mai de seamă cunoscători ai realităților istorice ale Asiei Centrale din acele vremuri sînt însă unanimi cînd apreciază că: „La drept vorbind, deja domnia lui Timur nu poate fi numită mongolă decît într-un sens restrîns... Domnia sa și cele ale succesorilor săi au fost în realitate o dominație turcă” (Berthold Spuler, *Les Mongols dans l'histoire*, Paris, 1961, p. 111); „Deși hoardele lui Timur sînt denumite, din comoditate, ca mongole, ele erau în primul rînd turce, în pofida faptului că Timur se pretindea descendent din Genghis Khan” (*A History of the Crusades*, III, p. 527); „Pe ruinele imperiului mongol, Tamerlan a edificat un imens, dar efemer imperiu turcesc, care s-a întins din Anatolia la Sinkiang și din Siberia la frontiera Indiei” (Ch. Lemerrier-Quelquejay, *La pace mongola*, Milano, 1971, p. 66) ș.a.

¹⁵⁴ D. E. Pitcher, *op. cit.*, p. 49; Stanford J. Shaw, *op. cit.*, I, p. 33 - 34.

¹⁵⁵ Vezi I. Minea, *op. cit.*, p. 82-87.

să se bizuie în primul rînd pe forțele lor proprii. Occidentul catolic, de la care ei așteptaseră atît de mult, se dovedea nu numai arogant și agresiv față de popoarele ortodoxe din sud-estul Europei, ci și neputincios atunci cînd era pus să acționeze efectiv împotriva puterii în continuă creștere a sultanului otoman. Mircea a înțeles prea bine lecția de la Nicopole. Va lăsa ca moștenire de căpetenie această învățătură. Mulți dintre urmașii săi vor ține seama de ea, iar cei care o vor ignora vor ajunge singuri la aceeași concluzie, dar după ce vor fi provocat primejdii și suferințe fără rost țării și locuitorilor ei.

Pe de altă parte, nici Bayezid I nu a fost doritor să se angajeze într-un nou conflict cu Sigismund de Luxemburg și aliații acestuia.

Profitînd de deplasarea sultanului în apus și sperînd înfrîngerea acestuia de către cruciați la Nicopole, beiful de Karaman ridicase din nou steagul său de competitor la hegemonia anatoliană. Oprit în ofensiva sa răsăriteană de către Kadi Burhaneddin, beiful de Karaman s-a îndreptat asupra posesiunilor otomane. Forțele karamanide au ajuns pînă lîngă Bursa și au atacat Ankara, luînd prizonier pe beilerbeiful Anatoliei, Timurtaş pașa. Bayezid I a pornit împotriva Karamaniei, cu o puternică armată, cu cea mai mare probabilitate în septembrie-octombrie 1397.¹⁵⁶ Beiful de Karaman, Alaeddin Ali, a fost înfrînt și ucis, iar în locul său a fost pus un guvernator otoman.

Împărtășim opinia lui P. P. Panaitescu¹⁵⁷ care a respins afirmația, curentă încă în istoriografia noastră, potrivit căreia Bayezid I ar fi efectuat o nouă expediție în Țara Românească, „în septembrie sau octombrie 1397,”¹⁵⁸ ca reacție față de reinstalarea lui Mircea cel Bătrîn, cu ajutorul lui Ștîbor, voievodul Transilvaniei. Firește, este foarte posibil să fi fost acțiuni otomane (nereușite) de respingere a acestei noi intervenții ungare în Țara Românească, însă ele au fost executate de comandanții de la Dunăre. Totodată, nu este deloc exclus ca Mircea cel Bătrîn, avînd în vedere politica defensivă a Ungariei și lipsa de succes a demersurilor regale pentru înjghebarea unei noi coaliții generale antiotomane, să fi căutat să păstreze bune raporturi cu sultanul, care, la rîndul lui, avea nevoie de neutralitatea domnului român pentru siguranța hotarului său dunărean.¹⁵⁹

În primăvara anului 1400, cînd Timur a revenit în Anatolia, programul imperial urmărit cu atîta fervoare de Bayezid I era pe punctul de a se realiza, cel puțin în formă. Sub autoritatea sa unică fusese adus un teritoriu larg, cuprins între Eufrat și Dunăre; urma asaltul final pentru cucerirea capitalei naturale a acestui nou imperiu. Ofensiva lui Timur a dat însă peste cap întreaga politică a lui Bayezid I, întîrziînd cu peste o jumătate de secol formarea Imperiului otoman.

Loviturile date de Timur pozițiilor otomane din Anatolia răsăriteană s-au resimțit în întreaga structură imperială creată de Bayezid, pînă la Dunăre. Date fiind vechile legături ale lui Mircea cel Bătrîn cu principele de Sinop, este admisibil faptul că domnul român a fost la curent cu evoluția situației din Anatolia în raport cu ofensiva lui Timur. Se știe că beiful de Sinop a menținut contacte strînse cu foștii bei anatolieni refugiați la curtea suveranului tătar, iar cînd acesta a sosit la hotarele Anatoliei, el a ținut să i se închine personal.¹⁶⁰ Atacul lui Timur în Anatolia a înlesnit și succesul inițiativelor lui Mircea cel Bătrîn vizînd tranșarea disputelor pentru controlul Dunării de jos în favoarea Țării Românești. Mai întîi, el a intervenit cu oști în Moldova, „în prima parte a anului 1400”, în favoarea lui Alexandru cel Bun și în detrimentul lui Iuga, „omul regelui polon.”¹⁶¹ Rămasă sub influență polono-lituaniană, Moldova putea înlesni o eventuală legătură, prin zona gurilor Dunării, între Toktamîș și Bayezid. Mircea cel Bătrîn, în înțelegere cu noul domn din Moldova, s-a grăbit să pună stăpînire pe zona gurilor Dunării, desfășurînd în același timp și ofensiva împotriva pozițiilor otomane limitrofe.¹⁶² Două din aceste acțiuni ale sale sînt atestate

¹⁵⁶ I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, I, p. 295 - 298; Yaşar Yücel, *op. cit.*, p. 61.

¹⁵⁷ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 274 - 275.

¹⁵⁸ Barbu Cămpina, *op. cit.*, p. 280.

¹⁵⁹ Vezi P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 275 - 276.

¹⁶⁰ *Aşikpaşazade*, ed. cit., p. 142 - 143; *Anonim*, loc. cit., Pv-1099, f. 33 - 34; Yaşar Yücel, *XIII - XV. Yüzyıllar...*, p. 86-87.

¹⁶¹ C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun (23 aprilie 1399 - 1 ianuarie 1432)*, Edit. Junimea, Iași, 1984, p. 68 - 70.

¹⁶² Vezi Șerban Papacostea, *La începuturile statului moldovenesc. Considerații pe marginea unui izvor necunoscut*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VI (1973), p. 43 - 59; Marcel D. Popa, *Aspecte ale politicii internaționale a Țării Românești și Moldovei în timpul lui Mircea cel Bătrîn și Alexandru cel Bun*, în „Revista de

documentar. În toamna lui 1401, Mircea a nimicit, undeva în Țara Românească, lângă Dunăre, o mare grupare de acîngii (60.000?) care se întorcea dintr-o incursiune în Ungaria,¹⁶³ iar în primăvara anului următor, „împreună cu vlahi, unguri și tătari din părțile vestice ale Țării Românești, Mircea ... a ocupat trecerile și căile dinspre Țara Românească” către teritoriile otomane din dreapta Dunării.¹⁶⁴

Desfășurată în contextul intervenției timuride în Anatolia, noua ofensivă a lui Mircea a purtat semnificația angajării sale active în procesul de distrugere a edificiului imperial ridicat de Bayezid I.

istorie”, nr. 2, 1978, p. 253-271; Ștefan Andreescu, *Acte medievale din arhive străine*, în „Revista de istorie”, nr. 9, 1981, p. 1 732-1 746; Anca Ghiță, *Aspecte ale organizării politice în Dobrogea medievală (sec. XIII - XV)*, în „Revista de istorie”, nr. 10, 1981, p. 1 863-1 897.

¹⁶³ George T. Dennis, *Three Reports from Crete on the Situation in Romania, 1401 - 1402*, în „Studi Veneziani”, XII (1970), Firenze, 1971, p. 246-247, 255-256.

¹⁶⁴ *Ibidem*, p. 248; Ștefan Andreescu, *op. cit.*, p. 1734.

4. Țara Românească în interregnul și restaurația otomană

Dezastrul otoman de la Ankara (29 iulie 1402) a marcat nu numai sfârșitul domniei lui Bayezid I, ci și eșecul total al politicii sale imperiale.¹⁶⁵ Structura de stat otomană nu era încă atât de puternică încât să susțină imperiul bicontinental, centralizat și absolutist, proiectat de Bayezid I. Ea s-a dovedit totuși suficient de solidă pentru a rezista puternicelor zguduiri interne la care a fost supusă imediat după moartea lui Bayezid I (martie 1403).

Sistemul timariot și cel al robilor, create ca instrumente ale puterii centrale, au constituit elementele de bază care au garantat supraviețuirea statului otoman în timpul colapsului produs de lovitura lui Timur. Sipahii, robii militari și robii dregători își puteau asigura veniturile numai pe temeiul unei autorități centrale puternice, în măsură să garanteze ordinea internă și să reia cu succes politica de expansiune. De aceea, ei au susținut imediat pe cel care s-a arătat capabil să răspundă acestor deziderate. Fenomenul de contestare a autorității centrale s-a manifestat îndeosebi din partea beilicurilor anatoliene și a mărcilor militare (*udj*) de la hotarele europene. În acestea din urmă, existența bazată mai mult pe prădăciuni în țările vecine decât pe o activitate economică productivă, crease o compoziție socială și etnică deosebit de eterogenă și în permanentă fluctuație, permeabilă influențelor externe și dispusă tendințelor centrifuge.

Timur nu urmărise nici cucerirea Anatoliei și nici lichidarea statului otoman, ci doar eliminarea unei puteri rivale din Orientul Apropiat. Îndată după lupta de la Ankara, el a restaurat toate beilieurile turcești desființate de Bayezid. Cel de Karaman, care se vădise oponent de temut pentru otomani, a fost considerabil mărit teritorial și îndreptățit la preeminență, astfel încât să împiedice pentru totdeauna renașterea puterii otomane.¹⁶⁶ Și, într-adevăr, dacă nu pentru totdeauna, cel puțin pînă în a doua jumătate a veacului al XV-lea, principatul de Karaman a creat neconținute și serioase dificultăți procesului de refacere a puterii otomane și, apoi, politicii Porții de centralizare imperială. Statul otoman a fost restrîns de Timur, în Anatolia, la limitele unei porțiuni nord-vestice, prelungită sub forma unui coridor - gîtuț, nu fără rost, în regiunea Ankara, de hotarele celor mai de seamă inamice anatoliene ale sale, Kastamonu-Sinop, din nord și Karaman, din sud - pînă la granițele Imperiului de la Trapezunt. Dar, în Peninsula Balcanică (Rumelia), învingătorul nu a impus nici o modificare a hotarelor otomane. Ele au suferit schimbări, în cursul războiului civil, în favoarea Bizanțului, Serbiei și Țării Românești și, mai cu seamă, a Veneției. Lovitura lui Timur a divizat statul otoman în cele două părți componente de bază: Anatolia și Rumelia. Prima a fost încredințată lui Mehmed Çelebi, fiul cel mai mic al lui Bayezid I, iar a doua fiului cel mai mare al acestuia, Süleyman Çelebi.¹⁶⁷ Amîndoi s-au recunoscut vasali ai lui Timur și, după moartea acestuia (1405), ai fiului său Şahruh. Cei doi prinți-domnitori otomani nutreau deopotrivă dorința de a-și extinde autoritatea în detrimentul celuilalt. Atît unul, cît și celălalt erau conștienți de faptul că statul otoman divizat sau limitat numai la Anatolia sau numai la Rumelia nu avea să dăinuie. Confruntarea decisivă dintre ei era inevitabilă.

Așadar, statul otoman lăsat de Timur era substanțial micșorat teritorial, divizat politic și sfîșiat lăuntric de lupte fratricide. Această perioadă a interregnului, prelungită pînă către mijlocul deceniului al doilea al secolului al XV-lea, a fost apreciată drept „ocazie pierdută” pentru lichidarea fenomenului otoman. Dar victoria timuridă de la Ankara a eliberat nu numai principatele turcești din Anatolia, ci și statele europene amenințate sau incomodate de progresele puterii otomane. Bizanțul și-a prelungit astfel existența cu o jumătate de secol și s-a relansat în obișnuitele sale dispute și intrigă, iar statele maritime italiene și-au întetit rivalitatea mercantilă dintre ele, pe cînd în Serbia, Bosnia și Albania au ieșit la suprafață vechi forțe de disoluție și latente veleități

¹⁶⁵ Vezi Ismail Aka, *Timur' un Ankara savaşı (1402) fetihnâmesi* („Cartea de biruință” a lui Timur privind lupta de la Ankara (1402)), în „Belgeler. Türk Tarih Belgeleri Dergisi”, cilt XI (1981-1986), sayı 15, Ankara, 1986, p. 1-22.

¹⁶⁶ P. Wittek, *De la défaite d' Ankara...*, p. 16.

¹⁶⁷ Alți doi fii ai lui Bayezid, Isa și Musa, s-au străduit și ei să-și facă parte din moștenire; nereușind individual, au intrat în orbita politică a fraților domnitori, primul în cea a lui Süleyman, iar al doilea s-a pus sub protecția lui Mehmed. Curînd, Isa a fost însăș suprimat, iar Musa va fi lansat mai tîrziu în competiția pentru tron, ca și un alt frate al său, Mustafa cu sprijinul lui Mircea cel Bătrîn.

hegemonice. În Ungaria, tensiunea dintre rege și marea nobilime degenerase în anarhie internă. Sigismund de Luxemburg a reușit, în cele din urmă, să-și impună autoritatea, dar nesiguranța ce apăsă asupra tronului său l-a determinat să caute elemente de susținere în centrul Europei (coroana Boemiei și cea imperială) și să fie rezervat în privința inițiativelor politico-militare antiotomane. Deși fluturată, ideea cruciadei nu a prins totuși viață. Statele europene chemate să închege coaliția antiotomană nu numai că nu au fost în stare să surmonteze interesele lor înguste, de moment, ci, dimpotrivă - așa cum s-a remarcat -, multe din ele au contribuit efectiv la depășirea acestei grave crize politice din istoria otomană.¹⁶⁸

Mircea cel Bătrîn a promovat un adevărat program de surpare a puterii otomane. Loviturile sale au vizat elementele de bază ale edificiului politic otoman. Procedînd în acest mod, domnul român a dat dovada unei remarcabile pătrunderi în esența fenomenului otoman, el fiind de fapt singurul principe european care a realizat la timp adevăratele dimensiuni ale crizei otomane, contribuind consecvent și substanțial la agravarea acesteia. Poate tocmai de aceea s-a impus Mircea în primul rînd aprecierii vechilor cronicari otomani, care, în compilația lui Leunclavius, a căpătat forma: „cel mai viteaz și cel mai ager dintre principii creștini.”¹⁶⁹

Înainte de a interveni activ în gravele tulburări care au cuprins statul otoman imediat după moartea lui Bayezid I și retragerea lui Timur din Anatolia, Mircea a căutat să-și asigure măcar liniștea din partea Ungariei, dacă nu colaborarea acesteia. Prin intermediul aliatului său din Moldova, la 28 septembrie 1403, domnul muntean și-a reînnoit alianța cu puternicul regat polono-lituanian.¹⁷⁰ Fără îndoială, Mircea cel Bătrîn nu își făcea iluzii în privința antrenării acestuia împotriva otomanilor; coroana polonă era absorbită de conflictul cu cavalerii teutoni și de politica sa de expansiune în spațiul rusc. Dar nestinsa rivalitate polono-ungară putea fi folositoare, în acele împrejurări, domnului român, în sensul dobîndirii totalei libertăți de acțiune în sud-est și pentru, a suscita atenția lui Sigismund către problemele balcanice de stringentă actualitate. Și, într-o bună măsură, realitatea a confirmat așteptările lui Mircea. Avînd și concursul Ungariei, domnul muntean a recuperat de la otomani Silistra și Dobrogea.¹⁷¹ Într-un hrisov datat în perioada 1404-1406, el era intitulat: „Io Mircea mare voievod și domn ... peste toată țara Ungrovlahiei și al părților de peste munți, încă și către părțile tătarăști și Amlașului și Făgărașului herțeg și domn al Banatului Severinului și pe amîndouă părțile pe toată Podunavia, încă și pînă la Marea cea Mare, și singur stăpînitor al cetății Dîrstor.”¹⁷² Trecerea Dobrogei sub autoritatea domnului român a însemnat întărirea sistemului de apărare al Țării Românești și constituirea unei baze de operațiuni în Balcani; totodată, erau create astfel și condițiile pentru reluarea și desfășurarea, relațiilor cu forțele anfiotomane din Anatolia.

Deși rolul important pe care Mircea l-a îndeplinit în războiul civil otoman a fost relevat în istoriografia noastră,¹⁷³ persistă totuși încă multe neclarități în această privință, datorate în bună măsură și modului încurcat în care vechile cronicile turcești prezintă întreaga perioadă a interregnelui.

¹⁶⁸ Stanford J. Shaw, *op. cit.*, I, p. 38.

¹⁶⁹ Leunclavius, *ed. cit.*, col. 418: *Mirkies Iflacus, sive Marcus Valachus, vir inter Christianos fortissimus et acerrimus.*

¹⁷⁰ Hurmuzaki, *Documente*, 1-2, p. 821.

¹⁷¹ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 296-298, datează în 1404 această acțiune, care ar fi cuprins și Chilia cu ținutul nord-dunărean. Prof. C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 234: „Mircea a reluat, prin anii 1406, stăpînirea asupra Dobrogei, dar Chilia a rămas în continuare a Moldovei”. Apartenența Chilie la Moldova a fost demonstrată de Virgil Ciocîltan, *Chilia în primul sfert al veacului al XV-lea*, în „Revista de istorie”, nr. 11, 1981, p. 2091-2096. În schimb, Anca Ghiață, *Condițiile instaurării*. . . , p. 75, consideră că „Țara Românească a stăpînit continuu Dobrogea”, între 1388 și 1419; vezi și Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 368-371.

¹⁷² *Documenta Romaniae Historica, B, Țara Românească*, I, volum întocmit de P. P. Panaitescu și Damaschin Mioc, Edit. Academiei, București, 1966, doc. 28, p. 64.

¹⁷³ Vezi M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Les relations du prince de Valachie Mircea l' Ancien avec les émirs seldjoukides d' Anatolie et leur candidat Musa au trone ottoman*, în „Ankara Üniversitesi D. T. G. Fak. Tarih Araştırmaları Dergisi”, cilt VI (1968), sayı 10-11, Ankara, 1972, p. 113-125; Șerban Papacostea, *La Valachie et la crise de structure de l' Empire Ottoman (1402-1413)*, în „Revue roumaine d' histoire”, XXV (janvier-juin 1986), nr. 1-2, p. 20-23.

La sfârșitul anului 1406 a avut loc, la Severin, o întrevedere între Mircea cel Bătrîn și Sigismund de Luxemburg. Nu s-a păstrat nici o știre cu privire la scopul și conținutul acestei întâlniri dintre conducătorii celor două state. Se poate însă presupune că ea a fost menită să reglementeze raporturile dintre ele și, mai ales, să pregătească marea acțiune antiotomană inițiată de domnul Țării Românești.¹⁷⁴ Oricum, este de observat că în acea vreme Mircea s-a împăcat cu Ștefan Lazarević,¹⁷⁵ despotul Serbiei, iar regele Ungariei a luat măsuri speciale de întărire a capacității de luptă a banatului de Timișoara.¹⁷⁶ Credem că, la Severin, domnul român a cerut regelui ungar susținerea efectivă a unei mari campanii împotriva emirului Süleyman Çelebi. În același an, 1406, fusese restabilită legătura dintre opoziția anatoliană și Mircea cel Bătrîn, prin intermediul vechiului prieten al acestuia, principele de Sinop-Kastamonu, Isfen-diyar-oğlu Mübarizeddin.

Războiul civil se desfășura atunci favorabil prințului Süleyman, care - după cum am arătat - își exercita autoritatea în partea europeană a stăpînirii otomane (Rumelia). Dispunînd de forțe mai însemnate decît ceilalți fii ai lui Bayezid (Rumelia nu fusese devastată de Timur, iar oștile ei nu suferiseră pierderi prea mari la Ankara), Süleyman Çelebi trecuse, la începutul lui 1406, în Anatolia, fiind alertat de progresele obținute aici de fratele său, Mehmed Çelebi. Bursa și Ankara au intrat repede în stăpînirea lui Süleyman. Precipitați, beii (principii) anatolieni au format o coaliție, dar, din cauza ambițiilor și rivalităților locale, ei nu au reușit să obțină vreun succes notabil. Nu a avut succes nici tentativa lui Mehmed Çelebi de a relua Bursa. Forțele lui Süleyman au lovit apoi beilicul de Karaman, pregătindu-se în același timp pentru ofensiva generală asupra regiunii dintre Sivas, Tokat și Amasya, unde se refugiase Mehmed Çelebi. Era limpede că Süleyman - călăuzit de înzestratul său mare vizir Çandarlı Ali pașa - urmărea refacerea unității structurale a moștenirii otomane. Pericolul comun grav a dus la apropierea dintre prințul Mehmed și beilul de Karaman, Mehmed al II-lea. Între cei doi Mehmed (erau veri primari) a avut loc o întâlnire în cetatea Cemale, lîngă Kirşehir, unde s-a stabilit alianța dintre ei și s-a hotărît trimiterea prințului Musa Çelebi în Rumelia.¹⁷⁷ Tulburările pe care urma să le provoace acesta în Peninsula Balcanică constituiau atunci singura soluție salvatoare, atît pentru Mehmed Çelebi, cît și pentru beii anatolieni. Fără îndoială, această măsură a fost adoptată avîndu-se în vedere existența în partea europeană a unor factori de seamă potriviți lui Süleyman. Cel mai important dintre ei era domnul Țării Românești, al cărui prestigiu era de mult bine cunoscut în Anatolia. Nu numai ajutorul moral și material, pe care domnul român îl putea acorda prințului Musa, era deosebit de prețios în acele împrejurări, ci și faptul că Țara Românească stăpînea țărmul dobrogean al Mării Negre. Ambele strîmtori fiind controlate de Süleyman și de aliații săi bizantini, singura cale de trecere sigură din Anatolia în Rumelia era cea pe Marea Neagră. Ca urmare, prințul Musa a fost trimis la beilul de Kastamonu-Sinop, Isfendiyar-oğlu Mübarizeddin, pentru ca acesta să-l îmbarce pe corabia ce avea să-l ducă în Țara Românească. Negreșit, Isfendiyar bei Mübarizeddin l-a înștiințat în prealabil pe Mircea cel Bătrîn despre acest plan.

Așadar, credem că între întrevederea de la Cemale, dintre Mehmed Çelebi și Mehmed al II-lea de Karaman, și întâlnirea de la Severin, dintre Mircea cel Bătrîn și Sigismund de Luxemburg, există o strînsă legătură. Domnul român a inițiat întrevederea de la Severin în urma implicării sale în planul urzit la Cemale. Mircea și-a dat seama desigur de importanța excepțională a ocaziei. Transpunerea în practică a acestui plan însemna nu numai oprirea procesului de refacere a unității statului otoman, ci și posibilitatea de a lovi mortal puterea expansionistă otomană. Regele Ungariei a adoptat însă o atitudine relativ reținută și, curînd după aceea, a abandonat proiectele antiotomane, fiind antrenat în lupta pentru obținerea coroanei imperiale romano-germane. Iar Bizanțul și Veneția

¹⁷⁴ *Documenta Romaniae, Historica, B, Țara Românească*, I, doc. 32, p. 70; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 305-308; Ștefan Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, Edit. Științifică, București, 1965, p. 47; B. Cămpina, *op. cit.*, p. 332-333.

¹⁷⁵ Nu este exclus ca această reconciliere să fi fost pecetluită de căsătoria prințesei Ana, fiica lui Mircea, cu marele čelnik Radić, comandantul oștilor lui Ștefan Lazarević (vezi Pierre Năsturel, *A propos d'un document de la Kastamonitou et d'une lettre patriarcale inconnue de 1411*, în „Revue des Études Byzantines”, tome 40, Paris, 1982, p. 211-212).

¹⁷⁶ N. Iorga, *Istoria românilor*, III, p. 321-322; Ferenc Szakály, *op. cit.*, p. 77.

¹⁷⁷ *Sadeddin*, ed. cit., p. 38-41; I. H. Uzuncarşılı, *op. cit.*, I, p. 333-335.

erau de partea lui Süleyman Celebi, de la care obținuseră însemate concesii teritoriale și comerciale.¹⁷⁸ Deși pare straniu, totuși este un adevăr faptul că atât bizantinii, cât mai ales republicile negustorești italiene s-au erijat și practic au acționat întru refacerea și apărarea puterii otomane. Bizanțul, salvat pe neașteptate (de Timur) din pragul prăbușirii, reluate vechea sa linie politică de intrigi și uneltiri, care, chiar dacă nu îi aducea totdeauna profiturile scontate, menținea totuși - fie și într-un chip jalnic - amintirea acelui centru mondial unde, cîndva, se făceau și se desfășeau problemele unei părți însemnate a lumii. Ba mai mult, împăratul Manuel al II-lea credea că sosise chiar timpul refacerii vechiului imperiu bizantin, cu armele turcilor și în folosul grecilor, creîndu-se - cum se credea la Veneția - „un imperiu turco-bizantin.”¹⁷⁹ Thalassocrația italiană își adaptase din mers poziția în raport cu noul factor politic otoman, care intervenise și se dezvoltă în aria ei de interese comerciale. Sistemul de securitate creat de otomani reprezenta o garanție pentru desfășurarea comerțului italian, atât în bazinul ponto-egéen, cât și în cel oriental-mediteranean. Era încă departe vremea lui Mehmed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului, care avea să practice o politică metodică de îngrădire și de eliminare a negustorilor latini din zona otomană de dominație politică.

Domnul Țării Românești și-a asumat singular responsabilitatea tentativei de a surpa din interior puterea otomană. Dînd însă dovadă de luciditate politică, Mircea nu s-a hazardat imediat, ci a pregătit cu răbdare și tenacitate condițiile propice pentru reușita riscantei misiuni pe care și-o luase. Așa se explică de ce Musa Çelebi a sosit în Țara Românească abia în anul 1409.¹⁸⁰

Amînarea acțiunii de diversiune balcanică, încredințată atât de presant prințului Musa, credem că se datorează nu numai rezultatului nesatisfăcător al conferinței de la Severin, ci și morții marelui vizir Çandarlı Ali pașa, la 18 decembrie 1406. După dispariția acestui energic și priceput vizir, activitatea belicoasă a efeminatului Süleyman Çelebi în Anatolia s-a atenuat substanțial. În orice caz, sosirea lui Musa în Țara Românească a avut loc după ce „stăpînitorul Țării Românești ... a trimis o solie la Isfendiyar, cerînd trimiterea lui (a lui Musa - n.ns.) lîngă el. În același timp, el (Mircea - n.ns.) scrisese o epistolă de garanție și lui Musa Çelebi, prin care îl înștiința că, atunci cînd va sosi în acea parte, îi va pune la dispoziție țara sa și îi va da de soție pe fiica sa ...”¹⁸¹ Neșri, de la care a preluat Sadeddin această știre, este mai explicit cînd afirmă că: „ghiaurul din Țara Românească slăbind foarte mult din pricina acîngiilor din Rumeli a și nemaivînd liniște, beii lui s-au gîndit să trimită un om cu o scrisoare la Isfendiyar și să ceară de la el pe Musa Çelebi, pentru ca, luîndu-l și aducîndu-l, să-i dea acestuia pe fiica sa și să-l facă pe Musa bei în Țara Românească și, în felul acesta, să scape din mîinile musulmanilor.”¹⁸²

Șederea prelungită a lui Süleyman în Anatolia și viața sa de plăceri au slăbit autoritatea statală în Rumelia. Beii de la frontierele europene au dobîndit independență efectivă de acțiune.¹⁸³ Aceștia au lovit desigur și hotarele Țării Românești. Dar nu credem că „în urma acestor raiduri” ale

¹⁷⁸ Vezi B. Cîmpina, *op. cit.*, p. 314-320; M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Les relations de Süleyman Çelebi avec Venise (1400-1410)*, în „VIII. Türk Tarih Kongresi” cilt I, Ankara, 1981, p. 995-1006; Șerban Papacostea, *op. cit.*, p. 24-25.

¹⁷⁹ A. A. Vasiliev, *op. cit.*, II, p. 262.

¹⁸⁰ În unele lucrări (M. Guboglu și M. Mustafa, *Răscoalele țărănești din Imperiul otoman (1418-1420) și bedreddinismul*, în „Studii”, nr. 2, 1957, p. 146 (vezi și M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Les relations du prince de Valachie Mircea I' Ancien...*, p. 117, n. 22) a fost invocată ca argument, pentru datarea în 1406 a trecerii lui Musa în Țara Românească, știrea transmisă de *Cronicile anonime* (ed. Friedrich Giese, Teil I, Breslau, 1922, p. 48), potrivit căreia marele vizir Çandarlı Ali pașa (mort la 18 decembrie 1406) ar fi fost implicat în acțiunea de trimitere a lui Musa în Țara Românească (M. Guboglu și-a reînnoit părerea în acest sens, într-o recenzie publicată în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A. D. Xenopol» Iași, t. XXI 1-2 (1985), p. 846). Socotim nefondată această informație, cel puțin pentru motivul că adevăratul inițiator și realizator al acțiunii anatoliene a lui Süleyman Çelebi, vizînd refacerea unității structurale a statului otoman, a fost acest înzestrat vizir. Este de la sine înțeles că el nu-și putea distruge opera cu puțin timp înainte de desăvîrșirea ei. Mai degrabă credem că această știre reprezintă deformarea uneia din stratagemele diplomatice uzitate deseori de Ali pașa pentru atingerea țelurilor sale (vezi Ismail Hakki Uzuncarşili, *Çandarlı vezir ailesi* (Familia vizirilor Çandarlı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1974, p. 81-45).

¹⁸¹ *Sadeddin*, ed. cit., II, p. 42-43.

¹⁸² *Neşri*, ed. Fr. Taeschner, I, p. 130 (ed. M. Guboglu și M. A. Mustafa, I, p. 114 -115).

¹⁸³ Halil İnalcık, *L' Empire Ottoman*, în „Actes du Premier Congrès International des Études Balkaniques et Sud-Est Européennes”, III, Sofia, 1969, p. 79.

acîngiilor în teritoriul românesc¹⁸⁴ a luat Mircea inițiativa chemării prințului Musa, căci atacurile acîngiilor puteau fi respinse relativ ușor.¹⁸⁵

Creșterea tulburărilor din Rumelia crea condiții prielnice pentru susținerea pretențiilor la tron ale prințului Musa. Reușita întreprinderii însemna nu numai ascensiunea lui Mircea la rolul de protector al sultanului otoman, ci și posibilitatea de a fărîmița și de a lovi din interior puterea otomană. În 1406, Mehmed Çelebi se gîndise să-l trimită pe Musa în Rumelia doar pentru a provoca o diversiune de natură să-l determine pe Süleyman să renunțe la campania sa anatoliană; în caz de reușită deplină, Musa urma să guverneze provincia în numele lui Mehmed Çelebi.¹⁸⁶ Mircea cel Bătrîn a imprimat însă acțiunii lui Musa caracterul și dimensiunile unui veritabil război de succesiune și de secesiune. În acest scop a decis el să o dea pe fiica sa de soție tânărului prinț otoman.¹⁸⁷

Musa a acceptat invitația lui Mircea după convorbirea cu solul acestuia și, probabil, peste capul lui Mehmed Çelebi. Deși contopesc inițiativa din 1406, a lui Mehmed, cu cea din 1409, a lui Mircea, cronicile vechi turcești¹⁸⁸ lasă să se întrevadă consensul stabilit între domnul român, Isfendiyar din Sinop-Kastamonu și beii de Karaman în privința trecerii lui Musa în Europa. Altfel zis, Mircea cel Bătrîn a realizat, dacă nu o coalitiție în adevăratul înțeles al cuvîntului, cel puțin o unitate de acțiune cu elementele proeminente ale particularismului anatolian. În același timp, pentru cauza lui Musa, domnul român se aliașe cu vechiul său dușman Ștefan Lazarević, despotul Serbiei, și stabilise legături cu fratele acestuia, Vuk, și cu fruntașii bulgarilor.¹⁸⁹

Prințul Musa a sosit în Țara Românească (prin Sinop, pe Marea Neagră) în anul 1409,¹⁹⁰ fiind primit cu fast deosebit de către Mircea. Din Țara Românească a organizat Musa revolta Rumeliei nemulțumită de slaba domnie a lui Süleyman.

Invazia lui Timur în Anatolia împinsese în Rumelia mase de refugiați, care, din pricina stagnării cuceririlor, nu găseau nici terenuri libere pentru așezare și nici rosturi în armată.¹⁹¹ Nemulțumiri mari existau și în rîndurile vechilor locuitori ai provinciei, creștini și musulmani, apăsăți deopotrivă de dările excesive, prin care se căuta compensarea veniturilor ce altădată erau obținute din prăzile de război. Nu mai puțin nemulțumită era și pătura, militară rumeliotă față de o conducere pasivă și conciliantă pe plan extern. Rumelia otomană, născută prin „război sfînt” și pentru „război sfînt”, nu putea renunța prea mult timp la funcția sa primordială.¹⁹²

În scurtă vreme, Musa a câștigat partizani în toată Rumelia, atît dintre musulmani, cît și dintre creștini.¹⁹³ De bună seamă, susținerea lui de către domnul Țării Românești a reprezentat un factor însemnat pentru atragerea creștinilor sud-dunăreni de partea sa; toți își legaseră de el nădejtile de libertate și de mai bine.

Avînd ca sprijin un însemnat contingent de oaste românească, pusă sub comanda lui Dan, fiul (nepotul?) domnului, Musa Çelebi a trecut, prin Silistra, în Rumelia. La 13 februarie 1410, forțele

¹⁸⁴ M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *op. cit.*, p. 118.

¹⁸⁵ Vezi P. Ș. Năsturel, *Une victoire du voivode Mircea l' Ancien sur les Turcs devant Silistra (c. 1407-1408)*, în „Studia et Acta Orientalia”, I, 1958, p. 239-247.

¹⁸⁶ I. H. Uzuncarşılı, *Osmanlı tarihi*, I, p. 335.

¹⁸⁷ Căsătoria lui Musa cu o fiică a lui Mircea este atestată de o scrisoare, din anul 1411, a patriarhului Euthym al II-lea de Constantinopol (P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 313; Pierre Năsturel, *A propos. . .*, p. 213-215).

¹⁸⁸ *Orudj*, ed. cit., p. 106; *Aşıkpaşazade*, ed. cit., p. 146; *Kesri*, ed. Fr. Taeschler, I, p. 130; *Sadeddin*, ed. cit., II, p. 42. Cînd a venit solul lui Mircea, Musa se găsea la curtea principelui de Karaman.

¹⁸⁹ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 314; M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Les relations de Süleyman...*, p. 1004.

¹⁹⁰ Prof. Yaşar Yücel, *XIII-XV. Yüzyıllarda...*, p. 91, datează în iulie 1400 trecerea lui Musa în Țara Românească.

¹⁹¹ Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341-1462)*, ed. Vasile Grecu, Edit. Academiei, București, 1958, p. 176, aprecia că: „e astăzi mult mai mult popor turc de la strîmtoarea lîngă Gallipoli și pînă la Istru, decît acela care locuiește în părțile Anatoliei”.

¹⁹² P. wittek. *De la defaite d' Ankara...*, p. 19-22.

¹⁹³ *Orudj*, ed. cit., p. 107; *Aşıkpaşazade*, ed. cit., p. 146; *Cronicile Anonime*, ed. Fr., Giese, I, p. 48; Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, ed. Vasile Grecu, Editura Academiei, București, 1958, p. 114; 16. *Asırda yazılmış grekçe anonim Osmanlı tarihi (1373-1512)* (Istoria otomană anonimă scrisă în grecește în secolul al XVI-lea), ed. Șerif Baştav, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1973, p. 107-108.

sale - între care se găseau acum și cele comandate personal de despotul Ștefan Lazarević - au obținut o victorie atât de categorică asupra beilerbeiului Rumeliei, încât intrarea sa în capitală nu a mai reprezentat nici o problemă și toată Rumelia l-a recunoscut de stăpîn. Dar Süleyman nu era încă înfrînt. Cu ajutorul aliaților săi bizantini, acesta a trecut în Europa. În lupta de la Kosmidion de lângă Constantinopol (15 iunie 1410), forțele, în mare parte populare, ale lui Musa au fost învinse de armata experimentată a lui Süleyman. Împreună cu Dan și oștile rămase, Musa s-a retras în apropierea Țării Românești; Mircea i-a acordat din nou sprijinul necesar.¹⁹⁴

La începutul anului următor, Musa a efectuat o adevărată campanie triumfală în Balcani, pînă la Edirne, unde, la 17 februarie 1411, s-a urcat pe tronul tatălui său. Süleyman a fost ucis pe drumul său de fugă către Constantinopol. Era pentru prima oară cînd pe tronul otoman se afla un protejat al domnului român. Părea că Mircea își atinsese și celălalt obiectiv: statul otoman era acum mai adînc divizat, în partea asiatică și în cea europeană. Forțele ambelor părți se arătau deopotrivă de puternice pentru a se macina una pe alta, pînă la epuizare.

Căderea lui Süleyman Çelebi a însemnat anularea rezultatelor campaniei de unificare încercată de acesta în Anatolia. Așa cum am mai arătat, Mircea cel Bătrîn a dat dovadă de o remarcabilă înțelegere a intimității fenomenului otoman, cînd a urmărit cu insistență ruperea legăturilor dintre Rumelia și Anatolia, prin întronarea lui Musa la Edirne. Izolată, de baza anatoliană, de unde primea suflul de energie, stăpînirea turcă în Balcani era condamnată la pieire, după cum, fără aportul de forțe al Rumeliei, puterea otomană din Anatolia ar fi fost alterată de rivalitățile și ostilitățile neîncetate dintre numeroasele beilicuri turcești existente aici.

Imediat după dispariția lui Süleyman Çelebi, Mehmed a reocupat vechea capitală, Bursa, de unde și-a proclamat autoritatea suverană.¹⁹⁵ Lupta dintre cei doi frați rivali se anunța decisivă pentru soarta statului otoman. Aceasta a dus și la clarificarea pozițiilor păturilor și categoriilor sociale antrenate, vrînd-nevrînd, în războiul civil. În jurul lui Mehmed s-a grupat în primul rînd aristocrația, pe cînd Musa era susținut de păturile sociale mijlocii și, îndeosebi, de masele țărănești și de mulțimea imigranților lipsiți de mijloace de trai. În mod necesar, Musa a venit în întîmpinarea dorințelor celor care îl aduseseră la putere. Fapt semnificativ, el a numit în înalta funcție de judecător militar (*kadiasker*) un vestit cărturar al vremii, șeihul Bedreddin Mahmud, propovăduitorul unei ideologii de egalitate socială și confesională. De asemenea, Musa a promovat în posturi importante „oameni de rînd”, iar față de aristocrație a adoptat o atitudine de ostilitate vădită. Sfătuit de șeihul Bedreddin, Musa a inițiat o serie de reforme în favoarea maselor oropsite. În același timp, el a pornit însă și acțiuni militare pentru recuperarea teritoriilor ocupate, în timpul lui Süleyman, de bizantini, venețieni și sîrbi, prelungind atacurile acîngiilor dincolo de hotarele otomane, chiar pînă în Carinthia. Împăratului bizantin i-a pretins tributul ce nu fusese achitat din 1402 și, fiind refuzat, nu a ezitat să asedieze Constantinopolul, în ciuda slabei înzestrări a armatei sale.

Toate aceste măsuri și acțiuni ale lui Musa au cultivat spiritul revoluționar al maselor populare - care va erupe curîrînd în războiul țărănesc condus de Bedreddin - și pe cel ofensiv al păturii militare; dar, în același timp, au îndepărtat de el forțele și elementele îngrijorate de politica sa socială și de cuceriri. Nu dispunem de probe concludente, dar este de presupus că Mircea cel Bătrîn nu l-a susținut pe Musa pînă la capăt. Reformele sociale și, mai cu seamă, politica de cuceriri promovată de acesta au suscitată, negreșit, neliniștea domnului și a boierilor săi.¹⁹⁶ Între Musa și Mircea nu a intervenit însă o ruptură, căci altfel nu s-ar putea explica încercarea disperată, de la sfîrșit, a nefericitului prinț de a căuta adăpost la nord de Dunăre și nici atracția pe care Țara Românească a continuat să o exercite pentru претенții la tronul otoman apărute ulterior. Mircea

¹⁹⁴ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 316-317; Aydin Taneri, *op. cit.*, p. 123; în lupta de la Kosmidion, Vuk a trecut de partea lui Süleyman.

¹⁹⁵ Bursa a continuat să îndeplinească rolul de capitală, pînă la 1453, în același timp cu Edirne (vezi Aydin Taneri, *op. cit.*, p. 148-152). Despre întronările succesive și concomitente ale fiilor lui Bayezid la Edirne și Bursa, vezi *Ibidem*, p. 140-142.

¹⁹⁶ Vezi Mustafa A. Mehmed, *Sur la pensée philosophique et sociale dans l' Empire Ottoman aux XIV-e-XV-e siècles*, în „Bulletin d'AIESSE”, Bucarest, VI, 1-2, 1968, p. 77-78.

cel Bătrîn nu a renunțat la politica sa de perspectivă vizînd subminarea din temelii a puterii otomane. În schimb, toate celelalte state creștine din zonă, urmărind avantaje imediate, l-au susținut efectiv pe prințul restaurator Mehmed, contribuind astfel la încheierea, cu un ceas mai devreme, a războiului civil otoman.¹⁹⁷

După o primă încercare eșuată (iulie 1412), Mehmed Çelebi a reușit, în cele din urmă, să-l înfrîngă pe Musa, în lupta de la Çamurlu (zona Sofia), în ziua de o iulie 1413. De partea lui Mehmed trecuseră toți comandanții otomani de la hotarele vestice și conducătorii creștini din Balcani, inclusiv boierii bulgari. Urmărit, prințul învins a fost prins și strangulat.¹⁹⁸

Căderea lui Musa a fost grăbită și de profilarea pericolului cruciadei, factor de maximă însemnătate nu numai pentru politica de stat otomană, ci și pentru mentalul colectiv turcomusulman. Așa cum lumea europeană a fost puternic afectată de „pericolul turcesc”, la rîndul ei și lumea turco-islamică a trăit permanent sub amenințarea cruciadelor, în întregul ev de mijloc și încă mult timp după aceea.

Rezultat al mării încheștări de la Grümvald (1410), dintre Polonia și Ordinul teuton, compromisul ungaro-polon de la Lublau, din martie 1412, a deschis perspective încurajatoare politicii orientale a lui Sigismund de Luxemburg.¹⁹⁹ „Conferința internațională” de la Buda, desfășurată zgomotos în vara aceluiași an, cu participarea celor doi monarhi semnatori ai tratatului de la Lublau și a numeroase delegații din alte țări, inclusiv din Moldova, Țara Românească și din Peninsula Balcanică, a arătat clar sensul antiotoman al acestei noi încercări de unire și mobilizare a lumii creștine. Ca și în alte împrejurări asemănătoare, aceste preparative teoretice de cruciadă au fost resimțite în lumea turco-islamică, în primul rînd în Rumelia, drept acțiuni concrete de concentrare a forțelor creștine în vederea ofensivei generale împotriva ei. Combinată cu nemulțumirea beilor rumelioți față de guvernarea lui Musa, această teamă de posibilul impact cruciat a reprezentat - cum bine s-a arătat²⁰⁰ - un puternic factor de agregare a energiilor otomane în jurul lui Mehmed Çelebi, care aducea cu sine și Anatolia. Nici conciliul de la Constanța (1415) nu a dus însă la transpunerea în viață a coaliției creștine, deși proiectul ei fusese elaborat în detaliu. Sigismund de Luxemburg, care, alături de papa, era inițiatorul și susținătorul principal al ideii, stăruia să reediteze cruciadele de tip clasic, ca mobil al solidarității creștine, concepută, atunci și mai tîrziu, sub forma coaliției europene durabile, a „monarhiei universale”, sau a unei „republici a tuturor creștinilor”, condusă de concilii.²⁰¹ Atît ideea unității creștine, cît și cea a cruciadelor erau însă depășite istoricește, iar realitatea nu a făcut decît să confirme acest fapt. Totuși, întreaga perioadă a „restaurației otomane” (1413-1451), îndeosebi prima parte a domniei lui Mehmed I, a fost înrîurită de amenințarea cruciadei.

Deși odată cu întronarea lui Mehmed I la Edirne, în 1413, a fost reluată linia politică unică a statului otoman, aceasta a fost substanțial deosebită de cea promovată de Bayezid I. Grija principală a lui Mehmed I și, într-o mare măsură, a urmașului său, Murad al II-lea (1421-1451), a fost îndreptată către apărarea și consolidarea unității politice interne, ca o condiție esențială pentru refacerea potențialului ofensiv pe plan extern. Rolul robilor în armată și influența elementelor

¹⁹⁷ Stanford J. Shaw, *op. cit.*, I, p. 39.

¹⁹⁸ Azeb bei (Izzet bei?), purtătorul de drapel (*mir-i alem*) al lui Musa, a reușit să fugă în Țara Românească (*Orujd*, ed. cit., p. 107-108). Mai tîrziu - potrivit lui Sadeddin - Azeb bei avea să fie trimis, de către Mircea, în solie la sultanul Mehmed I, atunci cînd acesta avea să vină cu oștile la Dunăre (Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 61, c. 276); *Chalcocondil*, ed. cit., p. 120, arată limpede: „Musa, văzînd că este părăsit, a fugit către Țara Românească”; vezi și *Anonimul grec*, ed. Șerif Baștav, p. 112.

¹⁹⁹ Vezi F. Constantiniu și Ș. Papacostea, *Tratatul de la Dublău (15 martie 1412) și situația internațională a Moldovei la începutul veacului al XV-lea*, în „Studii”, 5, 1964, p. 1129-1140; Șerban Papacostea, *Kilia et la politique orientale de Sigismund de Luxembourg*, în „Revue roumaine d'histoire”, nr. 3, 1976, p. 421-436; idem, *Din nou cu privire la politica orientală a lui Sigismund de Luxembourg (1412)*, în *Ștefan Meteș la 85 de ani*, Cluj-Napoca, 1977, p. 243-246.

²⁰⁰ Virgil Ciocîltan, *Competiția pentru controlul Dunării inferioare (1412-1420) (I)*, în „Revista de istorie”, nr. 10, 1982, p. 1098-1100.

²⁰¹ Vezi Broneslaw Geremek, *La nation d'Europe et la prise de conscience européenne au bas Moyen Age*, în *La Pologne au XV-e Congrès International des Sciences Historiques à Bucarest*, Wrocław, Warszawa, Krakow, Gdansk, 1980, p. 79-80.

alogene (îndeosebi bizantine și sîrbești) în conducerea de stat au fost sensibil diminuate în favoarea sipahiilor și, respectiv, a aristocrației turce. De asemenea, Mehmed I a abandonat politica de forță, orientată cu precădere către răsărit, a lui Bayezid, în schimbul unei politici prudente, de „pas cu pas”, și a acordat prioritate problematicei europene. S-a urmărit, mai cu seamă, contracararea acțiunilor inițiate sau susținute din afară vizînd subminarea procesului de refacere a unității și forței otomane. Pentru a preveni coalițiile potrivnice, în primul rînd cruciada preconizată atunci în Europa, Mehmed a afirmat de la bun început o atitudine conciliantă, fără a neglija măsurile militare menite să întărească securitatea hotarelor.²⁰² „Trimițînd soli în toate părțile, venind soli la el, sultanul Mehmed s-a împăcat cu toți”, consemnează lapidar contemporanul său Orudj.²⁰³ „Tot așa²⁰⁴ și soli de ai Serbiei, Țării Românești, Bulgariei și ducelui de Ioanina, ai despotului din Lacedemonia și ai principelui din Ahaia, pe toți i-a primit Mehmed cu cuvinte blînde și i-a așezat la masă în rînd cu el și a ridicat paharul în cinstea tuturor și i-a lăsat pe toți să plece în pace, zicîndu-le: «Spuneți domnilor voștri, eu tuturor pace dau și pace iau. Cine uneltește contra păcii și dumnezeul păcii în contra lui »“, scrie mai explicit și bizantinul Ducas, de asemenea contemporanul lui Mehmed I.²⁰⁵

Prezența solului lui Mircea la festivitățile prilejuite de întronarea lui Mehmed era în sensul firesc al politicii realiste promovate de domnul român. Atît a vreme cît noul sultan nu se arăta pornit să lovească interesele Țării Românești, iar inițiatorii cruciadei nu reușeau să-și concretizeze proiectele, era desigur oportună păstrarea raporturilor pașnice cu el, cu atît mai mult cu cît Ungaria și Polonia se dovediseră capabile să se înțeleagă între ele în detrimentul țărilor române, așa cum făcuseră la Lublau.²⁰⁶ Mircea nu a abdicat, însă, pînă la sfârșit, de la linia sa politică vizînd subminarea puterii otomane prin susținerea oricăror acțiuni ce puteau afecta baza edificiului de stat otoman. Posibilitățile individuale ale Țării Românești nu au fost însă în măsură să oprească procesul de refacere a puterii otomane. Cu toate acestea, opoziția activă a domnului român a creat dificultăți serioase desfășurării acestui proces.

Sursele narrative menționează numele Țării Românești în legătură cu tentativa de ridicare a unui nou pretendent la tronul otoman, chiar la începutul domniei lui Mehmed I. Nu știm dacă „fuga” către Țara” Românească, în 1413, a prințului Orhan, fiul lui Süleyman Çelebi, a fost o inițiativă personală a lui sau a lui Mircea cel Bătrîn, eventual în colaborare cu împăratul bizantin, sub supravegherea căruia se găsea tînărul prinț otoman. Oricum, Orhan nu a ajuns în Țara Românească, fiind reținut pe drum de acîngiții din zona Ianbolu-Karînovasî, care s-au grăbit să-l lanseze în competiția pentru tron, grăbindu-i astfel și sfârșitul (a fost prins și orbit²⁰⁷). Dar, începînd cu anul 1415, Mircea cel Bătrîn a intervenit din nou, în mod temeinic, în situația internă din statul otoman. În acest an s-a ivit în Anatolia un nou pretendent „legitim” la tronul otoman - Mustafa Çelebi, alt fiu al lui Bayezid I. Deși oficialitățile otomane de atunci și de mai tîrziu au căutat să minimalizeze drepturile sale de succesiune, etichetîndu-l ca *Düzme* (Falsul), criza provocată de el a reprezentat cel mai grav pericol pentru procesul de restabilire din vremea lui Mehmed I și de la începutul domniei lui Murad al II-lea, fiind pe punctul de a genera o nouă perioadă de interregnum.²⁰⁸

După ce a obținut sprijinul elementelor de disoluție din Anatolia, la recomandarea Veneției, căreia îi solicitase ajutorul (în ianuarie 1415),²⁰⁹ prințul Mustafa a ajuns - tot prin intermediul

²⁰² Vezi Stanford J. Snaw, *op. cit.*, I, p. 41; Virgil Ciocîltan, *Competiția pentru controlul Dunării...*, (II), în „Revista de istorie”, 11, 1982, p. 1192.

²⁰³ Orudj, ed. cit., p. 41, 109.

²⁰⁴ Reînnoirea acordului cu Bizanțul, prin retrocedarea către acesta a teritoriilor ocupate de Musa.

²⁰⁵ Ducas, ed. cit., p. 132.

²⁰⁶ Prevederea din tratatul de la Lublau, privind împărțirea Moldovei între cei doi regi și izgonirea domnului ei în cazul neparticipării acestuia la războiul antiotoman, a avut caracter secret. Aceasta nu exclude însă posibilitatea ca ea să fi fost totuși cunoscută lui Mircea, dacă avem în vedere faptul că trimișii săi au urmărit de aproape și cu neliniște desfășurarea negocierilor de la Lublau. De asemenea, delegații Țării Românești s-au aflat în preajma celor doi regi și la înfrunerea de la Bucla (P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 325).

²⁰⁷ Neşri, ed. Fr. Taeschner, I, p. 142.

²⁰⁸ Pretendentul Mustafa a fost suprimat abia în 1422, după ce domnise efectiv în Rumelia și încercase disperat, ca și fratele său Musa, să-și găsească salvarea în Țara Românească (I. H. Uzuncarşili, *op. cit.*, p. 387-389).

²⁰⁹ N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, III, București, 1897, p. 6-7.

beiului de Sinop-Kastamonu, ca și fratele său Musa în 1409 - în Țara Românească, unde prezența sa este atestată în iunie 1415.²¹⁰ La fel ca fratele său Musa, tot din Țara Românească a pregătit și Mustafa antrenarea de partea sa a forțelor centrifuge din Rumelia, în primul rînd a acîngiilor. Raguzanii aflaseră, în august același an, că „doi baroni ai împăratului turcilor au fugit de la el la fratele său Mustafa, care se găsește în Valahia; și apoi, împreună cu pomeniții baroni, Mustafa a ieșit și a prădat părțile Bulgariei.”²¹¹ Unul din acești „baroni” era fostul emir (principe) de Aydın (regiunea izmir) Cüneyid (Djüneid), acum simplu sângeacbei otoman de Nicopole. Atacul declanșat, din Țara Românească, de prințul Mustafa a fost coordonat cu acțiunile antiotomane ale emirilor anatolieni, îndeosebi cu cele ale lui Mehmed al II-lea de Karaman care reluase ofensiva antiotomană încă din anul 1413.²¹²

În același timp, a existat o strînsă legătură între acțiunile lui Mustafa și politica antiotomană promovată - în conexiune cu opoziția anatoliană - de Bizanț și Veneția. Deși ne lipsesc datele certe, este de presupus că Mircea cel Bătrîn a jucat și acum rolul de factor de articulare al tuturor acestor forțe antiotomane din Europa și Anatolia. Domnul Țării Românești și aliatul său din Moldova, Alexandru cel Bun, erau cotați în Occident ca elemente de bază ale cruciadei antiotomane. Cardinalii reuniți în conciliul de la Pisa, în 1408, apelaseră în termeni identici la împăratul bizantin și la cei doi voievozi români.²¹³ Am arătat prestigiul pe care și-l dobîndise Mircea în rîndurile principatelor turco-musulmane din Anatolia. Astfel că politica abilă și consecventă promovată de domnul Țării Românești a creat, în 1416, o situație deosebit de gravă sultanului restaurator Mehmed I, situație ce era cît pe aci să degenereze într-o nouă perioadă de interregn otoman.

Paralel cu atacurile în sudul Dunării ale pretendentului Mustafa și ale emirului Cüneyid, atacuri pornite din Țara Românească și susținute de Mircea, în Anatolia, exact în regiunea Izmir, unde se aflase pprincipatul lui Cüneyid, a izbucnit răscoala țărănească condusă de Börklüce Mutstafa și Torlak Kemal, discipolii apropiați ai renumitului șeih Bedreddin, propagator al unei ideologii de egalitarism social, confesional și etnic.

Reacția lui Mehmed I a fost energetică și metodică, pe măsura amploarei și gravității crizei politice provocată de prințul Mustafa. Mai întîi, sultanul l-a silit pe beiul de Karaman să accepte din nou suzeranitatea otomană și să cedeze teritoriile pe care le ocupase după 1402. Apoi, Mehmed I a pregătit o campanie militară fără precedent împotriva Țării Românești, care se afirmase ca bază principală de sprijin a prințului Mustafa. Dar, la 29 mai 1416, flota otomană de la Gallipoli, care, după mărturia unui izvor contemporan, „trebuia să meargă la Dunăre, să preîntâmpine trecerea lui Mustafa”, a fost distrusă de forțele navale venețiene, comandate de amiralul Pietro Loredano.²¹⁴ Pierderea flotei a constituit o grea lovitură pentru Mehmed I, dar nu credem că aceasta l-a silit pe sultan să părăsească intenția campaniei la Dunărea de jos și să se întoarcă împotriva inamicului din Asia Mică a cărui combatere nu reclama participarea forțelor navale.²¹⁵ Cooperarea cu flota în expediția împotriva Țării Românești ar fi fost desigur utilă, dar nu absolut necesară. De altminteri, această tentativă de atac combinat, pe apă și uscat, împotriva Țării Românești era prima de acest gen din seria luptelor româno-otomane; ea era o expresie a prestigiului de care se bucura Țara Românească în concepția politico-militară a Porții otomane. Nu avem nici un motiv să punem la îndoială afirmația amiralului venețian, privind obiectivul dunărean al flotei otomane în 1416. Totuși, trebuie să precizăm faptul că acest nucleu al flotei otomane a fost creat în primul rînd pentru a limita puterea Veneției în Marea Egee și în Dardanele. Lovitura dată de Pietro Loredano nu a reprezentat decît un episod din îndelungata străduință a Veneției de a pune mîna eu orice preț pe Gallipoli și de a-și asigura astfel controlul asupra întregului comerț maritim dintre bazinul nord-pontic și cel mediteranean.²¹⁶ De altfel, în anul următor, Pietro Loredano a asaltat, fără succes,

²¹⁰ *Documenta Romaniae Historica, B, Țara Românească*, I, p. 82.

²¹¹ *Raguza és Magyarország összekötteteseinek oklevéllá (Diplomalarium relationum Reipublicae Ragusanae cum Regim Hunqariae)*, ed. József Gelcich și Lajos Thallóczy, Budapest, p. 251,

²¹² I. H. Uzuncarşih, *Osmanlı tarihi*, I, p. 349-353.

²¹³ Ș. Papacostea, *La Valachie et la crise de structure...*, p. 30-33.

²¹⁴ Din raportul amiralului către Senat (apud V. Ciocîltan, *op. cit.* (II), p. 1196, n. 62)

²¹⁵ Virgil Ciocîltan, *op. cit.* (II), p. 1196.

²¹⁶ Vezi Halil İnalcık, *The Question of the Closing. . .*, p. 80-81.

cetatea Lapseki, aflată pe malul asiatic al Dardanelelor.²¹⁷ Negreșit, Veneția a profitat de tulburările iscate de prințul Mustafa și, probabil, a acționat în înțelegere cu factorii de susținere ai pretendentului, în primul rând cu Mircea cel Bătrîn și cu împăratul Mantiei al II-lea. Sultanul nu a părăsit însă Rumelia, unde acționa Mustafa, împreună cu partizanii săi și cu forțele de sprijin date de domnul Țării Românești.²¹⁸ Mehmed I nu era omul care putea săvârși o greșeală atât de gravă încât să lase toată Rumelia la dispoziția pretendentului, cu atât mai mult cu cât în acea vreme cronicile vechi turcești nu semnalează acțiuni antiotomane de seamă în Anatolia. Cert este faptul că, în toamna anului 1416, sultanul a pornit împotriva prințului Mustafa și a emirului Cüneyid. Cei doi rebeli au găsit refugiu în cetatea Salonic.²¹⁹ Dar domnul Țării Românești, în înțelegere cu emirul de Sinop, l-a lansat, prin Dobrogea, pe însuși șeihul Bedreddin, care a provocat un adevărat război țărănesc în Tracia. Situația lui Mehmed era realmente critică. Sultanul otoman a reușit totuși să-i înfrângă pe răsculați (mai înainte fusese înăbușită și răscoala din regiunea Izmir) și, la 18 decembrie 1416, să-l spînzure la Serres pe șeihul Bedreddin.²²⁰ Bizanțul s-a grăbit să capteze bunăvoința lui Mehmed I, încheind cu el o înțelegere prin care se obliga să-i țină sub pază pe cei doi rebeli (Mustafa și Cüneyid) pînă la moartea sultanului.²²¹ Bizanțul a reușit astfel să evite riposta lui Mehmed I; pretendentul Mustafa reprezenta, desigur, un instrument de șantaj deosebit de eficient, de care bizantinii știau prea bine să se folosească. În schimb, sultanul a avut astfel mîna liberă împotriva celor două elemente de bază ale coaliției constituită în sprijinul prințului Mustafa: Țara Românească și emiratul de Sinop.

În istoriografia noastră, marea campanie otomană împotriva Țării Românești (a doua, după cea din 1395, a lui Bayezid I), condusă personal de Mehmed I, a fost socotită o reacție a sultanului față de ajutorul acordat de Mircea prințului Musa (apoi și lui Mustafa). De aici și datarea acestei expediții în 1413, 1414 sau în anul 1415, în unele lucrări, iar în altele, acceptarea existenței mai multor campanii sultanale succesive între 1413 și 1420. În cîteva lucrări relativ recente s-a avansat însă aserțiunea că expediția sau expedițiile lui Mehmed I nu s-au desfășurat împotriva lui Mircea cel Bătrîn, ci contra urmașului acestuia, Mihail I (1418-1420).²²² Nu avem elemente documentare noi pentru a susține una sau alta din aceste ipoteze. Considerăm însă mai plauzibilă datarea în 1417, datorită faptului că sursele narrative ale epocii leagă această acțiune de intervenția activă a domnului român în sprijinul pretendentului Mustafa și o plasează, după supunerea beifului de Karaman (1415) și înlăturarea temporară a lui Mustafa (sfârșitul lui 1416) și înainte de ofensiva otomană în nord-vestul Anatoliei.²²³ Există un raport direct între expedițiile lui Mehmed I împotriva beilor de Karaman și Sinop-Kastamonu și marea campanie desfășurată de același sultan împotriva domnului Țării Românești. Intervenția lui Mircea în sprijinul lui Mustafa s-a realizat în înțelegere cu beiful de

²¹⁷ *Ducas*, ed. cit., p. 146-148.

²¹⁸ *Raguza es Magyarorszag...*, p. 261, raport către Sigismund de Luxemburg, din 12 octombrie 1416; vezi și Șerban Papacostea, *Venise et les pays roumains au Moyen Age*, în „Venezia e il Levante fino al sec. XV” Firenze, 1973, p. 604-605.

²¹⁹ Arh. St. București, Colecția microfilme Iugoslavia, rola 23, c. 581-583: *Raguza és Magyarorszag...*, p. 265 (doc. din 25 decembrie 1416).

²²⁰ Cronologia revoltei populare condusă de Bedreddin este încă controversată. Această dată este menționată de prof. H. Inalcık (în „Archiwum Ottomanicum”, III, 1971, p. 282), fără a indica însă sursa pe care se sprijină. Gheorghe I. Constantin (*Sur la date de passage par la Valachie du Cheikh Bedr ed-Din*, în „Der Islam”, Baud 54, I, Berlin-New York, 1977, p. 118-125; vezi și „Arhiva Valachica”, Tîrgoviște, 1976, p. 211-218) a susținut și el că șeihul Bedreddin ar fi fost executat la sfîrșitul toamnei sau la începutul iernii anului 1416.

²²¹ Vezi Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 362, n. 152.

²²² Anca Ghiță, *op. cit.*, p. 87 și urm., admite doar campaniile „din 1419 și 1420”; vezi aici și bibliografia, inclusiv străină, privind diversele puncte de vedere legate de această problemă (p. 87-88, notele 227-229). Vezi, de asemenea, Viorica Pervain, *Lupta antiotomană a țărilor române în anii 1419-1420*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj- Napoca”, XIX (1978), p. 55, nota 1. Virgil Ciocîltan, *op. cit.* (II), consideră că Mehmed I a desfășurat împotriva Țării Românești numai campania din 1420.

²²³ Data expediției lui Mehmed I împotriva Sinopului (soldată cu resupunerea acestui principat și cu cîștiguri teritoriale însemnate pentru otomani) este stabilită în 1418 (Stanford J. Shaw, *op. cit.*, I, p. 42-43) sau în 1419 (I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, I, p. 358-359). Vezi și mss. anonime de la Bibl. Muzeului Topkapı Sarayı, Istanbul, R-1100, f. 27-28; R-1101, f. 45-46, precum și izvoarele citate de Nagy Pienaru, *Relațiile lui Mircea cel Mare (1386-1418) cu Mehmed I Çelebi (1413-1421)*, în „Revista de istorie”, nr. 8, 1986, p. 782.

Karaman și în colaborare cu vechiul său aliat, beiful de Kastamonu-Sinop. Prin aceste campanii succesive, sultanul a urmărit să neutralizeze factorii cei mai activi ai fenomenului de subminare a procesului de refacere a puterii otomane. Semnificativ ni se pare, în acest sens, faptul că toate cronicile turcești timpurii menționează în mod expres participarea fiilor beilor de Karaman și de Sinop-Kastamonu la campania otomană împotriva Țării Românești.²²⁴ Altfel spus, Mehmed I a fost conștient de faptul că neutralizarea lui Mircea cel Bătrîn presupunea nu numai o mare concentrare de forțe, ci și ruperea legăturilor acestuia cu Anatolia. De aceea, împărtășim părerea lui P. P. Panaitescu că „Dobrogea întreagă cu Silistra căzură în mâinile turcilor în acel an 1417.”²²⁵ Stăpânirea lui Mircea „pînă la Marea cea Mare” înlesnea legăturile sale - dovedite de atîtea ori primejdioase pentru otomani - cu beiful de Sinop-Kastamonu și, prin el, cu beiful de Karaman și cu celelalte forțe antiotomane din Anatolia. Desigur, sultanul a avut în vedere și poziția strategică deosebit de importantă a Dobrogei pentru dezvoltarea politicii otomane de expansiune în Europa.

Campania otomană din 1417 s-a soldat cu întărirea cetăților dobrogene Enisala (*Yenisala*)²²⁶ și Isaccea, precum și cu fortificarea cetății Giurgiu. Mehmed I nu a înaintat însă în interiorul Țării Românești, mulțumindu-se cu raidurile de jaf efectuate de acîngii. Căutînd să justifice atitudinea reticentă a sultanului în această campanie, cronicarul Sadeddin arată că Mehmed I s-ar fi călăuzit potrivit versetului: „dacă dorești pace, să nu zdrobești capul dușmanului” ; și, astfel, sultanul ar fi „renunțat să-l preseze prea mult pe Mircea, pentru a nu-i provoca lehamite.”²²⁷ Reiese și de aici că, în realitate, Mehmed I a nutrit temeri serioase față de confruntarea directă cu Mircea cel Bătrîn. Poarta nu a urmărit în acea vreme decît neutralizarea Țării Românești în privința evoluției situației interne otomane, înțelegerea încheiată de Mircea cel Bătrîn cu Mehmed I - indiferent dacă a luat forma unui act scris sau nu - a reprezentat, în fond, un veritabil tratat de pace, de care Mehmed I avea atunci nevoie, poate, mai mult decît Mircea cel Bătrîn.

La capătul a peste trei decenii de lupte necurmate - duse, în cea mai mare parte, singular de Țara Românească - pentru blocarea și chiar pentru descompunerea forței otomane, Mircea cel Bătrîn a trebuit să admită, în cele din urmă, faptul vădit că statele creștine, chemate să susțină frontul antiotoman inițiat și organizat de el, nu erau capabile să depășească interesele lor acaparatoare înguste, iar posibilitățile individuale ale țării sale nu erau în măsură să oprească procesul de regenerare a puterii otomane. Pacea cu sultanul a fost încheiată de Mircea în condițiile în care Țara Românească își afirmase răspicat rostul său însemnat în această parte a lumii, fiind unul din cei mai activi factori de opoziție față de expansiunea otomană și față de prozelitismul catolic. Domnul român a dispus, deci, de baza politico-militară care i-a permis să negocieze și să impună limite restrictive, cu valoare de principii permanent valabile, cadrului de desfășurare a raporturilor româno-otomane. Pacea încheiată de Mircea cel Bătrîn cu Mehmed I a dobîndit, în perspectiva timpului, valențele reglementării originare a relațiilor țărilor române cu Poarta otomană. Mircea cel Bătrîn a asigurat - nu fără sacrificii însă - dăinuirea elementelor fundamentale ale ființei istorice românești. Situația avea să se repete la sfîrșitul aceluiași veac XV, în timpul unei alte personalități monumentale ale istoriei românești - Ștefan cel Mare al Moldovei. Ca și marele său predecesor din Țara Românească, Ștefan cel Mare avea să accepte și el pacea cu sultanul într-o vreme de acută criză politică otomană, dar în urma unei îndelungate experiențe de lupte duse îndeosebi fără sprijin real din partea vreunei puteri creștine a epocii. Chiar dacă - așa cum arată tradiția istorică internă - aceste tratate de pace cu Poarta otomană au fost încheiate de fiii celor doi mari voievozi (Mihail I și, respectiv, Bogdan al III-lea),²²⁸ rămîn temeiurile lor de rezultate ale

²²⁴ Orudj, ed. Fr. Babinger, p. 43, 109-110; *Aşıkpaşazade*, ed. N. Atsız, p. 151; *Bitlisi* ed. M. Guboglu și M. A. Mehmed, p. 160-161; *Cronicile Anonime*, ed. Fr. Giese, p. 53; *Neşri*, ed. Fr. Taeschner, I, p. 143 ș.a.

²²⁵ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 343. Vezi și D. E. Pitcher, *op. cit.*, p. 71-72, care menționează două expediții otomane împotriva lui Mircea, în 1416 și 1417. În schimb, cunoscătorii izvoarelor și istoriei otomane arată că această campanie s-a desfășurat în 1417 și a avut ca rezultat „ocuparea Dobrogei” (Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman*, p. 80-81; Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, p. 145). Vezi și Nagy Pienaru, *op. cit.*, p. 774-794.

²²⁶ Al doilea rînd de ziduri, depistat de arheologi la Enisala, se pare că a fost construit tocmai în această vreme. Vezi Ion Barnea, Ștefan Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, III, Edit. Academiei, București, 1971, p. 379 -385.

²²⁷ Arh. St. București, Colecția Microfilme Turcia, rola 61, c. 270 (*Saddedin*, ed. cit., II, p. 93).

²²⁸ Vezi Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 393-395.

unor lungi și glorioase domnii, care au garantat peste veacuri conservarea permanentă a entității politice, a autonomiei administrative și legislative a individualității și inviolabilității teritoriale și a vieții spirituale românești.

După moartea lui Mircea cel Bătrân s-a deschis o nouă fază în evoluția raporturilor româno-otomane, când factori interni și externi au concurat la întărirea influenței politice otomane în Țara Românească și la antrenarea Transilvaniei, apoi și a Moldovei, în aria obiectivelor expansiunii Porții. Dar principiul suzeranității sau vasalității limitate și condiționate, lăsat moștenire de Mircea cel Bătrân, avea să constituie temeiul politico-juridic, niciodată anulat, al întregii evoluții a raporturilor româno-otomane.

5. Țările române și regenerarea forței otomane

Ciștigarea deplină a competiției pentru exercitarea controlului asupra Dunării muntene - prin ocuparea cetăților de pe malul drept și implantarea unor baze pe latura stîngă a fluviului - a reprezentat cel mai important succes al politicii de expansiune europeană a Porții otomane, din intervalul de o sută de ani dintre primele cuceriri turcești pe continent și pînă la căderea Constantinopolului.

Statornicirea stăpînirii otomane pe Dunărea inferioară a însemnat nu numai eliminarea definitivă a Ungariei din Peninsula Balcanică, ci și modificarea situației politice din întregul sud-est european în favoarea Porții. Dunărea a fost folosită de turci nu numai ca o bază de pornire către noi cuceriri în Europa, ci și ca o cale de înlesnire a agregării anatoliano-rumeliote, fără de care nu ar fi fost posibilă dezvoltarea imperială otomană de după 1453.

Mircea cel Bătrîn luînd în stăpînire „întreaga Podunavie, de amîndouă părțile, pînă la mare”, urmărise să-și asigure hotarele și să dispună de poziția strategică necesară pentru inițiativele sale sud-dunărene, menite să adîncească disoluția otomană și să-i ofere spațiul convenabil față de regatul ungar. Totodată, intervenția reușită a lui Mircea cel Bătrîn în competiția ungaro-otomană pentru Dunăre era legată și de valoarea economică a fluviului. Fortificațiile dunărene, îndeosebi cele de pe malul drept (Vidin, Nicopole, Rusciuc, Silistra), dar și cele din zona vărsării (Brăila, Tulcea, Chilia) aveau, înainte de toate, rostul unor puncte de contact (deci de vamă) cu drumuri ale comerțului internațional.²²⁹

Moartea lui Mircea cel Bătrîn a însemnat de fapt dispariția celui mai activ și abil exponent al luptei antiotomane nu numai din sud-estul Europei, ci și din întregul continent. Obiectul disputei otomano-ungare s-a mutat acum la nord de Dunăre, în zona Țării Românești, unde dispariția marii personalități a lui Mircea a lăsat cîmp de manifestare facțiunilor boierești doritoare de putere. Exercițarea influenței politice în Țara Românească depășea, în cazul Ungariei, dimensiunile unei rivalități cu Poarta, dobîndind trăsăturile agravante ale luptei pentru apărarea granițelor sud-estice ale regatului.

În 1419, beii turci de la Dunăre au profitat de tulburările interne din Țara Românească pentru a pune stăpînire pe importanta cetate Severin. Sigismund de Luxemburg a căutat să redreseze în favoarea sa situația din Țara Românească. Expediția sa antiotomană, din toamna aceluiași an, a avut doar caracterul unei demonstrații de forță pe plan local. Trecerea cu acest prilej a Severinului și Branului sub controlul Ungariei a dezvăluit faptul că, în acele împrejurări, regele urmărea în sud-estul Europei doar apărarea hotarelor din acea parte ale regatului. Sigismund nu renunțase la cruciadă, dar, acordînd prioritate obiectivelor sale apusene, a deteriorat grav sistemul coaliției antiotomane. Propunîndu-și, iarăși, să obțină coroana Boemiei și, apoi, pe cea imperială, Sigismund a fost nevoit să se apropie de teutoni (arbitrajul de la Wroclaw, din 6 ianuarie 1420), ceea ce a dus la alterarea raporturilor sale cu Uniunea polono-lituaniană, partenera cea mai de seamă din sistemul politic antiotoman preconizat la Lublau, în 1412.²³⁰ Totodată, intervenția lui Sigismund în Boemia a amplificat mișcarea husită de aici; papa a proclamat, la 17 martie 1420, cruciada împotriva husiților.²³¹ Ca și cu alte prilejuri, energia cruciată a fost orientată și de această dată către atingerea unor obiective ce se arătau atunci mai importante pentru coroana ungară decît combaterea puterii otomane. Pe de altă parte, în toamna lui 1419, Sigismund redeclanșase confruntarea militară cu Veneția. În consecință, Republica lagunelor s-a grăbit să se reconcilieze cu Poarta; armistițiul veneto-otoman s-a încheiat puțin înainte de 5 decembrie 1419.²³²

²²⁹ Vezi Virgil Ciocîltan, *Competiția pentru controlul Dunării... (II)*, p. 1193-1194; Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 370-371.

²³⁰ Vezi Viorica Pervain, *Lupta antiotomană...*, p. 61 și urm.; Ferenc Szakály, *op. cit.*, p. 79-80; Virgil Ciocîltan, *op. cit.*, p. 1198 și urm.

²³¹ *A History of the Crusades*, III, p. 593-594.

²³² N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades du XV-e siècle*, Seconde série, I, Paris, 1899, p. 255-259.

Angajat în apus în luptele pentru coroane și în războiul cu husiții, prins în sud de ostilitățile cu Venetia și amenințat din nord-est de conflictul cu Uniunea polono-lituaniană, în 1420 Sigismund de Luxemburg era mai doritor ca oricând să evite o confruntare de proporții cu puterea otomană. La rîndul său, Mehmed I, consecvent în urmărirea obiectivului său fundamental vizînd agregarea structurii și refacerea forței statului otoman, s-a manifestat, pînă la moarte, deosebit de prudent în relațiile sale externe.²³³

Așa-zisa „marea campanie” otomană din 1420, în realitate, nu credem că a depășit cadrul restrîns al unor intervenții, eventual coordonate, ale beilor de la Dunăre în sprijinul lui Radu și a facțiunii boierești care îl susținea pe acesta. Domnul în exercițiu, Mihail I, sprijinit de Ungaria, a dispărut în aceste împrejurări, fiind probabil ucis în luptă. Radu Praznaglava a fost instalat pe tron, iar forțele otomane care îl propulsaseră au pus stăpînire pe Severin și, apoi, au lovit sudul Transilvaniei, pînă în scaunul Orăștiei. O altă parte a oștilor otomane, probabil acîngiii din Dobrogea de sud, au atacat, în același timp, sud-estul Moldovei, încercînd să cucerească Cetatea Albă sau, mai degrabă, Chilia.²³⁴ Prelungirea atacurilor prădalnice turcești în teritoriul Transilvaniei și în cel al Moldovei a fost motivată, desigur, de rolul pe care aceste două țări românești îl aveau în susținerea partidei antiotomane din Țara Românească. De asemenea, aceste raiduri anunțau faptul că politica otomană de expansiune avea să vizeze în curînd și Transilvania, ca și Moldova. Astfel, instalarea influenței politice otomane în Țara Românească, prin întronarea, cu forța, armelor, a unui candidat propriu, a avut repercusiuni grave asupra întregului spațiu românesc. Altfel spus, Mircea cel Bătrîn, apărînd cu succes hotarele și neatîrnarea Țării Românești, constituise o veritabilă pavăză și pentru celelalte două țări române împotriva loviturilor otomane. Ascensiunea lui Radu Praznaglava pe scaunul domnesc s-a datorat afirmării și în Țara Românească a unei partide boierești dispusă să colaboreze cu otomanii. Exceptînd domnia efemeră a lui Vlad I „Uzurpatorul”, abia în 1420 au intervenit turcii pentru prima oară în succesiunea voievodală din țările române; Poarta a câștigat astfel un instrument esențial în exercitarea controlului său politic în Țara Românească. Abia odată cu instalarea lui Radu Praznaglava, de către oștile beilor otomani de la Dunăre, putem vorbi de începutul procesului de instituire a suzeranității efective a sultanului.

Controlul turcesc în Țara Românească nu numai că elimina influența politică ungară de aici, dar afecta în mod serios și securitatea hotarelor sud-estice ale regatului. În ciuda complicațiilor sale din nord și a conflictului cu Venetia, Sigismund a depus stăruitoare eforturi pentru a redobîndi influența în Țara Românească. Forțele ungare au intervenit în repetate rînduri la sud de Carpați, mai întîi pentru a-l întrona pe Dan al II-lea (1422), apoi pentru a-l susține împotriva atacurilor beilor otomani care îl sprijineau pe Radu Praznaglava. Domnia lui Dan al II-lea a polarizat forțele antiotomane din țară și pe cele din sudul Dunării, constituind un factor de reactivare a frontului de luptă împotriva turcilor otomani.

Sultanul Murad al II-lea (1421-1451) a continuat politica moderată a tatălui său pe plan extern, pentru a avea astfel posibilitatea să dezvolte procesul de agregare și refacere pe plan intern. La începutul domniei sale, el s-a confruntat cu fenomenul grav al dezagregării politice, fenomen susținut, ca și altă dată, de forțele din exterior și de grupările cu tendințe centrifuge din Rumelia.

Imediat după aflarea veștii despre moartea lui Mehmed I,²³⁵ bizantinii l-au eliberat pe pretendentul Mustafa (și pe emirul Cüneyid), după ce au încheiat însă cu prințul otoman o înțelegere, potrivit căreia acesta, odată ajuns pe tron, avea să domnească sub tutelă bizantină și să cedeze bizantinilor tot litoralul vest-pontic, pînă la hotarele Țării Românești, precum și o importantă parte din Tesalia. În octombrie 1421, Mustafa s-a proclamat sultan la Edirne. Statul otoman era din nou divizat, ea în perioada interregnului, dar, de această dată, nu mai exista o personalitate politico-

²³³ *Ducas*, ed. cit., p. 162: „Pentru că Mahomed partea cea mai mare din domnia lui și-a petrecut-o în pace cu împăratul romeilor și cu toți ceilalți creștini afară de venețieni, s-a sfîrșit din viață de moarte bună”.

²³⁴ I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, 1, p. 214; M. Cezar, M. Sertoğlu ș.a., *op. cit.*, 1, p. 247; V. Pervain, *op. cit.*, p. 73-75; G. Cihodaru, *op. cit.*, p. 259. Curtea de la Cracovia aprecia drept un episod nesemnificativ acest prim atac otoman împotriva Moldovei; el era pus pe seama inițiativei beilor de la hotare, fără a implica politica oficială a statului otoman (apud V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 37).

²³⁵ Dregătorii otomani au ascuns, timp de 40 zile, moartea sultanului, pînă la instalarea urmașului său, la Bursa. Înțelegerea cu bizantinii, în privința reținerii pretendentului Mustafa, era valabilă pînă la moartea lui Mehmed I.

militară de talia lui Mircea cel Bătrîn, care să aibă capacitatea de a adînci acest fenomen, trecînd peste interesele înguste de moment.

Totuși, criza politică internă otomană a favorizat - în conexiune cu manevrele diplomației bizantine și cu interesele economice și politice ale regatului ungar la Dunărea de jos - lupta Țării Românești împotriva suzeranității otomane, care devenise vădită odată cu domnia lui Radu Praznaglava.²³⁶ Nu avem încă știri clare privind sprijinirea directă - ca în timpul lui Mircea cel Bătrîn - a pretendentului Mustafa Çelebi de forțele antiotomane din Țara Românească, dar se știe că și acest prinț otoman (întocmai ca și fratele său Musa, în 1413) a încercat să se refugieze în Țara Românească, în primăvara lui 1422, cînd a fost înfrînt în mod decisiv de nepotul său Murad al II-lea.²³⁷ Ca represalii pentru rolul esențial jucat de bizantini în relansarea lui Mustafa în competiția pentru tron, Murad al II-lea a pornit, în iunie 1422, asaltul împotriva Constantinopolului (acum a fost folosită și artileria). Bizantinii au reușit însă să scape și de această dată, grație aceluiași forțe antiotomane din Anatolia și Țara Românească pe care s-au grăbit să le incite. Prin intermediul emirilor de Karaman și Sinop, a fost scos îndealtă la iveală un nou competitor legitim la tronul otoman - Mustafa Çelebi „cel Mic”, fratele lui Murad al II-lea. În același timp, prințul român Dan, aflat la Constantinopol, a fost trimis în regatul ungar, pentru a provoca la Dunărea de jos o diversiune de natură să atragă atenția sultanului și către această direcție.

În toamna lui 1422, Dan al II-lea era deja instalat pe scaunul domnesc, cu ajutorul forțelor din Transilvania.²³⁸ Evenimentul s-a petrecut, probabil, în septembrie 1422, cînd sultanul a fost nevoit să renunțe la asediul Constantinopolului și să treacă în Anatolia împotriva fratelui său Mustafa cel Mic.²³⁹ Negreșit, beii de la Dunăre au reacționat față de schimbarea politică produsă atunci în Țara Românească, schimbare ce însemna înlăturarea influenței otomane în favoarea aceleia ungare. Atacurile otomane au fost însă respinse de către Dan al II-lea și de comitele de Timiș, Pippo de Ozora, care au declanșat, apoi, o adevărată contraofensivă dincolo de Dunăre. Faptul este consemnat - ca o nouă mare victorie româno-ungară - în izvoare contemporane demne de încredere.²⁴⁰ A urmat un masiv atac al forțelor rumeliote, la începutul anului 1423, sub comanda lui Firuz bey. Potrivit unei însemnări făcută în acele zile la Brașov, la 26 februarie 1423, domnul român ar fi nimicit; o mare oaste otomană, ucigînd aproape 36.000 de turci (cifră exagerată, desigur).²⁴¹

Încurajat de victoriile lui Dan al II-lea și de tulburările din Anatolia, precum și de evoluția, favorabilă lui, a războiului husit, regele Sigismund a reactualizat nepărăsitele sale proiecte de cruciadă. La întrunirea de la Kesmark, din martie 1423, regele ungar a obținut în acest sens consimțămîntul regelui polon, ca și al ducelui Lituaniei, implicit și participarea domnului Moldovei; Țara Românească urma să constituie baza de pornire a forțelor cruciate.²⁴² În același timp, Sigismund a stabilit contacte directe și cu state din Orientul turco-musulman, în vederea atragerii acestora în proiectatul război antiotoman.²⁴³ De bună seamă, inițiativa curții de la Buda, în această direcție răsăriteană, a avut în vedere acțiunile de colaborare anatoilă atît de reușite promovate de Mircea cel Bătrîn în lupta sa împotriva puterii otomane.

Campania regală s-a declanșat în vara lui 1423, dar nu sub flamurile unei mari cruciade, cum o gîndise Sigismund, ci în forma obișnuită deja a contraloviturii la sud de Dunăre a forțelor din Țara Românească, Transilvania și Banat. Acțiunea a fost și de această dată o reușită, îndeosebi a lui Dan

²³⁶ Viorica Pervain, *Lupta antiotomană la Dunărea de jos în anii 1422-1427*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie Cluj-Napoca”, XXVI (1983-1984), p. 90.

²³⁷ *Ducas*, ed. cit., p. 226; I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, I, p. 387. Pretendentul Mustafa a fost prins în apropierea Dunării și, apoi, a fost spînzurat de un crenel al cetății Edirne.

²³⁸ Dan al II-lea a emis, la 23 octombrie 1422, din Tîrgoviște, un act de privilegii în favoarea negustorilor din Brașov (*Documenta Romaniae Historica. D*, I, p. 260).

²³⁹ Vezi I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, I, p. 390-303.

²⁴⁰ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 3; N. Iorga, *Notes et extraits...*, I, p. 347.

²⁴¹ N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 16; Viorica Pervain, *op. cit.*, p. 92.

²⁴² Viorica Pervain, *op. cit.*, p. 92-93.

²⁴³ Vezi Lajos Tardy, *Beyond the Ottoman Empire. 14-th-16-th Century Hungarian Diplomacy in the East*, în *Studia Uralo-Altaica* 13”, Szeged, 1978, p. 11 și urm.

al II-lea, căci senatul Veneției, care se afla în conflict cu Poarta, recomanda reprezentanților săi, la 20 octombrie 1423, să stabilească contacte cu domnul român, pentru a-l atrage la o colaborare mai strânsă cu Signoria în lupta antiotomană.²⁴⁴

Între timp, Murad rezolvase tulburările provocate în Anatolia de emirii de Karaman și Sinop, în jurul candidaturii la tron a lui Mustafa cel Mic. Nevîrstnicul prinț otoman a fost sugrumat (20 februarie 1423), iar susținătorii săi, emirii de Karaman și Sinop, au fost siliți, pînă la sfîrșitul aceluiași an 1423, să se supună din nou sultanului otoman.²⁴⁵ Cu toate acestea, pericolul dezarticulării statului otoman nu fusese înlăturat. Pe lîngă faptul că la curțile europene erau adăpostiți alți pretendenți (legitimi sau falși) la tronul lui Murad al II-lea, domnia acestuia a fost confruntată și cu puternica rivalitate a statului mameluc pentru dominația Anatoliei. În acest sens, mamelucii au incitat sau au profitat de fenomenele de disoluție anatoliană, în care, alături de Karamania, s-a afirmat și puternica formațiune politică a turkmenilor Akkoyunlu („Cei cu oile albe”), din estul Anatoliei.²⁴⁶ Nu mai puțin însemnate pentru minarea politicii externe a lui Murad al II-lea au fost și amenințările de atac ale suzeranului său timurid Șahruh.²⁴⁷ Primejdia pentru procesul de restaurație din timpul lui Murad al II-lea a fost cu atît mai mare cu cît aceste presiuni din partea orientală s-au conjugat, adeseori în mod deliberat, (prin mijlocirea Bizanțului, îndeosebi), cu cele venite din partea europeană. Spectrul cruciadei a înfrîurit încontinuu și domnia lui Murad al II-lea, nu numai ca un pericol potențial, ci și ca unul concretizat în repetate atacuri ale forțelor creștine coalizate.

În același timp, pe plan intern, schimbările intervenite în structura și suprastructura societății otomane au generat, cu timpul, condiții noi, de care sultanul a trebuit în mod necesar să țină seama.

În Anatolia apăruse fenomenul fărîmițării feudale. Aristocrația locală - mai cu seamă familiile conducătoare de triburi - manifestau evidente tendințe către constituirea unor mari domenii de tip feudal. Fenomenul a atras în chip deosebit atenția sultanului, căci el era de natură să submineze grav procesul de constituire și de consolidare a puterii otomane centralizate și absolutiste. Problema a fost rezolvată prin ajustarea sistemului otoman la noile condiții. Mai bine zis, Murad al II-lea a aplicat masiv și în Anatolia practica otomană mai veche, din Balcani, de lichidare a păturii conducătoare locale prin atragerea ei în donațiile de timaruri și în slujbele de stat. Acest proces de absorbire s-a desfășurat încet; în Balcani, datorită menținerii neschimbate a credinței religioase (chiar și în secolul al XVI-lea condicile consemnează mulți timarioți creștini), iar în Anatolia datorită influenței puternice a organizațiilor tribale. Timpul a lucrat însă în favoarea otomanilor, astfel încît, după cîteva generații, urmașii fruntașilor locali erau complet asimilați în masa clasei conducătoare otomane și adeseori se aflau departe de locurile lor de origine. Fără îndoială, în cazul unor recalcitranți periculoși (cum a fost emirul de Aydın, Cüneyid bey), nici Murad al II-lea nu a stat pe gînduri înainte de a-i suprima fizic. Numai că, în Anatolia fiind vorba de vechi familii conducătoare turco-musulmane, otomanii s-au simțit obligați să caute mereu justificări pentru politica lor de lichidare a acestor stăpîniri locale. Au fost folosite în acest sens, ca pretexte, vechile

²⁴⁴ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1899, p. 83-84; Melek Delilbaşı, *Selânik'in Venedik idaresine geçmesi ve Osmanlı-Venedik savaşı (1423-430)* (Trecerea Salonicului în stăpînirea Veneției și războiul otomano-venețian 1423-1430), în „Belleten”, nr. 160, 1976, p. 574 și urm.; Viorica Pervain, *op. cit.*, p. 94.

²⁴⁵ Vezi Yaşar Yücel, *XIII- XV. Yüzyıllar...*, p. 95-96. Emirul de Karaman, Mehmed al II-lea murise în timpul luptelor cu forțele otomane (februarie 1423). Dispariția sa a intensificat lupta pentru putere din principat. În 1426, competiția a fost cîștigată, cu sprijin otoman, de către Ibrahim, care, departe de a fi recunoscător, a urmat politica predecesorilor săi de combatere a puterii otomane prin toate mijloacele, inclusiv în alianță cu statele creștine. De asemenea, în aprecierea acestei atitudini antiotomane atît de ferme a principilor karamanizi trebuie avut în vedere și faptul că o însemnată parte a locuitorilor Karamaniei era constituită din creștini.

²⁴⁶ Conducătorul acestei formațiuni politice, Kara Yöyük Osman era cunoscut, încă de la sfîrșitul sec. XIV, ca un neînduplecat dușman al otomanilor. A murit în 1435, într-o luptă cu formațiunea politică turkmenă rivală *Karakoyunlu* („Cei cu oile negre”), susținută de otomani. Statul („imperiu”) Akkoyunlu a cunoscut epoca sa de glorie sub conducerea faimosului Uzun Hasan (1435-1478).

²⁴⁷ Într-un raport raguzan, din aprilie 1430, se arată limpede că: „lo imperador turcho molto si teme del fiol del Tramberlan, et per quella cason a fatto paxe con li Veneciani” (N. Iorga, *Notes et extraits...*, II, p. 280). Vezi și H. Inalçık, *Bizantium and the Origins of the Crisis of 1444 under the Light of Turkish Sources*, în *Actes du XII-e Congrès International des Études Byzantines*, II, Beograd, 1964, p. 159-163.

legături matrimoniale sau atragerea unor membri ai dinastiilor locale, ceea ce a reclamat desigur și timp.²⁴⁸ Legată tot de această politică otomană de centralizare a Anatoliei turco-musulmane, în vremea lui Murad al II-lea s-a dezvoltat și o ideologie turco-osmană proprie, menită să justifice superioritatea istorică a Casei osmane asupra tuturor familiilor domnitoare turco-musulmane din Anatolia, lichidate sau care urmau să fie lichidate de sultanii otomani.²⁴⁹

Procesul centralizării politice nu era mai puțin amenințat și în Rumelia, nu atât de loviturile statelor creștine, cât mai ales de tendințele centrifuge, devenite pregnante, ale beilor de margine, care acumulasera mari bogății și aveau acum la dispoziție nu numai forțele de temut ale acîngiilor, ci și unitățile regulate de cavalerie ale timarioșilor din provincie. Pentru a slăbi poziția acestei puternice aristocrații rumeliote, Murad al II-lea a procedat la o metodică întărire a influenței păturii cărturarilor (*ulema*) - dregători (recrutată din rîndurile vechii aristocrații turce), precum și la o creștere proporțională a rolului robilor (de origine creștină) în armată și în administrația de stat.²⁵⁰ În jurul anului 1430, Murad al II-lea a promulgat legea *devşirme*, care obliga populațiile creștine supuse să dea copii și tineri apți pentru serviciul militar.²⁵¹ Paul Wittek a apreciat această idee „atît de genială, încît - arată el - merită admirația noastră cea mai profundă”. Dincolo de sentimentalism și idei preconcepute, eminentul savant a văzut în această măsură calea de antrenare a populațiilor creștine supuse la conducerea de stat otomană, precum și mijlocul de absorbire a excedentului de populație nemusulmană (excedent considerabil, deoarece nemusulmanii nu aveau pierderi în războaie). În acest mod - arată P. Wittek - a fost găsită soluția salvatoare atît pentru atenuarea pericolului ce îl puteau reprezenta creștinii supuși otomani, cît și pentru îmbinarea fericită dintre ceea ce el a numit „tendința de gazii” (cucerirea și convertirea la islam) și „tendința musulmană” (exploatarea supușilor de altă religie).²⁵² Este greu de spus dacă Murad al II-lea și vizirii săi s-au gîndit la fel ca și P. Wittek cînd au adoptat legea „devşirme”. Cert este însă faptul că ea a avut efectele relevate de P. Wittek,²⁵³ dar, înainte de toate, ea a fost inițiată pentru a contracara puterea sporită a aristocrației rumeliote.

Vechea aristocrație turcă de cărturari-dregători, care deținea preponderența în conducerea centrală, a urmărit astfel să slăbească concurența tot mai periculoasă a acestei aristocrații războinice de la hotarele europene. Numai că, în curînd, robii aveau să constituie forța care avea să pună capăt preponderenței la conducere a însăși vechii aristocrații turce.

Confruntat cu atît de multe și complexe probleme și contradicții pe plan intern, Murad al II-lea nu a putut dezvolta o politică susținută de cuceriri pe plan extern. El nu a reușit să întindă hotarele otomane pînă la limitele atinse de Bayezid I. „Tendința musulmană”, reprezentată de vechea aristocrație turcă (condusă în continuare de familia Çandarlı), a imprimat un caracter relativ pașnic și limitat politicii lui Murad al II-lea în Anatolia turco-islamică. Aceasta și în virtutea principiului - enunțat la începutul acestei cărți - al expansiunii echilibrate în Asia și Europa. Fără îndoială, dezvoltarea liniei de expansiune în Europa ar fi întărit și mai mult pozițiile aristocrației rumeliote, rezultat nedorit desigur de vechea aristocrație aflată la putere.

²⁴⁸ Vezi Halil İnalcık, *Ottoman Methodes of Conquest*, p. 112-120; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin iktisadî ve içtimaiî tarihi* (Istoria economică și socială a Turciei), I, Cem Yayınevi, İstanbul, 1974, p. 358-368.

²⁴⁹ În acest scop, Murad al II-lea a încurajat dezvoltarea unei școli istoriografice la Edirne, care, în 1424, a dat la iveală o mare compilație, denumită *Oğuz-nâme* sau *Tevârih-i ali Selçuk*, în care autorul ei, Ali Yazicioğlu, a căutat să demonstreze descendența otomanilor din neamul, socotit superior printre turci, al oguzilor, și anume din tribul de elită al acestora-*Kayı*. Tamgaua (pecetea) acestui trib a fost folosită prima oară de către Murad al II-lea, devenind apoi însemnul armural al casei otomane. Cercetările actuale pun însă sub semnul întrebării această origine a otomanilor (vezi P. Wittek, *The Rise of the Ottoman Empire*, London, 1938, p. 33-51; Halil İnalcık, *The Ottoman Methods of Conquest*, p. 120; Stanford J. Shaw, *op. cit.*, I, p. 13).

²⁵⁰ Vezi Mustafa Akdağ, *op. cit.*, p. 372-375; Stanford J. Shaw, *op. cit.*, p. 46.

²⁵¹ Educați în spirit turcesc și islamic, acești tineri erau luați apoi în corpul de elită al ienicerilor. Cei mai dotați dintre ei erau însă reținuți în școlile saraiului, pentru a ocupa mai târziu înalte dregătorii, inclusiv pe cea de mare vizir. Subliniem faptul că această lege nu a fost niciodată aplicată în teritoriul românesc (Vezi Tahsin Gemil, *Ieniceri-copii de suflet ai padișahului*, în „Magazin istoric”, nr. 3, 1972, p. 91-95).

²⁵² P. Wittek, *De la defaite d'Ankara...*, p. 32-33.

²⁵³ Se știe, de pildă, că populația bosniacă a cerut insistent, ea însăși, să dea anual cîte 100 de copii, chiar și după convertirea sa în masă la islam, deși era interzisă aplicarea *devşirme*-lei la musulmani.

Alături de acești factori interni care, pînă la domnia lui Mehmed al II-lea, nu au permis Porții dezvoltarea unui larg front de expansiune, un rol deosebit de însemnat în acest sens l-a avut și factorul extern, reprezentat, în primul rînd, de puternica contraofensivă declanșată de țările române și Ungaria, sub conducerea lui Iancu de Hunedoara, începînd cu anii patruzeci ai veacului al XV-lea. Pînă atunci, însă, politica otomană în Europa a urmat cursul său obișnuit din perioada restaurației, adică apărarea și întărirea pozițiilor deținute pe linia imperială a Dunării. Aceasta presupunea excluderea oricărei alte imixțiuni în Balcani și respingerea oricărei tentative de natură să pericliteze hotarul dunărean.

În timp ce atenția principală a sultanului era reținută de problemele din Anatolia și de conflictul cu Veneția pentru stăpînirea Salonicului, forțele sale de la Dunăre au încercat, și în anii 1421 și 1425, dar tot fără succes, să înlăture influența ungară din Țara Românească, influență politică întruchipată de domnia lui Dan al II-lea.²⁵⁴ Succesele militare ale domnului român și acțiunile politice ale Veneției au fost factori stimulatori pentru Sigismund de Luxemburg în vederea concretizării unei noi mari cruciade, pe care o pregătea încă din 1423. Începînd cu toamna lui 1425, au avut loc contacte mijlocite și directe între Ungaria și Veneția, cu menirea de a perfecta în detaliu cooperarea dintre flota venețiană și forțele armate de uscat care urmau să fie mobilizate de Sigismund împotriva otomanilor. În același timp, regele Ungariei a reactualizat cu insistență vechile sale chemări la cruciadă, adresate regelui Poloniei, Vladislav Jagiello, marelui duce al Lituaniei, Vitold, și domnului Moldovei, Alexandru cel Bun.²⁵⁵

Deși negocierile dintre Ungaria și Veneția s-au prelungit pînă la 11 octombrie 1426 - cînd s-a încheiat între ele un tratat de pace și alianță pe cinci ani²⁵⁶ -, în primăvara aceluiași an, Sigismund declanșase deja acțiunea cruciată. Potrivit planului, oștile polono-lituaniene și moldovene s-au concentrat la Brăila, urmînd apoi să facă joncțiunea cu foștele transilvano-ungare. Din motive încă nedesluite pe deplin, această joncțiune nu a mai avut însă loc. În schimb, Murad al II-lea a reacționat prompt și energic, declanșînd mari incursiuni coordonate în Țara Românească, Serbia și Bosnia, adică în țările care fuseseră câștigate de politica regală de cruciadă.²⁵⁷ Lovitura sultanului a fost cu atît mai grabnică și puternică, cu cît, în contextul pregătirilor de cruciadă, începuse să fie agitată, în primul rînd de venețieni, candidatura la tron a unui nou prinț otoman, cunoscut sub numele de Ismail, și apoi a unui alt Mustafa (de această dată fals).²⁵⁸

Împreună cu forțele otomane care invadaseră Țara Românească se afla și Radu Praznaglava. Cu toată rezistența opusă - scria Sigismund, la 12 iunie 1426, episcopului de Winchester²⁵⁹ - voievodul Dan fusese înfrînt, la 30 mai 1426, de rivalul său, Radu. Pippo de Ozora a intervenit însă imediat, pentru a restabili situația politică din Țara Românească, pînă la sosirea regelui cu grosul armatei „cruciate”. Ca de obicei, mobilizarea oștilor regale a tergiversat pînă în toamnă. Dar forțele domnului muntean și cele ale comitelui de Timiș au pornit contraofensiva balcanică, fără rege și fără oștile regale. Dan al II-lea a trecut Dunărea pe la Silistra, iar Pippo de Ozora a atacat zona Vidinului. O sursă contemporană venețiană a înregistrat cu satisfacție, la 9 octombrie 1426, biruințe și cuceriri ale celor doi aliați la sud de Dunăre, ceea ce l-ar fi determinat pe Murad să vină personal la Dunăre - se arată în document - cu toată armata și flota de la Gallipoli.²⁶⁰ Sultanul nu a venit însă acum la Dunăre, fiind ocupat în războiul cu Veneția, în care falsul Mustafa devenea un element tot mai periculos. În schimb, beii dunăreni au reușit să-l reinstaleze în Țara Românească pe Radu

²⁵⁴ Arh. St. București, Colecția microfilm Iugoslavia, rola 23, c. 500; Viorica Pervain, *op. cit.*, p. 96-100.

²⁵⁵ Marcel D. Popa, *Aspecte ale politicii internaționale a Țării Românești și Moldovei timpul lui Mircea cel Bătrîn și Alexandru cel Bun*, în „Revista de istorie”, nr. 2, 1978, p. 286.

²⁵⁶ Melek Delilbași, *op. cit.*, p. 579.

²⁵⁷ Viorica Pervain, *op. cit.*, p. 101-103.

²⁵⁸ Ismail era fiul lui Mustafa Çelebi, deci văr primar cu Murad al II-lea. Nu este exclus ca acest al doilea Mustafa să fie una și aceeași persoană cu Ismail (desemnat cu nunele tatălui său). Vezi N. Iorga, *Notes et extraits...*, I, p. 349; M. Delilbași, *op. cit.*, p. 578, 582; Stanford J. Shaw, *op. cit.*, I, p. 47-48.

²⁵⁹ N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, III, București, 1897, 80-81.

²⁶⁰ Hurmuzaki, *Documente*, VIII, p. 4. V. Pervain, *op. cit.*, p. 105, a restabilit coordonatele cronologice reale ale acestui document, implicit și valoarea sa documentară.

Praznaglava, avînd și concursul unei mici partide boierești.²⁶¹ Ca și în 1395, boierimea românească - dacă nu în totalitate, cel puțin o bună parte din ea - era îngrijorată de înaintarea tot mai insistentă a controlului ungar la sud de Carpați și chiar la granițele dunărene ale țării. Campaniile ofensive în Peninsula Balcanică, inițiate de Sigismund și executate cu succes de Dan al II-lea, arătau limpede intențiile regelui de a aduce sub dominația sa întreaga linie a Dunării românești. În acest sens, curtea de la Buda căuta să creeze și un stat subordonat la Vidin, prin restaurarea aici a lui Frujin, fiul lui Șișman, fostul țar bulgar de la Tîrnovo.²⁶² Realizarea acestui plan nu ar fi însemnat altceva decît reeditarea acțiunii întreprinse de Ludovic I, în 1365, fapt ce provocase o reacție atît de drastică din partea domnului Țării Românești de atunci, Vladislav Vlaicu.²⁶³ Dacă Dan al II-lea își datora tronul lui Sigismund, boierimea românească nu era însă dispusă să lase țara să fie cuprinsă de regalitate și dinspre Dunăre și, eventual, chiar și dinspre mare. Campania regală de la începutul anului 1427 - pornită tot sub umbra crucii - a avut declarat obiectivul, bine precizat, de a-l restaura pe Dan al II-lea și de a „nimici țara turcească, arzînd-o cît mai adînc și pustiind-o, și înaintînd pînă la malul mării ... să facă tot răul, ce vor putea...”²⁶⁴ cum scria, la 25 ianuarie 1427, din Rîșnov, înlocuitorul lui Pippo de Ozora, decedat de curînd. De altminteri, nici Sigismund nu și-a ascuns intențiile de a institui dominația sa pe toată Dunărea inferioară, inclusiv și mai ales asupra zonei ei de vărsare. În primăvara, lui 1427, regele ungar a reactualizat vechea sa intenție de a încredința cavalerilor teutoni apărarea liniei Dunării, oferindu-le în acest scop cetatea Chilia, care se afla însă atunci sub stăpînirea Moldovei.²⁶⁵ Cu asemenea obiective, în iulie 1427, regele ungar a intrat într-adevăr în Țara Românească, în fruntea unei puternice armate. Numai că, moartea despotului Ștefan Lazarević (19 iulie) a schimbat imediat atît țelul „cruciadei” regale, cît și teatrul operațiunilor militare. Prin tratatul de la Tata, din 1426, Șt. Lazarević recunoscuse suzeranitatea lui Sigismund, urmînd ca după moartea despotului dreptul de stăpînire al acestuia asupra banatului de Macsó și a cetăților Belgrad și Golubać să revină regelui ungar.²⁶⁶ Așadar, acordul de la Tata trebuia să intre în vigoare. Dar beii de la Dunăre o luaseră înaintea regelui, atacînd Serbia și banatul de Severin. În anii 1427-1428, au avut loc lupte înverșunate în această zonă, lupte la care au participat și forțele domnului Țării Românești, Dan al II-lea, de partea regelui Sigismund. La rîndul său, Murad al II-lea, invocînd dreptul său de succesiune asupra Serbiei, în baza moștenirii Oliveriei (sora lui Șt. Lazarević și soția lui Bayezid I), a ocupat cu forța capitala Serbiei, Kruševac, iar după ce l-a înfrînt pe Sigismund (3 iunie 1428), a pus stăpînire și pe importanta cetate Golubać. Noul despot sîrb, George (Djuradj) Branković, a fost silit să jure credință sultanului și să-i recunoască stăpînirea asupra fortăreței Golubać.

Pacea ungaro-otomană din 1429 i-a permis regelui Sigismund să se angajeze iarăși în problemele occidentale, iar sultanului Murad i-a oferit posibilitatea să cucerească Salonicul (29 martie 1430) și să-și desfășoare linia de expansiune către Albania.²⁶⁷ Îndelungata politică orientală a regelui și împăratului Sigismund de Luxemburg, afișată în numele întregii creștinătăți, se dovedise îngustă și fără perspectivă, în primul rînd prin prisma așteptărilor Țării Românești și ale popoarelor sud-dunărene. Dan al II-lea, nutrind speranța îndepărtării pericolului otoman, se angajase total pe linia politicii de cruciadă promovată de Sigismund. Domnul român a fost, de fapt, cel care, cu forțele țării sale și cu cele ale Transilvaniei și Banatului (formate în bună parte din cneji români), obținuse succesele militare cele mai importante ale acestor campanii de cruciadă tîrzie inițiate de

²⁶¹ Un document, din 7 iulie 1427, arată limpede că „foarte mulți locuitori ai acelei Țări Românești ... trecuseră de partea lui Radu și a turcilor, fiindu-le prielnic lor...” (*Documenta Romaniae Historica*, D, I, p. 261).

²⁶² Vezi D. Pleșia, Șt. Andreescu, *Un épisode inconnu des campagnes du voievode Dan II, prince de Valachie*, în „Revue roumaine d'histoire”, nr. 1, 1974; p. 548-549; V. Pervain, *op. cit.*, p. 105-106.

²⁶³ Vezi N. Iorga, *Lupta pentru stăpînirea Vidinului în 1365-1369 și politica lui Vladislav Vlaicu față de unguri...*, în N. Iorga, *Studii asupra evului mediu românesc*, ed. Ș. Papacostea, București, 1984, p. 116-137 (notele și întregirile editorului la p. 137-140).

²⁶⁴ *Documenta Romaniae Historica*, D, I, p. 248.

²⁶⁵ V. Pervain, *op. cit.*, p. 111-113; Virgil Ciocîltan, *Poarta otomană și gurile Dunării în secolul al XV-lea*, în „Revista de istorie”, nr. 11, 1985, p. 1060.

²⁶⁶ Ferenc Szakály, *op. cit.*, p. 81-82.

²⁶⁷ *Ibidem*, p. 83; M. Delilbași, *op. cit.*, p. 586-588.

Sigismund de Luxemburg. Faptul a fost recunoscut de popoarele balcanice, care l-au adoptat pe domnul român ca un adevărat erou legendar, sub numele de *Dan cel Viteaz*.²⁶⁸ În schimb, victoriile românești au fost utilizate de regele Ungariei pentru extinderea propriei sale expansiuni pe linia Dunării și către Marea Neagră, ceea ce însemna implicit și o accentuată subordonare a Țării Românești față de coroana ungară. Acestea trebuie să fi fost motivele principale care au stat la baza hotărârii lui Dan al II-lea, de la sfârșitul domniei sale, de a se apropia de sultanul otoman, recunoscându-i suzeranitatea în limitele condițiilor stabilite în vremea lui Mircea cel Bătrîn.²⁶⁹

Întâlnirea ungaro-polonă de la Luck, din 1429, desfășurată în prezența trimișilor munteni și moldoveni, a relevat lui Alexandru cel Bun vechile planuri secrete ale celor doi regi vecini, de împărțire a Moldovei. Era un motiv mai mult decât suficient pentru domnul român să-și reconsidere întregul sistem de alianțe. Cum era și firesc, reacția lui Alexandru cel Bun a fost îndreptată împotriva regelui Poloniei, suzeranul său, dovedit acum fățarnic. Cum, în același timp, moartea lui Vitold și ascensiunea lui Swidrigaillo (Swidrygiello) pe scaunul de mare duce al Lituaniei (1430) a declanșat conflictul polono-lituanian, latent pînă atunci, domnul Moldovei a trecut hotărît de partea ducelui lituanian. Natural, Sigismund de Luxemburg a devenit factorul mobilizator al coaliției împotriva Poloniei. Pentru a lărgi baza forței sale, Alexandru cel Bun a intervenit energic în tulburările interne din Țara Românească, provocate de moartea lui Dan al II-lea (februarie 1431), impunînd pe tron propriul său candidat, Alexandru Aldea.²⁷⁰ Cele trei țări române se aflau acum în același bloc și, sub conducerea lui Alexandru cel Bun, eficiența luptei lor s-a vădit imediat: Polonia înfrîntă a fost silită să ceară pace, Sigismund a renunțat, cel puțin temporar, la pretențiile sale vechi, iar otomanii nu au contestat schimbarea politică din Țara Românească. Dar, la 1 ianuarie 1432, Alexandru cel Bun s-a stins din viață, lăsînd în urmă o țară puternică și un îndemn la unire românească. Vitregia vremurilor care au urmat a dat însă lovituri dure edificiului său politic. Statul moldovenesc a supraviețuit sfâșierilor lăuntrice la care l-au supus urmașii nevrednici ai marelui voievod și a avut resursele pentru a da naștere unei personalități de talia lui Ștefan cel Mare, pe măsura timpului său și în stare să biruie în chip strălucit marile primejdii cu care au fost confruntate țările române în a doua jumătate a veacului al XV-lea.

Dispariția lui Alexandru cel Bun a înlesnit restabilirea suzeranității polone efective în Moldova și a influenței politice otomane în Țara Românească. Îndată după moartea protectorului său din Moldova, Alexandru Aldea a fost nevoit să meargă la Edirne, pentru a se închina personal sultanului și a lăsa ca ostateci un număr din boierii de seamă ai țării. Alexandru Aldea a fost primul domn român care a trecut Dunărea pentru a presta jurămîntul de credință față de sultanul otoman. Acest act, cu semnificații grave în perspectiva raporturilor româno-otomane, a fost în fond o consecință a politicii orientale a lui Sigismund de Luxemburg. Alexandru Aldea și boierii săi au recurs la acest mijloc pentru a evita o nouă intervenție armată ungară în Țara Românească pentru instalarea lui Vlad Dracul, care primise investitura regală încă din februarie 1431. Prin această prismă trebuie apreciată și marea incursiune a beilor dunăreni, condusă de Evrenesoğlu Ali bey, în Transilvania, în cursul anului 1432. Acîngiii au fost călăuziți de Alexandru Aldea, ceea ce însemna îndeplinirea unei noi condiții a stării de vasalitate (acum însă cu o trăsătură agravantă în plus, datorită faptului că expediția nu era comandată de sultan, ci de un comandant dunărean). Deși Alexandru Aldea a ținut să-i asigure pe palatin și pe comitele de Timiș de loialitatea sa creștină,²⁷¹ totuși este de observat că domnul Țării Românești era și interesat în această campanie, dacă avem în vedere faptul că Vlad Dracul se afla atunci în Transilvania, în apropierea hotarelor Țării Românești. Nu este mai puțin adevărat că nici Murad al II-lea nu era străin, de temeri de acest gen, de vreme ce la curtea lui Sigismund era adăpostit atunci un nou pretendent la tronul otoman, pretendent cunoscut în izvoarele vremii sub numele de Davud Çelebi („signor Zelapia fo fiolo del imperator turcho

²⁶⁸ Vezi N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 5-26; Marieta Chipere, *Dan al II-lea, domn pînă la „Marea cea mare”*. *Tradiție și realitate*, în „Revista de istorie”, nr. 10, 1987, p. 967-981.

²⁶⁹ N. Iorga, *Notes et extraits...*, I, p. 471; I. Minea, *op. cit.*, p. 192-193; Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 61.

²⁷⁰ I. Minea, *op. cit.*, p. 196-200; C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 266-271; V. Ciobanu, *op. cit.*, p. 43-45.

²⁷¹ I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, I, București, 1905, p. 49.

orbato”).²⁷² Din motive lesne de înțeles, vechile izvoare turcești îl ignoră sau îl pomenesc doar în treacăt pe acest nou pretendent, astfel încât nu putem decât să presupunem că îngrijorarea provocată sultanului de prezența lui în Ungaria a fost un alt motiv pentru acțiunea otomană din 1432 împotriva regatului. Coaliția constituită în 1431, sub egida Ungariei, împotriva Poloniei, putea fi îndreptată ușor contra puterii otomane - s-a crezut probabil la curtea sultanului - cu atât mai mult cu cât și polonezii au insinuat acest lucru.²⁷³

Campania nu a fost o reușită. Forțele otomane au suferit înfrângeri în Transilvania, ca și în Moldova, - unde - potrivit unei știri raguzane din 31 iulie 1432 -, în ziua de 22 iunie, acîngiii ar fi fost zdrobiți, scăpînd „o parte chiar foarte mică și aproape nici unul...”²⁷⁴ Moldova, unde domnea Iliăș, nu se desprinsese încă de coaliția antipolonă, ceea ce ar explica atacarea ei, probabil în zona gurilor Dunării, pe care Sigismud se străduia să o transforme într-o bază a ofensivei sale cruciate.²⁷⁵

În ciuda încercărilor repetate, Vlad Dracul nu a reușit totuși să ocupe tronul Țării Românești, pînă la moartea lui Alexandru Aldea, în 1436. Sigismund de Luxemburg l-a susținut pe Vlad Dracul, dar nu în măsura necesară pentru înlocuirea forțată a lui Alexandru Aldea, care avea de partea sa forțele beilor dunăreni.

Începînd cu 1434, regele ungar (acum și împărat romano-german recunoscut) a făcut din nou planuri zgomotoase de cruciadă. Erau antrenați în lupta antiotomană vasalii balcanici ai sultanului (regele Bosniei, Tvrtko, despotul Serbiei, George Branković, conducătorii albanezi, Ragusa), domnul român fără țară (încă), Vlad Dracul, iar Veneția era de acord să suțină cruciada pe ascuns. De această dată fusese realizată și înțelegerea prealabilă cu principele de Karaman, Ibrahim bey, prin intermediul regelui din Cipru, ca și cu beiul de Akkoyunlu, Kara Yöyük Osman. Aliații sperau chiar și în ajutorul lui Șahruh, fiul lui Timur Lenk și suzeranul lui Murad al II-lea. Acțiunea s-a declanșat coordonat, în Europa și Asia. În momentul pornirii ripostei lui Murad al II-lea împotriva Karamaniei, Vlad Dracul a intrat în Țara Românească, iar forțele lui Sigismund și ale conducătorilor balcanici au atact linia Dunării, cetățile turcești de la Kruševac și Golubač. Campania anatoliană a sultanului, s-a soldat cu o reușită deplină. Întregul principat karamanid a căzut în mâinile lui Murad al II-lea. Totuși, pentru a nu-l provoca pe Șahruh, eventual și pe mameluci, sultanul a fost nevoit să-l reinstaleze ca vasal tot pe Ibrahim, bey, lipsindu-l însă de o parte a posesiunii sale. Rezultate asemănătoare au avut și contraloviturile otomane din Balcani și de la Dunăre. Singura consecință pozitivă a noii agitații cruciate a bătrînului rege și împărat a fost întronarea lui Vlad Dracul în Țara Românească, dar și acest fapt s-a datorat mai mult hazardului decît sprijinului ungar temeinic.²⁷⁶

²⁷² N. Iorga, *Notes et extraits* II, p. 336. Reflectînd, poate, această îngrijorarea sultanului, pe care îl vizitase de curînd, Alexandru Aldea îndemna, în aceeași scrisoare (mai sus citată) către palatin și comitele de Timiș, ca Davud Çelebi să fie utilizat pentru a produce defecțiune în oastea otomană. Acest Davud Çelebi se pare că era nepotul sultanului Murad I și fiul lui Savcı, cel orbit, mai întîi, și apoi executat de tatăl său, în 1385, pentru tentativă de uzurpare a puterii (în colaborare cu prințul bizantin Andronikos, de asemenea orbit de tatăl său, împăratul Ioan al V-lea Paleologul)

²⁷³ Se știe că în privința expediției sultanului din 1438, împotriva Transilvaniei, s-a afirmat, nu fără temei, că ea ar fi fost inițiată de Polonia și de domnul Țării Românești, care atunci era Vlad Dracul. Problema a produs multă controversă în istoriografie (vezi Virgil Ciocîltan, *Între sultan și împărat: Vlad Dracul în 1438*, „Revista de istorie”, nr. 11, 1976, p. 1777, 1782-1783). Avînd în vedere faptul că personalitatea lui Vlad Dracul a fost mai bine cunoscută izvoarelor vremii decît cele ale predecesorilor săi de după Mircea cel Bătrîn (cronicarii otomani timpurii, de pildă, nu au reținut numele nici unui voievod român dintre Mircea și Vlad Dracul), nu avem oare de a face aici cu Alexandru Aldea și cu campania din 1432?

²⁷⁴ Într-o știre raguzană, de la 31 iulie 1432, se arată că oastea turcă ar fi trecut Dunărea pe la începutul lunii iunie, în Țara Românească, și de acolo „o parte mai mare a aceleia a trecut în Moldova (*Modua*) și altă parte în Transilvania. Acea parte, anume care a fost în Moldova, în ziua de 22 a numitei luni iunie, a avut o ciocnire puternică; a scăpat o parte foarte mică și aproape nici unul...” (Arh. St. București, Colecția microfilme Iugoslavia, rola 23, c. 578; *Ragusa es Magyarorszag... (Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungariae)*, ed. F. Geleisch și L. Talloczy, Budapest, 1887, p. 373-374.

²⁷⁵ Virgil Ciocîltan, *Poarta otomană și gurile Dunării...*, p. 1 063, consideră „mai mult decît sigur” că acest atac în Moldova a vizat „neutralizarea gurilor Dunării ca factor de instabilitate a pozițiilor ei (ale Porții - n.ns.) strategice în sud-estul Europei.”

²⁷⁶ I. Minea, *op. cit.*, p. 240-243; I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, I, p. 413-415; Stanford J. Shaw, *op. cit.*, I, p. 48-49;

Această inițiativă, ultima de altfel a lui Sigismund de Luxemburg, de activare a unei largi coaliții antiotomane, a readus în prim-planul preocupărilor Porții pericolul unei noi cruciade. De această dată, temerile otomane erau cât se poate de îndreptățite. La 24 noiembrie 1437, împăratul bizantin Ioan al VIII-lea Paleologul a părăsit Constantinopolul pentru a participa la conciliul ce avea să decidă unirea dintre cele două biserici creștine.

În ciuda curentului anticatolic foarte puternic, împăratul pleca cu convingerea că numai ajutorul coalizat al întregii Europe putea să salveze Constantinopolul. Sultanul și dregătorii săi știau, desigur, bine că în spatele tratativelor pentru unirea bisericească se ascundea, de fapt, planul marii cruciade europene, de care ei se temeau atât de mult.²⁷⁷

Moartea imediată (9 decembrie 1437) a celui care era principalul animator și lider al cruciadei antiotomane, Sigismund de Luxemburg, a oferit însă lui Murad al II-lea șansa neașteptată de care trebuia să profite fără întârziere. Polonii, la rîndul lor, ca vechi rivali ai ungarilor, s-au folosit de împrejurări pentru a interveni în moștenirea boemiană a regelui și împăratului decedat. Urmașul acestuia, Albert de Habsburg, a fost supus astfel la două fronturi de atac. Dacă otomanii și polonii au acționat coordonat, pe baza unei înțelegeri prealabile, rămîne o problemă încă nelămurită. În orice caz, marea campanie otomană împotriva Transilvaniei, din vara anului 1438, condusă personal de sultanul Murad al II-lea, s-a desfășurat aproape fără lupte, căci sistemul de apărare ungar fusese dat peste cap. Să nu uităm că, în 1437, se desfășurase răscoala de la Bobîlna, care dezorganizase și sleise puterea militară a Transilvaniei. Cu toate acestea, sultanul s-a mulțumit doar cu marile prăzi, luate din Banat și sud-estul Transilvaniei, fără a întreprinde nici cel mai mic gest de cucerire și ocupație.²⁷⁸ Campania a fost o întreprindere tipică gaziilor din Rumelia, dar de anvergură mai mare. Luînd personal comanda acestei acțiuni, sultanul a urmărit nu numai să intimideze Ungaria, ca inițitoare de cruciadă, ci să submineze și rolul preponderent al vechii aristocrații turce la conducerea otomană.

În izvoarele europene ale timpului este acreditată ideea că Vlad Dracul ar fi așîțat această campanie otomană împotriva regatului ungar și că tot el ar fi mijlocit înțelegerea otomano-polonă în vederea desfășurării ei pe cele două fronturi menționate: Transilvania și Boemia. Domnul Țării Românești a luat parte, într-adevăr, la această campanie, în calitate de vasal al sultanului, la fel ca și despotul Serbiei, George Branković. Acuzația că Vlad Dracul s-a transformat din „juratus officialis” al regelui ungar în „campiductor” al sultanului prin teritoriul regatului este nefondată, căci, așa cum am arătat, domnul român, ca și despotul sîrb, au adus astfel la îndeplinire o cerință majoră a relației feudo-vasalice, chiar dacă suzeranul era „necredincios”. Cu toate acestea, se știe că domnul român a făcut tot ceea ce i-a stat în putință pentru a atenua puterea loviturii otomane asupra Transilvaniei, fie prin înștiințări tainice trimise din vreme în localitățile vizate, fie prin „vicienii.”²⁷⁹ Așadar, comportamentul, suspect pentru turci, al domnului român în timpul acestei expediții exclude acuzația de „așîțător”, iar inexistența vreunei probe materiale despre contactele otomano-polone, în preajma și în legătură cu această campanie, pune sub semnul întrebării și acuzația de „mijlocitor” al acestor contacte, formulată împotriva lui Vlad Dracul. De altminteri, înseși interesele principale ale domnului român nu i-ar fi permis adoptarea unei asemenea atitudini. Ascensiunea sa pe tron fusese favorizată de calitatea sa de vechi vasal al regelui ungar, după cum menținerea sa în fruntea Țării Românești depindea, încă, în mare măsură, de raporturile sale cu regatul. Spre deosebire de predecesorul său, Vlad Dracul nu avea un rival adăpostit în Transilvania și care trebuia îndepărtat neapărat, pe orice cale. Considerăm că acuzațiile formulate în unele izvoare ale timpului, precum și

Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman*, p. 87; Ferenc Szakály, *op. cit.*, p. 84-85; Lajos Tardy, *op. cit.*, p. 17.

²⁷⁷ Ioan de Raguza nota: „turbati sunt ipsi Turci et Infideles de huiusmodi tractitibus unionis” (N. Iorga, *Notes et extraits*, IV, p. 25), iar Sphrantzes știa că sultanul a vrut să-l oprească pe împărat de la această călătorie, inclusiv printr-o nouă blocadă a Constantinopolului, intenție abandonată însă la intervenția marelui vizir Çandarlı Ibrahim pasa (Sphrantzes, *Memorii. 1401-1477*, ed. Vasile Grecu, Edit. Academiei, București, 1966, p. 61).

²⁷⁸ Vezi Francisc Pall, *Știri noi despre expedițiile turcești în Transilvania în 1438*, în „Anuarul Institutului de istorie”, Cluj, I-II, 1958-1959, p. 17-22; Ferenc Szakály, *op. cit.*, p. 85.

²⁷⁹ I. H. Uzunçarşılı, *op. cit.*, I, p. 416: „s-a mers pînă la cetatea Sibiu, iar de acolo s-a făcut cale întoarsă, căci padișahul se temea să nu cadă într-o cursă a lui Vlad Dracul, care călăuzea forțele otomane”.

conjecturile avansate în acest sens în unele lucrări contemporane²⁸⁰ se datorează mai degrabă unei contaminări dintre campania din 1432 și cea din 1438, ca și dintre Alexandru Aldea și Vlad Dracul. După cum am mai arătat, primul avea interese imediate și serioase în campania otomană împotriva Transilvaniei, căci de acolo îl amenința neconținut un rival deosebit de periculos, însuși Vlad Dracul.

Data la care Vlad Dracul a depus omagiul de credință sultanului este o altă problemă încă neclară. În orice caz, este clar că în vara lui 1438 el l-a însoțit pe sultan în calitate de vasal, ceea ce înseamnă că el făcuse deja călătoria la Poartă, cel mai probabil imediat după luarea scaunului domnesc, adică în primăvara sau vara lui 1437, când gravele probleme sociale din regat și politica apuseană a lui Sigismund l-au lipsit pe Vlad Dracul de o susținere energetică, pe măsura așteptatei reacții otomane împotriva sa.

Dacă în Transilvania sultanul nu a făcut nici un act de cucerire, în schimb, în vara anului următor, Serbia a fost desființată practic ca entitate politică, fiind trecută sub stăpânire otomană. George Braković a fugit în Ungaria, iar fiii săi au fost orbiți și întemnițați. Regele Bosniei, Ștefan Tvrtko, a evitat o situație similară, mărindund tributul din proprie inițiativă (de la 20.000, la 25.000 ducați anual). În 1440, în condițiile favorabile create de tulburările interne din Ungaria, izbucnite după moartea regelui Albert de Habsburg (octombrie 1439), forțele otomane au atacat Belgradul, fără însă să-l poată cuceri, deși l-au asediat timp de șase luni.

Așadar, liniile directe ale ofensivei otomane erau tot cele stabilite în vremea lui Murad I (nord-centru-sud), deși suferiseră unele modificări impuse de condițiile concrete din deceniul patru al veacului al XV-lea. Astfel, dacă linia mediană principală a fost îndreptată către aceeași direcție, adică către Serbia, cea nordică depășise acum limita dunăreană, fiind îndreptată, prin Țara Românească, în Transilvania. În schimb, cea sudică s-a împotmolit, timp de șase decenii, în rezistența albaneză. Este de observat faptul că, în timp ce pe linia centrală, orientată către Belgrad, erau concentrate forțe otomane de cucerire și stăpânire, pe linia nordică, îndreptată către Transilvania, acționau forțele otomane de pradă și devastare. Acțiunile de pe această direcție urmăreau de fapt dezorganizarea apărării regatului ungar, cu menirea de a facilita expansiunea otomană în vest.

S-a relevat astfel însemnătatea pe care o avusese rezistența Țării Românești nu numai pentru apărarea Transilvaniei, ci și pentru frânarea expansiunii otomane către Dunărea Mijlocie. Același constant și important efort depus de Țara Românească împotriva expansiunii turce ferise și Moldova de efectele dezvoltării fenomenului otoman. Extinderea stăpînirii otomane în Dobrogea și slăbirea rezistenței Țării Românești au deschis calea turcilor către Moldova, apoi și către Polonia, dar numai după ce și opoziția acestui stat românesc a fost subminată, în bună măsură chiar cu concursul vecinei și suzeranei sale din nord.

În ciuda unor discontinuități temporare, mai mult sau mai puțin inevitabile, lupta românească permanentă pentru apărarea hotarelor și a neatârării a reprezentat trăsătura definitorie a evoluției raporturilor țărilor române cu Poarta în etapa ce constituie limitele cronologice ale prezentei lucrări. Inițiativa și conducerea acestui uriaș efort material și moral a aparținut când Țării Românești, când Transilvaniei, când Moldovei. Rînd pe rînd sau împreună, ele au avut capacitatea de a mobiliza energiile necesare pentru a para puternicul impact otoman, realizînd - după definiția lui N. Iorga - „un adevărat război de apărare națională”, integrat în străduințele generale europene menite să stăvilească înaintarea vertiginoasă a noilor cuceritori.²⁸¹

După domnia de reușită temeinică a lui Mircea cel Bătrîn, dimensiunile universale ale luptei românești împotriva ofensivei otomane și-au găsit expresia plină de conținut în noua epopee românească condusă de Iancu de Hunedoara. Ca și Mircea cel Bătrîn, apoi ca Vlad Țepeș și Ștefan cel Mare, Iancu de Hunedoara a desfășurat lupta cu obiectivul precis de a scoate Dunărea întregă de sub controlul otoman, ca o condiție esențială pentru dezorganizarea stăpînirii și expansiunii otomane în Europa.

²⁸⁰ Vezi Virgil Ciocîltan, *op. cit.*, p. 1728-1785.

²⁸¹ Șerban Papacostea, *Nicolae Iorga și evul mediu românesc*, în N. Iorga, *Studii asupra evului mediu românesc*, ed. Ș. Papacostea, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 422.

Dat fiind faptul că problema este bine cunoscută, ne vom limita să subliniem doar câteva aspecte mai puțin relevante în istoriografia noastră.

Lupta condusă de Iancu de Hunedoara a pornit exact în momentul în care turcii începuseră forțarea cursului mijlociu al Dunării. Nu putem, afirma, totuși, că Murad al II-lea ar fi intenționat să continue ofensiva până la cucerirea Ungariei. Dar restabilirea controlului otoman asupra Serbiei, deteriorat de actul de supunere a lui George Branković față de regele Ungariei, reprezenta un obiectiv primordial, de care depindea temeinicia succesului Porții în competiția ei cu Ungaria pentru Dunăre și Balcani. Afectarea sistemului imperial otoman al Dunării era cu atât mai gravă cu cât fenomenul se produsese în contextul general al preparativelor pentru reactivarea unei mari cruciade. Unirea celor două biserici creștine, proclamată solemn la Florența, în ziua de 6 iulie 1439, a produs o mare îngrijorare la Poarta otomană. Bizanțul acceptase supremația bisericii catolice, în schimbul salvării Constantinopolului printr-o acțiune militară generală pe mare și uscat, împotriva turcilor. Este discutabil dacă hotărârea Conciliului de la Florența a întârziat sau, dimpotrivă, a grăbit sfârșitul Imperiului roman de răsărit. În orice caz, cert este faptul că amenințarea mării cruciade a dus la adâncirea contradicțiilor dintre grupările rivale din cadrul păturii conducătoare otomane. Vechea aristocrație turcă (*ulemalele*) în frunte cu marele vizir Çandarlı Halil pașa, a promovat cu insistență o linie politică reținută, mai cu seamă față de bizantini, împiedicând declanșarea asaltului decisiv asupra Constantinopolului, așa cum cereau cu energie noile partide ale gaziilor rumelioți și, îndeosebi, ale robilor-dregători și robilor-mililari, conduse de Șehabeddin pașa, Zaganos pașa.²⁸² Aflat între aceste două tendințe opuse, sultanul Murad al II-lea nu a mai atacat, într-adevăr, Constantinopolul, dar a reacționat cu fermitate împotriva acțiunilor menite să ducă la concretizarea mării coaliții antiotomane, preconizată la Florența. În acest sens se înscriu loviturile aplicate de el despotatului sârb, ca și campaniile repetate contra principelui de Karaman, care își intensificase străduințele pentru pornirea unui imens asalt coordonat, din Europa și Asia, de pe mare și uscat, împotriva otomanilor.²⁸³ Apusul nu a pornit însă imediat cruciada așteptată de bizantini și nici nu l-a susținut suficient pe principele de Karaman, astfel încât acțiunile lui Murad al II-lea în Balcani și Anatolia s-au soldat cu succese importante, chiar dacă aceste succese nu au fost depline. În schimb, forțele otomane care au atacat la nord de Dunăre teritoriul românesc, în 1441 și 1442, au fost zdrobite de Iancu de Hunedoara. Aceste victorii, amplificate în mediul propice cruciadei antiotomane din acea vreme, au propulsat voievodul român al Transilvaniei la valoarea unui adevărat erou al întregii lumi creștine (*propugnaculum christianitas*). Izbînzile sale au dinamizat spiritul cruciadei, au însuflețit lupta pentru libertate a popoarelor din Balcani și au stimulat acțiunile antiotomane din Anatolia turco-musulmană.²⁸⁴ În ceea ce privește țările române, lupta lor unită sub conducerea lui Iancu de Hunedoara a ferit Moldova și, mai ales, Transilvania de raidurile prădalnice ale gaziilor dunăreni, iar în privința Țării Românești, a eliminat elementele agravante ale suzeranității otomane, ce fuseseră impuse ei în vremea crizei politice interne declanșată după moartea lui Mircea cel Bătrîn.

Unirea polono-ungară realizată sub sceptrul lui Vladislav Jagello (8 martie 1440) a reprezentat, înainte de toate, o reușită a spiritului cultivat la Florența. Polonia, care până atunci se arătase rezervată și chiar ostilă față de proiectele antiotomane, devenea acum una din susținătoarele principale ale luptei împotriva turcilor. Semnificativ în acest sens este și faptul că vechiul conflict al regatului polon cu Hoarda de Aur a început să fie privit la Cracovia ca parte integrantă a războiului cruciat.²⁸⁵ Politica ofensivă promovată de Iancu de Hunedoara a devenit prevalentă și justificată de reușita campaniei lungi din 144-3, desfășurată în trecătorile Munților Balcani. Aceasta era prima acțiune contraofensivă de o asemenea pătrundere în pozițiile otomane din Europa, după cea

²⁸² Vezi Halil İnalcık, *Fatih devri üzerinde tetkikler ve vesikalar* (Cercetări și documente privind epoca Cuceritorului), I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1954, p. 81 și urm.

²⁸³ *Gazavât-i Sultân Murad b. Mehmed Han* (Gazalele sultanului Murad, fiul lui Mehmed han), ed. Halil İnalcık și Mevlâd Öğüz, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1978, p. 4-7 și p. 82-83.

²⁸⁴ Lajos Tardy, *op. cit.*, p. 28-29.

²⁸⁵ Vezi Akdes Nimet Kurat, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Allın Ordu, Kırım Türkistan Hanlarına ait yarlık ve bittikler* (Iarlicuri și scrisori ale hanilor Hoardei de Aur, Crimeei și Turkestanului, păstrate în Arhiva Muzeului Topkapı Sarayı), în, *Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Tarih serisi 1*, Istanbul, 1940, p. 37-45.

efectuată de Mircea cel Bătrîn, în 1392, pînă dincolo de Munții Balcani. Victoria din 1443,²⁸⁶ obținută în primul rînd de forțele unite ale celor trei țări române sub conducerea lui Iancu de Hunedoara, a avut consecințe mult mai ample și adînci decît prevederile tratatului de pace de la Edirne, de la 12 iunie 1444 (confirmat apoi la Seghedin), care l-a silit pe sultan să reconstituie statul sîrb (împreună cu cetățile sale, inclusiv Golubač) și să se limiteze la hotarul dunărean. Impunînd un articol special referitor la Țara Românească (potrivit căruia domnul ei nu mai era obligat să depună personal omagiul de credință în fața sultanului), regele ungar a dorit să oficializeze dreptul său de cosuzeranitate asupra acestei țări.²⁸⁷ Pe de altă parte, aceeași ofensivă balcanică a lui Iancu de Hunedoara s-a corelat cu lupta antiotomană pornită din nou de principele de Karaman, Ibrahim bey. Murad al II-lea a fost pus în situația de a încheia și cu acesta un tratat de pace nefavorabil (la Yenişehir, în iulie 1444), prin care i-a cedat zona mult disputată dintre Akşehir și Beyşehir.²⁸⁸ Dincolo de acest aspect extern al implicațiilor otomane ale biruințelor lui Iancu de Hunedoara, a fost și unul intern, mai puțin vizibil, dar mult mai grav în perspectiva evoluției puterii otomane. Victoriile răsunătoare ale voievodului Transilvaniei, mai cu seamă cea din 1443, au adus la suprafață și au amplificat contradicțiile dintre grupările rivale din conducerea otomană în așa măsură încît, în acele împrejurări atît de critice pentru însuși destinul statului otoman, sultanul Murad al II-lea a abdicat pe neașteptate în favoarea fiului său nevîrstnic Mehmed al II-lea (august 1444). Faptul a favorizat declanșarea marii cruciade, soldată însă cu dezastrul forțelor coalizate la Varna și cu consecințe decisive pentru soarta Constantinopolului și a întregii regiuni sud-est europene.²⁸⁹ Marea victorie otomană de la Varna (10 noiembrie 1444) a fost obținută sub comanda fostului sultan, care a persistat însă în hotărîrea sa de a lăsa tronul fiului său. Departe de a se datora numai depresiei psihice produsă de moartea fiului său favorit, Alaeddin, și caracterului său înclinat către introspecție și misticism, această abdicare a lui Murad al II-lea era în realitate rezultatul unui proces îndelungat și complex ajuns acum la maturitate.

Prăbușirea dintr-o singură lovitură a sistemului politic imperial pe care căutase să-l făurească Bayezid I și gravul pericol al descompunerii statului otoman, care a dominat perioada imediat următoare luptei de la Ankara, relevaseră cu acuitate imposibilitatea consolidării unei structuri imperiale fără o bază temeinică, care să asigure articularea celor două mari părți componente ale statului otoman: Anatolia și Rumelia.

Odată cu rapida expansiune în est și vest din a doua jumătate a veacului al XIV-lea, statul otoman nu reușise să dezvolte în suficientă măsură și mijloacele necesare pentru consolidarea acestor cuceriri. Altfel spus, revenim la ceea ce am afirmat la locul cuvenit, că dezastrul otoman de la Ankara și consecințele lui s-au datorat în primul rînd faptului că Bayezid I a încercat să forțeze procesul de constituire a imperiului centralizat și absolutist. Gravele tulburări interne care au urmat după moartea lui și efectele lor, prelungite pînă la jumătatea secolului al XV-lea, au scos în evidență o serie de elemente și fenomene generate de expansiunea otomană, dar potrivnice politicii imperiale centralizatoare. În consecință, în prima jumătate a veacului al XV-lea, mai ales în timpul lui Murad al II-lea, politica otomană pe plan intern a fost orientată către subminarea și lichidarea acestor elemente și fenomene centrifuge.

Am arătat mai înainte care a fost politica otomană față de tendințele aristocrației locale anatoliene de a transforma vechile beilicuri, sau părți din ele, în mari domenii feudale de posesiune ereditară. Șefii de clanuri sau de triburi de aici au fost transformați în timarioți și, apoi, îndepărtați treptat de locurile de origine. Același tratament a fost aplicat și în Balcani față de aristocrația locală

²⁸⁶ Ferenc Szakály, *op. cit.*, p. 89, socotește un eșec campania cea lungă” („the winter campaign of 1413/44 was also a failure”), pe motivul că nu ar fi avut efect asupra raportului de forțe, deși toate izvoarele vremii, în primul rînd cele turco-osmane, relevă succesul acestei campanii condusă de Iancu de Hunedoara.

²⁸⁷ Vezi Fr. Pall, *Ciriaco d'Ancona e la Crociata contra i Turchi*, „Acad. Roum. Bul. de la Sect. Hist”, t. XX, Bucurest, 1938, p. 10-68; Halil Inalcık, *op. cit.*, p. 19-34.

²⁸⁸ Vezi Ismail Hakki Uzunçarşılı, *Ibrahim Bey'in Karaman imareti vakfiyesi* (Actul de fondare a imaretului din Karamania al lui Ibrahim bey), „Belleten”, I (1937), p. 120-127.

²⁸⁹ Vezi Fr. Pall, *Un moment décisif de l'histoire du sud-est européen, la croisade de Varna (1444)*, „Balcania”, VII-1, București, 1914, p. 102- 120.

creștină.²⁹⁰ Dar extinderea stăpânirii turce în Europa reclamase și, totodată, dăduse naștere, în această nouă provincie otomană, unui sistem de organizare și mod de viață diferit față de Anatolia. În Rumelia apăruse și se dezvoltase, odată cu expansiunea otomană, o pătură îmbogățită în urma cuceririlor și care acaparase importante atribuții politice și militare. Aceștia erau șefii de acîngii și, totodată, conducătorii sangeacurilor autonome de la hotare. Incursiunile lor dese în ținuturile învecinate le aduceau bunuri mobile deosebit de valoroase (în proprietate privată absolută), precum și întinse posesiuni de terenuri, pe care le puteau transmite moștenitorilor. De altfel, însăși calitatea de acîngii era un apanaj de familie, ca și cea de șef al acestor unități de mare mobilitate ale forței otomane. S-a format astfel o puternică aristocrație rumeliotă, care a căutat să-și lărgască puterea și autonomia politico-militară. Se înțelege că în jurul acestei noi aristocrații se formaseră și numeroase grupuri de îmbogățiți și de privilegiați.

Pe de altă parte, expansiunea otomană în Europa generase și fenomenul unei masive și neconținute emigrări în Rumelia, fenomen încurajat, de altfel, de însuși statul otoman. Noii veniți erau originari fie din diverse colțuri ale Anatoliei, fie din regiunile învecinate și chiar din Asia centrală. Era vorba desigur de cei care nu dispuneau de pământ sau care fuseseră deposezați de loturile și bunurile lor în urma neconținutelor tulburări, îndeosebi datorită invaziei timuride și a interregnelor care i-a urmat. În ciuda rapidei sale expansiuni în Balcani, statul otoman nu a putut totuși să asigure mijloace de existență decât unui număr relativ mic din acești noi veniți. Deoarece sistemul otoman de exploatare a teritoriilor cucerite s-a bazat și pe menținerea raportului existent între țăranul localnic și lotul său de pământ, noii veniți din Asia nu au fost așezați decât în ținuturile depopulate, pe terenurile părăsite, precum și în localitățile urbane. Astfel că un număr mare din imigranți au rămas în afara formelor de colonizare. Cei aflați într-o asemenea situație, numiți în surse „tavgi” sau, mai degrabă, „toiugi”, au constituit, pe de o parte, un puternic element turbulent, gata să participe la orice acțiune de contestare a ordinii existente, iar pe de alta, căutând să-și asigure existența prin prădăciunile efectuate în statele creștine învecinate, au întărit pozițiile aristocrației de gazii de la hotarele europene. Comandanții de acîngii au organizat din toiugii unități stipendiate, aflate în slujba lor personală.²⁹¹ Nemulțumirile permanente din rîndurile toiugiilor și tendințele centrifuge ale aristocrației rumeliote, îmbinate cu o serie de alte elemente generate de nestinsa dorință de libertate a populației creștine autohtone și de politica statelor europene, au dezvoltat în Rumelia un puternic factor de opoziție față de autoritatea centrală otomană.

În același timp, deplasarea în Europa a centrului de greutate al politicii expansioniste otomane și acumularea de mari bogății de către aristocrația rumeliotă au dus la o rapidă înflorire a acestei părți a statului otoman. Rivalitatea astfel ivită între Anatolia și Rumelia, concentrată în competiția dintre vechiul centru otoman de la Bursa (*dar al-ulementa* = „orașul cărturarilor”) și cel nou de la Edirne (*dar al-guzat* = „orașul gaziilor”), era exprimată deschis de rivalitatea dintre vechea aristocrație turcă și cea nouă a gaziilor.²⁹²

Tulburările interne din prima jumătate a secolului al XV-lea au pus în lumină și acerbă luptă pentru putere din cadrul conducerii otomane. Pe lângă rivalitatea principală dintre vechea aristocrație și cea nouă, menționată mai înainte, războiul civil, mai ales, a adus la suprafață și rivalitatea dintre spahii și ieniceri, dintre dregătorii de origine turcă și cei ridicați din rîndurile robilor, dintre robii-militari și robii-dregători ș.a. Semnificativ este faptul că, în luptele pentru tron dintre urmașii lui Bayezid I, претенdenții susținuți de forțele centrifuge din interior și de statele creștine și-au avut baza în Rumelia și centrul la Edirne, pe cînd cei investiți cu autoritatea moștenită și-au avut baza în Anatolia și centrul la Bursa. Dacă cei din Rumelia erau susținuți mai cu seamă de aristocrația rumeliotă și de forțele dependente de ea (acîngii, toiugii), ceilalți au avut de partea lor în primul rînd robii-militari și robii-dregători. Vechea aristocrație turcă s-a împărțit la început în două, dar apoi a trecut mai întotdeauna ele partea pretendentului din Anatolia, atît pentru faptul că acesta reprezenta vechea autoritate centrală otomană, cît și din pricină că pretendentul din Rumelia era de obicei lansat din afara hotarelor otomane. Așa se explică și faptul că pretendentul din Anatolia a

²⁹⁰ Vezi Halil Inalçik, *Ottoman Methods of Conquest*, p. 112-120.

²⁹¹ Vezi *Gazavât-i Sultân Murad...*, p. 88-91, 101-103 (H. Inalçik); Mustafa Akdağ, *op. cit.*, I, p. 369-375.

²⁹² P. Wittek, *De la d'faite d' Ancora...*, p. 28; Aydın Taneri, *op. cit.*, p. 146-152.

ieșit de fiecare dată învingător. Însuși Murad al II-lea și-a putut apăra tronul mai cu seamă în lupta cu unchiul său Mustafa, grație sprijinului anatolian și al robilor.

Murad al II-lea a căutat să mențină echilibrul dintre grupările contradictorii participante la conducerea otomană, încurajând când una, când alta din ele. Dar, în ansamblu, el nu a reușit să domine aceste contradicții, ceea ce explică și linia sa politică mai puțin îndrăzneată pe plan extern.

Revenind acum la actul aparent straniu al abdicării lui Murad al II-lea, în 1444, în favoarea fiului său Mehmed al II-lea, observăm că el este o consecință tocmai a neputinței sale de a tranșa aceste contradicții, contradicții amplificate de înfrîngerile suferite în fața forțelor aliate româno-ungare conduse de Iancu de Hunedoara.

Cronicile otomane ale timpului transmit știrea că înaintarea adîncă a lui Iancu de Hunedoara în Balcani, în 1443, ar fi fost înlesnită de șeful acîngiilor, Turahan bey, care, „nefăcînd tovărășie” beilerbeiului Rumeliei, Kasim pașa, și-ar fi demobilizat acîngii și toiugii înainte de lupta de la Zlatița. Ba mai mult, Turahan hey a fost acuzat chiar de înțelegere secretă cu despotul Serbiei, George Branković. Acestea au fost motivele pentru care sultanul l-a întemnițat apoi pe Turahan bey în faimoasa închisoare Bedevî Çardağı din Tokat.²⁹³

Dacă avem în vedere faptul că beilerbeiul Rumeliei, Kasim pașa, era rob la origine (fiul faimosului nobil albanez Todor Muzaki), fiind reprezentantul puterii centrale, nu este greu să vedem în știrea, sus-menționată un episod tipic al contradicțiilor dintre robi și gazii, precum și nemulțumirea vădită a autorității centrale față de puterea cvasiindependentă a aristocrației rumeliote. Murad al II-lea nu uitase desigur faptul că aceeași aristocrație rumeliotă îl susținuse împotriva sa pe unchiul său Mustafa. Exista, prin urmare, pericolul ca moștenirea unicului său fiu să fie contestată, cu sprijinul acelorași șefi de acîngii, de претендентii aflați la curțile europene. Cedînd tronul lui Mehmed al II-lea, Murad a vrut să asigure domnia acestuia.²⁹⁴ De altminteri, acest motiv este relevat de Aşikpașazade, care pune pe seama lui Murad următoarea declarație la abdicare: „Vreau să văd acum, cît sînt în viață, cum va fi fiul meu padișah.”²⁹⁵

Întronarea lui Mehmed al II-lea s-a realizat exclusiv cu sprijinul robilor, împotriva aristocrației rumeliote și a vechii aristocrații turce. Era, în același timp, și o încercare de a întări puterea centrală prin înlocuirea vechiului sistem de conducere, bazat pe primordialitatea aristocrației turce, cu unul nou, în care înțîietatea se acorda aristocrației robilor. Experiența nu a reușit nici de această dată. Aristocrația veche era încă puternică, iar cea a robilor nu acaparase încă pozițiile necesare și nu avea încă experiență suficientă pentru a face față gravelor amenințări cu care era confruntat atunci statul otoman pe plan extern.

Pacea de la Edirne-Seghedin cu Ungaria și cea de la Yenişehir cu Karamaia au fost, deci, necesare lui Murad al II-lea pentru a înfăptui planul său vizînd asigurarea succesiunii fiului său și, implicit, a omogenității statului otoman. Nu afit înfrîngerile în sine, suferite din partea lui Iancu de Hunedoara, cît efectele deosebit de grave pe plan intern ale acestor lovituri l-au determinat pe Murad al II-lea să accepte și să pună imediat în aplicare prevederile, grele pentru interesele otomane, ale păcii cu Ungaria. Reînființarea despotatului lui George Branković și retragerea otomanilor din cetățile sîrbești, inclusiv din cea afit de importantă de la Golubać, precum și recunoașterea cosuzeranității ungare asupra Țării Românești²⁹⁶ duceau, în fond, la debilitarea liniei imperiale a Dunării²⁹⁷ și la pătrunderea influenței ungare în Balcani.

A fost cea mai însemnată concesie pe care au facut-o vreodată otomanii regatului ungar. Victoria a fost în primul rînd a lui Iancu de Hunedoara și a forțelor unite ale Transilvaniei, Țării Românești și Moldovei, care alcătuiau baza puterii sale militare și politice. Prin efortul comun al celor trei țări române și al Ungariei, fericit îmbinate în personalitatea și sub conducerea lui Iancu de

²⁹³ *Orudj*, ed. Fr. Babinger, p. 54, 117; *Cronicile anonime*, ed. Fr. Giese, I, 67; *Aşikpașazade*, ed. N. Atsız, I, p. 183-184.

²⁹⁴ *Vezi Halil Inalçik, Fatih Devri...*, p. 57-58.

²⁹⁵ *Aşikpașazade*, ed. N. Atsız, I, p. 184.

²⁹⁶ N. Iorga, *Acte și fragmente...*, III, p. 23-27.

²⁹⁷ Ferenc Szakály, *op. cit.*, p. 90, consideră că, „în 1443, semnele indicau posibilitatea transformării Peninsulei Balcanice, unită aproape în întregime sub dominația turcă, într-o zonă unificată antiturcă”.

Hunedoara, Țara Românească și-a redobândit poziția și rolul pe care le avusese înainte de afectarea capacității sale de rezistență, datorită luptelor interne pentru domnie desfășurate între urmașii lui Mircea cel Bătrîn. Apreciind, în ansamblu, strălucita epocă de istorie românească și, totodată, de istorie universală marcată de personalitatea lui Iancu de Hunedoara, N. Iorga scria cu îndreptățită mândrie: „Nu era prin urmare o politică personală, ci altceva: o politică în care se oglindește firea de la început a lui, originea lui românească, instinctul românesc din sufletul lui. Gîndul lui cel mare a fost, vizibil, acesta: să se sprijine pe forțele unei națiuni viguroase și nouă pentru ca prin această națiune să reziste turcilor, să păstreze Dunărea, schimbînd numai centrul de greutate din principate în Ardeal ... El întrebuițează prin urmare puterea sa în Ungaria pentru a săvîrși această operă cu noi și, putem adăugi, spre cîntea noastră. Elementul pe care l-a dus în luptă n-a fost în rîndul întîi cel unguresc; nu cu nobilii maghiari a făcut el campaniile sale, ci mai ales cu trupe auxiliare din părțile noastre, pe de o parte, și cu țărani din Ardeal, pe care încă Sigismund i-a fost ridicat din nou la demnitatea de oameni, dîndu-le o situație militară privilegiată...”²⁹⁸

Tînărul rege al Poloniei și Ungariei, îndemnat îndeaproape de fanaticul Iulian Cesarini, legatul papal, și-a călcat însă imediat jurămîntul de la Seghedin, „prefăcînd ceea ce fusese pînă atunci isprava personală, românească a lui Hunyadi într-o cruciadă pontificală, ca acelea din adîncul ev mediu.”²⁹⁹ Cruciada s-a terminat prin dezastrul de la Varna și cu moartea regelui jagellon al Ungariei și Poloniei. Nici „cruciada navală”, pe Dunăre, din 1445, concepută de Iancu de Hunedoara ca o campanie de răzbunare și desfășurată cu participarea efectivă a forțelor armate ale Țării Românești (5.000 oameni), nu a avut vreun rezultat notabil,³⁰⁰ în afara îngrijorării deosebite produsă la curtea sultanului de reapariția, împreună cu cruciații, a pretendentului Davud. În anul precedent, în timpul campaniei de la Varna, în aceeași zonă a „Dobrogei, care devenise punctul obișnuit de acțiune al pretendenților < adevărați > sau falși” la tronul otoman, fusese adus Orhan Çelebi.³⁰¹ Întocmai ca Mircea cel Bătrîn, Iancu de Hunedoara era pe deplin conștient de însemnătatea strategică a regiunii gurilor Dunării, ca bază pentru lovirea puterii - otomane, nu numai din exterior, ci și din interior. Succesele lui Vlad Dracul la Duăre și preparativele lui Iancu de Hunedoara pentru o nouă mare ofensivă antiotomană au constituit motive serioase de alertă la Poartă, determinînd chiar revenirea lui Murad al II-lea pe tron. Această legătură între criza internă otomană și dezvoltarea acțiunilor ofensive românești sub conducerea lui Iancu de Hunedoara este necunoscută istoriografiei noastre. Este și motivul pentru care, mai înainte, am insistat asupra problemei crizei interne otomane din anii 1444-1440.

Deși marea victorie de la Varna a constituit un element favorabil vechii aristocrații, Murad al II-lea și-a menținut totuși poziția, refuzînd stăruințele lui Halil pașa de a reveni pe tron. Dar, curînd, lupta pentru putere, desfășurată în apropierea tronului otoman, a căpătat o notă suplimentară de violență, prin antrenarea în cadrul ei și a ienicerilor. Toate cronicile turcești timpurii arată limpede faptul că această primă revoltă de amploare politică a ienicerilor a fost incitată de partida vechii aristocrații turce. Datorită marilor cheltuieli de război din ultimii ani, reclamate de ofensiva lui Iancu de Hunedoara în Balcani și de atacurile principelui de Karaman în Anatolia, vistieria otomană nu mai era în măsură să plătească soldele acestui corp de oaste privilegiat, cu atît mai mult cu cît numărul membrilor lui crescuse considerabil.³⁰² Răscoala - rămasă în istorie sub denumirea de „Buçuk Tepe” (Colina-jumătate) - a izbucnit în mai 1446, ca reacție față de încercarea tânărului sultan Mehmed al II-lea și a aristocrației de robi din jurul său de a plăti soldele în noua monedă de carate inferioară față de cea veche.³⁰³ Ienicerii au refuzat să pornească în expediție (probabil

²⁹⁸ N. Iorga, *Chestiunea Dunării. Istorie a Europei răsăritene în legătură cu această chestie*, Vălenii de Munte, 1913, p. 169.

²⁹⁹ N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 80.

³⁰⁰ Vezi Jacques Paviet, *La piraterie bourguignonne en mer Noire à la moitié du XV-e siècle*, în *Horizons marins et itinéraires spirituels*, II, Paris, 1987, p. 203-214 (cu bibliografia problemei privind „cruciada navală” pe Dunăre).

³⁰¹ Halil Inalçik, *Fatih devri...*, p. 188.

³⁰² Potrivit „ienicerului sîrb”, soldele nu fuseseră plătite de șase luni (Halil Inalçik, *op. cit.*, p. 95-96).

³⁰³ Noua akça era de 5,25 carate, față de 5,75 carate cît avea cea veche (vezi Ekrem Kolerkılıç, *Osmanlı imparatorluğunda para* (Banii în Imperiul otoman), Ankara, 1958, p. 2.

împotriva Țării Românești) sub comanda beilerbeiului Rumeliei, Şehabeddin paşa, motivînd că acesta, din nepricepere, dusesse la pieire pe camarazii lor, în 1442, în lupta cu Iancu de Hunedoara. Şehabeddin Paşa a reuşit cu greu să se refugieze sub protecţia sultanului Mehmed al II-lea. Adunaţi pe o colină din apropierea capitalei (*Buçuk tepe*), răsculaţii au ameninţat că vor merge lîngă cel care se pretindea fiul lui Bayezid I. Nu încapă îndoială că era vorba de Orhan Çelebi, care, așa cum am arătat, era folosit de bizantini şi de Iancu de Hunedoara drept cel mai însemnat instrument pentru dezorganizarea puterii otomane. Negreşit, această ameninţare indică faptul că răscoala ieşise de sub controlul celor care o provocaseră. Ienicerii deveneau conştienţi de rolul important pe care îl deţineau în structura de stat otomană. Intenţia lor mai sus-menţionată a fost de natură să îngrijoreze în modul cel mai grav, nu numai noua aristocraţie a robilor, din jurul lui Mehmed al II-lea, ci şi vechea aristocraţie turcă, care îl susţinea pe Murad al II-lea. Partida robilor l-a determinat pe Mehmed al II-lea să satisfacă cererile răsculaţilor de a li se face o majorare de jumătate (*buçuk*) akçe la solda zilnică, iar partida lui Halil paşa l-a convins pe Murad al II-lea să revină pe tron. Pe de altă parte, în *Takvîm*-ul (Calendar) din anul 856 hegira (1452) se arată că motivul adevărat al chemării lui Murad la Edirne ar fi fost înfrîngerea suferită în Țara Românească, în primăvara lui 1446 de oștile otomane conduse de Davud bey. Dacă, se are în vedere faptul că, după 1444, Iancu şi cruciaţii, bazîndu-se pe alianţa cu Vlad Dracu - scrie prof. Halil Inalçik -, ameninţau din acea parte Rumelia, nu încapă îndoială asupra faptului că această înfrîngere a produs îngrijorare la Edirne. O probă în acest sens o constituie şi faptul că *Takvîm*-ul, care este foarte apropiat de eveniment, o indică drept cea mai însemnată cauză pentru revenirea lui Murad.³⁰⁴

Cu alte cuvinte, unitatea de acţiune românească, realizată sub conducerea lui Iancu de Hunedoara, a reprezentat un factor de mare însemnătate, de natură să pună din nou sub semnul întrebării însuşi procesul intern de refacere a puterii otomane. Iancu era conştient desigur de acest adevăr, cînd a reacţionat, cu violenţă chiar, împotriva oricărei tendinţe de slăbire a acestei unităţi a celor trei ţări româneşti. În 1447, Vlad Dracul şi fiul său Mircea, bănuîţi de înţelegere cu otomanii, au fost ucişi, iar pe tronul Țării Româneşti Iancu de Hunedoara l-a pus pe omul său de încredere, Vladislav Dan, în acelaşi timp, forţele sale l-au întronat în Moldova pe Petru al II-lea, iar în ianuarie 1448 cetatea Chilia a trecut sub controlul direct al lui Iancu. Unitatea de acţiune românească era refăcută, iar Dunărea şi zona gurilor ei au redevenit baza de pornire pentru o nouă ofensivă de mari proporţii în Balcani, pentru combaterea turcilor pînă la scoaterea lor totală din Europa. Bătălia de la Kossovopolje, din 1448, a fost însă cîştigată din nou de otomani. Ea pecetluia nu numai insuccesul strădaniilor de tip cruciat, dar şi încheierea ultimului act din îndelungatul proces al refacerii forţei otomane. Țările române, mai întîi sub conducerea lui Mircea cel Bătrîn şi apoi a lui Iancu de Hunedoara, au reuşit să creeze dificultăţi serioase desfăşurării acestui proces, întîrziind, în ultimă instanţă, marea ofensivă otomană dincolo de Dunăre, către centrul Europei. Capacitatea otomană de regenerare s-a dovedit mai puternică decît forţele care i s-au opus. Cu toate acestea, Murad al II-lea nu a reuşit să rezolve toate contradicţiile care au dominat istoria otomană din prima jumătate a veacului al XV-lea. Pînă la sfîrşitul domniei sale, statul otoman nu a reuşit să-şi asigure coeziunea internă şi să-şi consolideze situaţia pe plan internaţional. Aceste probleme vor constitui obiectivele majore imediate ale domniei lui Mehmed al II-lea. Odată cu el va începe, de fapt, o fază calitativ superioară în evoluţia fenomenului otoman, cînd şi ţările române vor fi confruntate cu probleme mult mai grave decît cele dinainte, în raport cu puterea otomană.

³⁰⁴ Halil Inalçik, *op. cit.*, p. 98 şi nota 130.

6. Românii în fața unui nou imperiu

Dezvoltarea puterii otomane începînd cu jumătatea secolului al XV-lea, la dimensiunile unui mare imperiu centralizat, în puterea absolută a sultanului și cu veleități de universalism, a afectat, într-un mod mult mai grav decît înainte, și situația țărilor române. Procesul ascensiunii puterii otomane la nivelul unui element de bază al sistemului echilibrului de forțe pe plan mondial a impus schimbări majore în vechea structură a relațiilor internaționale. În contextul general al mutațiilor provocate de puternicul impact otoman asupra Europei, o serie de state, ca Bulgaria, Albania, Serbia, Grecia, Ungaria etc., au dispărut de pe harta politică a continentului. În ciuda unor sacrificii care le-au fost impuse, țările române și-au conservat, timp îndelungat, suveranitatea efectivă și, neîntrerupt, ființa statală. Această situație cu adevărat excepțională în sud-estul Europei, aflată sub impactul forței otomane, s-a datorat, înainte de toate, marelui și permanentului efort de rezistență, depus mai cu seamă prin mobilizarea propriilor resurse de energie. Urmărind cu deosebită atenție evoluția raportului de forțe din zona lor de contact, țările române au adoptat mijloacele de luptă cele mai adecvate schimbărilor survenite, în vederea apărării intereselor lor fundamentale. Astfel, poziția țărilor române în raport cu politica europeană otomană a fost deosebit de însemnată, pe de o parte, iar pe de alta, opusă și restrictivă în conținut și flexibilă în formele ei de manifestare.

*

Istoriografia turcă actuală apreciază că adevăratul făuritor al Imperiului otoman a fost sultanul Mehmed al II-lea (1451-1481).³⁰⁵ Stabilindu-și reședința în vechea capitală a basileilor, acest sultan a reușit să închege în aceeași structura politico-economică și administrativ-juridică întregul teritoriu controlat de forțele otomane. Printr-o serie de acțiuni succesive, Mehmed al II-lea a eliminat dinastiile locale și a lichidat autonomia statelor vasale din Anatolia și din sudul Dunării. Totodată, el a creat un nou sistem de state vasale, mult mai extins decît cel dinainte și menit să asigure reușita politicii otomane, desfășurată acum pe alte baze și în alte coordonate decît cele din perioadele anterioare. Trecerea fenomenului otoman în noua etapă a evoluției sale, cea a imperiului centralizat și absolutist, cu aspirații vădite către hegemonia universală, s-a datorat nu atît personalității, realmente excepțională, a lui Mehmed al II-lea, ci în primul rînd dezvoltării factorilor interni și cursului situației internaționale din acea vreme. Problemele grave cu care a fost confruntat statul otoman în prima, jumătate a secolului al XV-lea au fost depășite îndeosebi grație vigoarei și dezvoltării elementelor sale fundamentale. Adîncile frămîntări interne din acea perioadă au urmat, într-adevăr, expansiunea otomană, dar ele au constituit, în același timp, și un veritabil test pentru soliditatea edificiului de stat otoman. Politica de forță și de mare anvergură a lui Mehmed al II-lea ar fi eșuat, desigur, ca și cea a lui Bayezid I, dacă nu ar fi avut o solidă susținere pe plan intern și nu ar fi beneficiat de o conjunctură internațională favorabilă. Evoluția fenomenului otoman în prima jumătate a veacului al XV-lea a constituit, de fapt, etapa lui de maturizare, de pregătire a noilor coordonate ale dezvoltării sale.

În prima jumătate a secolului al XV-lea, mai cu seamă în timpul domniei relativ îndelungate a lui Murad al II-lea (1421-1451), s-a consolidat structura de stat otomană. Acum s-a statornicit, în forma sa clasică, sistemul timariot, ca mobil și bază materială a politicii expansioniste otomane. Analiza surselor relevă faptul că încă din vremea lui Mehmed I (1413-1421) problema timarurilor devenise o preocupare curentă a autorităților de stat otomane.³⁰⁶ În timpul domniei lui Murad al II-lea, acest sistem al feudelor condiționate a fost structurat în categoriile - stabile pînă la dispariția lui - de „timar”, „zeamet” și „hass”, în funcție de veniturile produse. Mehmed al II-lea a dezvoltat acest sistem, conferindu-i o bază juridică precisă și extinzîndu-l, atît prin cuceriri, cît și prin „etatizarea”

³⁰⁵ Halil İnalcık, *L' Empire ottoman...*, p. 85.

³⁰⁶ Aşikpaşazade, ed. cit., I, p. 156, relatînd despre măsurile luate pentru disimularea morții lui Mehmed I, arată că dregătorii otomani „făceau zilnic divan la Poartă, dădeau și luau sangeacuri și timaruri.”

întinselor domenii ale fundațiilor pioase (*vakîf*). Deținătorii unor astfel de feude condiționate (*sipahii*) au constituit, pînă la jumătatea secolului al XVI-lea, forța principală a armatei otomane.³⁰⁷

Am arătat în subcapitolele precedente că otomanii preluaseră de la statele turco-islamice predecesoare un instrument deosebit de eficace pentru întărirea și exercitarea autorității centrale - sistemul robilor (*kul*). Am văzut că Bayezid I, încercînd promovarea unei politici imperiale, dăduse o mare extensie acestui sistem, ceea ce a avut drept consecințe, printre altele, formarea unei aristocrații a robilor și declanșarea luptei ei pentru acapararea puterii. Mehmed al II-lea a ridicat sistemul robilor la rangul de forță primordială în dezvoltarea politicii sale interne de centralizare imperială. Sub Mehmed al II-lea, robii sultanului au devenit absolut preponderenți în întregul imperiu, iar vechile grupuri aristocratice, cum erau puternicele familii de la hotarele rumeliote și aristocrația turcă de cărturari-demnitari, și-au pierdut în mare măsură însemnătatea.³⁰⁸ Semnificativ este faptul că, imediat după cucerirea Constantinopolului, Mehmed al II-lea a ordonat executarea marelui vizir Çandarlı Halil pașa, punînd astfel capăt înfrîntății aristocrației turce la conducerea otomană.³⁰⁹ De asemenea, după 1453, cei mai mulți dintre marii viziri otomani au fost de origine robi-creștini.

Ascensiunea robilor a impus reorganizarea sistemului lor de recrutare și pregătire. Mehmed al II-lea a pus la punct acest lucru prin legiferări speciale, care au adus precizări vechiului sistem „devşirme”, pe de o parte, iar pe de alta, au creat un sistem complex, dar riguros, de selecție și instrucție atât a robilor destinați serviciilor saraiului și aparatului de stat, cît și a celor care trebuiau să constituie forța militară de sprijin a autorității absolute a sultanului.³¹⁰ Numărul ienicerilor a fost majorat de la 5.000 la 12.000 și s-a acordat însemnătate aparte corpului de artilerie a oastei „robilor de Poartă” (*Kapikulu*). Totodată, această oaste de robi a primit o organizare strictă, împreună cu însemnate privilegii, care au ridicat-o la valoarea unui corp de elită al armatei otomane.³¹¹ Sultanul și-a creat astfel o puternică forță în permanentă acțiune, capabilă să zdrobească orice încercare de opoziție internă, mai cu seamă din partea beilor de la hotarele europene, și să contracareze rolul spahiilor. Mehmed al II-lea a izbutit, în scurt timp, să aducă aristocrația rumeliotă la starea unor simpli sangeacebi, supuși autorității centrale a sultanului. Astfel, problemele pe care le creaseră pînă atunci puternicii comandanți de acîngii din Balcani au fost definitiv soluționate. Totodată, Mehmed al II-lea a fost cel dinții comandant din istoria universală care a acordat însemnătatea cuvenită noii arme a artileriei. Marile tunuri turnate din porunca sa nu numai că au dăruit zidurile groase ale Constantinopolului, ci au anunțat și apropiatul sfîrșit al epocii în care marii feudali locali, adăpostiți între zidurile cetăților lor, puteau să conteste autoritatea centrală a suveranului. De asemenea, așezarea garnizoanelor de ieniceri în cetățile mărginașe și acordarea titlului de sipahi, într-o măsură mai mare decît înainte, unor feudali autohtoni din teritoriile nou cucerite, au fost menite, să lege mai strîns hotarele de autoritatea centrală și, în același timp, să creeze punți de legătură între capitala otomană, și țările vecine. Ca și Bayezid I, Mehmed al II-lea a promovat în mod sistematic robii nu numai în aparatul de stat și în corpul de comandă al armatei, dar și în donațiile de timaruri. Această practică urmărea subminarea omogenității sipahiilor și aducerea lor sub controlul strict al sultanului.

Pe scurt, bazat pe sistemul timar și pe cei ai robilor, sultanul a izbutit să împiedice vechea aristocrație să dețină rolul dominant în imperiu și, în același timp, să ducă la reușită procesul de integrare treptată a teritoriilor cucerite sub autoritatea sa absolută.³¹²

³⁰⁷ Se estimează la 40.000 numărul total al spahiilor din Anatolia și Rumelia lui Mehmed al II-lea (Halil İnalcık, *L' Empire ottoman...*, p. 86).

³⁰⁸ Vezi Halil İnalcık, *Ottoman Methods of Conquest*, p. 122.

³⁰⁹ Halil pașa, reprezentînd interesele acestei aristocrații, era partizanul unei politici de precauții pe plan extern, pe care reușise să o impună întregii domnii a lui Murad al II-lea. Acuzat ca „asociat al ghiaurilor” (*gâvur ortağı*), Halil pașa a fost executat ca apărător al bizantinilor (1 iunie 1453). Interesant este faptul că acuzatorii lui au fost în primul rînd convertiții de origine greacă, care erau și cei mai fervenți susținători ai asaltului decisiv asupra Constantinopolului (vezi Halil İnalcık, *Fatih devri...*, p. 132-136; I. H. Uzüncarşili, *Çandarlı vezir ailesi*, p. 78 - 84).

³¹⁰ Vezi, printre altele, B. Miller, *Beyond the Sublime Porte*, New Haven, 1931, p. 63 și urm.

³¹¹ Halil İnalcık, *Osmanlı devrinde Türk Ordusu* (Armata turcă în epoca otomană), „Türk Kültürü,” nr. 118, Ankara, 1972, p. 1055.

³¹² Halil İnalcık, *Ottoman Methods of Conquest*, p. 122.

Mehmed al II-lea a introdus și o netă separare a puterii, care era însă întrunită doar în mâna sultanului. Puterea executivă a fost încredințată robilor, iar cea legislativă, mai bine zis adaptarea preceptelor jurisdicției islamice și ale vechii tradiții turco-mongole la condițiile concrete din Imperiul otoman, a fost lăsată pe seama cărturarilor, aparținând îndeobște vechii aristocrației turce. Altfel spus, hotărârile, potrivit prevederilor tradiționale și religioase (*örfî ve şer' î*), erau atribuțiuni ale ulemalelor, iar aplicarea acestor decizii cădea în sarcina slujbașilor robi. Mehmed al II-lea a fost atent, așadar, să nu dea frâu liber nici puterii robilor, menținând vechea aristocrație turcă ca o forță de contrabalansare.³¹³ În același scop al menținerii unui echilibru, sub controlul său unic, între diferitele grupuri participante la actul de conducere, Mehmed al II-lea a introdus reglementări clare în exercitarea atribuțiilor marilor dregători. Marele vizir, recrutat de obicei dintre robi,³¹⁴ era primul reprezentant al puterii absolute a sultanului. Autoritatea marelui vizir era însă substanțial limitată. Astfel, deși el putea supraveghea activitatea financiară a statului, dregătorii însărcinați cu administrația finanțelor, (*defterdar*) răspundeau numai în fața sultanului. Nici activitatea judecătorească a cadiilor (*kadi*) nu se afla în subordonarea marelui vizir, ci a sultanului. Marele vizir nu putea ordona nici comandantului ienicerilor (*yenîçeri ağası*), care asculta numai de poruncile sultanului. La fel se prezenta situația și în provincii, în sensul că beilerbeii (rob) nu putea dicta intendentului finanțelor și judecătorului provinciei respective, care se supuneau numai dispozițiilor de la centru. Mehmed al II-lea a statornicit în provincii un sistem de control, permanent și strict din partea puterii centrale, atît prin faptul că numai sultanul era în măsură să decidă asupra problemelor care priveau întreaga provincie, cît și prin instituirea practicii, deosebit de eficientă, a reclamațiilor reciproce ale beilerbeiului, pe de o parte, și ale cadiilor și ale defterdarilor provinciali, pe de alta.

Prin urmare, cele trei compartimente de bază ale statului (militară, financiară și judecătorească) se aflau în autonomie unele față de altele. Ele erau subordonate, în totalitatea lor, doar autorității sultanului. Astfel, Mehmed al II-lea a creat tipul padișahului otoman, care, întrunind în mâna sa întreaga putere, a întruchipat autoritatea centrală absolută a imensului imperiu otoman.

În același scop al eliminării oricărui element care ar fi putut să genereze acțiuni de subminare a puterii centrale, Mehmed al II-lea a adoptat o serie de măsuri, socotite radicale, împotriva fundațiilor religioase islamice (*vakîf*). În jurul acestei instituții începuse să se cristalizeze colaborarea dintre vechea aristocrație și preoțimea musulmană, ambele nemulțumite de întărirea prea mare a autorității centrale.³¹⁵

În schimb, Mehmed al II-lea a acordat largă autonomie religioasă și juridică bisericilor nemusulmane din Imperiul otoman. Alături de alte obiective, prin această măsură, sultanul a urmărit să aducă sub controlul său bisericile neislamice din imperiu, atît pentru a supraveghea autoritatea și influența acestora asupra supușilor otomani nemusulmani, cît și pentru a împiedica unirea celor două biserici creștine, act față de care Poarta nutrea temerile cele mai serioase.³¹⁶

Cadrul instituțional al exercitării puterii centrale și absolute a sultanului otoman a fost stabilit de Mehmed al II-lea în renumitele sale „Coduri de legi” (*Kanunnâme*).³¹⁷ Cum bine s-a arătat, aceste *Kanunnâme*-le au reprezentat de fapt sinteza juridică a evoluției societății otomane de pînă la acea vreme.³¹⁸ Deși dezvoltate ulterior, îndeosebi în epoca lui Süleyman Magnificul (1520-1566),

³¹³ Vezi Yaşar Yücel, *Osmanlı İmparatorluğunda desantralizasyona dair genel gözlemler* (Observații generale privind descentralizarea în Imperiul otoman), în „Belleten”, nr. 152, 1974, p. 659 - 660.

³¹⁴ Dintre cei 48 mari-viziri care s-au perindat la Poartă, între 1453 și 1603, doar patru au fost de origine etnică turcă (I. H. Danişmend, *Izahlı Osmanlı tarihi kronolojisi* (Cronologia explicativă a istoriei otomane), vol. V, p. 10 - 28).

³¹⁵ Vakîf-ul era utilizat ca un mijloc pentru sustragerea de sub controlul statului a unor întinse domenii feudale sau a unor importante surse de venituri și transformarea lor în posesiuni ereditare (vezi Yaşar Yücel, *op. cit.*, p. 660-661).

³¹⁶ Critobul din Imbros, *Din domnia lui Mahomed al II-lea. Anii 1451-1467*, ed. Vasile Grecu, Edit. Academiei, București, 1963, p. 172-174; Şehabeddin Tekindağ, *Osmanlı İmparatorluğumın genişleme nedenleri* (Cauzele extinderii Imperiului otoman), „Atatürk Konferenastarı”, VI, 1973-1974, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1977, p. 30-31.

³¹⁷ Vezi Mehmed Arif, *Kanunnâme-i Al-i Osman* (Codurile de legi ale Casei osmane), în „Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası”, XIII, cüz 1, 1328, Istanbul, 1330/1912, p. 1-16; XIV, cüz 1, p. 17-32.

³¹⁸ Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, p. 170.

dispozițiile legislative din vremea lui Mehmed al II-lea au rămas, în elementele lor esențiale, structura juridică a întregului edificiu imperial otoman.

*

Acțiunile de centralizare absolutistă pe plan intern și desfășurarea unei politici de mare anvergură pe plan extern, promovate cu insistență și energie de Mehmed al II-lea și, apoi, dezvoltate de urmașii săi, au fost susținute în principal de puternica dezvoltare a bazei economice și a forței militare a statului otoman.

Așa cum am mai arătat, cuceririle otomane, fiind mobilizate în primul rînd de dorința clasei feudale militaro-birocratice de a pune mîna pe surse de venituri, au fost îndreptate cu precădere către zonele dezvoltate din punct de vedere economic. Urmărind exploatarea sistematică a noilor teritorii aduse în stăpînirea lor, otomanii au vegheat la continuarea netulburată a activității economice locale, aducînd în acest sens o severă ordine publică, siguranța căilor comerciale și reglementări precise privind activitățile de producție și negoț. Acestea din urmă au fost favorabile, la început, înfloririi vieții economice, dar, ulterior, pe măsura dezvoltării capitalismului occidental, jurisdicția economică otomană, închistată în normele rigide ale sistemului feudal, va constitui o frînă pentru progresul forțelor de producție în Imperiul otoman.

După depășirea perioadei de tulburări interne de la începutul secolului al XV-lea, economia otomană a cunoscut o rapidă revitalizare. Vechile centre producătoare de țesături fine de mătase și lînă, de pînzeturi din cînepă și bumbac, de ceramică și materiale de construcții sau cele prelucrătoare ale pielii și metalelor, răspîndite în Anatolia și Rumelia, ajunseseră să producă cu mult peste nevoile interne. Încă din prima jumătate a veacului al XV-lea și, mai ales, începînd cu domnia lui Mehmed al II-lea, economia otomană a fost tot mai mult antrenată în schimbul comercial internațional. Punînd stăpînire pe deosebit de însemnatul centru comercial al Constantinopolului, extinzînd cuceririle în Asia și Europa, centralizînd întregul teritoriu controlat de forțele otomane, Mehmed al II-lea dezvoltase, de fapt, procesul început de predecesorii săi de a pune stăpînire în primul rînd pe vechile drumuri comerciale care legau Orientul de Occident. Pe lîngă numeroasele orașe înfloritoare, așezate de-a lungul acestor căi de negoț, o dezvoltare aparte căpătase, încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, orașul Bursa, aflat la confluența „drumurilor mătăsii”. Deși mutarea capitalei otomane la Constantinopol a reprezentat o lovitură serioasă atît pentru Bursa, cît și pentru celelalte centre economice anatoliene, totuși, intensul trafic comercial a menținut vreme îndelungată Bursa și celelalte centre urbane anatoliene la un nivel ridicat în activitatea productivă și comercială. Astfel, numai negoțul de mătăsuri de la Bursa asigura tezaurului otoman, în 1487, un venit vama mai mare de 40.000 ducăți aur pe an, iar vama percepută la Istanbul s-a ridicat, în 1479, la peste 100.000 florini aur. Fără îndoială, veniturile de această natură au reprezentat doar un element al imensului și complexului sistem financiar creat de Mehmed al II-lea și menit, înainte de toate, să îmbogățească vistieria de stat otomană. De aceea, nu trebuie să ne surprindă faptul că, la moartea lui Mehmed al II-lea, în 1481, în vistieria de stat otomană au fost numărați, numai bani lichizi, 2,5 milioane galbeni și 48 milioane akce.³¹⁹

O asemenea bază economică a permis și dezvoltarea forței militare otomane. De altminteri, acești doi factori, economic și militar, se aflau într-o strînsă interdependență. Otomanii au fost receptivi și au avut posibilitatea de a adopta cele mai noi realizări ale tehnicii și artei militare din Europa și Orient. Se știe că turcii au folosit tunurile încă din vremea lui Bayezid I, iar Murad al II-lea a apelat masiv la artilerie în timpul asediului Constantinopolului, din 1422. În campania din 1444, armata otomană reușise, tot cu artileria, să țină la distanță flota cruciată și să treacă Bosforul în deplină siguranță. Artileria a devenit însă o armă de bază în mîinile lui Mehmed al II-lea, care a utilizat-o cu maximă eficiență la cucerirea Constantinopolului și pentru extinderea stăpînirii otomane. În vremea lui Mehmed al II-lea armata otomană dispunea de cea mai puternică artilerie din lume. Același sultan a folosit artileria și pentru distrugerea fortărețelor feudale din Anatolia și

³¹⁹ Mustafa Akdag, *op. cit.*, II, p. 198 și urm.; Stanford J. Shaw, *op. cit.*, I, p. 59 și urm.; Halil İnalcık, *L' Empire ottoman...*, p. 125.

Rumelia, care constituiau puncte ale rezistenței locale împotriva politicii sale de expansiune și de centralizare absolutistă. Otomanii au preluat, de la Iancu de Hunedoara, și metoda luptei taborite, a carelor legate. Tot Mehmed al II-lea a fost și cel care a pus bazele puterii navale otomane (în 1470 el dispunea de 92 galere), deși flota otomană nu a fost capabilă, pînă la Süleyman Magnificul, să cîștige supremația asupra puterilor maritime din Marea Mediterană.

Într-un cuvînt, așa cum Mehmed al II-lea a fost cel care a cucerit Constantinopolul și a fondat cu adevărat imperiul, tot „el a fost și cel care a dat armatei otomane chipul ei adevărat.”³²⁰

*

Succesul politicii imperiale a lui Mehmed al II-lea s-a datorat, cel puțin la început, într-o mare măsură și situației internaționale, vădit schimbată, la moartea lui Murad al II-lea în favoarea otomanilor. Potențialul politic și militar al Bizanțului, luat separat, conta în realitate mult mai puțin pentru turci decît se credea în Occident. Ceea ce a îngrijorat întotdeauna conducerea otomană a fost, în primul rînd, eventualitatea angajării în luptă, pentru apărarea Bizanțului, a întregii lumi creștine, fie în acțiuni de tipul cruciadelor, fie în cele de forma coalițiilor. Întreaga politică otomană și însăși evoluția fenomenului otoman, în ansamblu, au fost puternic înrîurite de această teamă, de care Poarta otomană nu s-a putut debarasa pînă la sfîrșitul existenței sale.³²¹ De aceea, o preocupare de căpetenie a Porții în politica sa europeană a constituit-o aplicarea prescripțiilor califului Omar, inspirate de bine cunoscutul dicton latin al stăpînirii prin scindare. În acest sens, Poarta a căutat permanent să alimenteze contradicțiile din lumea creștină, îndeosebi prin promovarea, unei politici flexibile, atît pe plan intern (largă toleranță religioasă), cît și pe cel extern (atitudine conciliantă față de unele state europene).

La întronarea lui Mehmed al II-lea, în 1451, contradicțiile dintre lumea ortodoxă și cea catolică luaseră proporții grave. Unirea silită de la Florența a avut urmări exact contrare celor scontate de împăratul bizantin. În loc să angajeze întreaga lume creștină împotriva puterii tot mai amenințătoare a otomanilor, hotărîrea conciliului de la Florența a dus la exacerbarea opoziției ortodoxe. Astfel încît, în 1451, patriarhul unionist Grigore al II-lea Mammas a fost nevoit să se retragă la Roma, lăsînd liber scaunul patriarhal.³²² Această ultimă tentativă importantă de unire a celor două biserici creștine și eșecul ei răsunător au adîncit antagonismele ortodoxo-catolice și au condensat atmosfera de suspiciune creată, în opinia publică, europeană, în jurul Bizanțului și a grecilor.

Nu mai puțină însemnătate a avut, în favorizarea politicii lui Mehmed al II-lea, și atitudinea adoptată în acele împrejurări de înseși marile state catolice în raport direct cu creșterea puterii otomane. Republicile negustorești italiene, sesizînd mutațiile politice majore ce se anunțau în zona lor de interese, au întetit rivalitatea dintre ele pentru menținerea și acapararea pozițiilor economice din zona pontică și mediteraneană, inclusiv prin cultivarea bunăvoinței otomane. Ungaria, care sub conducerea lui Iancu de Hunedoara, îndeplinise, împreună cu țările române, rolul de principal factor activ al luptei antiotomane în Europa, era răvășită acum de violente tulburări interne. Pacea otomano-ungară, încheiată, pe trei ani, în 1451, era dorită de ambele părți. Poarta făcea totuși concesii importante Ungariei, recunoscînd acesteia cosuzeranitatea asupra Serbiei și Țării

³²⁰ Halil İnalcık, *Osmanlı devrinde Türk Ordusu*, p. 1055.

³²¹ Într-o scrisoare adresată ambasadorului său la Paris, Salih Munir pașa, la 30 iulie 1903, sultanul Abdulhamid al II-lea își exprima temerea ca anunțata vizită a țarului Rusiei la Vatican să nu fie semnul unei coaliții europene de tip crucial, inspirată de Sf. Scaun. În raportul său din 6 august 1903, ambasadorul otoman la Paris arăta, printre altele, că „războaiele cruciate care au început după trecerea otomanilor în Rumelia, în fond, au continuat, fără întrerupere, pînă astăzi... Perioadele care au trecut fără războaie... nu sînt adevărate păci, ci un fel de armistiții...” (Hayri Mutluçag, *Yabancı devletlerle ilişkilerimizde tavsyileri daima geçerli olan tarihi rapor* (Raport cu valoare istorică ale cărui povește sînt valabile permanent în relațiile noastre cu statele străine), „Belgelerle Türk Tarihi Dergisi”, nr. 16, p. 22-26.

³²² Vezi A. A. Vasiliev, *op. cit.*, p. 370-375; Steven Runciman, *op. cit.*, p. 29-35; *A History of the Crusades*, III, p. 99 -103.

Românești.³²³ Mehmed al II-lea avea nevoie de liniște la Dunăre, pentru a-și consolida domnia și pentru a face pregătirile necesare pentru asaltul asupra Constantinopolului.

Statele care se simțeau departe de amenințarea otomană nu erau încă în măsură să realizeze adevăratele dimensiuni ale problemelor ce se profilau în arena internațională. Ele au adoptat față de Poartă fie o poziție de expectativă, fie au căutat să se folosească de relațiile cu ea pentru a atinge țeluri urmărite în alte direcții.

*

Cucerirea Constantinopolului, în 1453, a deschis noi perspective politicii otomane și a constituit elementul fundamental al edificiului imperial fondat de Mehmed al II-lea. Inaugurând, imediat după întronare, marile și complexe preparative militare și diplomatice pentru succesul acestei acțiuni, tânărul sultan răspundea de fapt unei necesități impusă de dezvoltarea viguroasei puteri otomane și de agonia a ceea ce mai rămăsese din Imperiul bizantin. La jumătatea secolului al XV-lea, Constantinopolul bizantin și, îndeosebi, ceea ce semnifica el reprezenta cel mai important obiectiv - cu valoare de condiție *sine qua non* - în ascensiunea otomană la dimensiunile unui mare imperiu centralizat și cu veleități de hegemonie universală. Bazându-se pe energia generată de întreaga evoluție otomană de până atunci și beneficiind de o conjunctură internațională favorabilă, Mehmed al II-lea a reușit, relativ ușor, să dea lovitura de grație Bizanțului. Se deschidea astfel o nouă etapă în istoria universală, etapă în care popoarele ortodoxe din sud-estul și răsăritul Europei, scăpate de sub tutela politică și morală, devenită apăsătoare, a Bizanțului muribund, vor căuta și vor găsi noi căi în efortul lor pentru afirmarea pe plan politic și spiritual. Totodată, lichidarea Bizanțului a însemnat și înlăturarea tamponului dintre lumea creștină răsăriteană și cea apuseană. Bizanțul își îndeplinise menirea. Salvarea lui nu mai era nici posibilă și nici necesară.

Punând stăpânire pe Constantinopol, Mehmed al II-lea adusese la îndeplinire și o veche năzuință a islamului. Se știe că, încă de la apariția sa, mai degrabă ca un fenomen politic, decât ca unul religios, islamul a încercat în repetate rânduri să distrugă capacitatea competitivă a Imperiului roman de răsărit.³²⁴ De aceea, cucerirea Constantinopolului a conferit lui Mehmed al II-lea calitatea celui mai prestigios conducător musulman de la primii patru califi încoace. Sultanul otoman era perfect conștient de însemnătatea politică și morală extraordinară a acestei izbânzi în cadrul lumii musulmane, când a insistat asupra caracterului ei religios.³²⁵ Deși Mehmed al II-lea a fost sultanul otoman care s-a aflat, poate, cel mai departe de tipul despotului islamic fanatic, fiind mai degrabă, apropiat de tipul suveranului renescentist, el a căutat în acest mod să canalizeze energia întregii lumi islamice pe linia noii politici otomane vizînd dominația mondială.

Odată cu cucerirea Constantinopolului, Mehmed al II-lea a ținut să fie recunoscut drept unicul moștenitor legitim al împăraților romano-bizantini. Socotindu-se îndreptățit să aducă sub stăpânirea sa toate teritoriile ce aparținuseră cîndva marelui Imperiu roman de răsărit, Mehmed al II-lea a promovat realmente conceptul monarhiei universale. În acest sens, el a fost cel care a trasat liniile directoare ale politicii otomane vizînd unirea, în puterea centralizatoare și absolutistă a sultanului, a tradițiilor turcești, islamice și romane.³²⁶ Cucerirea Constantinopolului și asigurarea stăpînirii otomane în Anatolia au constituit realizările cele mai însemnate pe calea impunerii supremației otomane în lumea turcă și islamică. Restabilirea autorității patriarhului ortodox, aducerea în noua capitală otomană a patriarhului bisericii armenesti și a rabinului șef, precum și înzestrarea lor cu însemnate privilegii au avut scopul, înainte de toate, să fărîmițeze lumea din afara islamului și să angajeze aceste biserici în susținerea edificiului imperial otoman, îndreptat împotriva puterilor catolice. Mai cu seamă autonomia confesională, judecătorească și administrativă acordată de sultan bisericii greco-ortodoxe a avut, prin conținutul și semnificațiile sale, o rezonanță deosebit de importantă în perspectiva istoriei, a aceleia sud-est europene în particular.

³²³ N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 23-27.

³²⁴ Vezi Osman Turan, *op. cit.*, II, p. 37-47.

³²⁵ Vezi relatările vechilor cronicari otomani, mai cu seamă pe cea a lui *Neşri*, Ed. Taeschner, p. 194.

³²⁶ Halil İnalcık, *The Ottoman Empire*, p. 23-50, 56.

După cum se știe, în baza unor dispoziții exprese ale sultanului Mehmed al II-lea, îndată după cucerirea Constantinopolului, s-a trecut la reorganizarea patriarhiei ortodoxe. Învățatul Ghenadie Scolarios, cunoscut antiunionist, a fost înscăunat ca patriarh, primind atribuțiile unui adevărat monarh (tributar) al unui „stat în stat.”³²⁷ Această măsură, prima de o asemenea importanță adoptată de Mehmed al II-lea după intrarea sa în Constantinopol, a fost menită să impună conștiinței lumii creștine răsăritene atât restabilirea autorității morale a bisericii constantinopolitane, cât și legitimitatea pretențiilor sultanului otoman la moștenirea bizantină.³²⁸ Afirmând pe un asemenea temei vechiul principiu politic al otomanilor de protectori ai bisericii ortodoxe, Mehmed al II-lea a căutat, totodată, pe de o parte, să lichideze tendințele, de altfel deja eșuate, către unirea ortodoxo-catolică, iar pe de alta, să alinieze lumea ortodoxă alături de cea turco-islamică, împotriva lumii catolice. Fără îndoială, toate aceste obiective majore scontate de Mehmed al II-lea nu au fost atinse. Dar, este de observat faptul că așezarea pe o asemenea bază a raporturilor statului otoman cu popoarele creștine supuse a avut consecințe deosebit de importante în procesul individualizării etnico-spirituale și în cel al devenirii naționale din sud-estul Europei.

Urmărind realizarea unor proiecte deosebit de ambițioase pe plan extern, Mehmed al II-lea a întemeiat, într-adevăr, o „pace imperială a otomanilor, care corespundea cu *pax romana*.”³²⁹ Până în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, această „pace otomană” a conferit o notă de omogenitate relativă imperiului și a subminat considerabil acțiunile vizînd înjghebarea unor mari coalitii antiotomane sub egida bisericii catolice. A fost înlesnită astfel reușita politicii de centralizare absolutistă, pe plan intern, și desfășurarea politicii expansioniste de mare anvergură, pe plan extern. Dar, tot atât de adevărat este și faptul că în aceste elemente constitutive ale Imperiului otoman au rezidat și factorii care ulterior aveau să ducă la decăderea și prăbușirea sa. Imperiul otoman făurit de Mehmed al II-lea a apărut, de la început, ca o imensă formațiune politică cosmopolită, care nu a putut asigura dăinuirea coeziunii interne și, în consecință, nici succesul liniei politice externe. Noul imperiu s-a depărtat curînd de trăsăturile sale originare, astfel încît însuși elementul etnic turc, care asigurase pînă atunci energia pentru ascensiunea lui, fiind înlăturat acum de la conducere, a împărțășit situația celorlalte popoare supuse din imperiu.

Pînă la declanșarea crizei generale otomane în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cauzată de maturizarea corelată a unei multitudini de contradicții, structura imperială fundamentată de Mehmed al II-lea s-a arătat a fi suficient de echilibrată și solidă, de natură să susțină desfășurarea politicii otomane de dominație mondială.

Năzuind să facă din noua capitală otomană centrul unei monarhii universale, Mehmed al II-lea a urmărit, înainte de toate, să asigure condițiile necesare securității și dezvoltării acestui nucleu al puterii otomane. Alături de o serie de măsuri juridico-administrative, edilitare și de populare a Constantinopolului, Mehmed al II-lea a imprimat politicii otomane trăsături ce decurgeau din poziția acestui oraș situat la confluența a două continente și a două mări.³³⁰ Frontul expansiunii

³²⁷ Vezi *Des Grecs a toutes les époques...*, par un ancien diplomate en Orient, III-eme édition, Paris, 1870, p. 272; Aurel Decei, *Versiunea turcească a confesiunii patriarhului Ghenade II Scholarios scrisă la cererea sultanului Mehmet II*, în *Omagiu Înalt prea Sfinției sale Dr. Nicolae Bălan, mitropolitul Ardealului, la douăzeci de ani de arhipăstorie*, Sibiu, 1940, p. 1-39; Steven Runciman, *The Great Church in Captivity. A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence*, Cambridge, 1968, p. 206; M. Sureyya Şahin, *Fener Patrikhânesi ve Türkiye* (Patriarhia din Fanar și Turcia), Istanbul, 1980, p. 44 și urm.

³²⁸ Cunoscutul bizantinolog sovietic A. A. Vasiliev, *op. cit.*, p. 375, aprecia astfel statutul „marii biserici <grecești> în captivitatea” otomană: „Dacă lăsăm la o parte actele de violență izolate ale cîrmuirii turcești și ale populației musulmane contra reprezentanților bisericii grecești și a populației ortodoxe, trebuie recunoscut că sub Mahomet II și sub urmașii săi imediați drepturile religioase acordate creștinilor au fost respectate cu destulă rigurozitate.” În actele oficiale acordate de sultanii otomani bisericii ortodoxe - arată același autor - au fost recunoscute: inviolabilitatea patriarhului, episcopilor și preoților, canonul ecleziastic, St. Sinod, precum și celebrarea tuturor sărbătorilor religioase și libertatea serviciului divin la sate și orașe.

³²⁹ N. Iorga, *Rapports entre l'État des Osmanlis et des nations des Balkans*, în „Revue Internationale des Études Balkaniques”, Beograd, 1934, p. 124.

³³⁰ Imediat după cucerirea Constantinopolului, Mehmed al II-lea s-a intitulat „stăpîn a două continente și a două mări” (Halil İnalcık, *The Ottoman Empire*, p. 29), iar pe plan european el a fost recunoscut în același timp, drept „Asie et Grece Imperator” (N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, II, p. 46).

otomane a fost desfășurat pe o arie foarte largă: din bazinul Mării Mediterane până în nordul Mării Negre și din regiunea Dunării mijlocii până în estul îndepărtat al Anatoliei; Mehmed al II-lea a urmărit să creeze o uriașă centură de siguranță strategică și economică în jurul Constantinopolului otoman, să confere omogenitate imperiului în dezvoltare și să pregătească viitoarele cuceriri răsunătoare.³³¹

În acest sens, o deosebită însemnătate a avut politica maritimă inaugurată de același sultan pentru a impune hegemonia otomană în Marea Mediterană și pentru a statornici monopolul asupra Mării Negre. Privită în perspectiva raporturilor cu Europa, această politică maritimă a însemnat, în fond, extinderea celor două aripi ale frontului de expansiune otomană cu mult dincolo de limitele atinse până atunci, ceea ce denotă o creștere proporțională și a însemnătății liniei lui mediane. Deși conținutul principal al domniei lui Mehmed al II-lea l-a constituit centralizarea Anatoliei și a Peninsulei Balcanice în jurul noii capitale, este de observat totuși faptul că, pe plan extern, și atenția acestui sultan a fost îndreptată și către Europa centrală, de unde erau de așteptat acțiuni de natură să periclitizeze întregul edificiu imperial otoman. Politica de dominație mondială inițiată de Mehmed al II-lea a fost orientată cu precădere către această direcție, mai precis împotriva Budei și Romei.³³²

*

Șocul căderii Constantinopolului a produs în Europa consternare și panică. Opinia publică occidentală se obișnuise să vadă Bizanțul în faima lui de altădată, deși, în afara zidurilor puternice ale Constantinopolului, el nu avea, practic, de mult forța necesară de apărare. A fost lansată ideea cruciadei și au fost convocate, pentru materializarea ei, mai multe conferințe internaționale. Toate au rămas însă fără nici un rezultat.³³³ Europa acelor vremuri era frământată de procesul făuririi noilor monarhii centralizate. Ecourile cruciadelor se stinseseră de mult. Popoarele europene, care altădată reacționau atât de viu la vestea luptelor împotriva „necredincioșilor”, încetaseră acum să se preocupe de asemenea probleme. „Jocurile schimbului” se arătau din ce în ce mai atractive. Republicile negustorești italiene, fără flota cărora nici nu putea fi concepută cruciada, s-au grăbit să câștige bunăvoința Cuceritorului. Polonia, la rândul ei, avînd propriile sale socoteli, legate îndeosebi de vechea sa rivalitate cu Ungaria și de conflictul cu teutonii, a făcut concesii Porții, sacrificînd Moldova. Deși susținătoare activă a cruciadei, Ungaria nu era în stare să ducă singură lupta antiotomană, fiind încă slăbită de tulburările interne. Statele de dincolo de Alpi erau prea absorbite de problemele lor pentru a se preocupa de combaterea turcilor, care nici nu amenințau hotarele lor. Antagonismele din lumea creștină erau prea ascutite, astfel încît toate chemările repetate la cruciadă au trecut fără ecou și nimeni nu le-a luat în serios.³³⁴

*

După definiția fericit aleasă de George Brătianu, Marea Neagră a îndeplinit, rolul, unei adevărate „plăci turnante” a relațiilor comerciale internaționale din evul de mijloc.³³⁵ Luarea în

³³¹ Mehmed al II-lea a reușit să cuprindă între hotarele otomane aproape întregul teritoriu al fostului Imperiu bizantin (E. D. Pitcher, *op. cit.*, Map. XVII).

³³² Tendințele islamice și turcești de dominație mondială și-au găsit o transpunere legendară în mitul „mărului roșu,” inspirat de globul din aur roșcat din mîna statuii lui Justinian, aflată cîndva în fața bisericii Sf. Sofia. După cucerirea Constantinopolului în 1453, reședința „mărului roșu” a fost transferată - desigur, în concepția otomană - în bolta Catedralei Sf. Petru din Roma. Acest oraș avea pentru otomani nu numai valoarea de capitală a vechiului Imperiu roman, ci și pe cea de centru al lumii catolice și de izvorul, cel puțin moral, al cruciadelor. Buda fiind socotită de Poartă drept nucleul puterii reprezentative a Europei din acea vreme în raport cu ea, distrugerea ei apărea ca o obligație primordială pe calea către supremația mondială. După stăpînirea Budei, otomanii au socotit Viena habsburgilor drept „zid al mărului roșu de la Roma.”

³³³ B. Kálmán, *op. cit.*, p. 101 și urm.

³³⁴ Vezi M. Malowist, *Kaffa - kolonia genenska na Krymie i problem wascho w latach 1453-1475* (Caffa - colonie genoveză din Crimeea și problema orientală în anii 1453-1475), Warszawa, 1947, p. 110-140.

³³⁵ G. I. Brătianu, *La Mer Noire, plaque tournante du trafic internationale à la fin du Moyen Age*, în „Revue Historique du Sud-Est Européen,” XXI (1944), p. 36-69.

stăpînire a acestei mări însemna exercitarea controlului asupra marelui drum de negoț euro-asiatic și, deci, dobîndirea unor resurse economice importante, dar și a unor elemente politice, de natură să înlesnească desfășurarea expansiunii otomane în Europa. În acest din urmă aspect avem în vedere atît utilizarea de către otomani, ca un instrument pentru exacerbarea rivalităților dintre statele europene, a dreptului lor de a acorda privilegii comerciale, cît și valoarea strategică a Mării Negre. Această mare avea o însemnătate primordială nu numai pentru realizarea legăturii organice dintre cele două componente geografice de bază ale Imperiului otoman, Anatolia și Rumelia, ci și pentru transportul rapid de trupe și materiale pentru susținerea frontului principal otoman din zona Dunării mijlocii.

Atît în privința aspectului economic, cît și în privința celui politico-strategic, politica pontică otomană a fost indisolubil legată de însemnătatea Dunării imperiale. Altfel spus, politica pontică, apoi, într-o oarecare măsură, și cea mediteraneană au reprezentat elementele de bază ale sistemului politico-militar otoman orientat cu precădere în direcția Dunării mijlocii, împotriva Europei centrale. Controlul otoman asupra Mării Negre și a Dunării românești a fost menit nu numai să aducă sub stăpînirea exclusivă a Porții bogățiile economice și pozițiile strategice care garantaseră veacuri de-a rîndul dănuirea Bizanțului și contribuiseră la înflorirea Italiei renaștentiste, ci și stopării sau îngreunării dezvoltării regatului polono-lituanian, lipsindu-l treptat de căile lui lucrative cu Orientul și, îndeosebi, șubrezirii structurii politico-economice a Ungariei rivale. Otomanii au sugrumat astfel comerțul dunărean al Ungariei și au periclitat economia ei agrară prin devastări periodice în teritoriile regatului. S-a apreciat - credem îndreptățit - că instalarea otomanilor pe malurile Dunării, pînă la Belgrad, a însemnat preludiul victoriei de la Mohács (1526), bazinul danubian fiind în acest sens un adevărat „vlăstar” al Mării Negre.³³⁶

Politica pontică și cea danubiană, promovate de Mehmed al II-lea și de urmașul său, Bayezid al II-lea, au afectat într-un mod asemănător atît situația Moldovei (inclusă în politica pontică), cît și cea a Țării Românești (legată de însemnătatea Dunării). Ulterior, dezvoltarea expansiunii otomane pe linia Dunării va include și cealaltă țară românească, Transilvania, în sfera acestei politici a Porții otomane. Însemnătatea majoră a Mării Negre și a Dunării în desfășurarea politicii europene otomane a constituit, așadar, un factor esențial în evoluția raporturilor româno-otomane din acea vreme.

Obiectivele pontice și danubiene ale politicii otomane au impus schimbarea poziției țărilor române în coordonatele acestei politici. Pînă în 1453, Moldova rămăsese în afara ariei de acțiune a ofensivei otomane, iar suzeranitatea exercitată de sultanii turci asupra Țării Românești reprezentase un element al sistemului otoman de apărare împotriva acțiunilor de tip cruciat desfășurate sub egida Ungariei și sprijinite pe linia Dunării. După 1453, cînd inițiativa strategică a trecut în mîinile turcilor, supunerea efectivă a Moldovei și a Țării Românești a dobîndit valențele unui obiectiv principal inclus în planul Porții vizînd stăpînirea întregului bazin al Mării Negre și a întregului curs al Dunării inferioare.

Datorită poziției lor și a constantului lor efort concentrat pentru apărarea independenței și, apoi, a ființei statale proprii, țările române nu au putut fi integrate total nici în politica otomană de angajare a lumii ortodoxe alături de cea turco-islamică, șt nici în cea a marilor state catolice din apropierea lor, care, sub masca unității creștine, promovau în fond aceeași politică expansionistă ca și cea otomană. Rezistența consecventă, depusă prin utilizarea celor mai adecvate mijloace, împotriva tuturor tendințelor de dominație, indiferent de natura lor, reprezintă caracteristica esențială a istoriei românești. Contribuind astfel la atenuarea marelui și îndelungatului conflict dintre forța expansionistă otomano-islamică și cea europeană-catolică, desfășurată din ambele părți pentru obiective radicale, țările române au jucat nu numai rolul de tampon politic, ci și pe cel de înlesnire a schimburilor economice și spirituale dintre Orient și Occident. Este adevărat, apartenența țărilor române la lumea creștină și faptul că puterea otomană a reprezentat principalul factor agresiv au imprimat politicii românești, în primul rînd, direcție antiotomană. Dar, tot atît de adevărat este și

³³⁶ Carl Max Kortepeter, *Ottoman Imperialism During the Reformation: Europe and the Caucasus*, London - New York, 1973, p. 3-4.

faptul că țările române nu au fost niciodată dispuse să sacrifice interesele lor fundamentale în numele solidarității creștine.

*

Politica pontică a lui Mehmed al II-lea a fost inaugurată îndată după cucerirea Constantinopolului. Ea era integrată programului său de a asigura noul nucleu al puterii sale și era subsumată proiectului vizînd făurirea monarhiei universale otomane, pe baza și în jurul moștenirii bizantine. Prof. Halil Inalçik a sintetizat în următoarele puncte motivele pentru care otomanii au vrut să controleze navigația prin strîmtori și pe Marea Neagră: a) pentru securitatea, deplină a legăturii dintre Anatolia și Rumelia, precum și pentru înlăturarea primejdiei vreunui atac prin surprindere asupra capitalei; b) pentru asigurarea aprovizionării Istanbulului; c) ca să pună capăt - în favoarea populației autohtone - dominației economice și politice a statelor maritime italiene, care exploatau și schimbau direcția bogățiilor regiunii; d) pentru obținerea de beneficii pentru tezaurul otoman din activitatea comercială, a regiunii, în care statele tributare se bucurau de un regim preferențial.³³⁷

În vara anului 1453, statele riverane Mării Negre au fost somate să se supună noului stăpînitor de pe malurile Bosforului. Datorită forței proprii și a sistemului său de alianțe, Moldova se arăta a fi singurul factor din zonă în măsură să opună rezistență presiunii otomane. Hanatul Crimeei deținea într-adevăr o putere politico-militară mai mare decît a Moldovei, dar apartenența lui la lumea turco-islamică, ca un element în poziție de avangardă a acestei lumi, rivalitatea lui dură cu Hoarda de Aur și lipsa oricărei forțe maritime proprii îl determinau, mai degrabă, să încurajeze extinderea otomană în bazinul pontic decît să o împiedice. Coloniile italiene de pe litoralul Mării Negre, mai cu seamă cea de la Caffa, chiar dacă dispuneau de însemnate resurse materiale, fără susținerea militară a metropolei și fără posibilitatea ieșirii la Marea Mediterană erau sortite ori să sucumbă în scurt timp, ori să ajungă la o înțelegere cu sultanul. Ultimatumul sultanului a fost însă respins atît de Moldova, cît și de Caffa. Colonia genoveză aștepta intervenția metropolei și evoluția evenimentelor, iar Moldova se bazuia pe capacitatea sa de luptă și pe legăturile sale cu Polonia. În 1454, flota otomană și-a făcut apariția în fața Caffei și, apoi, în granițele maritime ale Moldovei. Deși modestă din punct de vedere militar, această primă demonstrație navală otomană a avut totuși consecințe politice însemnate. Colaborarea otomano-tătară și, mai ales, atitudinea rezervată a Poloniei au silit Caffa și Moldova să accepte, în cele din urmă, plata tributului solicitat de sultan. În schimb, ambele au primit cîte un act de privilegii comerciale.³³⁸ Dacă marele centru comercial genovez din Crimeea a avut pentru Poartă în primul rînd o valoare economică, supunerea Moldovei a purtat de la început o însemnătate politică. Fără a neglija valoarea punctului de tranzit comercial de la Cetatea Albă, trebuie să remarcăm faptul că atragerea Moldovei în sfera de influență a Porții reprezenta nu numai implantarea controlului otoman în regiunea gurilor Dunării și în bazinul nord-pontic, ci și subminarea substanțială a potențialului antiotoman al Europei, concentrat atunci în jurul Ungariei.

Cercetări temeinice întreprinse de Șerban Papacostea³³⁹ au relevat limpede faptul că supunerea relativ ușoară a Moldovei la plata tributului a fost rezultatul evoluției situației internaționale din zona ei de contact. Dacă sistemul ei tradițional de relații externe ar fi funcționat cu eficiență, pretențiile otomane ar fi putut fi respinse cu succes, cel puțin pentru un timp. Principalul factor care a înlesnit procesul de subordonare treptată a Moldovei de către Poarta otomană l-a constituit, fără îndoială, rivalitatea dintre Ungaria și Polonia, politica conciliantă a

³³⁷ Halil Inalçik, *The Question of the Closing of the Black Sea under the Ottomans*, în „Arheion Pontou”, 35 (1979), p. 107-108.

³³⁸ Șerban Papacostea, *Caffa et la Moldavie face a l' expansion Ottomane (1453-1484)*, în *Colocviul româno-italian. Genovezii la Marea Neagră în secolele XIII-XV*, București, 27-28 martie 1975, Edit. Academiei, București, 1977, p. 131-153; idem, *Die politischen Voraussetzungen für die wirtschaftliche Vorherrschaft des Osmanischen Reiches im Schwarzmeergebiet (1453-1484)*, în „Münchener Zeitschrift für Balkankunde”, 1, München, 1978, p. 217-245.

³³⁹ Vezi, mai ales, *La Moldavie état tributaire de l' Empire Ottoman au XVe siècle, le cadre international des rapports établis en 1455-1456*, în „Revue roumaine d' histoire”, XIII-(1974), nr. 3, p. 445-461.

acesteia din urmă față de noii stăpînitori ai Constantinopolului. Competiția dintre cele două puteri catolice pentru exercitarea controlului asupra Moldovei era veche și fusese generată în primul rînd de însemnătatea drumului comercial care, străbătînd teritoriul moldovenesc, lega nordul de sud-estul Europei, precum și de valoarea celor două cetăți moldovenești, Chilia și Cetatea Albă, pentru negoțul oriental al Europei nordice și centrale.³⁴⁰ Ungaria și Polonia au găsit însă o bază comună de negocieri, care s-au finalizat în tratatul de la Lublau, din 15 martie 1412. Așa cum am arătat, acest tratat a reprezentat o expresie tipică a compromisului dintre marile puteri în dauna statelor mici; el a prevăzut împărțirea Moldovei, pentru a asigura astfel ieșirea celor două puteri la Marea Neagră. Această clauză (secretă) devenea operantă în cazul în care Moldova ar fi refuzat să susțină politica antiotomană a Ungariei.³⁴¹ Era vorba, în fond, de un pretext, așa cum s-a dovedit ulterior, pentru intervenția celor două puteri în Moldova, în vederea facilitării comerțului lor la gurile Dunării și în Marea Neagră.³⁴² De altminteri, acest tratat a fost invocat, mai ales de Ungaria, ori de cîte ori interesele ei au cerut intervenția sa în Moldova, fenomen soldat, în cele din urmă, cu anexarea Chilieii în 1448.³⁴³ Faptul că acest tratat, care prevedea desființarea entității politice a Moldovei, nu a putut fi totuși pus în aplicare s-a datorat, înainte de toate, efortului neînterupt al Moldovei pentru apărarea intereselor sale fundamentale. Dar, tot acest tratat a produs și germele de subminare gravă a capacității de apărare a Moldovei în fața impactului otoman de la jumătatea veacului al XV-lea. În acest sens, avem în vedere nu numai fenomenul de slăbire a potențialului combativ propriu al Moldovei (datorită alimentării de către cele două puteri vecine a rivalităților interne de după moartea lui Alexandru cel Bun), ci și faptul că atât Ungaria, cît și Polonia au lăsat Moldova singură în fața loviturii otomane. Totodată, nu este mai puțin important și faptul că grava amenințare profilată la Lublau și devenită cunoscută lui Alexandru cel Bun la sfîrșitul domniei sale, a cultivat suspiciunea îndreptățită a factorilor de decizie din Moldova față de Polonia și, mai cu seamă, față de Ungaria.

Atentă la evoluția situației Ungariei, inamica ei principală în Europa, Poarta era desigur la curent cu rivalitatea polono-ungară pentru Moldova, rivalitate ce fusese exacerbată mai ales după ce Ungaria pusese mîna pe Chilia, invocînd tratatul de la Lublau. Pe de altă parte, Polonia, redeclanșînd, la începutul anului 1454, războiul cu Ordinul teutonic, a abandonat - exact în momentul în care Moldova era supusă presiunii otomane - vechea sa politică privind Marea Neagră și gurile Dunării. În această situație, Polonia era silită să evite orice conflict cu puterea otomană, care tocmai atunci începuse să se desfășoare în zona sa de interes. Această orientare a politicii poloneze nu era însă nici nouă și nici hazardată. Ea a căutat să se folosească de impactul otoman asupra Europei pentru a izola Ordinul teutonic de susținătorii lui, mai cu seamă de împăratul german. Slăbirea Ungariei de către turci era dorită de Polonia, căci astfel granița sa carpatică era asigurată împotriva oricărei surprize.³⁴⁴ Asemenea calcule ale diplomației jagellone au devenit evidente la „congresul” de la Ratisbone, din aprilie-mai 1454, convocat special pentru constituirea unei coaliții antiotomane. Insistînd asupra implicațiilor grave pe care le putea genera orice intervenție în favoarea teutonilor, reprezentantul Poloniei a afirmat poziția curții de la Cracovia de a nu se angaja împotriva turcilor, dimpotrivă, de a folosi relațiile sale cu Poarta ca un veritabil mijloc de presiune pe plan european. În mod necesar, Polonia a fost nevoită să ajungă la un aranjament cu Imperiul otoman, pentru a stabili un *modus vivendi*. Cum în acea vreme Moldova devenise zona de confluență a intereselor polone și otomane, baza și limitele compromisului dintre ele l-au constituit statutul politic internațional al acestei țări. Moldova trebuia, deci, să îndeplinească rolul de element de legătură, de stat tampon între cele două puteri, interesate deopotrivă în evitarea conflictului dintre ele.³⁴⁵ Această colaborare - la început pasivă, apoi activă - dintre Poartă și Polonia,

³⁴⁰ Vezi P. P. Panaitescu, *La route commerciale de Pologne à la Mer Noire*, în „Revista istorică română”, III, 1933, p. 172-93; C. Racoviță, *op. cit.*, p. 329 și urm.

³⁴¹ Textul tratatului în Hurmuzaki, *Documente*, I-2, 483-187.

³⁴² Vezi Fl. Constantiniu și Ș. Papacostea, *Tratatul de la Lublau...*, p. 1129-1140.

³⁴³ Vezi Șerban Papacostea, *Kilia et la politique orientale de Sigismond de Luxemburg*, în „Revue roumaine d'histoire”, 3, 1976, p. 121-436.

³⁴⁴ M. Malowist, *op. cit.*, p. 128-132.

³⁴⁵ Șerban Papacostea, *La Moldavie état tributaire...*, p. 450-456.

continuată pînă la sfîrșitul veacului al XVI-lea, a fost alimentată în principal de linia directoare a politicii europene a Porții, îndreptată mai întîi împotriva Ungariei și apoi a Imperiului habsburgic, rivalele tradiționale ale Poloniei. La rîndul ei, Poarta a fost, desigur, deosebit de satisfăcută de faptul că, prin Polonia, a reușit să realizeze o breșă serioasă în sistemul politic antiotoman din Europa. De aceea, Poarta a urmărit, ca un adevărat principiu politic, adîncirea separării Poloniei de puterile europene, adoptînd față de ea o atitudine de conciliere, de apropiere treptată.

Ultimatumul sultanului din 1453 și demonstrația navală din anul următor puseseră Moldova în situația inevitabilă de a adopta o poziție clară. Trecerea de partea Ungariei implica în mod inerent ruperea legăturilor cu Polonia și angajarea într-un război greu, al cărui rezultat nu se arăta oricum favorabil Moldovei. Ea nu pierduse din vedere planurile expansioniste ale regatului ungar către gurile Dunării. În schimb, menținerea alături de Polonia nu era numai în sensul tradiției politice a Moldovei, ci conformă și cu dorința mării boierimi moldovene de a evita, atunci cînd nu era absolut necesară, antrenarea în acțiuni riscante, de natură să aducă prejudicii grele intereselor sale. Totodată, în decizia Moldovei de a rămîne alături de Polonia nu mai puțin a cîntărit și situația ei internă, răvășită de aproape un sfert de veac de luptele pentru domnie.

În primăvara lui 1455, tronul a fost cîștigat de Petru Aron, în dauna lui Alexandru, vasalul regelui polon. Noul domn nu-și putea consolida domnia fără asentimentul Poloniei sau al unei alte puteri de valoare cel puțin egală cu suzerana din nord. Cum relațiile lui Petru Aron cu Ungaria și situația acesteia nu erau de natură să-l încurajeze să solicite ajutor din acea parte, singura alternativă pentru el și partizanii săi rămînea concilierea cu regele polon și continuarea negocierilor cu sultanul, negocieri începute de predecesorul său.³⁴⁶ Ambele demersuri ale lui Petru Aron au fost curînd finalizate, aproape în același timp. La 1 octombrie 1455, regele a acceptat vasalitatea noului domn al Moldovei,³⁴⁷ iar la 5 octombrie 1455, sultanul a emis actul de notificare pentru plata tributului de 2.000 de galbeni, oferit de solul moldovean Mihail logofăt.³⁴⁸ A urmat așa-zisa „închinare de la Vaslui”, din 5 iunie 1456,³⁴⁹ și actul de privilegiu comercial, din 9 iunie 1456, acordat de sultan negustorilor de la Cetatea Albă.³⁵⁰

Coautoare a acestui compromis, Polonia s-a grăbit să profite de situație, obligîndu-l pe Petru Aron, la 29 iunie 1456, să presteze efectiv omagiul de credință față de rege. Ca și în angajamentul asumat față de sultan, domnul Moldovei se obliga și față de regele polon (pentru prima dată în scris) că îi va da anual „în chip de preț de omagiu... daruri sau bunuri vrednice de amintire”, ceea ce nu însemna altceva decît plata unui nou tribut. Așadar, o similitudine perfectă cu condițiile supunerii față de turci și chiar o depășire a acestora, dacă avem în vedere ajutorul militar preconizat din partea domnului Moldovei sau menținerea cetăților Hotin și Tetin sub supravegherea indirectă a Coroanei polone.³⁵¹

Actele din iunie 1456 au relevat totodată noua linie politică a Moldovei, bazată pe același sistem al relațiilor feudo-vasalice paralele sau alternative, dar de această dată cu regatul polon și cu Poarta otomană. Eliminarea Ungariei din sistemul politic extern al Moldovei a reprezentat primul succes important al politicii imperiale otomane în Europa. Vechea politică ungară, urmărită cu consecvență pînă la acea dată (chiar și mai tîrziu) - de extindere, în dauna Moldovei, către gurile Dunării și Marea Neagră -, a fost sortită eșecului deplin. Compromisul polono-otoman, realizat pe

³⁴⁶ Ștefan S. Gorovei, *Moldova în „Casa păcii”*. Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldo-otomane, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A. D. Xenopol» Iași, XVII (1980), p. 632-634.

³⁴⁷ M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932, p. 773-776.

³⁴⁸ Ediția cea mai nouă la Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, Edit. Academiei, București, 1976, p. 1-2.

³⁴⁹ *Documenta Romaniae Historica*, seria A. *Moldova*, vol. II (1449-1486), ed. L. Șimanschi, G. Ignat și D. Agache, Edit. Academiei, București, 1976, p. 85-87. Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 635-639, îl datează la 5 ianuarie 1456, ipoteză respinsă însă de Leon Șimanschi, *Închinarea de la Vaslui (5 iunie 1456)*, în „Anuarul...” Iași, XVIII (1981), p. 613-637.

³⁵⁰ Mustafa A. Mehmed, *op. cit.*, I, p. 2-3.

³⁵¹ Leon Șimanschi, *op. cit.*, p. 629.

baza și în jurul statutului extern al Moldovei,³⁵² a reprezentat un element de maximă însemnătate în dezvoltarea sistemului politic otoman în Europa. Stabilirea unor relații durabile cu Polonia - relații care, în secolul al XVI-lea, au devenit de colaborare efectivă împotriva Ungariei și, apoi, a Imperiului habsburgic - a oferit Porții siguranța necesară pentru desfășurarea, politicii sale directe pe linia Dunării și afirmarea deschisă a veleităților sale de dominație universală.

Fără îndoială, decizia conducătorilor Moldovei de a accepta plata tributului, „ca să aibă pace”, a fost influențată în mare măsură, și de marea concentrare de forțe a sultanului, din primăvara lui 1456, în vederea cuceririi importantei cetăți a Belgradului. Deși lovea interesele Ungariei, campania nu era o acțiune ofensivă directă împotriva acesteia, ci era menită să baraze influența acesteia la sud de Dunăre și să aducă întreaga Serbie sub controlul sultanului.³⁵³ Altfel spus, încercarea nereușită a sultanului, din 1456, de a cucerii Belgradul³⁵⁴ făcea parte din programul său de a fundamenta securitatea noii sale capitale imperiale prin aducerea Mării Negre și a prelungirii fluviale a acesteia - Dunărea - sub controlul otoman exclusiv. Supunerea Moldovei, ca putere pontică și danubiană, nu era legată doar temporal de campania Belgradului, ci și din punct de vedere politico-strategic. Ultimul mare succes raportat de Iancu de Hunedoara, la Belgrad, era în măsură să aducă și eliberarea Moldovei de angajamentul asumat față de sultan, dacă Polonia nu ar fi fost atât de mult interesată în captarea bunăvoinței Porții. Moartea lui Iancu de Hunedoara și a lui George Branković, în 1456 și, apoi, în 1457, a regelui Vladislav al V-lea Postumul au dus Ungaria din nou în starea haotică a interregnelui. Ascensiunea lui Matias Corvin pe tron, în 1458, urmată, de cea a lui Gheorghe Podiebrad în Cehia, a accentuat procesul de deteriorare a situației Ungariei, din pricina reizbuonirii conflictelor ei cu habsburgii, cehii și polonezii. Ungaria nu mai era în măsură să susțină lupta ofensivă antiotomană. Până la sfârșitul existenței sale ca regat, pecetluită la Mohács (1526), Ungaria s-a limitat, practic, la apărarea hotarelor sale, deși nu a renunțat nici la vechile sale veleități de dominație în sud-estul Europei.

Programul de cuceriri imperiale al lui Mehmed al II-lea a continuat aproape nestingherit (cu excepția Albaniei) în Peninsula Balcanică, ca și în bazinul egeean. În toamna lui 1459, Semendria, capitala despotatului sârb, a căzut în stăpânirea otomană, iar puțin mai târziu Serbia a fost transformată, pentru mai bine de o jumătate de mileniu, într-un sangeac otoman. Câțiva ani mai târziu, aceeași soartă a fost împărtășită și de Bosnia, ca și de Herțegovina. În același timp, forțele turcești au ocupat insulele egeene Ainos, Lemnos, Imbros, Thasos, apoi și Mitillene, precum și întreaga Moree, cu excepția bazelor venețiene de aici. Ultimele rămășițe ale Imperiului bizantin, din Europa, erau astfel definitiv lichidate. A mai existat, un timp, imperiul liliputan de la Trapezunt, de pe coasta pontică a Anatoliei. Cu excepția Albaniei, unde expansiunea turcă se lovide de puternica rezistență condusă de Skanderbeg, planul de cuceriri al sultanului în Balcani fusese realizat aproape în întregime.

Armistițiul încheiat cu Skanderbeg, în 1460, i-a îngăduit lui Mehmed al II-lea să reia acțiunile de centralizare forțată a Anatoliei, cu atât mai mult, cu cât aici se produsese prima reacție importantă împotriva politicii sale pontice. Încurajate de Uzun Hasan (1453-1478), puternicul han al imperiului turkmen al „Celor cu oi albe” (*Akkoyunlu*), și incitate de congresul antiotoman de la Mantua (septembrie 1459 - februarie 1460), imperiul bizantin de la Trapezunt și emiratul turc de la Sinop-

³⁵² În instrucțiunile de solie date lui Stanislav Golski, trimis în Poartă în anul 1597, era evocat faptul că „țara Moldovei a fost sub puterea și suzeranitatea regilor poloni, dar că atunci când numai ce regele Poloniei a avut război pe de o parte cu germanii în Prusia, iar pe de alta cu Moscova, înaintașul împăratului (Mehmed al II-lea - n.ns.) a venit asupra ei. Într-adevăr sînt la noi și scrisori despre aceasta și un dulap plin de vechi privilegii, cu omagiul țării Moldovei. Mai întîi regele Cazimir, fiind ocupat cu aceste războaie, a fost îngăduit voievodului Moldovei (Petru Aron - n.ed.) să dea drept omagiu împăratului turcesc două mii zloți roșii, ca să aibă pace. Pe urmă însă au fost așezați acolo voievozi din partea Poloniei” (Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, Edit. Academiei, București, 1979, p. 382).

³⁵³ Ferenc Szakály, *op. cit.*, p. 93.

³⁵⁴ O cronică otomană anonimă transmite știrea interesantă că „beii din Rumelia nu au dorit baterea și cucerirea acelei cetăți”, căci „pentru faptul că cetatea Belgradului se afla în mâinile ghiaurilor nenorociți..., onoarea beilor de margine și cea a oastei din Rumelia erau sporite” (Bibl. Muzeului Topkapı Sarayı-Istanbul, ms. R. 1099, f. 86; Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 65, c. 748). Așadar, o reflectare a uneia din ultimele tentative a aristocrației rumeliote de a-și păstra vechile privilegii.

Kastaraonu refuzaseră, în 1460, să plătească sultanului otoman tributul supunerii. Riposta lui Mehmed al II-lea a fost drastică. Cu o concentrare masivă de forțe ferestre și navale (150 corăbii), în 1461, el a anexat mai întâi colonia genoveză Amastris, după care a pus capăt existenței atât a emiratului de Sinop-Kastamonu, cât și a imperiului de la Trapezunt. Întreaga coastă meridională a Mării Negre se afla acum în stăpânire otomană.³⁵⁵

Mehmed al II-lea a realizat astfel prima etapă a programului său privind Marea Neagră - stabilirea controlului otoman exclusiv asupra bazinului ei sudic. Următoarea etapă o constituia extinderea dominației asupra regiunilor nord-pontice. Coastele de nord și de sud ale Mării Negre se aflau într-o strânsă relație de interdependență economică. Regiunile nordice, cuprinzând Moldova, stepa Deșt-i Krpčak, Crimeea și Circazia, erau mari producătoare de grâne, carne, lână și pește, pe când cele sudice, formate din Asia Mică și bazinul egeean, erau exportatoare de produse mediteraneene, îndeosebi vin, ulei de măsline, țesături și produse manufacturiere din metal. Constantinopolul a îndeplinit din totdeauna rolul de cheie a acestor legături economice, atât prin imensul său consum, cât și prin poziția sa de nod al marelui trafic comercial internațional.³⁵⁶ Fără îndoială, înainte de această motivație de ordin economic, sultanul a avut în vedere - așa cum am mai subliniat - importanța vitală a Mării Negre și a strâmtorilor pentru coeziunea anatoliano-rumeliotă și securitatea noii sale capitale. În acest din urmă aspect un rol deosebit de însemnat îl avea stabilitatea hotarului imperial de la Dunăre. Așa se explică reacția energică a sultanului împotriva acțiunilor, de destabilizare a acestei frontiere inițiate de domnul Țării Românești, Vlad Țepeș, în iarna lui 1461-1482.

Vlad Țepeș încetase plata tributului în 1459, reușind însă să preîntâmpine represaliile otomane invocând faptul că „n-are putere să plătească haraciul, deoarece dușmanul de ungar este puternic și-i stă în cale ca o piedică. De asemenea, a zis că, fiind departe de Poarta fericirii, nu poate veni și că și-a cheltuit în acest an în lupte tot ce a avut pentru a împiedica victoriile dușmanilor săi.”³⁵⁷ Era o stratagemă abilă a domnului, care, fiind „pe deplin inițiat în rosturile turcești,”³⁵⁸ știa bine faptul că orice acțiune de combatere a influenței ungare în Țara Românească era în perfectă concordanță cu dorința sultanului. De aici și violența cu care a acționat Vlad Țepeș împotriva pretendentului Dan și a susținătorilor săi din Transilvania. Nu știm sigur dacă, într-adevăr, Hamza bey, sangeac-leiul de Nicopole, venise la Giurgiu pentru a-l prinde pe domn prin vicleșug - cum este acreditată de cronicarii bizantini, iar pe baza lor și în istoriografia noastră - sau, pur și simplu, ca urmare a chemării lui Vlad Țepeș pentru a-i asigura tronul, în timp ce el avea să se deplaseze la Poartă, pentru a presta omagiul de credință, așa cum afirmă vechii cronicari turco-osmani. În orice caz, cert este faptul că măcelărirea lui Hamza bey și a oștirii sale de către Vlad Țepeș a constituit începutul noii lupte românești pentru independență. Alături de temerea voievodului față de intențiile reale sau presupuse ale lui Hamza bey, un rol însemnat în declanșarea acestei lupte l-a avut încrederea lui Vlad Țepeș în tratatul său de alianță cu Matias Corvin. Domnul român credea că dă semnalul pentru pornirea marelui război cruciat propovăduit de papa Pius al II-lea și care urma să se desfășoare sub conducerea tânărului rege ungar, Matias Corvin, moștenitorul de sînge al „eroului creștinătății” - Iancu de Hunedoara. Ca și mulți alți mari domni din istoria românească, Vlad Țepeș avea să constate însă curînd deșertăciunea încrederii sale în regele Ungariei. Dar, pînă atunci, oștile românești au atacat cu repeziciune și au distrus fortărețele otomane de pe ambele maluri ale Dunării, de la Nicopole pînă aproape de vărsare. Potrivit propriilor mărturisiri ale domnului, făcute regelui Matias, la 11 ianuarie 1462, în aceste acțiuni din iarna lui 1461-1462 ar fi fost uciși „23.809 oameni, afară de 884 care au fost arși în casele lor și ale căror capete n-au putut fi înfățișate.”³⁵⁹

³⁵⁵ Vezi Mithat Sertoğlu ș.a., *Mufasssal...*, p. 470 și urm.; Stanfotd J. Shaw, *op. cit.*, I, p. 62-65; Șerban Papacostea, *Relațiile internaționale în răsăritul și sud-estul Europei în secolele XIV-XV*, în „Revista de istorie”, 5, 1981, p. 916-917.

³⁵⁶ Halil Inalçik, *The Question of the Closing...*, p. 74-75.

³⁵⁷ Tursun bey, ed. M. Guboglu și M. A. Mehmed, în *Cronici turcești...*, I, p. 68.

³⁵⁸ N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 134.

³⁵⁹ Apud Ștefan Ștefanescu, *op. cit.*, p. 67.

Ca și în privința luptei românești de sub conducerea lui Mircea cel Bătrîn, cronicarii otomani leagă noua ofensivă românească de la Dunăre de campaniile otomane în Anatolia.³⁶⁰ Explicația nu corespunde în întregime adevărului, căci la sfârșitul anului 1461, când Vlad Țepeș a declanșat lupta antiotomană, expedițiile anatoliene ale sultanului erau isprăvite. Știrea confirmă însă faptul că atacurile românești de la Dunăre s-au desfășurat în contextul politic creat de congresul de la Mantua și ca o extindere a reacției antiotomane a statelor pontice din Anatolia. Lupta românească de sub conducerea lui Vlad Țepeș s-a înscris ca o primă reușită a străduințelor europene de a stăvili ofensiva ponto-danubiană a cuceritorului Constantinopolului. Occidentul, incapabil însă să-și depășească gravele antagonisme, și-a pus mari speranțe în noua contraofensivă dunăreană a domnului român. Faptul este confirmat de largul ecou al victoriilor sale și de atenția deosebită cu care ambasadorul venețian la Buda, Petrus de Thomassi, a urmărit îndeaproape cursul acestor operațiuni militare. Rapoartele sale trimise Senatului erau aduse îndată la cunoștința papei Pius al II-lea, propovăduitorul mării cruciade europene.³⁶¹ Veneția, lovită direct de sultan în interesele sale pontice și egeene, căuta să le salveze, stimulând indirect lupta de la Dunăre prin intermediul Romei și Ungariei.³⁶² După dispariția Serbiei, Țara Românească prezenta pentru regatul ungar o însemnătate și mai mare de zonă de securitate. Nu era o figură de stil, când, la 11 februarie 1462, Vlad Țepeș scria, din Giurgiu, regelui Matias Corvin astfel: „Iar dacă vom ajunge - ferească Dumnezeu - la un capăt rău, și va pieri țărișoara noastră aceasta, nici Măria ta nu vei avea folos și înlesnire de așa ceva, pentru că va fi spre paguba creștinătății întregi.”³⁶³ După cum corespundea adevărului și constatarea pătrunzătorului cronicar bizantin contemporan Laonic Chalcocondil, care punea pe seama lui Vlad Țepeș următorul mesaj trimis ungurilor: „Bărbați peoni, voi știți doar că țara noastră, e vecină cu a voastră și că amîndouă popoarele ne avem țara așezată la Istru. Ați auzit acum, cred, și voi, că împăratul turcilor pornește cu oaste mare la război asupra noastră. Și dacă Dacia aceasta își va supune-o și o va subjugă, înțelegeți bine și voi că ei nu vor sta în pace și liniștiți locului, ci îndată vor năvăli cu război asupra voastră și locuitorii țării voastre vor avea de suferit nenorociri foarte grele din partea lor. Acuma e deci vremea ca, ajutîndu-ne pe noi, să vă apărați și voi, oprind cît mai departe de țară armata aceasta.”³⁶⁴ Ca și în cazul marelui său strămoș, Mircea cel Bătrîn, speranțele lui Vlad Țepeș în ajutorul Ungariei s-au dovedit lipsite de temei. Matias Corvin nu a vrut sau nu a fost în stare să-și achite obligațiile asumate prin tratatul de alianță defensivă și ofensivă încheiat cu domnul român în 1460, deși, ca și predecesorul său, Sigismund de Luxemburg, nu a omis să facă zgomot în jurul intențiilor sale goale de a-i combate pe turci. La începutul lui iunie 1462, când sultanul a trecut Dunărea în Țara Românească, regele ungar se afla la Buda, unde nu isprăvise încă adunarea oastei sale. Abia la 10 august, când sultanul se afla deja de o lună înapoi la Edirne (11 iulie), Matias Corvin ajunsese la Seghedin și tocmai în decembrie era semnalată prezența lui la Brașov. Această încetineală a mobilizării și deplasării armatei regale ne îndreptățește să presupunem că Matias Corvin a fost hotărît de la început să nu îl sprijine efectiv pe Vlad Țepeș.³⁶⁵ Pe lângă animozitatea întreținută împotriva lui Vlad Țepeș de patriciatul săsesc din Brașov și Sibiu, trebuie avut în vedere și faptul că tînărul rege ungar nu dispunea practic de forța militară necesară pentru a înfrunta, alături de aliatul și vasalul său român, puterea dezlănțuită a Cuceritorului. Fondul bănesc, pe care Curia papală îl trimisese la Buda, pentru susținerea frontului antiotoman de la Dunăre, fusese pur și simplu deturnat de Matias Corvin pentru cheltuielile curții sale și ale războiului din Boemia.³⁶⁶ În aceeași scrisoare, din 11 februarie 1462, citată mai înainte,

³⁶⁰ *Cronici turcești...*, I, p. 68, 317; Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 61, c. 281-282.

³⁶¹ Ștefan Andreescu, *Războiul cu turcii din 1462*, în „Revista de istorie”, nr. 11, 1976, p. 1677; Nicolae Stoicescu, *Vlad Țepeș*, București, 1977, p. 85-98.

³⁶² Vezi Șerban Papacostea, *Venise et les Pays Roumains au Moyen Age*, în *Venezia e il Levanto fino al sec. XV*, Firenze, p. 608-611.

³⁶³ N. Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, Vălenii de Munte, 1925, p. 167.

³⁶⁴ L. Chalcocondil, *ed. cit.*, p. 286-287.

³⁶⁵ N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 136; Constantin Șerban, *Relațiile lui Vlad Țepeș cu Transilvania și Ungaria*, în „Revista de istorie”, 11, 1976, p. 1710.

³⁶⁶ Vezi Șerban Papacostea, *Cu privire la geneza și răspîndirea povestirilor scrise despre faptele lui Vlad Țepeș*, în „Romanoslavica”, XIII (1966), București, p. 162.

Vlad Țepeș își exprima limpede îngrijorarea în legătură cu intențiile regelui: „dacă Măria ta voiești să dai vreun ajutor, atunci Măria ta să fii bun a nu ne zăbovi, și să ne spui cu adevărat gîndul Măriei Tale”. Domnul român declara însă răspicat că, chiar și fără sprijinul regelui: „nu voim să fugim înaintea sălbăticiilor lor, ci să avem, în orice chip, luptă cu dînșii”.

Într-adevăr, în fața uriașei forțe concentrată de Mehmed al II-lea împotriva Țării Românești, Vlad Țepeș nu a cedat, deși rămăsese singur, doar cu relativ puțina sa oaste (30.000). Ca și în campania din anul precedent în Anatolia, Mehmed al II-lea a recurs la sprijinul flotei și în expediția împotriva Țării Românești, din 1462.³⁶⁷ Sultanul a conceput întreaga operațiune împotriva Țării Românești integrată în politica sa imperială privind Dunărea și Marea Neagră. S-a observat că în această mare operațiune navală și terestră Mehmed al II-lea a urmărit două obiective. Cel dintîi a constatat în restaurarea controlului otoman asupra Dunării muntene, ceea ce a impus accentuarea subordonării politice a Țării Românești, iar cel de-al doilea țel a vizat scoaterea Chilie de sub stăpînirea comună a Ungariei și Țării Românești și restituirea ei Moldovei.³⁶⁸ Atingerea acestor obiective a presupus nu numai intense pregătiri militare, ci și preparative diplomatice pe măsură. Cum Polonia era interesată în slăbirea Ungariei și, în special, în eliminarea acesteia de la gurile Dunării, Poarta a reușit repede să o atragă de partea sa. Tratatul otomano-polonez din prima parte a anului 1462, desfășurate pe o asemenea bază, au constituit argumente suficiente de convingătoare și pentru Moldova de a se încadra în sensul acestor negocieri. La 2 martie același an, Ștefan cel Mare și-a reînnoit jurămîntul vasalic față de Cazimir al IV-lea,³⁶⁹ cu scopul vădit de a obține colaborarea regelui pentru recuperarea Chilie. În contextul negocierilor și al apropierei polono-otomane, actul din 2 martie însemna implicit și cooperarea Moldovei cu Poarta în vederea atingerii obiectivului său de la gurile Dunării. Ca o consecință a „înțelegerii polono-moldo-otomane din 1455-1456”, se realiza acum „o veritabilă cooperare politică și chiar militară” între cele trei state.³⁷⁰ Genovezii de la Caffa aflaseră suficiente știri despre această înțelegere, încît au socotit oportun să se pună la adăpost de presiunea otomană, recunoscînd suzeranitatea regelui Poloniei.³⁷¹ Astfel că solul lui Vlad Țepeș, care, în mai 1462, căuta alianța Caffei, nu a reușit să obțină decît sprijin moral. Lupta Țării Românești concentrase atenția sultanului către Dunăre, salvînd pentru un timp existența bogatei colonii genoveze din Crimeea.³⁷² Caffa nu era însă în stare să facă mai mult pentru Țara Românească.

La 22 iunie 1462, Ștefan cel Mare a atacat Chilia împreună cu forța navală otomană („vreo douăzeci și cinci de trireme și la o sută cincizece de vase”),³⁷³ fără a reuși însă să o cucerească. După cum, din punct de vedere militar, nici Mehmed al II-lea nu a obținut vreun succes decisiv împotriva lui Vlad Țepeș. Dimpotrivă, sursele europene ale timpului consemnează victoria domnului Țării Românești.³⁷⁴ Dar, din punct de vedere politic, sultanul a reușit să-și consolideze

³⁶⁷ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 99-119.

³⁶⁸ Virgil Ciocîltan, *Poarta otomană și gurile Dunării...*, p. 1065-1066.

³⁶⁹ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 282-294.

³⁷⁰ Șerban Papacostea, *La Moldavie etat tributaire...*, p. 460.

³⁷¹ M. Malowist, *op. cit.*, p. 174-179.

³⁷² N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe...*, p. 125-126.

³⁷³ L. Chalcocondil, *ed. cit.*, p. 285-286.

³⁷⁴ Ștefan Andreescu, *op. cit.*, p. 1691-1692. Cronicarii otomani recunosc și ei, în felul lor, opoziția îndrîjită a lui Vlad Țepeș și a oastei sale. Iată cum este descrisă lupta româno-otomană din 1462 într-o veche cronică turco-osmană (isprăvită în anul 1488): Vlad Țepeș „cînd a aflat că sultanul Mehmed Han Gazi vine cu oastea Islamului asupra sa, în sufletul său a căzut focul răspîndit de sabia strălucitoare a șahului lumii... De teamă, el s-a ascuns cu cîteva mii de oșteni; nu s-a ivit la vedere. Dar, într-o noapte, cînd șahul lumii se găsea nepăsător în destindere, iar oastea stătea liberă, el a venit dintr-o parte și l-a atacat prin surprindere pe șahul lumii. Vedeți! Ce inimă de fier avea acel stupid vicios cu fața neagră, încît a avut această îndrăzneală?! Nu și-a spus că piciorul calului său se va afunda, iar ei va pieri rupîndu-și gîtul sau nu s-a gîndit că, înlăuntrul oastei islamice, va cădea hrană săbiilor sîngeroase ale gaziilor și va fi făcut bucăți bucățele... Beiful Țării Românești, numitul Țepeș voievod (Kazikli voyvoda), cel destinat iadului, atunci cînd a săvîrșit atacul de noapte asupra armatei sultanului Mehmed Gazi, oastea a suferit destule chinuri. Să ferească Allah! Atacul de noapte prin surprindere asupra unei armate numeroase este foarte primejdios, oștenii, cu toții, își bagă săbiile unii în alții, fără să știe. Atunci, toți oștenii se aflau la odihnă; unii își lăsaseră armele, alții își desprinseseră arcurile, unii își dezlegaseră săbiile cu care erau încinși, iar alții își schimbaseră caii; unii dormeau, alții erau treji. Acel mîrșav fără minte a venit cu mai multe mii de oșteni și a intrat în armată din flancul drept. Dar ca și cum ar fi căzut în foc, și-a

stăpînirea la Dunăre și să întărească controlul otoman în Țara Românească. La acest rezultat au concurat, alături de lovitura armată otomană, o serie de factori interni și externi, între care de primă însemnătate au fost: „complotul” unei părți din marea boierime munteană, cooperarea otomano-moldo-poloneză și lipsa ajutorului ungar. Deși înlocuirea lui Vlad Țepeș cu Radu cel Frumos a fost o consecință a marii expediții otomane din 1462, totuși instalarea efectivă a acestuia pe tronul Țării Românești s-a realizat după retragerea sultanului la sud de Dunăre.³⁷⁵ În 1462, Țara Românească a intrat efectiv în orbita puterii otomane și, pentru o perioadă îndelungată, ea a încetat să mai fie factorul activ al coaliției antiotomane, așa cum se afirmase pînă atunci. Rolul ei de exponent al libertății românești va fi preluat însă curînd de Moldova, care, sub conducerea lui Ștefan cel Mare, se va înălța la valoarea unui adevărat bastion al Europei în fața puternicei expansiuni otomane.

După încheierea cuceririi coastei anatoliene a Mării Negre și consolidarea frontierei imperiale de la Dunăre, Mehmed al II-lea a trecut la pregătirea temeinică a celei de-a doua etape a politicii sale pontice: cucerirea țărmului nordic și lărgirea corespunzătoare a controlului otoman în sud, în bazinul egeean. În 1462-1463, au fost construite două puternice cetăți, de o parte și de alta a Dardanelelor, iar șantierul naval otoman, îndeosebi cel de pe Cornul de Aur, și-au intensificat activitatea. Cuceritorul era hotărît să-i elimine pe italieni din Marea Neagră și să cîștige supremația pe Marea Egee și, eventual, pe Marea Mediterană. Nereușind în străduințele sale de a bloca, pe căi indirecte, expansiunea maritimă a puterii otomane, de care se simțea direct lovită, Veneția a trecut cu energie la constituirea unei mari coaliții, antiotomane. În octombrie 1463, marea alianță dintre Veneția, Roma, Burgundia și Ungaria era încheiată. De asemenea, în coaliție au fost atrase, ulterior, și alte state europene, precum și dușmanele principale ale otomanilor din Asia: imperiul Akkoyunlu al lui Uzun Hasan și principatul de Karaman. Fără îndoială, fiecare din participante la această, coaliție avea propriile sale interese, mai mult sau mai puțin presante, dar ceea ce le adusesese în același front era îngrijorarea serioasă pe care o trezise rapida dezvoltare a puterii otomane (în zece ani, Mehmed al II-lea lichidase zece formațiuni politice, dintre care doar una, cea de Sinop-Kastamonu, era de origine turco-musulmană).

În aprilie 1463, marele erou al Albaniei, Skanderbeg, fusese silit să încheie o pace temporară cu sultanul, iar în vara aceluiași an sultanul ocupase Bosnia și îl executase pe regele Ștefan Tomašević, ca represalii pentru alianța acestuia cu Skanderbeg și Matias Corvin. Între octombrie și decembrie același an, regele Ungariei a cucerit o parte a Bosniei, pe care a anexat-o însă regatului ungar. Popoarele din sud-estul Europei, în primul rînd românii, aveau astfel o nouă probă elocventă a scopului real pentru care marile state creștine înălțau drapelul cruciadei antiotomane „eliberatoare”. În același timp cu atacul ungar în Bosnia, flota venețiană a lovit și a cucerit o serie de insule egeene și unele baze din Peloponez. Incitat de venețieni, în 1464, Skanderbeg a reînceput și el lupta împotriva otomanilor. Declanșat în 1463, războiul otomano-venețian s-a prelungit pînă în 1479, antrenînd în timp o mulțime de forțe diverse și influențînd desfășurări politice din arii foarte largi, inclusiv din zona românească.

Avînd în vedere faptul că lovitura venețiană în Marea Egee viza direct politica imperială otomană întemeiată pe strîmtori și Constantinopol, Poarta și-a îndreptat atenția principală în această

întors fața și a plecat... Mulți gazii din armata islamică i-au ajuns din urmă și au tăiat capete... (Oștenii din) unele părți ale armatei neștiind ce se întîmplă au fugit să-și scape capetele. Gaziii i-au fugărit cîteva ore de mers (fersah). În sfîrșit, cînd s-a făcut dimineața, (Țepeș voievod) nu a fost de găsît; nu s-a știut în ce parte a plecat. Șahul lumii a poruncit de îndată beilor de margine (*udj beyler*) să facă incursiuni. Acei viteji s-au răspîndit în toate părțile... Țării Românești. Acel nenorocit a venit iarăși și i-a atacat pe acîngii, dar nici atunci nu a făcut vreo ispravă.. (*Tevarih-i Sultan Mehmed b u Murad Han ma' zikr-i salianat-i Sultan Rayezid Han...*) (Cronicile sultanului Mehmed, fiul lui Murad han, împreună cu menționarea domniei sultanului sultanilor sultan Bayezid han...), Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 61, c. 70-71).

³⁷⁵ Vezi Barbu Cîmpina, *Complotul boierilor și răscoala din Țara Românească din iulie-noiembrie 1462*, în „Studii și referate privind istoria României”, I, Edit. Academiei, București, 1954, p. 599-624; idem, *Victoria oștii lui Țepeș asupra sultanului Mehmed al II-lea (cu prilejul împlinirii a 500 de ani)*, în „Studii. Revistă de istorie”, nr. 3, 1962, p. 533-555. Preluînd știri din surse narative vechi, autorul anonim al unei cronici turco-osmane arată că: „așa cum relatează povestitorii, îndată ce (otomanii) au pus piciorul în Țara Românească, mai marii și necredincioșii țării pomenite au venit în grupuri cu dorința închinării și s-au supus Majestății sale împăratului...” (Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 65, c. 751-752).

direcție. Forțele comandate de marele vizir Mahmud pașa au început să obțină succese importante în Moreea și în insulele egeene.

Dar, curînd, primejdia cea mare pentru otomani s-a profilat tot din răsărit. Creată pe ruinele imperiului timurid și cuprinzînd vestul Iranului, nordul Irakului, estul Anatoliei și o parte a Gruziei, formațiunea politică condusă de Uzun Hasan manifesta vădite tendințe de hegemonie asupra întregului orient musulman.³⁷⁶ Prin alianțe politice și legături matrimoniale, Uzun Hasan reușise să aducă sub influența sa toate forțele antiotomane din Anatolia, stabilind în același timp și strînse raporturi cu statele europene (inclusiv cu Sf. Scaun) îngrijorate de progresele otomanilor. Războiul otomano-venețian a intensificat legăturile dintre coalițiile antiotomane din Europa și din Anatolia, oferind totodată lui Uzun Hasan cadrul propice pentru a trece la acțiune în vederea atingerii obiectivelor sale politice. Împreună cu venețienii, el a susținut dorința de emancipare de sub tutela otomană a principelui de Karaman. Mehmed al II-lea a pornit personal în campania din 1406, care s-a soldat cu anexarea unei însemnate părți a emiratului de Karaman. Aceasta era a doua înfrîngere, după cea din Trapezunt, pe care o înregistra Uzun Hasan în confruntarea indirectă cu Mehmed al II-lea. Dar dacă acesta din urmă era singur, hanul turkmen era susținut de coaliția statelor europene, care credeau că au găsit în el un nou Timur Lenk, în rol de salvator al Europei.³⁷⁷ Uzun Hasan a reușit să restabilească emiratul de Karaman și să îl folosească ca un factor însemnat de opoziție și de diversiune față de otomani. Cu toate acestea, expedițiile succesive și paralele ale forțelor lui Mehmed al II-lea în Anatolia și Rumelia au destabilizat coaliția și, în cele din urmă, i-au dat lovitura de grație. Victoria decisivă de la Otlukbeli (11 august 1473), obținută de Mehmed al II-lea împotriva lui Uzun Hasan, a marcat nu numai eliminarea celui mai puternic dușman al otomanilor din răsărit, ci și asigurarea supremației Porții în orientul musulman, fapte concretizate, printre altele, în lichidarea definitivă a rămășițelor de rezistență ale Karamanzilor (1474). Eliberat de presiunile rivalilor săi turco-anatolieni, Mehmed al II-lea și-a îndreptat toate forțele împotriva Europei. Cronicarul Kemalpașazade arată că, potrivit propriei sale mărturisiri, Mehmed al II-lea nu l-ar fi urmărit pe Uzun Hasan, după izbînda de la Otlukbeli, pe motivul că scopul lui nu fusese distrugerea unui stat musulman, ci doar pedepsirea lui pentru faptul că, din cauza acestuia, fuseseră neglijate „războaiele sfînte” din Europa.³⁷⁸ Reiese limpede de aici intenția lui Mehmed al II-lea de a se erija în protector și reprezentant al întregii lumi islamice în politica sa de cuceriri în Europa.

Moldova, condusă de Ștefan cel Mare, a intrat în lupta antiotomană în contextul contraofensivei generale a coaliției european-anatoliene împotriva lui Mehmed al II-lea. Victoria de la Baia, din 1467, împotriva lui Matias Corvin și concentrarea atenției lui Cazimir al IV-lea către problema Boemiei, după dispariția lui George de Podiebrad (1470), a eliberat Moldova, pentru un timp, de presiunea vecinilor sale catolice.³⁷⁹ În același timp, luptele pentru succesiunea din Boemia, mai cu seamă între Polonia și Ungaria, au dus la eșuarea tuturor tentativelor de reactivare a coaliției generale antiotomane, determinînd, dimpotrivă, cele două mari puteri creștine rivale să ducă o politică vădită de apropiere față de Poarta otomană.³⁸⁰ Ștefan cel Mare fusese conștient de la început de gravitatea primejdiei pe care o reprezenta pentru țara sa instituirea controlului otoman exclusiv asupra bazinului pontic și al Dunării de Jos. Dincolo de mobilurile sale economice și de cele legate de cursul antagonismelor polono-ungare, încorporarea Chilie la Moldova, în 1465, a semnat un act de forță împotriva intereselor otomane, căci, prin Radu, Poarta avea deschis drumul la acest important port dunăreano-pontic. Avînd probleme mai grave în alte direcții, Poarta a amînat riposta, mulțumindu-se cu „anumite satisfacțiuni pentru luarea Chilie” (J. Dlugosz),

³⁷⁶ Sfătuit de venețieni, Uzun Hasan a urmărit realmente recucerirea Constantinopolului și năruirea Imperiului otoman (vezi John Andrew Boyle, *The Evolution of Iran as National State*, în „Belleten”, XXXIX (1975), nr. 156, Ankara, 1975, p. 641).

³⁷⁷ Georges I. Brătianu, *La mer Noire. Les origines à la conquête Ottomane*, Monachii, 1969, p. 322.

³⁷⁸ Apud Mustafa Cezar, Mithat Sertoğlu ș.a., *op. cit.*, I, p. 563.

³⁷⁹ Șerban Papacostea, *La guerre ajournée: les relations polono-moldaves en 1478. Reflexions en marge d'un texte de Filippo Buonaccorsi-Callimachus*, în „Revue roumaine d'histoire”, XI (1972), nr. 1, p. 9, 13, 16.

³⁸⁰ Vezi Marian Malowist, *op. cit.*, p. 206-236.

probabil un spor la tribut sau, mai degrabă, daruri, ca expresie a reînnoirii omagiului.³⁸¹ Ștefan cel Mare a inaugurat etapa marilor lupte antiotomane din lunga și glorioasă sa domnie în anul 1470, când a atacat porturile dunărene din Țara Românească, aflată sub controlul lui Radu cel Frumos, vasalul fidel al sultanului. Prin semnificațiile și consecințele sale, această acțiune se integra în marele efort european-anatolian menit să oprească progresele puterii otomane.

În 1469, flota venețiană intrase în Marea Egee, unde cucerise insulele Lemnos și Imbros și atacase coastele sud-vestice ale Anatoliei, debarcând trupe pentru sprijinirea principelui de Karaman. Ca răspuns, în vara următoare, Mehmed al II-lea a luat cu asalt insula Negroponte (Egriboz), unde se afla principala bază navală venețiană din Marea Egee. Veneția și Sf. Scaun s-au precipitat pentru constituirea Ligii Sfinte. Demersurile au rămas însă fără rezultat, în primul rând din pricina conflictului polono-ungar. În schimb, aliatul turco-musulman al Veneției, Uzun Hasan, a atacat masiv teritoriile otomane din Anatolia centrală. Campaniile de ripostă ordonate de sultan au avut succese, dar au deschis și un nou front de conflict grav și de lungă durată în răsărit, anume cel dintre otomani și încă puternicul stat al mamelucilor.

Acțiunea energetică a lui Ștefan cel Mare, din 1473, de înlăturare, cu forța armelor, a lui Radu cel Frumos și atragerea Țării Românești în sfera sa de influență, s-a desfășurat în contextul angajării sultanului otoman în lupta decisivă cu Uzun Hasan. În 1472, domnul Moldovei stabilise legături cu puternicul șef turcoman din Orientul Apropiat care, la rândul lui, era la curent cu succesele militare ale lui Ștefan împotriva otomanilor.³⁸² Astfel că, refuzul domnului Moldovei de a plăti haraciul, în 1473, a fost concertat cu acțiunile lui Uzun Hasan din Anatolia și cu cele ale aliaților creștini ai acestuia.

Frontul damibiano-pontic deschis de Ștefan cel Mare se arăta deosebit de periculos Porții, în contextul amplificării și extinderii războiului otomano-venețian. Moldova era în măsură să articuleze toate forțele pontice amenințate de expansiunea otomană și să stabilească legături directe atât cu Veneția, cât și cu Uzun Hasan (prin Caucaz). Devenind în scurt timp unul din cei mai de seamă factori ai marii coaliții antiotomane, Ștefan cel Mare a propulsat Moldova la dimensiunile unei puteri europene, capabilă să ducă cu succes cel puțin lupta din frontul cuprinzând nord-vestul Mării Negre și Dunărea inferioară. Anihilarea noului focar de opoziție s-a impus lui Mehmed al II-lea ca o măsură stringentă și de maximă importanță. Sultanul a fost nevoit să scoată o mare forță militară din teatrul de operațiuni din nordul Albaniei, pentru a înăbuși din timp primejdia ce se anunța din Moldova. Biruința totală a lui Ștefan cel Mare la Podul Înalt, la 10 ianuarie 1475, a relevat nu numai sultanului, ci și întregii Europe apariția unei noi puteri de seamă ostilă Imperiului otoman.³⁸³ Pentru neutralizarea ei - masivitatea loviturii armate aplicate dovedindu-se insuficientă - se impuneau preparative militare și politice atente și de largă anvergură.

La rândul său, Ștefan cel Mare știa prea bine că victoria strălucită de la Vaslui nu însemna sfârșitul războiului, dimpotrivă, începutul, unui mare conflict în care avea să fie pusă în joc însăși existența statului Moldova. Ștefan a căutat din timp să pregătească apărarea țării sale, desfășurând acțiuni diplomatice pe măsura amplexării pericolului anunțat. Prin scrisoarea-circulă din 25 ianuarie 1475, anunțând Europei marea sa biruință, el solicita insistent ajutorul concertat al principilor creștini. În mod deosebit, Ștefan a cerut sprijinul Poloniei, căreia i-a propus și un plan strategic realist: 2.000 infanteriști polonezi să întărească garnizoana din Chilia și Cetatea Albă, forțele domnului aveau să ducă o adevărată luptă de guerilă, urmînd ca regele, cu grosul forțelor polone și moldovene concentrate în jurul Cameniței, să dea lovitura decisivă armatei otomane hărțuită pînă atunci de trupele domnului. Deși acest plan a produs reacții favorabile în rîndurile nobilimii polone și lituaniene, Cazimir al IV-lea nu a părăsit totuși poziția sa de neintervenție. Pegele Poloniei se temea ca nu cumva angajarea sa în război cu sultanul să ducă la întărirea

³⁸¹ Vezi Mihail P. Guboglu, *Le tribut payé...*, p. 105; Virgil Ciocîltan, *Poarta otomană și gurile Dunării...*, p. 1066.

³⁸² Lajos Tardy, *op. cit.*, p. 62-64.

³⁸³ Vezi mss. turco-osmane la Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 61, c. 116-117; 283-284; Șerban Papacostea, *Politica externă a Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare: puncte de reper*, în „Revista de Istorie”, nr. 1, 1975, p. 22-23.

pozițiilor lui Matias Corvin, care putea astfel să tranșeze în favoarea sa chestiunea spinoasă a Boemiei. Cazimir al IV-lea vedea în Mehmed al II-lea aliatul său natural împotriva Ungariei, neavând deci nici un interes să și-l facă dușman. Consecința acestei poziții a Poloniei față de Moldova a fost că aceasta din urmă a fost nevoită să se apropie de Ungaria, îndepărtându-se tot mai mult de vechea sa aliată și suzerană. La 12 iulie 1475, Ștefan cel Mare a încheiat tratatul de alianță cu Matias Corvin. În accepțiunea regelui ungar, acest act constituia și o diversiune împotriva Poloniei. Domnul Moldovei nu a făcut însă jocul lui Matias Corvin, excluzând Polonia dintre adversarele Ungariei, împotriva cărora urma să dea acesteia sprijin armat („*excepto rege Polonie et Corona ejus*”).³⁸⁴

Ștefan cel Mare a acordat atenția cuvenită și situației din Crimeea, unde după moartea lui Hadji Ghiray (1466), întemeietorul hanatului de aici, se desfășura o aprigă luptă pentru putere, în care fuseseră antrenate și o serie de forțe externe. Partida favorabilă Porții otomane, condusă de Mengli Ghiray și de puternicul șef al neamului Șîrînilor, Eminek Mîrza, câpătase vizibil preponderență. Ștefan a intervenit cu oști, nu direct în disputa pentru tronul hanatului, ci în minusculul principat al Comnenilor de la Mangop, unde l-a înlăturat pe cumnatul său Isaico, înclinat către turci, înlocuindu-l cu fratele acestuia, Alexandru. Era un prim pas, care deschidea lui Ștefan porțile intervenției în succesiunea hanatului. Se pare că tocmai o asemenea temere a grăbit atacul flotei otomane în Crimeea.³⁸⁵

În iunie 1475, Caffa a căzut sub stăpânirea otomană, apoi și toate așezările genoveze din peninsulă, precum și Mangopul. În vara aceluiași an, noul han Mengli Ghiray a acceptat oficial suzeranitatea sultanului otoman.³⁸⁶ Trecerea hanatului crimeean în subordinea politică a Porții și în alianța militară otomană a reprezentat un factor de însemnătate majoră pentru reușita expansiunii sultanului în bazinul nord-pontic, la început, apoi și pentru înlesnirea întregii politici otomane în Europa și Asia, pînă la dispariția hanatului, în 1783.

Pentru Moldova, succesul otoman în Crimeea a avut consecințe deosebit de grave. Nu numai că hanatul era astfel pierdut ca un element prezumtiv al coaliției antiotomane, preconizată de Ștefan cel Mare, dar, ceea ce era mai grav, devenea o forță puternică de manevră a Porții în zonele de interes major ale Moldovei. Într-o scrisoare a hanului Mengli Ghiray, adresată lui Mehmed al II-lea, la sfîrșitul anului 1475 sau începutul celui următor, se arată că solul regelui polon, care vizitase Crimeea, fusese trimis înapoi cu următorul răspuns: „dacă tu te vei uni cu moldoveanul, noi nu vom avea alt dușman mai mare decît tine. Dacă, însă, neunindu-te cu moldoveanul, te vei împăca cu padișahul nostru, și noi, de asemenea, vom fi buni prieteni. Zîcîndu-i acestea și dîndu-i termen de două luni, l-am trimis împreună cu un om de-al nostru.”³⁸⁷ Pomenitul sol polonez încercase probabil să obțină neutralitatea, eventual, chiar colaborarea hanului în cazul războiului otomano-moldo-polonez. Răspunsul hanului a fost atît în virtutea tratatului recent încheiat cu Ghedik Ahmet pașa, cît mai ales ca urmare a unei indicații a sultanului, care, în toamna lui 1475, concentrînd trupe la Filipopol, plănuia să atace Moldova.³⁸⁸ Alături de motivele arătate mai sus, legate de Ungaria și problema boemiană, presiunea exercitată de hanul Crimeei asupra Poloniei explică pasivitatea manifestată de Cazimir al IV-lea față de pregătirile otomane pentru campania împotriva Moldovei și față de atacarea ei. Pe de altă parte, eșecul inițiativei poloneze de neutralizare prin mijloace diplomatice a hanatului Crimeei - de rolul căreia și-a dat mai bine seama după primirea

³⁸⁴ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 330-336; Veniamin Ciobanu, *Țările romane și Polonia*, p. 72-74.

³⁸⁵ Marian Malowist, *op. cit.*, p. 328-329.

³⁸⁶ Vezi Halil Inalçik, *Kirim Hanliginin Osmanli himayesi....* (Problema intrării hanatului Crimeei sub protectoratul otoman), în III, *Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu Basimevi, Ankara, 1948*, p. 478-489. La o lună și jumătate după cucerirea Caffei, Mengli Ghiray scria lui Mehmed al II-lea: „Ahmet pașa birle ahd ü sart kilduk kim padişahnin dostuna dost, duşmanına duşman bolganmiz tiyip ol ahd ve şart üstünde tururmiz (Am încheiat legămînt și înțelegere cu Ahmet pașa, cum că vom fi prieten prietenilor și dușman dușmanilor padișahului; sîntem hotărîți să respectăm acel legămînt și înțelegere) (p. 485).

³⁸⁷ Tahsin Gemil, *Două documente tătărești referitoare la campania din 1476 a sultanului Mehmed al II-lea în Moldova*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A. D. Xenopolî»”, Iași, V (1968), p. 192.

³⁸⁸ I. Ursu, *Ștefan cel Mare și turcii*, București, 1914, p. 59.

ultimatumului - a obligat Polonia să încerce obținerea acestui rezultat pe altă cale, prin ațîțarea împotriva lui a vechiului aliat ai Poloniei și dușman neîmpăcat al Crimeei, Hoarda de Aur. Faptul reiese dintr-o altă scrisoare crimeeană, din 10-19 octombrie 1476, semnată de Eminek Mîrza și adresată aceluiasi Mehmed al II-lea. Se invocă aici, drept scuză pentru nereușita acțiunii de diversiune întreprinsă de Eminek în Moldova, atacarea Crimeei de către hanul Hoardei de Aur, Seyid Ahmed, în același timp cu desfășurarea campaniei otomane din 1476 în Moldova.³⁸⁹ Deși reușită, acțiunea lui Seyid Ahmed de neutralizare a Crimeei nu a putut împiedica totuși divizarea forțelor Moldovei în momentul trecerii Dunării de către Mehmed al II-lea și oștile sale, și nici schimbarea atitudinii de expectativă a Poloniei față de noua confruntare otomano-moldovenească.³⁹⁰ Mehmed al II-lea își desăvîrșise pregătirile; Moldova era izolată politic și înclăștată militar. Neutralizarea și supunerea ei era posibilă. Moldova a reușit însă să reziste șocului loviturii din vara lui 1476. Sultanul a câștigat lupta de la Războieni, dar nu a putut cucerii nici unul din punctele fortificate ale țării, ceea ce a însemnat, practic, anularea victoriei otomane.³⁹¹ După retragerea - precipitată și fără rezultat concludent - a sultanului din Moldova, Ștefan cel Mare a reluat ofensiva militară și diplomatică împotriva turcilor. Fie și pentru scurt timp, întreaga linie a Dunării inferioare a reintrat sub controlul său, iar emisarii moldoveni au străbătut Europa ducînd mesajele domnului de chemare la încheierea coaliției antiotomane. Dar, iarăși pozițiile de pasivitate ale celor două regate vecine în chestiunea războiului cu Imperiul otoman, eșecul așa-zisului „proiect tătar”,³⁹² ca și dispariția lui Uzun Hasan, precum și încheierea războiului turco-venețian (ianuarie 1479) au motivat și schimbarea atitudinii lui Ștefan cel Mare față de Poartă. Încheiată la o dată ce urmează a fi precizată, între 1479 și 1481, pacea moldo-otomană stipula, ca o condiție esențială, reluarea plății tributului (dublat) de către Ștefan cel Mare.³⁹³

La moartea lui Mehmed al II-lea, în 1481, hotarele Imperiului otoman erau aproape identice cu cele ale Imperiului roman de răsărit.³⁹⁴ În plus, autoritatea politicii otomane se întinsese asupra unor regiuni asupra cărora Bizanțul nu exercitase vreodată control, ci doar o influență de natură spirituală. Readunînd sub autoritatea sa unică toată stăpînirea de altădată a cesarilor răsăriteni și însușindu-și moștenirea moral-politică a acestora, Mehmed al II-lea s-a considerat îndreptățit să aducă sub dominația sa și Roma de apus. A murit pe neașteptate (otrăvit?), în timp ce pornise să-și pună în aplicare acest plan. Cu excepția efemerei stăpîniri otomane la Otranto (1480-1481), Italia propriu-zisă a scăpat însă de asalturile forțelor otomane. Mehmed al II-lea reușise însă să confere baze solide „păcii otomane”, care înlocuia *Pax Romana* veche și mai noua *Pax Mongolica*, iar după 1517 *Pax Ottomana* avea să se identifice și cu *Pax Islamica*. În persoana padișahului otoman,

³⁸⁹ Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 192-193.

³⁹⁰ Vezi Mustafa A. Mehmed, *La politique ottomane à l'egard de la Moldavie et du Khanat de Crimée vers la fin du regne du sultan Mehmed II Le Conquerant*, în „Revue roumaine d'histoire”, tome XIII (1974), nr. 2, p. 511-533. Cf. și Alexandru Gonța, *România și Hoarda de Aur*, München, 1983, p. 183-185.

³⁹¹ Vezi Selahattin Tansel, *Osmanlı kaynaklarına göre Fatih Sultan Mehmed'in siyasî ve askerî faaliyetleri* (Activitatea politică și militară a sultanului Mehmed al II-lea potrivit surselor otomane), Ankara, 1953, p. 223-229; *Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1979; Mihail Guboglu, *Fatih' in Ștefan cel Mare üzerine iki Boğdan seferi 1475-1476* (Două expediții ale Cuceritorului împotriva lui Ștefan cel Mare (1475-1476), în „Belleten”, XLVII (1983), nr. 185, Ankara, 1984, p. 139-194. În cronica turco-osmană, terminată de scris în anul 1488 - la care am mai făcut apel, se arată limpede faptul că Mehmed al II-lea venise cu o armată deosebit de puternică în această expediție, că domnul Moldovei arsesse și pustiise totul în calea oastei otomane și că, dacă sultanul nu ar fi adus provizii cu corăbiile, „cea mai mare parte a armatei ar fi pierit de foame;” de asemenea, cronicarul recunoaște deschis rezistența dîră opusă de forțele Moldovei „în tenebrele unui codru des” (çengelistan zalâmi) (Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 61, c. 283-284).

³⁹² În colaborare strînsă cu Veneția, Moldova a urmărit cu insistență atragerea Hoardei de Aur în alianță antiotomană și anticrimeeană. Ele își puseseră mari speranțe în diversiunea tătarilor de pe Volga împotriva tătarilor din Crimeea și a otomanilor. Dorind să menajeze Poarta și Crimeea, în 1477-78, Polonia a refuzat însă să dea liberă trecere, pe teritoriul ei, oștilor Hoardei de Aur. „Proiectul tătar” a căzut astfel de la sine (vezi Șerban Papacostea, *La guerre ajournée...*, p. 17-19).

³⁹³ Vezi Aurel Decei, *Tratatul de pace - sulhnâme - încheiat între sultanul Mehmed al II-lea și Ștefan cel Mare la 1479*, în Aurel Decei, *Relații româno-orientale*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 118-139; Ștefan S. Gorovei, *Moldova în „Casa păcii”...*, p. 641; Mihail P. Guboglu, *Le tribut payé...*, p. 107-108.

³⁹⁴ D. E. Pitcher, *op. cit.*, Mape XVII.

întruchipat prima oară de Mehmed al II-lea, au fost reprezentate universalismul turco-mongolic, cel islamic și cel romano-bizantin. Otomanii au rămas fideli principiilor lui Mehmed al II-lea și au urmărit cu obstinație materializarea idealului de dominație mondială, ideal sprijinit pe cele trei mari sisteme politice cu pretenții de universalism.³⁹⁵

Criza dinastică otomană provocată de pretențiile îndreptățite la tron ale prințului Djem, fratele sultanului domnitor Bayezid al II-lea, ca și caracterul relativ slab al acestuia din urmă au creat o situație propice pentru reluarea ofensivei antiotomane. Capitala Moldovei, Suceava, a fost una din principalele surse de dinamizare a noii coaliții europene. În iulie 1481, deci la foarte puțină vreme după moartea Cuceritorului și în același timp cu declanșarea revoltei lui Djem, Ștefan cel Mare a intervenit din nou în Țara Românească, unde l-a instalat pe Vlad Călugărul, cu dorința de a avea o bază de sprijin mai largă în lupta antiotomană pe care intenționa să o redeclanșeze. Dar eforturile sale de a alia Polonia la proiectul său de contraofensivă au dat și de această dată greș. Polonia era angajată în război cu Moscova, iar rivalitatea ei cu Ungaria luase iarăși proporții, prin intenția curții de la Cracovia de a întrona la Buda un membru al dinastiei jagellone. La rândul lui, nici Matias Corvin nu îl putea susține pe domnul Moldovei, dat fiind conflictul lui cu împăratul german și tensiunea din relațiile sale cu Cazimir al IV-lea. În 1483, Ungaria a încheiat un armistițiu pe cinci ani cu Poarta otomană. Armistițiul a fost respectat și reînnoit, marcând începutul unei perioade de bună înțelegere și apropiere între cele două părți,³⁹⁶ deși ciocnirile la hotare și incursiunile de o parte și alta nu au încetat cu desăvârșire.

Acest armistițiu a fost necesar lui Bayezid al II-lea pentru desăvârșirea programului pontic al tatălui său. Mehmed al II-lea adusese sub stăpânire otomană cea mai mare parte a bazinului Mării Negre. Rămăsese neocupată doar zona moldovenească, în care se aflau cele două cetăți, Chilia și Cetatea Albă, atât de importante din punct de vedere strategic și comercial.³⁹⁷ Dacă avem în vedere firea relativ pașnică a noului sultan și faptul că expediția din 1484, în care au fost cucerite Chilia și Cetatea Albă, a fost singura campanie militară externă comandată personal de Bayezid al II-lea, putem realiza însemnătatea deosebită pe care cele două cetăți moldovenești au avut-o pentru Poarta otomană. Campania împotriva Moldovei era reclamată însă și de situația internă din Imperiul otoman. Bayezid al II-lea fusese promovat pe tron de „partida robilor”, împotriva dorinței testamentare a lui Mehmed al II-lea, care îl desemnase ca succesor pe fiul său mai mic, Djem. Ca reacție firească împotriva „robilor”, „partida turcă” l-a susținut pe acesta din urmă, declanșând astfel lunga criză a „cazului Djem”, care l-a silit pe Bayezid al II-lea să ducă o politică prudentă pe plan extern, concentrându-și atenția asupra consolidării structurii imperiale edificată de tatăl său. În acest scop, el a căutat să-și apropie „partida turcă”, făcându-i concesii importante, între care și retrocedarea bunurilor *vakâf*-urilor „etatizate” de Mehmed al II-lea, și să limiteze atotputernicia robilor.³⁹⁸ Măsurile sale au adus rezultatele așteptate, în sensul că prințul Djem a rămas în curând fără susținători pe plan intern, dar, în același timp, ele au provocat nemulțumirea „robilor”, care, în primăvara lui 1484, a căpătat chiar forma unei revolte a ienicerilor. Așadar, alături de obiectivul strategic și economic principal urmărit în această campanie împotriva Moldovei, trebuie luat în considerație și rostul său de acțiune menită să dea satisfacție partidei agresive a robilor și să afirme rolul sultanului otoman de organizator și lider de „război sfânt” (*gaza*).³⁹⁹

³⁹⁵ Halil İnalcık, *The Place of the Ottoman-Turkish Empire in History*, în „Cultura Turciei”, vol. I (1964), nr. 1, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, p. 57-58.

³⁹⁶ Vezi György Hazai, *A Topkapu Szerai Muzeum Leveltanak Magyar Vonathozású Török Iratai* (Documente turcești referitoare la maghiari păstrate în Arhiva Muzeului Topkapı Sarayı), în „Leveltari Kozlemenyek”, 26, 1955, p. 298 și 294-295; Tayyib Gökbilgin, *Korvin Mathyas (Matyas) in Bayezid II e mektuplari tercümelere ve (1503) (909) Osmanlı – Macar muahedesinin Türkçe meini (La traduction des lettres de Korvin Mathias a Bayezid II et le texte turc du traité hungaro-ottoman de 1503 (909))*, în „Belleten”, XXI (1958), nr. 87, Ankara, 1958, p. 369-390 + foto.

³⁹⁷ Potrivit „ienicerului sîrb” Constantin Mihailović din Ostrovița, Mehmed al II-lea ar fi declarat: „Atîta vreme cît Chilia și Cetatea Albă le țin și le stăpînesc românii, iar ungurii Belgradul sîrbesc, noi nu vom putea avea nici o biruință” (*Călători străini despre țările române*, I, p. 128).

³⁹⁸ În noiembrie-decembrie 1482, sultanul a lichidat „triumviratul robilor” Ishak pașa, Ghedik Ahmed pașa și Hersekzade Ahmed pașa, mazilindu-l pe primul, executîndu-l pe al doilea și neutralizîndu-l pe al treilea.

³⁹⁹ Halil İnalcık, *The Ottoman Empire...*, p. 30-31; Sydney Nettleton Fisher, *The Foreign Relations of Turkey 1481-1512*, University of Illinois, Urbana, 1948, p. 32.

Lipsită de ajutorul Ungariei și Poloniei - care aveau datoria de suzerane și interesul de mari puteri europene cu tendințe de ieșire la Marea Neagră -, Moldova nu a putut să opună o rezistență, prea mare uriașei forțe otomano-tătare care a asaltat Chilia și Cetatea Albă. Ciudat și încă nelămurit rămîne faptul că „nici combativul Ștefan cel Mare nu a schițat nici un gest militar, ca să vină în ajutor, să salveze cele două extrem de importante cetăți ale Moldovei.”⁴⁰⁰ Poate, marele domn al Moldovei a înțeles zădărnicia opoziție, crușindu-și forțele pentru recucerirea cetăților după retragerea sultanului.

Imediat după pierderea Chiliei și Cetății Albe, Ștefan cel Mare s-a străduit să organizeze lupta pentru recucerirea celor două cetăți. Cum acțiunea implica o nouă confruntare de proporții cu Imperiul otoman, iar Ungaria fusese neutralizată de armistițiul ei cu Poarta, din 1483, domnul Moldovei s-a văzut nevoit să facă din nou apel la ajutorul Poloniei. În seimul din decembrie 1484, Cazimir al IV-lea a pus problema „apărării” Moldovei. Seimul a hotărît trimiterea unei solii la sultan, în vederea obținerii cetăților pe cale pașnică. Totodată, regele a cerut concentrarea forțelor, inclusiv ale Prusiei vasale, pentru expediția în sprijinul Moldovei. Proiectata campanie a fost însă condiționată de depunerea personală de către Ștefan a omagiului de vasalitate. Izvoarele vremii învederează însă faptul că acest din urmă aspect al problemei îl interesa în primul rînd pe rege. El dorea să profite de situația critică a Moldovei pentru a realiza ceea ce nu reușise pînă atunci - subordonarea efectivă a Moldovei. De aceea, la refuzul domnului de a presta omagiul, Cazimir al IV-lea era decis să îl silească cu forța armelor. Ștefan a fost astfel nevoit să accepte spectacolul umilitor de la Colomeea, din 16 septembrie 1485. Curînd s-a dovedit că regele polon avea încă rezerve serioase în privința ruperii bunelor sale relații cu sultanul. Atacurile forțelor otomane din Dobrogea, care s-au succedat în 1485 și la începutul lui 1486, au fost respinse doar de oștile Moldovei, Polonia limitîndu-se numai la un „ajutor de urgență”, la Cătlăbuga, în noiembrie 1485. Mai mult, actul de la Colomeea expunea Moldova și ostilității Ungariei, ca și a Moscovei, date fiind contradicțiile acestor state cu Polonia.⁴⁰¹ Singura cale de ieșire din impasul politic în care adusesese Moldova jurămîntul de la Colomeea era reconcilierea domnului cu sultanul, bineînțeles pe baza recunoașterii noului statut al Chiliei și Cetății Albe. Pacea moldo-otomană s-a încheiat în aprilie 1486. Ea a fost urmată de delimitarea oficială a noii frontiere dintre cele două părți.⁴⁰² La rîndul lui, Bayezid al II-lea avea și el nevoie stringentă de pacea cu Moldova, datorită noilor asalturi victorioase ale mamelucilor în Anatolia orientală, acțiuni întreprinse în cadrul de mare amploare pe care o căpăta atunci „cazul Djem”.

Rezultat al politicii poloneze de concesi fața de Poartă și de forță fața de Moldova, pacea moldo-otomană a fost de natură să trezească îngrijorare la Cracovia. O oaste poloneză, condusă de viitorul rege Ioan Albert, s-a pus în mișcare către sud, fără a obține însă succese notabile. Era o demonstrație de forță menită să ducă la încheierea păcii cu Poarta. Tratatul otomano-polonez s-a finalizat la 23 martie 1489.⁴⁰³ În anul precedent se procedase și la prelungirea, pe doi ani, a armistițiului otomano-ungar.⁴⁰⁴ Bayezid al II-lea obținuse în Europa mai mult decît putea spera. Opera tatălui său de stăpînire a Mării Negre fusese desăvîrșită, deschizîndu-se noi perspective temeinice de expansiune către nordul și centrul Europei.⁴⁰⁵ Cele trei forțe principale de opoziție din regiune - Moldova, Polonia și Ungaria - fuseseră neutralizate tocmai într-o vreme în care Imperiul

⁴⁰⁰ Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman*, p. 138.

⁴⁰¹ Vezi Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 78-80.

⁴⁰² Vezi Tahsin Gemil, *Quelques observations concernant la conclusion de la paix entre la Moldavie et l' Empire Ottoman (1486) et la delimitation de leur frontiere*, în „Revue roumaine d' histoire”, tome XXII (1983), nr. 3, p. 225-238.

⁴⁰³ Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 80-81; Matei Cazacu, *A propos de l' expansion polono-lituanienne au nord de la Mer Noire aux XIVe-XVe siècles; Czarnigrad, la Cité Noire, de l'embouchure du Dniestr*, în vol. *Passé Turco-Tatar. Present Sovietique. Etudes offertes a Alexandre Bennigsen*, Editions Peeters, Louvain-Paris, 1986, p. 121.

⁴⁰⁴ Vezi Tahsin Gemil, *Un izvor referitor la moartea lui Dmitar Jakšić - solul lui Matia Corvin la Bayezid II*, în „Anuarul...”, Iași, XXII / 2, 1985, p. 597-604.

⁴⁰⁵ Nu este lipsită de tîlc relatarea din cronică dedicată lui Bayezid al II-lea (terminată în 1488), privind însemnătatea stăpînirii „sîngeroasei Dunăre” (*Kanlu-Tuna*), în 1484, de către otomani: „Dunărea singură este o apă atît de vitează, încît fără sabie și cuțit ia, în fiecare an, viețile a zece mii de turci, și nici sîngele nu le face să curgă” (Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 61, c. 154).

otoman avea de înfruntat cu dificultate atacurile insistente ale unei alte puteri rivale la hegemonia orientală - statul mamelucilor, iar problemele internaționale generate de „cazul Djem” suscitau îngrijorarea majoră a sultanului.

Ștefan cel Mare a dovedit că a înțeles evoluția situației internaționale în care era implicată țara sa, când a militat neîncetat pentru constituirea și activizarea unei largi coaliții antiotomane, sprijinită pe unitatea de acțiune a țărilor române, cele mai amenințate atunci de puterea otomană. Preocupările concentrate în alte direcții și politica îngustă de expansiune a marilor puteri vecine, Ungaria și Polonia, au torpilat însă și de această dată inițiativele românești de luptă antiotomană. Impactul turcesc asupra teritoriului românesc a fost utilizat de Ungaria și Polonia ca un mijloc de presiune pentru realizarea vechilor lor deziderate de subordonare în întregime a țărilor române (în acest caz a Moldovei, de către Polonia). Ca și altă dată, conducătorii români au fost nevoiți să depășească situația gravă generată de amenințarea din două direcții, acceptând „răul cel mic”, care întotdeauna s-a arătat și s-a dovedit a fi din partea turcilor. Marele domn al Moldovei a dat astfel dovadă de realism politic în apărarea intereselor fundamentale ale țării, realism politic care, cu timpul, avea să devină o adevărată politică a tradiției, care, după definiția lui N. Iorga, era: „de observare cuminte a tuturor împrejurărilor de ferire de oricare riscuri, de păstrare prin orice fel de greutatea a pământului țării, a culturii sale, de pregătire a viitorului legat de acest pământ.”⁴⁰⁶ Marele nostru istoric a avut în vedere aici veacurile mai târzii, când împrejurările istorice au adus modificări substanțiale în mijloacele și căile de ducere a luptei românești pentru supraviețuire statală și independență politică. Epoca de glorie a lui Ștefan cel Mare s-a bazat pe vitejia inimii și tăria brațului pe câmpul de luptă, dar și pe dreapta judecată, pe cumpănirea faptelor și măsurilor în sfatul domnesc. Experiența îndelungată a bătăliilor și politicii internaționale l-au condus pe marele domn al Moldovei la concilierea cu Poarta, asigurând astfel țării sale „cel mai favorabil statut cu putință față de Poarta otomană”, fapt recunoscut la vremea sa de înzestratul diplomat care a fost umanistul Filippo Buonaccorsi: „românii, după ce au respins armatele și încercările acesteia (ale puterii otomane - n.ns.), s-au închinat prin tratate nu ca învinși, ci ca învingători.”⁴⁰⁷ Un astfel de caracter a purtat pacea încheiată de Mircea cel Bătrîn, în 1417, cu sultanul Mehmed I și cea încheiată de Ștefan cel Mare, în 1486, cu sultanul Bayezid al II-lea.

Reglementarea raporturilor cu Poarta a fost urmată în chip firesc de repudierea actului de la Colomeea, care nu numai că își dovedise ineficacitatea față de presiunea otomană, dar era și de natură să expună Moldova dublei amenințări: otomană și ungară. Ștefan cel Mare a profitat de noua încordare din relațiile ungaro-polone, cauzată de pretențiile jagellone la coroana Sf. Ștefan, pentru a încheia, în 1489, alianța feudo-vasalică cu Matias Corvin. Noul act anula pe cel de la Colomeea și aducea Moldovei, ca feude, Ciceul și Cetatea de Baltă, care vor constitui pentru Ștefan și urmașii săi principalul punct de sprijin pentru exercitarea influenței în Transilvania. Totodată, noua orientare a politicii lui Ștefan cel Mare a integrat Moldova într-un sistem de alianțe menit să îngrădească tendințele hegemonice ale Poloniei și să bareze dezvoltarea expansiunii otomane în Europa.⁴⁰⁸

Moartea lui Matias Corvin, la 6 aprilie 1490, a modificat echilibrul politic statornicit în răsăritul Europei și a declanșat apriga luptă pentru succesiunea coroanei ungare între Ioan Corvin (fiu natural al decedatului rege), Vladislav și Ioan Albert Jagello, precum și Maximilian de Habsburg. Alarmat de perspectiva uniunii personale ungaro-polone sub unul din cei doi frați jagelloni, Ștefan cel Mare l-a susținut pe Maximilian. Prețuirea pe care pretendenții la tronul Ungariei o arătau sprijinului domnului Moldovei era o mărturie grăitoare a marelui său prestigiu pe plan internațional. Noul rege ungar, ales în persoana slabului Vladislav Jagello, s-a grăbit să-și asigure colaborarea lui Ștefan cel Mare în cadrul statornicit de Matias Corvin. Într-adevăr, ajutorul armat indirect al domnului (prin intervenția în Pocuția) a fost salutar pentru Vladislav în

⁴⁰⁶ N. Iorga, *Valoarea politică a lui Constantin Brîncoveanu*, Vălenii de Munte, 1914, p. 15.

⁴⁰⁷ Șerban Papacostea, *Politica externă a Moldovei...*, p. 26.

⁴⁰⁸ *Ibidem*, p. 27; Ven. Ciobanu, *op. cit.*, p. 79-80. Totodată, trebuie avut în vedere și faptul că, în același an, 1489, Matias Corvin începuse organizarea unei mari „cruciade” antiotomane, în care preconiza să antreneze întreaga Europă creștină (Sydney N. Fisher, *op. cit.*, p. 33).

împrejurările în care era atacat de fratele și tatăl său.⁴⁰⁹ Prin realism și fermitate, Ștefan cel Mare a reușit să înlăture primejdia majoră pentru țara sa a uniunii personale ungaro-polono-lituaniene, dar nu și presiunea polonă, care a căpătat proporții odată cu întronarea lui Ioan Albert la Cracovia.

În ciuda tratatului din 1494, care prelungea pe trei ani armistițiul polono-otoman din 1489, regele Ioan Albert începuse pregătirile pentru transpunerea în practică a unui vast program politic de ofensivă împotriva Imperiului otoman. Obiectivele imediate și concrete ale regelui - dezbătute și stabilite la Congresul casei jagellone de la Lewocza, din aprilie 1494 - erau: anexarea Moldovei și trecerea ei sub stăpânirea lui Sigisniund Jagello și eliminarea turcilor de pe țărmul nordic al Mării Negre. Apoi, ofensiva polonă, gândită sub forma unei cruciade, avea să continue, dincolo de Dunăre, pînă la „eliberarea Constantinopolului.”⁴¹⁰

Acest plan polonez de cruciadă antiotomană avea să fie reactualizat în același conținut, și în epocile tîrzii, pînă către sfîrșitul veacului al XVII-lea.⁴¹¹ Bazat însă, de la început, pe aprecieri și socoteli eronate, el s-a dovedit hazardat chiar atunci, la sfîrșitul secolului al XV-lea, cînd Polonia era într-adevăr o mare putere. În primul rînd, acest proiect polonez de cruciadă a ignorat tradiția și capacitatea politico-militară a Moldovei. Greșeala a fost plătită cu viețile „floarei nobilimii poloneze” rămase pe cîmpul de luptă de la Codrîi Cosminului, în 1497. Apoi, el nu a ținut seama nici de cadrul politic internațional, în care Imperiul otoman se așezase temeinic în bazinul pontic, iar Ungaria și Moscova, vechile inamice ale Poloniei, erau fățiș contrare extinderii puterii acesteia către regiunile ponto-danubiene.

Ștefan cel Mare a apreciat realist situația. Alături de propria forță combativă, el a știut să creeze și o adevărată coaliție antipolonă. S-a dovedit acum și justetea politicii sale de conciliere cu Poarta. Informat, probabil chiar de domnul Moldovei, sultanul a ordonat pregătirile necesare pentru apărarea Moldovei. Potrivit lui Kemalpașazade, Bayezid al II-lea ceruse concentrarea armatei la Istanbul, în timp ce beilerbeii Bumeliei, Yakub pașa, fusese trimis la Filipopol (*Filibe*) pentru a urmări mișcările regelui, iar sangeacbeii de Silistra primise porunca să-și mobilizeze forțele pentru a fi gata de intervenție, la cererea domnului. Totodată, Mahmut Çelebi pornise cu o parte din oști, de la Küstendil, către Dunăre. Semnificativă pentru conținutul raporturilor moldo-otomane din acea vreme este știrea, transmisă de același cronicar bine informat, că Ștefan cel Mare ar fi cerut sultanului ca un „emir renumit” să fie pus sub ordinele sale. Într-adevăr, un comandant otoman, în fruntea a 600 de ieniceri, s-a aflat la Codrîi Cosminului la dispoziția lui Ștefan cel Mare.⁴¹² Rostul acestei prezențe militare otomane minore era de a demonstra polonezilor sprijinul pe care sultanul era hotărît să îl acorde Moldovei și, totodată, de a limita strict la cadrul stabilit raporturile acesteia cu Poarta.

Sultanul nu s-a mulțumit însă cu înfrîngerea polonezilor la Codrîi Cosminului. După moartea (asasinat de papă) lui Djem, la 25 februarie 1495, Bayezid al II-lea căpătase mîna liberă de acțiune pe plan extern. Linia sa politică în Europa, ca și împotriva mamelucilor, în Orient, devenise tot mai fermă și agresivă. În anul 1498, sangeacbeii de Chilia și Cetatea Albă, precum și faimosul sangeacbeii de Silistra, Malkocoğlu Bali bey, au întreprins incursiuni succesive devastatoare în Polonia, în același timp cu raidurile tătarilor în Podolia și cu atacurile moldovenilor în Pocuția. Bayezid al II-lea și-a afirmat astfel răsplat voiața de a combate tendințele poloneze de extindere către sud. Poarta înțelegea cooperarea cu Polonia împotriva inamicii ei principale - Ungaria, dar era ferm hotărîtă să nu îi facă concesii în sfera sa de influență. Regatul polonez nu a renunțat însă, pînă la sfîrșitul veacului al XVII-lea, la obiectivele sale ponto-danubiene, așa cum au fost ele fixate de Ioan Albert. Deși raporturile otomano-poloneze au fost în cea mai mare parte de bună înțelegere,

⁴⁰⁹ Ștefan Simionescu, *Legăturile dintre Ștefan cel Mare și Maximilian I de Habsburg în lumina unui nou izvor*, în „Revista de istorie”, nr. 1, 1975, p. 91-92.

⁴¹⁰ Vezi Șerban Papacostea, *Țelurile campaniei lui Ioan Albert în Moldova (1497), un izvor*, în „Revista de istorie”, nr. 2, 1974, p. 274-262.

⁴¹¹ Vezi Tahsin Gemil, *Țările române în contextul politic internațional 1621-1672*, Edit. Academiei, București, 1979, p. 123.

⁴¹² Apud Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit' in siyasî hayati* (Activitatea politică a sultanului Bayezid II), Istanbul, 1966, p. 84-85.

totuși pretențiile poloneze nepărăsire asupra Moldovei au constituit, de-a lungul timpului, un motiv permanent de contradicții între cele două părți.

Victoria de la Codrîi Cosminului, obținută numai de forțele proprii ale Moldovei, prin evitarea dibace a angajării ajutorului suzeranului otoman, a asigurat lui Ștefan cel Mare și primilor săi urmași independență efectivă atât față de Poartă, cât și față de Polonia. Acest statut politic a fost consfințit de tratatul de pace moldo-polon, încheiat în 1499, care a înlocuit vechile raporturi feudo-vasalice printr-o alianță antiotomană între părți egale. Cum, în același timp, a re izbucnit războiul otomano-venețian, cadrul politic era propice pentru reluarea luptei antiotomane. De altminteri, Ștefan cel Mare își afirmase această direcție politică încă de la începutul anului 1499, când lovise la Dunăre acingii lui Malkoçoğlu Bali bey care se întorceau dintr-o nouă incursiune de pradă în Polonia.⁴¹³ Dar Ungaria și Polonia s-au dovedit din nou incapabile să susțină în mod serios eforturile domnului român. În 1502, atât Polonia, cât și Ungaria au încheiat tratate de pace cu Poarta. În tratatul acesteia din urmă, ratificat de regele Vladislav la 20 august 1503, se prevedea: „fiii lui Kara Boğdan, împreună cu întreaga țară a Moldovei (Bogdan), și voievodul Țării Românești, tot la fel, împreună cu fiii săi și cu țara sa, fiind incluși, alături de rege, în acest (tratată) de pace, își vor da haraciurile și pișcheșurile, așa cum le-au dat pînă acum; nu li se va pretinde mai mult și nu vor fi oprimați. De asemenea, vor da și regelui ceea ce au obișnuit să-i dea, fără să li se ceară mai mult și fără a li se face opresiune.”⁴¹⁴

Condominiumul formal otomano-ungar - stabilit prin acest tratat - asupra Țării Românești și Moldovei, însemna de fapt pentru Moldova, în primul rînd, independență efectivă. Asigurat astfel dinspre Ungaria și Imperiul otoman, implicit deci și dinspre hanatul crimeean, Ștefan cel Mare a tranșat cu forță problema rămasă în suspensie a Pocuție. La sfîrșitul anului 1502, oștile sale s-au instalat în regiune. Regatul polonez nu a avut practic putința să anuleze imediat faptul împlinit; problema va constitui însă, pentru multă vreme, o sursă permanentă de dispută între cele două părți. Noua încordare din raporturile Moldovei cu regatul polono-lituanian, i-a impus lui Ștefan cel Mare re apropierea de Poartă. Atitudinea lui nu era dictată numai de conjunctură, ci și de îndelungata sa experiență de lupte necurmăte duse pentru apărarea hotarelor și independenței Moldovei. După propria-i mărturisire din același an 1502, marele voievod purtase 36 de bătălii cu turcii, fiind biruitor în 34 din ele.⁴¹⁵ Toate aceste lupte fuseseră însă purtate singular de oștile domnului, fără ajutorul substanțial al vreuneia din puterile creștine vecine. Dimpotrivă, atât Polonia, cât și Ungaria căutaseră să profite de impactul otoman asupra Moldovei pentru a obține avantaje în dauna acesteia, ajungând pînă la invazii armate, așa cum a fost campania lui Matias Corvin, terminată cu înfrîngerea sa la Baia, în 1467, și expediția lui Ioan Albert, soldată, cu dezastrul polon din Codrîi Cosminului, în 1497. Toate acestea au cumpănit desigur în formularea așa-zisului testament politic al lui Ștefan cel Mare, prin care marele domn ar fi cerut urmașilor săi să păstreze bune raporturi cu sultanul.⁴¹⁶ Veritabil sau apocrif, acest îndemn politic a reflectat totuși o realitate. Atît Bogdan al III-lea, cât și Ștefan cel Tânăr și Petru Rareș (în bună parte a domniilor sale) s-au menținut în cadrul formal al suzeranității otomane, stabilit în vremea marelui voievod. Ștefan cel Mare a lăsat o țară independentă efectiv, puternică și cu prestigiu internațional recunoscut. Urmășii săi imediați s-au strădui, reușind în bună măsură, să păstreze nealterată această moștenire.

După o încercare nereușită - prima de acest gen din istoria raporturilor pașnice moldo-otomane - din 1504, de a interveni în succesiunea lui Ștefan cel Mare, impunînd un candidat

⁴¹³ *Ibidem*, p. 91.

⁴¹⁴ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Istanbul, E-7675 (Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 1, c. 1-9). Publ. numai în fotocopie, de Tayyib Gökbilgin, *op. cit.*, foto III-XI (foto VIII). Acest text turcesc original al tratatului este datat la 15 Cemaziyelevvel 909 (5 noiembrie 1503), fiind forma finală, la care s-a ajuns de comun acord între cele două părți, după eliminarea deosebirilor de formulare. Vezi și Hurmuzaki, *Documente*, II-1, p. 20-21.

⁴¹⁵ Cf. Perene Szakály, *op. cit.*, p. 103.

⁴¹⁶ Grigore Ureche, *Letopisețul țării Moldovei*, ed. Liviu Onu, București, 1967, p. 129-130; „Iar cînd au fost aproape de săvîrșăniia sa, Ștefan voievod chiebat-au vlădicii și toți sfetnicii săi, boiarii cei mari, și alții toți cîți s-au prilejît, arătîndu-le cum nu vor putea ținea țara, cum o au ținut el, ci socotind den toți mai puternic pe turci și mai înțelept, au dat învățătură să se închine turcilor”. Vezi și C. C. Giurescu, *Sur les relations entre le peuple Roumain et l' Empire Ottoman à travers des siècles*, în *VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 25-29 Eylül 1970*, II, Ankara, 1973, p. 593.

propriu,⁴¹⁷ Poarta a recunoscut imediat domnia lui Bogdan al III-lea, desemnat personal de marele voievod înainte de moarte.

În primele două decenii ale veacului al XVI-lea, raporturile atât ale Moldovei, cât și ale Țării Românești cu Poarta otomană nu au depășit limitele anterior stabilite. Perioada a fost lipsită de inițiative sau acțiuni de natură să pună în discuție cadrul politico-juridic, acceptat de cele două părți, al suzeranității otomane. Aceasta nu înseamnă însă că ar fi fost abandonate tendințele românești către redobândirea neatfîrnării depline sau cele otomane către accentuarea subordonării țărilor române. Deși manifestate, inițiativele în aceste sensuri ale țărilor române și, respectiv, ale Porții au rămas acum fără efecte concrete. Ungaria și Polonia, pe care se sprijinea sistemul de alianțe antiotoman al țărilor române, erau mai mult decît oricînd doritoare să evite conflictul cu Poarta, fiind, dimpotrivă, dispuse să ajungă la un aranjament cu aceasta, pentru a-și atinge propriile lor țeluri de dominație în zona extracarpatică. În 1507, cele două state catolice au ajuns chiar la încheierea unei înțelegeri, de tipul aceleia de la Lublău, din 1412, în privința împărțirii între ele a celor două state românești; Moldova urma să revină Poloniei, iar Țara Românească Ungariei.⁴¹⁸ Chiar dacă domnii români nu au cunoscut imediat conținutul acestui acord ungaro-polon încheiat în detrimentul lor, atitudinea trecută și prezentă a celor doi regi vecini și suzerani față de ei era suficientă pentru a tempera zelul lor în privința luptei-antiotomane.

Bogdan al III-lea, domnul Moldovei, a făcut concesii importante Poloniei, cedînd chiar și Pocuția, pentru încheierea unei alianțe matrimoniale cu scopul evident de a crea un bloc împotriva puterii otomane. Refuzul jignitor al curții de la Cracovia a declanșat conflictul deschis moldo-polon, care a depășit însă, prin implicațiile sale, cadrul limitat al raporturilor bilaterale, devenind o problemă a relațiilor internaționale din centrul și răsăritul Europei. Curtea poloneză a desfășurat o vastă și intensă campanie diplomatică, la Buda și Tîrgoviște, ca și la Bağcesaray și Istanbul, pentru izolarea Moldovei. În mod firesc, Bogdan al III-lea a reacționat cultivînd bune intenții în acele direcții. La rîndul lui, Radu cel Mare, din Țara Românească, a respectat litera tratatului ungaro-otoman din 1503, promovînd atât suzeranitatea sultanului, cât și pe cea a regelui ungar, situație ce i-a dat mai multă libertate și, mai cu seamă, liniște, într-o vreme în care претенzenții la tron, de toate soiurile, pîndeau dincolo de Carpați și de Dunăre.⁴¹⁹

În ultimul deceniu al domniei relativ blînde a lui Bayezid al II-lea, fenomenele latente prezente încă în timpul lui Mehmed al II-lea au erupt cu violență. Vechile familii ale aristocrației turce din Anatolia, nomazii din regiunile răsăritene și centrale ale aceleiași provincii s-au opus cu perseverență politicii centralizatoare a sultanului otoman. Regimul absolutist imperial a fost incompatibil cu economia nomadă și cu jurisdicția cutumiara tribală. Nomazii au aderat cu fanatism la ordinele de derviși (călugări) care profesau o credință islamică adaptată la cutuma tribală și la concepția șamanistă, în timp ce puterea centrală promova cu energie doctrina ortodoxă *sunna*. Nomazii au înveșmîntat aspirațiile lor sociale și politice, potrivit liniei centralizatoare a Porții otomane, în haina credinței religioase heterodoxe (*şî' a*), cunoscută sub denumirea de *kizil baş* (cap roșu), de la culoarea acoperămîntului lor de pe cap, sau de *şah-seven* (iubitorii șahului), ca partizani ai califului Ali și ai șahului Iranului. Formațiunea politică, zisă și „imperiu Akkoyunlu”, constituită de Uzun Hasan se baza în principal pe „kîzîlbași”. După înfrîngerea lui Uzun Hasan, în 1473, Mehmed al II-lea a masacrat fără milă pe „kîzîlbași”, fără a reuși însă să nimicească forța lor de opoziție. La sfîrșitul secolului al XV-lea, ei își găsiseră un nou conducător capabil în persoana lui Ismail, din vechea dinastie turkmenă a safevizilor și rudă apropiată a lui Uzun Hasan. În calitate de lider al religiei heterodoxe, Ismail și-a extins rapid autoritatea în Azerbaidjan, Iran și asupra tuturor turkmenilor nomazi din Anatolia. Poarta otomană era confruntată acum cu o mare primejdie, cu atât mai gravă, cu cît aceasta acționa și se dezvoltă cu o mare forță și între hotarele înseși ale imperiului. Refăcînd, în formă safevidă, vechea structură de stat din Iran, șahul Ismail (1487-1524) a proclamat

⁴¹⁷ Reamintim că tentativa pretendentului Alexandru, din 1476, ea și cea a lui Hroet, din 1485, au fost susținute de forțele otomane de la Dunăre; dar aceste acțiuni s-au desfășurat în contextul războiului moldo-otoman din acea vreme.

⁴¹⁸ Hurmuzaki, *Documente*, 11-2, p. 560-599; D. Giurea, *Relațiile externe ale Moldovei în sec. al XVI-lea*, în „Anuarul...”, Iași, X (1973), p. 3; Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 109.

⁴¹⁹ Vezi N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 255 și urm.

șiitismul ca religie oficială și a adunat sub autoritatea sa toate elementele care împărtășeau această credință heterodoxă, în primul rând triburile turkmene din Anatolia. La fel ca Uzun Hasan, Ismail Safevî a urmărit năruirea puterii otomane. Amenințarea safevidă a fost însă mult mai periculoasă pentru otomani decât a celui dintâi, căci ea s-a bazat și pe o forță morală de natură să surpe din interior statul otoman.⁴²⁰ De aceea, reacția Porții a fost pe măsură, cu atât mai mult cu cât, dincolo de haina religioasă, confruntarea otomano-iraniană s-a desfășurat în jurul și pentru controlul faimosului drum al mătăsii, atât de valoros din punct de vedere economic. Pentru dinastia safevidă, lupta împotriva otomanilor a avut însemnătatea unei veritabile lupte pentru supraviețuire. Ca un paradox al istoriei, Iranul a fost salvat de pericolul real al turcizării chiar de către turci, căci turci erau atât safevizii, cât și „capetele roșii” sau „iubitorii șahului”, care au constituit principala forță de rezistență a Iranului împotriva presiunii otomane.⁴²¹

Declanșat la începutul veacului al XVI-lea, conflictul cu Iranul a reținut, fie și cu intermitențe, atenția principală a Porții în Orient pentru mai bine de două secole, fiind unul din cei mai însemnați factori de înfrîurire a istoriei otomane în ansamblul ei. După ce a cucerit Bagdadul și o însemnată parte a Irakului și a Azerbaidjanului, în 1507, Șah Ismail a atacat hotarele otomane, iar în primăvara lui 1511, unul din șefii „capetelor roșii” din Anatolia, numit *Şah-Kulu* („Robul șahului”) sau *Şeytan-Kulu* („Robul diavolului”), a reușit să provoace o mare revoltă împotriva puterii centrale otomane și în sprijinul safevizilor. Tulburarea a fost înlesnită și amplificată de retragerea efectivă a lui Bayezid de la conducerea imperiului și de izbucnirea disputei pentru putere dintre fiii săi. Cu excepția lui Selim, ceilalți fii ai lui Bayezid al II-lea și chiar sultanul însuși nu au realizat la vreme adevăratele țeluri ale lui Șah Ismail, întreținând chiar unele legături cu el și partizanii săi. Prințul Selim, viitorul sultan Selim I „cel Cumplit” (*Yavuz*), s-a manifestat de la început ca un neîndurător dușman al „blestemaților de turci”, cum sînt caracterizați, în sursele otomane ale vremii, adepții safevidului.

În primăvara lui 1511, cînd disputa pentru tronul bătrînului Bayezid al II-lea a căpătat un caracter fătîș, prințul Selim s-a refugiat la Caffa, de unde, cu sprijinul hanului Crimeei, Mengli Ghiray I, a pornit lupta sa pentru ocuparea tronului. În vara aceluiași an, Selim „a ajuns cu o sută de corăbii la locul denumit Saruyar, de lîngă Akkerman”, unde s-a unit și cu cei o mie de cazaci trimiși de hanul Crimeei. Dar nici Akkerman-ul și nici Chilia nu și-au deschis porțile.⁴²² La 3 august 1511, forțele lui Selim au fost însă înfrînte, lîngă Çorlu, de cele ale tatălui său. Prințul a fost nevoit să se retragă, pe la Ahîol, pe cale mării, iarăși la Caffa. Bayezid al II-lea a declarat deschis intenția sa de a ceda tronul fiului său favorit Ahmet, fapt ce era conform și cu regula primogeniturii. Vestea l-a alertat desigur pe Selim, care a recurs la ajutorul lui Mengli Ghiray, ca și pe fratele său Korkud, care a apelat la sprijinul sultanului mameluc. În schimb, prezumtivul sultan Ahmet s-a grăbit să ajungă în capitală. Dar, către sfîrșitul lunii septembrie 1511, evenimentele au luat cu totul un alt curs, datorită intervenției ienicerilor în favoarea prințului Selim.⁴²³

Fără îndoială, Bogdan al III-lea a urmărit cu multă atenție lupta pentru putere desfășurată de Selim, din apropierea hotarelor Moldovei. Este de presupus că domnul Moldovei a menținut bune relații atât cu Bayezid al II-lea, cât și cu Selim. Dacă datarea propusă de noi („septembrie 1511”) se confirmă, în privința unei „scrisori venită de la voievodul Moldovei”, pe care am descoperit-o în arhivele de la Istanbul,⁴²⁴ avem aici proba pentru respectarea de către Bogdan al III-lea a spiritului acordurilor anterioare moldo-otomane. În această scrisoare, voievodul oferea sultanului informații despre situația din Ungaria, Polonia și, mai ales, Crimeea, atât în virtutea obligației sale de vasal, cât mai ales din dorința de a capta bunăvoința sultanului Bayezid al II-lea, implicit și a prezumtivului său urmaș, Ahmet, cu atât mai mult, cu cât, după înfrîngerea de lîngă Çorlu, șansele lui Selim

⁴²⁰ Selahattin Tansel, *op. cit.*, p. 227; Halil İnalcık, *The Ottoman Empire...*, p. 32-33.

⁴²¹ John Andrew Boyle, *The Evolution of Iran as a National State*, în „Belleten”, XXXIX (1975), nr. 156, Ankara, 1975, p. 642-643, 654-655.

⁴²² Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi-Istanbul, E-3703 (publ. de Selahattin Tansel, *op. cit.*, foto 29). Vezi și documentele E-5443, E-6185 / 7-10 (Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 44, c. 326, 382-384).

⁴²³ Selahattin Tansel, *op. cit.*, p. 263 și urm.

⁴²⁴ Tahsin Gemil, *Din relațiile moldo-otomane în primul sfert al secolului al XVI-lea (pe marginea a două documente din arhivele de la Istanbul)*, în „Anuarul...”, Iași, IX (1972), p. 134-136, 141.

scăzuseră vizibil. Domnul Moldovei nu a întrerupt însă nici contactele cu Selim, de vreme ce, la 25 ianuarie 1512, acesta i-a întărit stăpînirea unei întinse și bogate regiuni din apropierea gurilor Dunării. Acest privilegiu fusese acordat domnului Moldovei de către Bayezid al II-lea, probabil în 1486, cu ocazia reglementării raporturilor moldo-otomane.⁴²⁵ În ianuarie 1512, lupta pentru tronul otoman se clarificase deja în favoarea lui Selim. La acea dată, Selim se afla la Akkerman, în drum către Istanbul, unde, la 25 aprilie 1512, s-a instalat oficial în locul tatălui său.

Reafirmăm și aici părerea noastră mai veche⁴²⁶ că, în 1511 sau 1512, nu a intervenit nici o modificare de conținut în raporturile Moldovei cu Poarta otomană. În istoriografia noastră a făcut carieră opinia potrivit căreia în acea vreme ar fi avut loc o nouă „închinare” sau „aservire” a Moldovei față de Poartă.⁴²⁷ Această aserțiune, sprijinită pe tradiția cronicărească, fie ea și tîrzie, nu este totuși lipsită de orice temei. De bună seamă, trebuie avută în vedere aici atmosfera de tensiune politică creată în acea vreme la Dunărea de jos de rebeliunea prințului Selim. Bogdan al III-lea a reușit însă să evite consecințele grave pentru Moldova ale acestei situații, atît prin cultivarea bunelor raporturi cu Selim I (sporind haraciul la 5.000 galbeni), cît și datorită faptului că atenția noului sultan a fost captată imediat și pînă la sfîrșitul domniei sale de problemele din Orient.

Tulburările dinastice din Imperiul otoman au afectat însă într-o măsură mai mare situația politică din Țara Românească. În aceste împrejurări a avut loc *prima uzurpare* a scaunului domnesc. Neagoe Basarab (1512-1521) a fost *cel dintîi boier* care a ajuns domn.⁴²⁸ Actul s-a săvîrșit independent de voința sultanului otoman și fără ca domnul legitim (Vlad cel Tînăr sau Vlăduț) să se fi făcut vinovat de acte de natură să reclame înlocuirea sa forțată. Ascensiunea pe tron a lui Neagoe Basarab, din puternica familie a boierilor Craiovești, a reprezentat un prim efect spectaculos al procesului mai vechi de creștere a domeniului feudal și, implicit, a rolului marii boierimi în conducerea țării. Craioveștii au profitat de luptele interne din Imperiul otoman pentru a realiza ceea ce urmăreau, de fapt, de mai multă vreme - acapararea întregii puteri în Țara Românească.⁴²⁹

Deși mult slăbite, tendințele centrifuge ale beilor din Rumelia nu fuseseră încă lichidate. Selim a fost desigur conștient de însemnătatea forței Rumeliei pentru contestarea cu succes a autorității centrale a tatălui său, cînd l-a forțat pe acesta să-i acorde sangeacul Semendria. Acest fapt era însă contrar tradiției, care interzicea acordarea de guvernorate prinților otomani în partea europeană a imperiului, tocmai pentru a preîntîmpina ridicarea acestora împotriva puterii centrale. În asemenea condiții, sprijinul țărilor române, în primul rînd al Țării Românești, era de mare însemnătate pentru pretendentul Selim, ca și pentru sultanul Bayezid al II-lea și urmașul său prezumtiv Ahmet. Așa cum rezultă din două documente turcești din acele vremuri tulburi,⁴³⁰ lupta dintre Selim și Bayezid a împărțit în două tabere și factorii de decizie din Țara Românească. „Voievodul Vlad i s-a supus prințului Selim. Deoarece Barbul <Craiovescu> l-a sfătuit să nu i se supună, el nu s-a înțeles cu Barbul și și-a pus în gînd să-l omoare”, se arată într-unul din aceste documente. Trecerea lui Vlăduț de partea lui Selim se pare că a avut loc în noiembrie 1511, cînd, după răscoala ienicerilor din capitală, șansele acestuia crescuseră în mod evident. Craioveștii au profitat însă de această defecțiune a domnului față de sultanul în exercițiu, pentru instalarea unuia

⁴²⁵ Documentul a fost descoperit și publicat prima oară de Mihail Guboglu, *Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim' in Boğdan Voyvodalarina yazdiklari slavca mekluplar* (Scrișori în limba slavă adresate voievozilor Moldovei de către sultanii Mehmed al II-lea și Selim I), în „Belgelerle Türk Tarihi Dergisi”, nr. 19, Nisan (aprilie), 1969, Istanbul, p. 36; Marcel Dumitru Ciucă, *Din relațiile Moldovei cu Imperiul otoman în timpul domniei lui Bogdan al III-lea*, în „Revista de istorie”, nr. 7, 1978, p. 1 262-1 263; Tahsin Gemil, *Cercetări privind situația socio-economică și demografică a zonei moldavo-dobrogene în sec. al XVII-lea*, în „Muzeul Național”, VII, București, 1983, p. 166-167.

⁴²⁶ Tahsin Gemil, *Din relațiile Moldovei...*, p. 140-141; vezi și Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 652-654.

⁴²⁷ Vezi, de pildă, S. G. Longinescu, *Istoria dreptului românesc din vremile cele mai vechi și pînă în zilele noastre*, București, 1908, p. 77-111; M. Neagoe, *Contribuții la problema aservirii Moldovei față de Imperiul otoman*, în „Studii. Revista de istorie”, nr. 2, 1964, p. 311-323.

⁴²⁸ Manole Neagoe, *Neagoe Basarab*, București, 1971, p. 27.

⁴²⁹ Ștefan Ștefănescu, *Rolul boierilor Craiovești în subjugarea Țării Românești de către turci*, în „Studii și referate privind istoria României”, part. I, Edit. Academiei, București, 1954, p. 697-718; idem, *Bănia în Țara Românească*, București, 1965, p. 96-109.

⁴³⁰ Mustafa A. Mehmet, *Două documente turcești despre Neagoe Basarab*, în „Studii, de istorie”, nr. 5, 1968, p. 921-929; vezi și Manole Neagoe, *op. cit.*, p. 50-53.

dintre ei pe scaunul țării. În această acțiune ei au fost susținuți, moral și militar, de ruda lor otomană - Mihaloğlu Mehmed bey, sangeacbeiu de Nicopole. „Să dați steag *rudei mele* Pîrvul-oğlu (fiul lui Pîrvu - Neagoe) și să-l numiți domn (*bey*) - cerea în chip categoric Mehmed bey sultanului Bayezid al II-lea -, astfel că dacă prințul Selim va merge asupra voastră, supusul de mine să mă duc împotriva lui, din orice parte mi se va porunci, *cu oastea Țării Românești și să dau cu 100.000 de aspri mai mult decât haraciul din trecut*” (subl. ns.).⁴³¹ Craioveștii și Mehmed bey au apreciat desigur greșit șansele lui Selim, dar au înțeles perfect gravitatea crizei de putere în care se afla atunci Poarta otomană. Ei l-au pus pe Bayezid al II-lea în fața unui fapt împlinit, fapt fără precedent, căci pe scaunul domnesc fusese instalat un „ghiaur haramzade fără origine (domnească)”, fapt ce provocase indignarea beilerbeului Rumeliei, Hasan pașa, autorul acestui calificativ la adresa lui Neagoe Basarab. Temîndu-se de o eventuală reacție internă și externă față de această încălcare grosolană a tradiției țării și, implicit, a limitelor acceptate ale raporturilor de vasalitate-suzeranitate, Hasan pașa a cerut, atît lui Bayezid, cît mai ales prințului Selim, intervenția grabnică în Țara Românească, pentru a „fi numit ca domn « feciorașul de domn » care *este cu adevărat beizade* (fiu de domn) și care se află lîngă sultanul meu (Selim)” (subl. ns.).⁴³² Reacția s-a produs, dar sub forma unui memoriu al boierilor pribegi, adresat noului sultan Selim I.⁴³³ Principalul cap de acuzare invocat de acești boieri anticraiovești era faptul că „Neagoe nu este « fiu de domn » (*bey-oğlu*) și că, „după ce l-a ucis pe voievod (Vlăduț - n.ns.), el a luat multe averi de la boieri și de la nevoiașii din Țara Românească, dar nu știm dacă <aceste bunuri> *au fost predate sau nu la vistieria Măriei sale padișahului. Dacă au fost predate, e bine, n-avem vorbă...*” (subl.ns.). Semnatarii memoriului cereau: „*să se acorde de la Poarta împărăției sale un voievod pentru țara noastră, așa cum a fost din vechime obiceiul și legea țării noastre... Dacă padișahul cel fericit are altă treabă însemnată, noi nu avem nevoie de oaste sau de altceva. Doar să fie numit un voievod de la înaltul Prag și să i se acorde steag... Apoi, dacă Măria sa padișahul va avea vreodată nevoie de oaste ca să meargă într-o parte, ne declarăm chezași că vom scoate și vom trimite ostași fie 10.000, fie 20.000; doar să dea poruncă*” (subl.ns.). În ura lor împotriva Craioveștilor și din dorința de a pune mîna pe putere, partida acestor boieri pribegi oferea astfel Porții calea către noi încălcări ale limitelor stabilite ale suzeranității otomane în Țara Românească. Cel mai grav era faptul că ei renunțau *total* la vechiul lor drept de a alege domnul țării. Este adevărat, acest drept fusese deja nesocotit de Poartă, dar boierii nu înțeleseseră totuși să renunțe definitiv la el, păstrînd cel puțin dreptul formal de consultație sau de recunoaștere în privința noului domn agreeat de sultan. De asemenea, nu mai puțin gravă în perspectiva accentuării ulterioare a suzeranității otomane în țările române era și ideea din acest memoriu ca averile *confiscate în țară* de noul domn (pentru „hiclenie”) să fie predate la vistieria sultanului. O astfel de procedură va fi curentă începînd cu jumătatea secolului al XVI-lea și va reprezenta un element de seamă în străduințele Porții ele a asimila domniile români guvernatorilor provinciali otomani.

La rîndul lor, Neagoe Basarab și Craioveștii au fost nevoiți și ei să capteze bunăvoința noului sultan Selim I, promovînd, ca și Bogdan al III-lea din Moldova, o politică de apropiere însoțită de concesi. Cronica internă consemnează faptul că: „Neagoe-vodă den Țara Rumânească si Bogdan-vodă den Moldova au legat haraci la turci, de vreme că au cunoscut că într-alt chip nu să vor odihni - fiind împărat turcesc Selim.”⁴³⁴ Era vorba, în cazul Moldovei, de majorarea tributului la 5.000 galbeni, iar în cel al Țării Românești, de o creștere cu 100.000 akçe (promisă, de altminteri, de Mehmed bey), adică de la 600.000 la 700.000 akçe (circa 14.000 galbeni).⁴³⁵ Altfel spus, atît Moldova, cît și Țara Românească au ieșit aproape neștirbite din împrejurările cu adevărat primejdioase ale crizei dinastice din Imperiul otoman. Aceasta s-a datorat atît abilității de care au

⁴³¹ Mustafa A. Mehmet, *op. cit.*, p. 927.

⁴³² *Ibidem*, p. 926-927.

⁴³³ *Ibidem*, p. 928-929.

⁴³⁴ Radu Popescu, *Istoriile domniilor Țării Rumânești*, în *Cronicari munteni*, I, ed. M. Gregorian, București, 1961, p. 268.

⁴³⁵ Mustafa A. Mehmet, *Un document turc concernant la kharatch de la Moldavie et de la Valachie aux XV-XVI siècles*, în „Revue des Études Sud-Est Européenes”, nr. 1-2, 1967, p. 267, 270.

dat dovadă atunci conducătorii români, cât și orientării aproape exclusiv răsăritene a liniei ofensive a lui Selim I.

Memoriul mai sus citat al boierilor pribegi nu a avut, într-adevăr, efecte concrete și imediate. Dar concesiile grave propuse acolo au creat totuși un precedent periculos, cel puțin pe plan mental. Atunci când condițiile au fost prielnice, Poarta nu a ezitat să afecteze statutul internațional al țărilor române tocmai în punctele indicate în amintitul memoriu. Este o nouă probă semnificativă în sprijinul afirmației făcută la începutul acestei cărți, că potențialul de rezistență (și prin acest concept nu înțelegem neapărat lupta armată) al țărilor române a fost factorul de care au depins, în primul rând, limitele suzeranității otomane. Scindarea boierimii și accentuarea oprimării sociale au afectat potențialul de apărare al țărilor române, ceea ce - coroborat desigur cu factorii externi - a înlesnit aservirea lor reală față de Poartă, începând cu jumătatea veacului al XVI-lea.

Domnia lui Selim I a început cu acțiuni ce au meritat pe deplin supranumele de „cel cumplit” sau „cel crud” (*Yavuz*) care i s-a dat. Sprijinindu-se pe ieniceri, care îl aduseseră la putere, sporind la 35.000 numărul acestora și acordându-le privilegii însemnate, Selim I a înăbușit opoziția de la curte și a suprimat, rând pe rând, atît pe frații săi, Ahmet și Korkud, cât și pe fiii acestora (mai 1512 - aprilie 1513). Încă înainte de luarea tronului, Selim își dăduse seama de pericolul major ce îl reprezentau safevizii din Iran și „capetele roșii” din Anatolia. După consolidarea tronului, preocuparea sa de căpetenie a fost îndreptată către lichidarea acestei amenințări. Politica sa în Europa nu a urmărit altceva decît menținerea strictă a situației moștenite. În acest sens, hanul Crimeei a primit libertatea și obligația de a preîntîmpina orice acțiune de tipul coalițiilor antiotomane, cum era posibil să se producă în timpul concentrării întregii energii otomane către Orient. În acest mod trebuie să fie apreciate invaziile tătarești în Rusia, Polonia și Moldova, din anii 1512-1514, și nicidecum ca „răzbunări” sau ca tentative „să scoată din domnie cu ajutorul khanului pe Bogdan.”⁴³⁶ Presiunea tătarească a adus rezultatele așteptate. Polonia, Ungaria și Moldova, precum și Veneția s-au grăbit să reînnoiască pacea cu sultanul.

În 1514, Selim I a pornit cu toate forțele sale către răsărit. „Capetele roșii” din Anatolia au fost masacrați, întemnițați sau deportați. La 23 august 1514, Șah Ismail a fost înfrînt, la Caldiran, de artileria otomană. Pentru un timp, amenințarea șiiită era înlăturată, fiind deschise în același timp căile către noi cuceriri în Orientul Mijlociu și în Caucaz. Extinderea hotarelor otomane în răsărit a făcut inevitabilă confruntarea cu statul mameluc din Egipt. Conflictul otomano-mameluc nu se punea însă numai sub aspectul rivalității pentru supremația în lumea musulmană, ci și sub cel, mult mai important, al combaterii expansiunii portugheze în bazinul Mării Roșii. Întreaga lume arabă era realmente alarmată de progresele portughezilor în regiune și își legaseră nădejdiile de salvare de puterea otomană.⁴³⁷ Ca și safevizii, mamelucii nu reușiseră să depășească mentalitatea cavalerismului feudal, care puneă preț doar pe îndemînarea și vitejia individuală, disprețuind ca „necinstite” armele de foc. Mai cu seamă artileria a fost forța care a asigurat otomanilor victoriile din Orientul Apropiat.

În 1517, statul mameluc din Egipt era lichidat, iar dominația otomană se întinsese asupra întregii lumi arabe. Odată cu moștenirea mamelucă, sultanii otomani au preluat și titlul de „calif suprem” (*khalifa-i kubrâ*), care le conferea oficial calitatea de conducător al întregii lumi islamice. Un rezultat al noii conștiințe a conducătorilor otomani a fost ridicarea legii religioase a islamului în poziție primordială în administrația de stat. Totodată, cuceririle lui Selim I au adus sub stăpînire otomană nu numai imensele tezaure ale safevizilor și mamelucilor, ci și rute comerciale și centre economice aducătoare de mari venituri.⁴³⁸ Bazat pe o asemenea moștenire morală și materială,

⁴³⁶ Beldiceanu, *Problema tratatelor Moldovei cu Poarta în lumina cronicelor lui Pecevi*, în „Balcanica”, V-1, București, 1942, p. 399; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 654. Vezi și N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 290-291.

⁴³⁷ Vezi Yakub Mughul, *Portekizli'lerle Kiyildeny' de mucadele ve Hicaz'da Osmanli hâkimiyetinin yerleşmesi hakkında bir vesika* (Un document privind lupta cu portughezii în Marea Roșie și stabilirea dominației otomane în Hedjaz), în „Belgeler”, cilt. II, nr. 3-4, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1967, p. 37-47.

⁴³⁸ Vezi Halil İnalcık, *The Ottoman Empire*, p. 33-34; Stanford J. Shaw, *op. cit.*, I, p. 80-86. Surse contemporane apreciază la 10-15 milioane galbeni veniturile anuale ale vistieriei otomane în timpul lui Süleyman Magnificul (M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, *Une relation vénétienne sur l' Empire Ottoman à l' époque de*

urmasul lui Selim I, Süleyman Magnificul, a desfășurat efectiv marea politică otomană vizînd dominația mondială.

7. Țările române în politica otomană de dominație mondială

Cucerirea Egiptului, în 1517, a însemnat nu numai eliminarea unei puteri concurente la hegemonia asupra Orientului Apropiat musulman și cuprinderea în hotarele otomane a unor imense teritorii, ci și ascensiunea sultanului osman la valoarea de protector și reprezentant unic al întregii lumi islamice. Faptul a fost marcat oficial prin încredințarea lui Selim I a cheilor celor două orașe sfinte ale islamului, Mecca și Medina, precum și prin transmiterea titlului de calif suprem (*khalifa-i hubra*) către sultanul otoman, act oficiat de ultimul calif abbasid, Mutawakkil'ala Allah al III-lea, adus la Istanbul de Selim I, împreună cu alte vestigii venerate ale islamului.

Împreună cu imensa pradă de război luată din Egipt, Selim I a expediat la Istanbul și circa 2.000 de cărturari, artiști, lideri religioși, meșteșugari și negustori. Era primul act din îndelungatul și complexul proces de unire în aceeași structură politică și ideologică a întregii lumi musulmane, sub conducerea otomanilor. Până la trezirea conștiinței naționale a arabilor, în secolul al XIX-lea, conducătorii otomani au reușit să opună amenințările de atac unit ale lumii creștine unitatea lumii musulmane sunnite. Faptul a avut consecințe fundamentale pentru cursul istoriei otomane. Pe această bază, sultanii otomani au putut desfășura o veritabilă politică mondială.

Dar, în același timp, în noua lor calitate de protectori și conducători ai lumii musulmane, ei au fost nevoiți să se identifice cu islamul, promovînd cu prioritate absolută preceptele religioase în întreaga activitate de stat. Până către jumătatea secolului al XVI-lea, Poarta a ținut biserica destul de departe de treburile de stat. Începînd cu a doua jumătate a veacului al XVI-lea, statul otoman a dobîndit însă un conținut religios din ce în ce mai pronunțat (stat teocratic). Întregul sistem de conducere a fost influențat de teologi și toată activitatea Porții s-a desfășurat în baza și în numele credinței islamice.⁴³⁹ Transformarea este explicabilă prin prisma marilor confruntări desfășurate de otomani în acea vreme, atît în apus, cît și în răsărit. Împotriva veleităților de dominație universală ale Imperiului habsburgic, Poarta a opus propria sa politică de dominație mondială, ceea ce a presupus concentrarea în această direcție a energiilor întregii lumi musulmane. Numai că unitatea acestei lumi era grav periclitată de doctrina heterodoxă šiită. Avînd în vedere și exemplul Europei creștine divizată de Reforma religioasă, Poarta s-a erijat în apărătoarea „drepte credințe” și a condamnat šiitismul cu o energie și fermitate ieșite din comun. Prin profunzimea controverselor teoretice și însemnătatea obiectivelor politice, lupta împotriva „capetelor roșii” concentrate în jurul Iranului a reținut atenția principală a Porții; conflictele ei din Europa, oricît de spectaculoase au fost, nu au deținut decît o poziție secundară. Oamenii de stat otomani s-au socotit desigur mulțumiți de faptul că au reușit, în cele din urmă, să evite criza religioasă ce amenința cu destrămarea nu numai lumea musulmană, în ansamblul ei, ci și societatea otomană, în intimitatea ei.⁴⁴⁰ Prețul acestui succes a fost însă imens și cu consecințe dezastruoase în perspectiva istoriei otomane. Liberalismul confesional, practicat cu atîta eficiență pe planul politicii interne și a aceleia externe, a cedat acum locul unei conduite tot mai rigide și repudiante. La sfîrșitul veacului al XVI-lea se constată, nu întîmplător, dispariția fenomenului, destul de frecvent pînă atunci, de convertire în masă la islam a populațiilor creștine supuse. Abandonarea vechilor principii, care acordau supușilor nemusulmani statutul de parteneri de altă religie, a adîncit divergențele dintre cucerîți și cuceritori, dintre musulmani și nemusulmani. Pentru a menține ordinea și unitatea internă aparentă, puterea centrală a înăbușit orice formă de controversă sau de inițiativă teoretică. În timp ce în Apus se dezvoltau științele pozitive și se pregăteau condițiile pentru transformări structurale, în Imperiul otoman și în întregul Orient musulman era repudiată orice idee novatoare și era proclamată supremația doctrinei religioase, în norme și sisteme închistate și înghețate.⁴⁴¹ Altfel spus, germenii decăderii otomane au fost generați de însăși mărirea extraordinară pe care puterea otomană a atins-o

⁴³⁹ Avansul fanatismului religios în Imperiul otoman a fost marcat simbolic de distragerea, în 1580, a observatorului astronomic din Istanbul (Halil İnalcık, *Ottoman Empire...*, p. 182).

⁴⁴⁰ Paul Coles, *The Ottoman Impact on Europe*, London, 1968, p. 74-75.

⁴⁴¹ P. Wittek, *The Rise of Ottoman Empire*, London, 1938, p. 54; Ercumend Kuran, *Musbet ilimlerin Türkiye'ye girişi (1789-1839)* (Introducerea științelor pozitive în Turcia (1789-1839), VII. *Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1970, II, Ankara, 1973, p. 671-675.

în vremea lui Selim I și a urmașului său Süleyman Magnificul. Aportul material și moral al lumii arabe și iraniene a sporit și a dinamizat, la început, forța ofensivă otomană, dar, apoi, a sleit-o treptat și ireversibil, prin alterarea conținutului lui inițial turco-asiatic și prin imensele cheltuieli materiale și morale pe care le-a reclamat noua politică a Porții de dominație mondială.

Politica otomană de dominație mondială s-a desfășurat în temeiul vechii credințe a turcilor în propriul lor destin de cuceritori ai lumii, în baza caracterului universal al moștenirii lor imperiale romano-bizantine și în virtutea năzuinței Islamului către universalitate.⁴⁴² Se presupune că însuși Selim I ar fi intenționat să declanșeze marea campanie de ofensivă împotriva Europei. În acest scop, el a acordat o însemnătate majoră dezvoltării flotei, construind noi șantiere navale și lărgind mult pe cele existente. După extinderea cuceririlor în Orientul Apropiat și în Africa septentrională, stabilirea hegemoniei otomane în Marea Mediterană devenise o cerință vitală pentru menținerea acestor regiuni în aceeași structură politico-economică. Aceasta cu atât mai mult, cu cât asalturile occidentale, în primul rând portugheze, în aceeași zonă geografică, deveniseră tot mai insistente. După înăbușirea unei noi mari revolte a turkmenilor „capete roșii”, revoltă desfășurată sub conducerea numitului Celal, proclamat drept *Mahdi* (trimisul Domnului), în 1519,⁴⁴³ în vara anului următor, Selim I a plecat la Edirne, intenționând probabil să pornească împotriva Ungariei sau, mai degrabă, să pregătească marea campanie de ripostă, pe mare și uscat, împotriva proiectelor de cruciadă generală promovate de papa Leon al X-lea. Boala și moartea l-au surprins însă pe drum, lăsând urmașului său concretizarea planurilor sale de cuceriri în Europa.

Marile campanii victorioase ale lui Selim I în Orient și Africa au relevat mai bine dimensiunile adevărate ale puterii otomane. Nu numai statele maritime apusene și-au văzut astfel stopate sau periclitate liniile lor politice de expansiune sau pozițiile deținute în bazinul mediteranean, ci și statele continentale, ca Ungaria și Polonia, s-au simțit direct amenințate de dezvoltarea în asemenea proporții a forței otomane. Cele două puteri catolice erau alertate îndeosebi de posibilitatea ocupării de către turci a Țării Românești și Moldovei, ceea ce ar fi lăsat, practic, fără apărare atât hotarele Ungariei, cât și pe cele ale Poloniei în fața ofensivei otomane. Atât Ștefan cel Tânăr, din Moldova, cât și Neagoe Basarab, din Țara Românească, au fost atrași în planul de cruciadă generală inițiat de papa Leon al X-lea. Planul era pe cât de ambițios, pe atât de hazardat. Se prevedea ca în trei ani turcii să fie alungați din Europa. Acțiunea urma să fie dusă la bun sfârșit de împăratul german Maximilian, de regele Ungariei și Boemiei, Ludovic al II-lea, și de regele Poloniei, Sigismund I. Date fiind poziția geopolitică și capacitatea combativă recunoscută a forțelor lor armate, Moldova și Țara Românească dețineau un loc însemnat în acest plan de cruciadă generală.

Mergând pe linia politicii românești de susținere activă a oricărei inițiative europene antiotomane, factorii responsabili din Moldova s-au raliat noii cruciade preconizată atunci, încheind, în ianuarie 1518, tratatul de „pace și alianță” cu Polonia. Reflectând însă experiența de pînă atunci a Moldovei în materie de coaliții antiotomane, precum și schimbările intervenite în situația politică internă a țării, boierii care au încheiat acest tratat au fost nevoiți să-și ia și unele precauții absolut necesare. Chiar dacă cruciada în discuție ar fi pornit, Moldova nu avea prea mari șanse de câștig; dimpotrivă, teritoriul ei ar fi devenit un loc de trecere pentru armatele cruciate, cel puțin pentru cele poloneze, sau ținta raidurilor de represalii ale forțelor otomane și tătare sau chiar teatrul luptelor dintre cele două tabere militare. De aceea, Moldova a condiționat participarea sa efectivă la coaliție de trecerea Dunării de către regele Sigismund I, în fruntea armatelor poloneze. Rezerva era realistă și fusese impusă de învățămintele desprinse din modul în care Polonia înțelesese pînă atunci să participe la lupta antiotomană, cât și de puternicul curent intern de opinie care cerea întoarcerea la binecunoscuta linie politică lăsată moștenire de Ștefan cel Mare. Exponentul acestui curent - care reclama orientarea politicii externe a Moldovei către sfera de

⁴⁴² Vezi Osman Turan, *Türk cihan hâkimiyeti mefkâresi tarihi* (Istoria idealului turc de dominație mondială), I, Istanbul, 1969, p. 10; Ibrahim Kafesoğlu, *Türk millî kültürü* (Cultura națională turcă), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1977, p. 305-307; Stanford J. Shaw, *op. cit.*, I, p. 84-85.

⁴⁴³ După numele acestui *Celâl*, toate răscoalele antiotomane din Anatolia vor fi denumite *celâli*, adică „ale adepților lui Celal.”

interese a Porții, ca o măsură menită să apere independența statului atât față de Poartă, cât și față de vecinii „prea catolici” - era noua boierime, pe când cea veche era legată prin interese de familie de nobilimea ungară și, îndeosebi, de cea poloneză.⁴⁴⁴ Aceeași linie politică a fost urmată și de Neagoe Basarab, în Țara Românească. Domnia sa relativ pașnică a fost favorizată atât de contextul internațional în care efortul principal al Porții a fost concentrat în răsărit, cât și de experiența acumulată pînă atunci, care arăta că cea mai bună cale de urmat pentru apărarea statului și tronului era menținerea bunelor relații cu sultanul, în cadrul stabilit de plata regulată a haraciului. Aceste raporturi cu Poarta erau de natură să blocheze și tendințele încă nepărăsite ale Ungariei de expansiune către Dunărea românească. De aceea, Neagoe Basarab a evitat angajarea ostentativă în acțiunea antiotomană, deși nu a respins propunerile coaliției creștine.⁴⁴⁵ Ca și în Moldova, și în Țara Românească repetatele deziluzii suferite în această direcție cultivaseră însă o mai mare prudență față de proiectele antiotomane ale regilor creștini și o încredere mai mare în cuvîntul sultanului turc. Într-adevăr, și proiectul de cruciadă generală din 1517 a sucombat înainte de a fi fost concretizat. Disensiunile din tabăra creștină erau prea mari și adînci, pentru ca unele state europene, mai puțin amenințate de puterea otomană, să nu caute a folosi pericolul otoman ca un factor de presiune în vederea atingerii propriilor lor obiective politice.

După alegerea lui Carol al Spaniei ca împărat „romano-german”, la 28 iunie 1519, Franța s-a văzut înconjurată de posesiuni habsburgice și nevoită să-și reorienteze politica externă. S-a ajuns astfel la alianța Franței cu Imperiul otoman, alianță ce va înrîuri întreaga evoluție a situației internaționale pînă către a doua jumătate a veacului al XVII-lea. În același context al învrăjbirilor, aduse la ordinea zilei de problema alegerii împăratului german, s-a ajuns și la reînnoirea tratatului de pace dintre Imperiul otoman și Ungaria, în 1519,⁴⁴⁶ ca și la prelungirea păcii polono-otomane, tot în același an 1519.⁴⁴⁷ În tratatul ungaro-otoman fuseseră cuprinse și cele două țări române, întocmai ca în cel din 1503, deși, spre deosebire de Neagoe Basarab, Ștefan cel Tânăr nu se recunoscuse vasal al regelui ungar.

În schimb, ca și în trecut, agitația searbădă în jurul proiectului papal de cruciadă a atras necazuri românilor. În vara lui 1518, forțele crimeene au atacat Moldova, ca represalii și avertisment pentru recentul ei tratat de alianță cu Polonia. Aceasta din urmă nu și-a îndeplinit însă, nici acum, obligațiile asumate expres și prin noul tratat. Moldova a fost nevoită să facă față singură noii presiuni. Tătarii au fost respinși de oștile moldovene,⁴⁴⁸ dar atitudinea Poloniei în acele împrejurări a constituit un argument în plus în favoarea celor care își manifestau neîncrederea în voința și posibilitățile acesteia de a garanta ființa de stat a Moldovei. Fără îndoială, atât Moldova, cât și Țara Românească au avut în vedere și noua „lecție” polonă din 1518, când au căutat să participe direct la preconizata coaliție antiotomană, peste capul regilor Ungariei și Poloniei. Fapt semnificativ, solul trimis în acest scop la Roma de către Neagoe Basarab, a reprezentat și interesele domnului Moldovei. Papa Leon al X-lea a acceptat de îndată oferta domnilor români, garantînd personal drepturile egale ale țărilor române cu partenerele din coaliție. „De fapt, în această acțiune diplomatică a Țării Românești și a Moldovei nu credem că putem vedea altceva decât urmărirea atentă a evenimentelor politice și a diplomației europene, în scopul de a le folosi cât mai mult în interesul țării. Era același joc politic înțelept care a „garantat pînă atunci, dar și mai tîrziu, ființa de stat a Principatelor Române. O luare de poziție hotărîtă pentru o parte sau alta însemna un risc prea mare, de care aceste țări s-au ferit totdeauna, după exemplul încercat de Mircea, Vlad Țepeș sau

⁴⁴⁴ Horia I. Ursu, *Moldova în contextul politic european (1517-1527)*, Edit. Academici, București, 1972, p. 23-27; Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 124-126.

⁴⁴⁵ Vezi Manole Neagoe, *Despre politica externă a lui Neagoe Basarab*, în „Studii. Revista de Istorie”, nr. 4, 1966, p. 745-766; Radu Ștefan Ciobanu, *Neagoe Basarab*, Edit. Miliară, București, 1986, p. 142-149.

⁴⁴⁶ Hurmuzaki, *Documente*, II-3, p. 303-305.

⁴⁴⁷ *Ibidem*, p. 320.

⁴⁴⁸ Într-un raport raguzan, din 14 noiembrie 1518, se arăta că, din porunca sultanului otoman, Moldova fusese atacată de circa 25.000 de tătari, dar că aceștia fuseseră respinși de forțele domnului Moldovei, cu mari pierderi pentru atacatori (Arh. St. București, Colecția microfilme Iugoslavia, rola 23, c. 489).

Ștefan cel Mare. Riscul și-l va asuma mai târziu Petru Rareș cu grave consecințe pentru Moldova.”⁴⁴⁹

*

Odată cu domnia lui Süleyman Magnificul (1520-1566), liniile directoare ale politicii externe otomane au cunoscut o schimbare radicală de orientare. Dacă până atunci sultanii otomani fuseseră preocupați în primul rând de procesul de centralizare a statului și de statornicire a supremației otomane asupra întregii lumi islamice, Süleyman Magnificul a promovat expansiunea către centrul Europei ca obiectiv prioritar al întregii sale domnii.

Am arătat mai înainte temeiul moral și material al politicii otomane de dominație mondială, inaugurată efectiv de Süleyman Magnificul. Declanșarea și desfășurarea acestei politici de mare anvergură a fost înlesnită de situația politică generală din Europa. Otomanii cunoșteau destul de bine nu numai evoluția raporturilor dintre statele europene, dar și starea internă a fiecăreia în parte, mai cu seamă a acelora „din prima linie.”⁴⁵⁰ Astfel încât, cucerirea Belgradului (1521) și, apoi, lupta de la Mohács (1526), care au reprezentat lovituri de grație aplicate regatului maghiar, au constituit primele obiective ale unui plan vast, întocmit pe baza evaluării judicioase a raportului de forțe din acea vreme dintre lumea turco-islamică și cea europeană-catolică. În acest sens, alături de marile posibilități ofensive ale puterii otomane în sine, Poarta a avut desigur în vedere și gravele contradicții sociale și politico-religioase care măcinau atunci tabăra creștină. Este de ajuns să reamintim, în acest sens, războiul țărănesc condus de Gh. Doja și războiul țărănesc german, precum și Reforma, ca și accentuarea conflictului franco-habsburgic, care au subminat întregul sistem politic european. Diplomația venețiană a jucat în acea vreme rolul unei adevărate agenturi de informații și instigații în slujba Porții, căci Signoria urmărea apărarea, pe orice cale, a pozițiilor sale din Marea Egee și Marea Mediterană; canalizarea impactului otoman către alte direcții decât aceste zone de interes ale thalassocrației din Republica lagunelor a constituit un țel constant al politicii venețiene.⁴⁵¹ Totodată, antagonismele Poloniei cu germanii și rușii, și, îndeosebi, conflictul franco-habsburgic au constituit nu numai factori generatori de mari tulburări în întreaga structură politică a relațiilor internaționale, ci și factori de înlesnire a penetrației Porții, ca un element de bază, în sistemul echilibrului politic european. În 1632, Francisc I socotea Imperiul otoman drept unica putere garantă pentru existența statelor europene, împotriva politicii de dominație a habsburgilor.⁴⁵² De asemenea, Reforma a înlesnit reușita (parțială) a politicii mondiale otomane, după cum sprijinul acordat în acest sens de către otomani taberei protestante a facilitat, într-o mare măsură, succesul Reformei.

Acțiunile de hegemonie universală desfășurate în mod vădit de habsburgi, începînd mai ales cu Carol Quintul, au produs reacția statelor europene amenințate. Acestea din urmă au căutat să redreseze balanța raportului de forțe pe plan continental, antrenînd Imperiul otoman în sistemul politic european ca un factor de contrabalansare a puterii habsburgice. Se știe că sultanul a pornit împotriva Belgradului, în 1521, în momentul izbucnirii războiului franco-habsburgic, iar campania otomană victorioasă la Mohács, în 1526, s-a declanșat după încheierea tratatului de pace otomano-polon și în condițiile create de înfrângerea franceză la Pavia, în 1525 (cirul însuși regele Francisc I a căzut prizonier), precum și în urma unei cereri exprese de ajutor adresată sultanului de curtea de la

⁴⁴⁹ Horia I. Ursu, *op. cit.*, p. 36.

⁴⁵⁰ Vezi în acest sens relatările la obiect, privind conflictele, dintre statele creștine ale vremii, din cronica lui Salih bin Djelal, *Tarih-i Budun* (Cronica Budei), ms. Bibl. Muzeului Topkapı Sarayı-Istambul, R-1 280, f. 12-14 (această cronică a fost scrisă în anul 1530), ca și din cea intitulată *Destan-i Süleyman Han* (Epopoea sultanului Süleyman han), ms. loc. cit., R-1286, f. 98-99.

⁴⁵¹ Vezi M. Tayyib Gökbilgin, *Yeni belgelerin işığı altında Karunî Sultan Süleyman devrinde Osmanlı-Venedik münasebetleri* (Relațiile otomano-venețiene din epoca lui Süleyman Magnificul, în lumina noilor documente), în *Kanunî Armanî*. 1970, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1970, p. 171-186.

⁴⁵² Halil İnalcık, *The Ottoman Empire*, p. 35.

Paris.⁴⁵³ Succesul decisiv și ușor obținut de turci la Mohács a evidențiat și linia principală a ofensivei otomane, pe direcția Belgrad-Buda-Viena și, apoi, către Roma. Paralel s-au deschis fronturi de luptă otomane și în Marea Mediterană împotriva habsburgilor spanioli, iar luptele susținute de flota otomană în Marea Roșie și Oceanul Indian împotriva portughezilor pot fi și ele socotite drept acțiuni antihabsburgice, dacă se au în vedere legăturile și interesele Casei de Austria în Portugalia.

Astfel, Imperiul otoman și cel habsburgic s-au aflat față în față, pe multiple fronturi, decise să se înfrunte pentru supremația mondială, însă este exagerat când se consideră că, în acea vreme, Europa era de fapt împărțită în două, între Süleyman Magnificul și Carol Quintul; toate statele europene, mari și mici, au fost nevoite, vrînd-nevrînd, să treacă de partea uneia sau a celeilalte dintre cele două superputeri rivale,⁴⁵⁴ chiar dacă multe din ele au menținut legături, secrete sau cvasisecrete, cu tabăra adversă și au făcut dese schimbări de front în momentele socotite propice. Cele două mari imperii au căutat să justifice aspirațiile lor la dominația mondială, propovăduind și ideea moștenirii romane; Imperiul otoman se considera moștenitor al Imperiului roman de răsărit, pe când cel habsburgic se socotea urmașul legitim al Imperiului roman de națiune germană. Pentru Poartă, Imperiul habsburgic a devenit astfel - după expresia plastică a lui Evliya Çelebi - „zid al mărului roșu de la Roma” ceea ce a impus dărimarea lui.⁴⁵⁵ Cu alte cuvinte, în concepția otomană, habsburgii au devenit forța reprezentativă a lumii creștine. Tendințele Imperiului habsburgic către dominația universală nu numai că rivalizau pe cele ale Porții în aceeași direcție, dar erau în măsură să pericliteze înseși pozițiile otomane din Europa continentală, Marea Mediterană și Oceanul Indian. Este explicabil, așadar, de ce raporturile cu habsburgii au dobîndit pentru Poartă valoarea unei veritabile chei de boltă a întregului edificiu politic otoman, începînd cu epoca lui Süleyman Magnificul și pînă la intrarea masivă în arenă a Rusiei, la începutul veacului al XVIII-lea.

Data fiind poziția geopolitică a țărilor române, aflate în orbita Porții și situate în imediata vecinătate a principalei linii ofensive otomane, în concepția lui Süleyman Magnificul, relațiile cu ele au dobîndit alte valori decît cele avute pînă atunci. Țara Românească și Moldova au încetat să mai reprezinte țeluri de sine-stătătoare ale expansiunii otomane, iar atitudinea Porții față de ele nu a mai fost subsumată politicii vizînd apărarea hotarului dunărean și a pozițiilor pontice ale Imperiului otoman. Conduita Porții față de țările române a fost acum subordonată politicii mondiale otomane. Aceasta a impus, ca o necesitate stringentă, instituirea unui control mai strict asupra întregului spațiu românesc, fapt reclamat atît de nevoia anihilării oricărei acțiuni potențiale a țărilor române de solidaritate creștină, cît și din dorința Porții de a utiliza însemnatele lor resurse materiale pentru susținerea frontului otoman de la Dunărea mijlocie, precum și a teritoriului românesc pentru intervenția rapidă a forțelor tătărești în Europa centrală.

*

Lovitura mortală dată de Süleyman Magnificul Ungariei nu s-ar fi declanșat, poate, așa de repede, dacă aceasta nu ar fi fost grăbită de însăși curtea de la Buda. Așa cum am mai arătat, otomanii socoteau Ungaria o mare putere europeană, capabilă să concentreze în jurul ei forța lumii creștine, deși, mai ales după 1514, Poarta deținea suficiente informații despre slăbiciunea internă a regatului.⁴⁵⁶

Spre stupoarea și indignarea Porții, guvernării unguri l-au întemnițat pe solul otoman (se zvonise că ar fi fost chiar ucis) trimis la Buda, în toamna lui 1520, cu misiunea de a anunța, potrivit obiceiului, întronarea lui Süleyman Magnificul și de a reînnoi tratatul de pace încheiat în anul

⁴⁵³ Vezi Tayyib Gökbilgin, *Kanunî Sultan Suleyman' in Macarissstan ve Avrupa si yasetinin sebep ve âmilleri, geçirdigi safhalar* (Cauzele și factorii politicii lui Süleyman Magnificul față de Ungaria și Europa, etapele prin care a trecut), în *Kanunî Armaganu*. 1970, Ankara, 1970, p. 5-39.

⁴⁵⁴ Yilmaz Öztuna, *Kanunî'nin Türk ve dünya tarihindeki yeri* (Locul lui Süleyman Magnificul în istoria turcă și universală), în *Kanunî Armagam*. 1970, Ankara, 1970, p. 42-43.

⁴⁵⁵ *Evliya Çelebi Seyahalnâmesi* (Cartea de călătorii a lui Evliya Celebi), IX, ed. Zuhuri Danişman, Istanbul, 1969, p. 62-64.

⁴⁵⁶ Vezi M. Tayyib Gökbilgin, *op. cit.*, p. 7-8.

precedent. Curtea de la Buda a mizat pe sprijinul masiv al străinătății și a crezut, probabil, că sultanul era interesat în dezvoltarea cuceririlor în răsărit, că forța imperială otomană, după o absență îndelungată din Europa, nu ar fi putut porni prea ușor către apus.⁴⁵⁷ Că toate aceste calcule s-au dovedit grave greșeli s-a văzut limpede în vara lui 1521 și în marile deziluzii ale ungarilor din anii imediat următori. Căderea relativ ușoară a fortăreței de la Belgrad, socotită pe drept cuvânt „cheia regatului ungar”, la 29 august 1521, a relevat Porții slăbiciunea surprinzător de gravă nu numai a Ungariei, ci și a întregii Europe creștine. Că sultanul otoman se așteptase la o rezistență mult mai mare decât cea cu care a fost confruntat la Belgrad, reiese și din faptul că el a desfășurat în prealabil o vastă pregătire diplomatică și militară a campaniei. În acest context, Țara Românească și Moldova au primit dispoziții pentru a executa acțiuni de diversiune în Transilvania, iar banatului crimeean i-a fost încredințată misiunea de a împiedica eventuala colaborare polono-ungară.⁴⁵⁸ Neagoe Basarab, silit și de vecinul său dunărean, Mihaloglu Mehmet bey - care curînd avea să emită chiar pretenții de domnie -, a fost nevoit să se supună acestei porunci a sultanului.⁴⁵⁹ În schimb, boierii din jurul lui Ștefan cel Tânăr au știut cu abilitate să se sustragă de la executarea misiunii de diversiune în Transilvania. Mai mult, porunca în acest sens a sultanului a fost adusă la cunoștința curții ungare,⁴⁶⁰ și a aceleia poloneze.⁴⁶¹ În același timp, însă, așa cum reiese din scrisorile trimise la Poartă, conducătorii Moldovei au dat informații și sultanului (în legătură, cu pregătirile militare din Ungaria și Polonia), ca de altfel și domnul Țării Românești, împreună cu asigurări categorice de supunere.⁴⁶²

Atitudinea Moldovei era justificată de gravitatea împrejurărilor, pe care, spre deosebire de curtea de la Buda, sfatul domnesc al lui Ștefan cel Tânăr a realizat-o la adevăratele ei dimensiuni. Neîndeplinirea poruncii sultanale privind atacarea Transilvaniei însemna nu numai urmarea cu consecvență a politicii tradiționale a Moldovei de a nu contribui, cel puțin, la progresul cuceririlor otomane în Europa, ci și evitarea, în același timp, a unui element agravant intervenit atunci în raporturile moldo-otomane. Amintita poruncă a sultanului, din 1521, a fost prima de acest gen adresată Moldovei pentru îndeplinirea unei misiuni militare exclusiv în interes otoman. Descurajată de neputința Ungariei, neîncrezătoare în sprijinul Poloniei și slăbită de tendințele centrifuge ale forțelor interne, Moldova din timpul lui Ștefan cel Tânăr a fost nevoită să se apropie mai mult de Imperiul otoman, fără a fi însă vorba de o subordonare efectivă, ca în cazul Țării Românești.⁴⁶³ Pericolul nu fusese însă înlăturat. Veneau vremuri de grea cumpănă pentru destinul istoric al românilor.

Succesul răsunător obținut de sultan la Belgrad nu a fost urmat de continuarea campaniei în teritoriul regatului ungar. În ciuda incapacității dovedite a Ungariei și a taberei creștine, Poarta nutrea încă temeri serioase față de confruntarea directă și decisivă cu vechea sa rivală și dușmană. La aceasta s-au adăugat și unele tulburări în răsăritul imperiului, inclusiv prima tentativă de eliminare a dominației otomane din Egipt (1523-1525). Astfel că Süleyman Magnificul a amînat, pînă în 1526, problema Ungariei. Între timp, forțele otomane au lichidat puternica bază a cavalerilor din Rhodos (1522). Atacînd navele de transport care aduceau grîne și aur din provinciile arabe și duceau pelerini musulmani la locurile sfinte, cavalerii din Rhodos nu numai că lipseau tezaurul otoman de mari bogății și împiedicau legăturile Istanbulului cu ținuturile nou cucerite în Orient, dar loveau și în prestigiul lui Süleyman Magnificul de protector al islamului.

Luptele au continuat însă la hotarele Ungariei din Balcani. Forțele otomane locale au desăvîrșit, pînă în 1524, distrugerea întregului sistem de apărare al regatului din Bosnia și de la Dunăre. Ungaria a fost practic incapabilă să profite de răgazul oferit după 1521, pentru a se pregăti în vederea bătăliei decisive cu Imperiul otoman, care, era clar, nu mai putea fi evitată.⁴⁶⁴

⁴⁵⁷ Ferenc Szakály, *op. cit.*, p. 104-105.

⁴⁵⁸ Vezi Tahsin Gemil, *Din relațiile moldo-otomane...*, p. 136 și urm.

⁴⁵⁹ Hurmuzaki, *Documente. II-3*, p. 359-363; N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 305.

⁴⁶⁰ Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefaniță voievod (1517-1527)*, Iași, 1942, p. 541-542.

⁴⁶¹ Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 2.

⁴⁶² Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 141-142; Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești...*, I, p. 11-15.

⁴⁶³ Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 140; Veniamin Ciobamu, *op. cit.*, p. 128.

⁴⁶⁴ Ferenc Szakály, *op. cit.*, p. 104-105.

Considerăm că în acest context, al dezorganizării sistemului defensiv al regatului ungar, se încadrează și presiunea deosebită exercitată asupra Țării Românești de forțele otomane de la Dunăre, în perioada imediat următoare căderii Belgradului. Moartea lui Neagoe Basarab, la 15 septembrie 1521, a oferit lui Ludovic al II-lea prilejul de a încerca să redea Țării Românești vechea sa valoare de bastion al regatului. Intervențiile armate din Transilvania în Țara Românească s-au repetat în mai multe rânduri, urmate de riposta beilor dunăreni, îndeosebi a lui Mihaloglu Mehmed bey de la Nicopole. Lupta dintre Ungaria și Imperiul otoman, pentru controlul Țării Românești, a împărțit și boierimea țării. Dar, „întru aceste tulburări ce era între boiarii țării, găsind vreme, Mehmet-bei au scris la Poartă de au cerut domniia țării.”⁴⁶⁵ Faptul era fără precedent în istoria raporturilor româno-otomane și purta semnificația deosebit de gravă a desființării entității de stat a Țării Românești. Boierimea țării era desigur pe deplin conștientă de pericolul care amenința nu numai pozițiile ei dominante, ci și existența ei socială. „Deci, boiarii, auzind aceasta - este scris în cronica țării - s-au unit toți, și s-au împăcat, și s-au rădicat domnii cu voia tuturor, pă Radul den Afumați.”⁴⁶⁶ Cu alte cuvinte, în jurul lui Radu de la Afumați s-au concentrat toate forțele țării, pentru a combate marea primejdie a pierderii ființei politice. Primejdia era deosebit de gravă și pentru Transilvania, astfel că voievodul Ioan Zapolya a susținut armat lupta desfășurată de Radu de la Afumați. Pe lespede de mormânt a viteazului domn sînt înscrise nu mai puțin de douăzeci de localități unde el a dat lupte pentru apărarea ființei țării. În cele din urmă, Poarta a fost nevoită să renunțe la planul său de înglobare a Țării Românești între hotarele sale. Lipsit și de un ajutor extern pe măsura forțelor care îl atacau, Radu de la Afumați a fost și el nevoit să accepte soluția de compromis. În schimbul recunoașterii sale ca domn și a garantării autonomiei politice a Țării Românești, el a acceptat, la sfîrșitul lui 1524, să majoreze haraciul la 14.000 ducăți și să presteze omagiul de credință din trei în trei ani.⁴⁶⁷ Compromisul era minor în raport cu amploarea pericolului ce fusese înlăturat. Poarta a eșuat, deci, în prima sa încercare de a transforma Țara Românească în simplă provincie otomană, după cum va eșua și în cea de a doua tentativă a ei în același sens, de la sfîrșitul aceluiași veac, în vremea de glorie a lui Mihai Viteazul.⁴⁶⁸ Acestea au fost, de fapt, singurele încercări concrete ale Porții de a desființa entitatea politică românească. Ele au apărut în momente de mare tensiune politică și militară. Este discutabil dacă pretențiile de stăpînire asupra Țării Românești ale lui Mehmed bey au rămas o inițiativă individuală sau - cum se arată în cronica țării - el a obținut într-adevăr „steag de la Poartă să fie el domnu.”⁴⁶⁹ Indiferent însă dacă inițiativa lui Mehmed bey a fost confirmată sau nu de către sultan, este cert faptul că el a încercat să modifice radical statutul politic al Țării Românești. În cronica internă este subliniat limpede faptul ca el „pusese subași pen toate orășele și pen toate satele.”⁴⁷⁰ Acțiunea a fost favorizată de atmosfera politică a vremii.

În condițiile concentrării atenției sultanului la Rhodos, comandanții otomani de la hotarele apusene ale imperiului dispuneau de puterea de a întreprinde măsurile pregătitoare necesare pentru bătălia decisivă cu Ungaria. Pretextînd legăturile sale de rudenie cu defunctul domn Neagoe Basarab,⁴⁷¹ Mihaloğlu Mehmed bey a căutat să profite de tulburările interne din Țara Românească, pentru a-i impune o soluție radicală, în favoarea sa și a Porții, desigur. Rezistența românească unită a făcut însă inoperantă această inițiativă.

⁴⁶⁵ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, în *Cronicari munteni*, I, p. 272.

⁴⁶⁶ *Ibidem*.

⁴⁶⁷ Ștefan Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, p. 189-190.

⁴⁶⁸ Dacă pentru tentativa din 1522 nu dispunem încă de dovezi din arhivele turcești, cea din 1595 este atestată oficial (*Başbakanlık Arşivi Istanbul, Mühimme Def. 73, doc. 1059*; publ. de T. Gemil în *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, Editura Academiei, București, 1982, p. 140, doc. 31).

⁴⁶⁹ Radu Popescu, *ed. cit.*, p. 273.

⁴⁷⁰ *Ibidem*. La rîndul său, Luca Cîrje, solul domnului Moldovei trimis la regele Poloniei, la sfîrșitul anului 1522, arăta și el că „Țara și Domnia Muntenească, știm că au stricat-o și au risipit-o și au pus acolo pe un turc, cu numele Mahmet...” (Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefăniță Voevod (1517-1527)*, Iași, 1943, p. 544).

⁴⁷¹ Mama lui Mihaloğlu Mehmed bey, Mahitab, era româncă, din familia boierilor Craiovești; în 1512, acesta îl recomanda pe Neagoe Basarab drept „ruda mea” (*hisimim*) (Mustafa A. Mehmet, *Două documente turcești...*, p. 923 și 927).

Pericolul ocupației otomane ce se abătuse asupra Țării Românești, în 1522, a fost resimțit și în Moldova. În scrisorile regilor Ungariei și Poloniei, schimbate între ei sau cu alți conducători din Europa, sînt exprimate insistent temerile legate de o eventuală cucerire a Moldovei de către turci, în vederea atacării Poloniei.⁴⁷² În scopul angajării efective a Poloniei în rezistența antiotomană desfășurată atunci cu succes de Țara Românească, în colaborare cu Transilvania, Moldova a trimis la Cracovia, în decembrie 1522, o importantă solie condusă de Luca Cîrje.⁴⁷³ Dar politica franceză vizînd antrenarea unei opoziții antihabsburgice dinspre răsărit începuse deja să-și facă efectele, cu atît mai mult cu cît ea era conformă și cu linia tradițională a Poloniei de evitare a conflictului cu Poarta. Astfel că, solia lui Cîrje s-a întors doar cu obișnuitele îndemnuri și promisiuni. Solia lui Cîrje avusese însă și rostul de a limpezi apele. În Moldova se maturizase opoziția dintre vechea boierime, condusă de hatmanul Luca Arbore, partizanul colaborării cu Polonia, chiar cu prețul aservirii țării față de aceasta, și boierimea nouă, adunată în jurul tânărului domn, care vroia să urmeze linia politică trasată de Ștefan cel Mare. Așadar, la începutul anului 1523, Moldova era confruntată cu două primejdii grave: una prezumtivă, cea turcească, și alta concretă și imediată, cea poloneză, aceasta din urmă fiind exercitată prin intermediul partidei atotputernice a lui Luca Arbore. Tînărul domn și susținătorii săi au reacționat cu tact și fermitate. Complotul marilor boieri „bătrîni” a fost dejucat la timp, iar Moldova a fost salvată de la anexarea ei totală la interesele Poloniei. Ștefăniță a zdrobit și încercarea de intervenție armată, din Polonia, a boierilor complotiști. El a știut să deoace și tentativa lui Sigismund I de a folosi ocazia pentru a săvîrși în Moldova modificarea politică pe care o urmărea de multă vreme. Istoricii polonezi pun pe seama domnului Moldovei incursiunea otomano-tătară, în Podolia, din iulie 1524. Se pare că Ștefăniță a trimis, într-adevăr, știri alarmante la Poartă despre pregătirile militare ale Poloniei.⁴⁷⁴ Domnul Moldovei cunoștea desigur bine politica otomană vizînd preîntîmpinarea unei eventuale alianțe polono-ungare. În împrejurările de atunci, acest atac otomano-tătar împotriva Poloniei a favorizat scopul domnului de a-l sili pe rege să se abțină de la intervenția în problemele interne ale Moldovei. În același timp însă, Ștefăniță și-a afirmat independența efectivă și față de Poartă, lovind la Tărăsăuți forțele otomane care au vrut să se întoarcă din Podolia, pe teritoriul Moldovei.⁴⁷⁵ Politica activă de echilibru promovată din vremea lui Ștefan cel Mare își arăta din nou roadele. Pînă la dispariția prea timpurie a lui Ștefăniță, în 1527, Moldova și-a apărut cu succes deplin neatîrnarea, în ciuda condițiilor atît de grele din acele vremuri.

Temător față de intențiile habsburgilor și îngrijorat de perspectiva raporturilor sale cu Moscova, Sigismund I al Poloniei s-a raliat politicii franceze și a încheiat, în octombrie 1525, tratatul de pace cu Süleyman Magnificul.⁴⁷⁶ În decembrie același an, trimisul curții de la Paris la Istanbul, Jean Frangipan a cerut oficial ajutorul sultanului împotriva habsburgilor. Sultanul a promis ferm că va porni grabnic campania pentru susținerea regelui francez aflat atunci în prizonierat.⁴⁷⁷ Prilejul era de mult așteptat de sultan, pentru a declanșa marea sa politică de dominație mondială. Ungaria era primul ei obiectiv. În bătălia de la Mohács, din ziua de 29 august 1526, sultanul a obținut o biruință facilă și decisivă asupra regelui ungar Ludovic al II-lea Jagello.

Denumită „pierirea de la Mohács”, această luptă și, mai ales, consecințele sale au preocupat și preocupă încă generații întregi de istorici, îndeosebi unguri, de la Antal Verancsics și pînă la cei din zilele noastre. Pînă nu demult, chestiunea a fost însă abordată mai mult prin prisma resentimentelor naționale, decît în baza obiectivității științifice. În ultima vreme, se încearcă însă o cumpănire la rece a faptelor, deși nu se poate afirma că autorii în cauză au reușit să se debaraseze complet de

⁴⁷² Horia I. Ursu, *op. cit.*, p. 49-50.

⁴⁷³ Hurmuzaki, *Documente*, II-3, p. 708-720; Mihai Costăchescu, *op. cit.*, p. 530-550.

⁴⁷⁴ Apud Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 131-132.

⁴⁷⁵ Vezi Hurmuzaki, *Documente*, II-3, p. 483; Horia I. Ursu, *op. cit.*, p. 91-95.

⁴⁷⁶ Orig. Archiwum Glowne Akt Dawnich-Warszawa, Arch. Kor. Warsz., Dz. turecki, t. 19, nr. 41. Publ. de M. Tayyib Gökbilgin, *Venedik Devlet Arşivindeki vesikalar külliyyatında Kanunî Sultan Süleyman Devri Belgeleri* (Documente ale epocii sultanului Süleyman Legișlatorul în Arhivele de stat ale Veneției), în „Belgeler”, cilt. I (1964), nr. 2, Türk Tarib. Kurumu Basimevi, Ankara, 1965, p. 131-132.

⁴⁷⁷ Vezi M. Tayyib Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman' in Macaristan ve Avrupa...*, p. 9-12.

resentimente și clișee.⁴⁷⁸ Problema prezintă importanță și pentru tema noastră, dat fiind faptul că evoluția evenimentelor de după Mohács s-a soldat cu dispariția regatului ungar și cu intrarea în orbita Porții și a Transilvaniei, ca o entitate politică distinctă. De asemenea, în disputa pentru moștenirea tronului ungar - rămas vacant la Mohács - au fost antrenate și țările românești extracarpătice, în primul rând Moldova. Desfășurarea și rezultatul luptei pentru putere din Ungaria au avut implicații majore asupra evoluției raporturilor româno-otomane, în ansamblu.

După cum se știe, voievodul Transilvaniei, Ioan Zapolya, a refuzat să participe la lupta de la Mohács, așteptând, cu trupele sale, dincolo de Tisa, desfășurarea evenimentelor.⁴⁷⁹ Explicația acestei atitudini „condamnabile” a voievodului a fost căutată în așa-numitul „suflet scitic” sau „manifestare scitică” a poporului ungar, care ar fi găsit în Zapolya reprezentantul lui cel mai tipic.⁴⁸⁰ Fără îndoială, privit prin prisma dreptului și mentalității feudale, voievodul Transilvaniei a săvârșit astfel o trădare față de regele său. Dar, privită în perspectiva istoriei Transilvaniei, atitudinea voievodului ei nu este deloc surprinzătoare. Transilvania nu s-a integrat niciodată regatului ungar, tinzând mereu către o individualitate proprie. Era firesc ca, în momentul de grea cumpănă din 1526, ea să evite să împărtășească destinul funest al regatului, căutând, dimpotrivă, să-și menajeze forțele pentru apărarea și afirmarea propriilor sale interese fundamentale. Evoluția ulterioară a evenimentelor constituie, de altminteri, o probă elocventă în acest sens.

La 10 noiembrie 1526, Ioan Zapolya a fost ales rege al Ungariei, în dieta de la Székesfehérvár (Istoni Belgrad sau Alba Regia). În replică, la 15 decembrie 1526, regina văduvă, Maria de Habsburg, a convocat o altă dietă a nobilimii progermane, la Bratislava, unde a fost desemnat rege al Ungariei, Ferdinand de Habsburg, fratele reginei Maria și al împăratului Carol Quintul. Dacă alegerea lui Ioan Zapolya se baza pe resentimentele xenofobe, în primul rând anti-jagellone și anti-habsburgice, ale nobilimii ungare și pe actul din 1505, care interzicea ascensiunea unui nemaghiar pe tronul Ungariei, desemnarea lui Ferdinand de Habsburg se făcea și ea în virtutea unui act legal, anume a pactului matrimonial din 1507, prin care principesa Ana, fiica regelui jagellon al Ungariei, se căsătorise cu Ferdinand de Habsburg, iar sora acestuia, Maria, se căsătorise cu Ludovic Jagello, regele Ungariei mort în mlaștinile de la Mohács.

În primăvara anului următor, aproape întregul regat ungar se afla sub autoritatea lui Ioan Zapolya, cu excepția Croației și a cetăților Presbourg și Sopron, aflate sub stăpânirea mercenarilor germani, precum și a Sirmium-ului stăpânit de otomani. În iulie, habsburgii au intervenit însă cu forțe armate, pentru a impune autoritatea lui Ferdinand, după ce atrăsese de partea lor și puternica armată de țărani-cruciați a lui Iovan Țarul („Cernî”).⁴⁸¹ Războiul astfel declanșat, pentru succesiunea la tronul Ungariei, a devenit curînd o formă concretă de manifestare a disputei dintre cele două imperii aspirante la hegemonia universală. Ioan Zapolya a trecut obligatoriu de partea Imperiului otoman, nu însă înainte de a fi încercat să se mențină pe tron cu ajutorul Poloniei și al altor state anti-habsburgice.⁴⁸²

La 22 decembrie 1527, trimisul special al lui Ioan Zapolya, Hieronim Łaski, a fost primit în prima sa audiență oficială la Poartă, iar la 27 ianuarie 1528, sultanul în persoană a dat asigurări solului lui Zapolya în privința susținerii regelui său împotriva habsburgilor. Într-adevăr, după

⁴⁷⁸ Vezi de pildă, Ferenc Szakály, *A mohácsi csata. Sorsdöntő történelmi napok 2* (Bătălia de la Mohács. Zile istorice fatale 2), Budapesta, 1975; G. Barta, *An d'illusions (Notes sur la double élection de rois après la défaite de Mohács)*, în „Acta Historica Academiae Scientiarum Hungariae”, 24, 1978, p. 1-40; Geza Perjes, *Az Országut Széléré Vetett Ország* (Țara împinsă la marginea drumului), în „Kortárs”, nr. 11-12, Budapesta, 1971-1972 (apud Ismail Soysal, *Mohac sonrasi Türk-Macar siyasal ilişkileri üzerinde Macar tarihçisi Geza Perjes'in bir degenlendirmesi*) (O evaluare a istoricului maghiar Geza Perjes asupra legăturilor politice turco-ungare de după Mohács), în „Belleten”, cilt XL (1976), nr. 157, Ankara, 1976, p. 127-138).

⁴⁷⁹ Vezi I. Pataki, *Atitudinea lui Radu de la Afumați și a lui Ioan Zapolya în ajunul luptei de la Mohács (1526)*, în „Studia Universitatis Babeș Bolyai”, Series Historica, vol. II (1967), p. 13-28.

⁴⁸⁰ „Suflet scitic”, „sînge hunic”, „neamul lui Atila” ș.a. au fost epitete peiorative folosite de umaniști la adresa maghiarilor, pe care îi socoteau de aceeași sorginte „barbară” ca și turcii, ba chiar dispuși la colaborarea cu aceștia (vezi Benda Kálmán, *op. cit.*, p. 111).

⁴⁸¹ Vezi F. Szakály, *Remarques sur l'armée de Iovan Tcherni*, în „Acta Historica Academiae Scientiarum Hungariae”, 24, 1978, p. 41-82.

⁴⁸² Vezi G. Barta, *op. cit.*, p. 27 și urm.

încheierea tratatului de alianță cu Zapolya, la 28 februarie 1528, Poarta a început pregătirile pentru marea campanie otomană care avea să se soldeze cu asediul nereușit al Vienei, din 1529.⁴⁸³

Lupta pentru moștenirea coroanei Sf. Ștefan s-a repercutat direct asupra Țării Românești și, îndeosebi, a Moldovei. Cei doi regi rivali și-au disputat cu prioritate alianța celor două țări românești, date fiind poziția lor geopolitică și capacitatea lor combativă. Încă de la 17 decembrie 1526, Ferdinand îl rugase pe Sigismund I să facă „uz de influență” pentru a împiedica eventuala alianță a acestora cu Ioan Zapolya.⁴⁸⁴ Mai ales statutul de independență efectivă pe care Moldova reușise să și-l păstreze, precum și capacitatea sa economică și militară dovedite constituiau argumente temeinice pentru ca, atât Ferdinand, cât și Zapolya să râvnească la alianța domnului ei. Pentru Zapolya, unitatea de acțiune cu Moldova, care își manifesta vădit independența față de Poartă, a purtat și semnificația unui factor de natură să îl susțină nu numai împotriva habsburgilor, ci și împotriva otomanilor înșiși.

În astfel de împrejurări tulburi, când fusese pusă în joc nu numai soarta unor țări întregi, ci și destinul istoric al continentului european, Moldova a reușit să-și apere propriile poziții internaționale, contribuind în același timp și la salvarea ființei politice a celorlalte țări românești, amenințate de dezlănțuirea uriașei forțe otomane. Acesta reprezintă, de fapt, rezultatul esențial al întregii linii politice a Moldovei trasată de Ștefan cel Mare și urmată cu consecvență de urmașii săi: Bogdan al III-lea, Ștefan cel Tânăr și, într-o anumită măsură, de Petru Rareș.

Într-o lucrare anterioară am afirmat că: „*nu este exclus* ca Petru Rareș să fi fost primul domn moldovean în instalarea căruia să fi intervenit și voința otomană, cu atât mai mult cu cât este foarte posibil ca el însuși să fi solicitat sprijinul otoman, căci legitimitatea succesiunii sale pe tronul lui Ștefan cel Mare provocase discuții în Moldova.”⁴⁸⁵ Această ipoteză, preluată de fapt de la prof. Halil Inalçik,⁴⁸⁶ a fost respinsă în lucrările apărute ulterior.⁴⁸⁷ Acestea nu au adus însă argumente suficiente de convingătoare, în sensul că, de la început, Petru Rareș ar fi „avut de întâmpinat ostilitatea ei (a Porții - n. ns.) aproape deschisă.”⁴⁸⁸ Așa-zisa expediție otomană din 1527, împotriva lui Petru Rareș, nu este dovedit că a avut loc, într-adevăr, și că a urmărit înlocuirea lui Petru Rareș cu un pretendent al Porții.⁴⁸⁹ Mai degrabă credem că este vorba aici de intervenția beifului din Dobrogea, în împrejurările create de schimbarea domniei, eventual în vederea respingerii unei posibile imixtiuni poloneze în Moldova. În orice caz, problema rămâne încă în discuție, pînă la elucidarea ei pe baza unor argumente noi, culese din fondurile de documente turco-osmane ale arhivelor, în primul rînd ale celor din Turcia.

Petru Rareș a fost, desigur, conștient de marele pericol în care se afla Moldova în condițiile expansiunii otomane în Europa. Totodată, el a înțeles consecințele grave ce puteau decurge din noile condiții intervenite în raporturile moldo-otomane cu prilejul înscăunării sale, căci ne menținem *prezumția* că întronarea lui Petru Rareș nu s-a făcut în condiții complet independente de voința otomană, așa cum a fost cazul pînă atunci. De aceea, considerăm că străduințele pe care noul

⁴⁸³ Vezi M. Tayyib Gökbilgin, *Kanuni Sultan...*, p. 16-18.

⁴⁸⁴ Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 135.

⁴⁸⁵ Tahsin Gemil, în *Petru Rareș*, Edit. Academiei, București, 1978, p. 138-139.

⁴⁸⁶ Halil Inalçik, *Boghdan*, în „*The Encyclopedia of Islam*”, I <Leyden>, 1960, p. 1 253.

⁴⁸⁷ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 656; Nicolae Grigoraș, *Formația, cultura și începutul domniei lui Petru Rareș*, în „*Revista de istorie*”, nr. 7, 1985, p. 655; Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 136-137.

⁴⁸⁸ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 656.

⁴⁸⁹ Pretinsul atac otoman împotriva lui Petru Rareș, la începutul domniei sale, este menționat doar în cunoscutul expozeu al solului Moldovei, trimis, în noiembrie-decembrie 1527, la dieta de la Piotrków și la regele Poloniei, când a fost solicitat și ajutorul coroanei pentru plata tributului pe care - afirma purtătorul de cuvînt al domnului - turcii îl măreau an de an (Andreas Veress, *Acta et epistolae relationum Transilvaniae cum Moldavia et Valachia*, I, Budapesta, 1914, p. 155-157). Hurmuzaki, *Documente*, Supl. II-1, p. 18-19. Or, se știe că această ultimă afirmație nu corespundea adevărului, căci tributul Moldovei a rămas statornic, între 1527 și 1541, la suma relativ mică de 10.000 galbeni (vezi M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV-XIX*, în „*Studii și materiale de istorie medie*”, II (1957), p. 9-10; Mihai Maxim, *Recherches sur les circonstances de la majoration du kharadj de la Moldavie entre les années 1538-1574*, în „*Bulletin AIESRE*”, X, nr. 2, Bucarest, 1972, p. 235). De asemenea, se știe și faptul că, prin această solie, Petru Rareș a încercat stratagema atragerii Poloniei într-o poziție potrivnică Porții (vezi Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 139-140).

domn le-a depus, de la bun început, pentru pregătirea luptei antiotomane au fost determinate nu atât „de gîndul ca să scape țara de tributul turcesc”,⁴⁹⁰ cît de dorința de a apăra suveranitatea în fapt a Moldovei și de a elimina noul element de alterare intervenit în raporturile moldo-otomane cu prilejul întronării sale. Prin această prismă trebuie privită politica inițială a lui Petru Rareș față de habsburgi, Rusia și, mai ales, față de Polonia.

Tratatul de prietenie încheiat de Rareș cu Sigismund, în martie 1527,⁴⁹¹ în condiții de egalitate, a avut menirea de a afirma continuarea vechilor raporturi de neafirmare reală a Moldovei și, totodată, a reprezentat o modalitate de a suscita interesul Poloniei pentru îndeplinirea rolului ei de factor de contrabalansare a presiunii otomane. Una din clauzele cele mai importante ale tratatului prevedea colaborarea părților cu „regele” Ungariei la o expediție împotriva turcilor. Avînd în vedere politica statornic favorabilă Porții dusă de Polonia, această clauză nu reprezenta altceva decît o stratagemă menită să îl atragă pe domnul Moldovei în partida lui Ioan Zapolya, pe care regele Sigismund îl susținea fătîș. Așa se explică și nenominalizarea „regelui” Ungariei. În schimb, Petru Rareș acceptase prevederea în discuție în sensul ei real. Acceptarea echivocului în privința regelui Ungariei îi fusese dictată de considerentul că astfel el putea să i se alăture „regelui” victorios în disputa pentru tronul Ungariei și să silească Polonia la colaborarea antiotomană.⁴⁹² În strînsă legătură cu rostul de factor de contrabalansare a presiunii otomane, pe care Rareș îl conferise Poloniei, trebuie privită și oferta de „servicii” pe care el a făcut-o în decembrie 1527 lui Sigismund, solicitîndu-i în schimb ajutorul la plata tributului.⁴⁹³ Cuanțumul din acea vreme al haraciului Moldovei nu era însă așa de mare (circa 10.000 galbeni, poate mai puțin), încît ea să aibă dificultăți în achitarea ei. Fără să respingem categoric ideea că Petru Rareș se afla atunci într-o reală jenă financiară, înclinăm totuși să credem că aici este vorba mai degrabă de urmărirea cu abilitate a obiectivului mai sus menționat.⁴⁹⁴ De altminteri, acest lucru reiese limpede din răspunsul lui Sigismund. Arătînd că, într-adevăr, „regii Poloniei obișnuiau să-i ajute pe palatinii Moldovei, atunci cînd le erau supuși”, Sigismund respingea în mod categoric solicitarea lui Rareș, pe motivul „că acum însă alta este starea lucrurilor”.⁴⁹⁵ Este clar că regele sesizase planul domnului de a angaja Polonia în contracararea presiunii exercitată de Poartă asupra Moldovei. De fapt, în acest fel, Petru Rareș nu făcea altceva decît să adapteze la noile condiții un vechi principiu al politicii externe românești: opunerea a două suzeranități, pentru anihilarea conținutului lor, una prin cealaltă. Provoacă astfel o rivalitate polono-otomană pentru Moldova, Petru Rareș viza în final antrenarea efectivă a Poloniei în susținerea politicii sale antiotomane. Tocmai eșecul acestui plan al domnului în privința Poloniei a constituit una din cauzele principale ale insuccesului politicii antiotomane a lui Petru Rareș.

În concepția sultanului otoman, Moldova trebuia să constituie un element de seamă al sistemului său politic orientat împotriva habsburgilor austrieci. Nu numai potențialul militar și economic al Moldovei prezenta însemnătate pentru Poartă, ci și poziția sa geografică de vecină directă a Transilvaniei, de legătură între Poartă și Polonia, precum și cea de cale necesară pentru intervenția promptă a forțelor tătarăști dincolo de Carpați. Dată fiind însă capacitatea de rezistență demonstrată a Moldovei, precum și interesele Poloniei în legătură cu situația ei externă, Poarta nu putea, deocamdată, să forțeze prea mult nota. În consecință, ea a adoptat o politică de îngădire treptată a independenței Moldovei; politica Porții față de Moldova a fost în directă legătură cu evoluția situației din Ungaria și cu poziția lui Petru Rareș față de cei doi regi aflați în dispută.

Înțelegînd complexitatea și gravitatea situației în care era nevoit să acționeze, Petru Rareș a preferat la început expectativa. Aceasta îi permitea cultivarea concomitentă a unor întinse și multilaterale relații, necesare atât consolidării tronului, cît mai ales pregătirii condițiilor pentru

⁴⁹⁰ I. Ursu, *Petru Rareș, domn al Moldovei...*, București, 1923, p. 8.

⁴⁹¹ Hurmuzaki, *Documente*, II-3, p. 602-610, 732-738.

⁴⁹² Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 137-138.

⁴⁹³ Hurmuzaki, *Documente*, Supl. II-1, p. 18-19.

⁴⁹⁴ În 1532, Petru Rareș a condiționat renunțarea sa la Pocuția de o contribuție anuală a regelui de 5.000-6.000 florini aur la plata haraciului Moldovei (Hurmuzaki, *Documente*, Supl. II-1, p. 64).

⁴⁹⁵ Hurmuzaki, *Documente*, Supl. II-1, p. 20; D. Ciurea, *op. cit.*, p. 9.

trecerea sa pe o poziție clară, fapt ce avea să i se impună foarte curînd, în mod inevitabil. În același timp cu strînsele relații începute cu Ferdinand de Habsburg și cu insistențele pe lîngă curtea polonă pentru alianță anii otomană, Rareș a găsit oportun să mențină cît se poate de bune și relațiile sale cu Ioan Zapolya⁴⁹⁶ și, mai ales, cu sultanul.⁴⁹⁷

Înfrînt de Ferdinand, Zapolya a fost nevoit să ceară ajutorul sultanului. Potrivit tratatului de alianță - mai precis al actului de închinare a lui Zapolya, acceptat de sultan, la 29 februarie 1528 - sultanul a respins categoric ofertele de pace ale lui Ferdinand, din primăvara lui 1528, și a ordonat pregătirile necesare pentru marea campanie antihabsburgică din anul următor.⁴⁹⁸ Se contura astfel limpede perspectiva tranșării disputei pentru tronul ungar în favoarea lui Ioan Zapolya. Petru Rareș a socotit oportun să dea curs poruncilor sultanului privind, executarea unor acțiuni militare de diversiune în Transilvania.⁴⁹⁹ Ștefan cel Tânăr refuzase o dispoziție asemănătoare a sultanului, în 1521. Petru Rareș a vrut să profite de prilej pentru a întări și dezvolta stăpînirile sale moștenite din Transilvania. Într-adevăr, operațiunile forțelor moldovene în Transilvania, din anul 1529, s-au soldat cu importante succese. Readucînd secuii în ascultarea sa, neutralizînd centrele săsești și extinzîndu-și considerabil stăpînirea efectivă dincolo de Carpați, Petru Rareș și-a consolidat influența în Transilvania.⁵⁰⁰ Deoarece în același timp și Țara Românească era strîns legată de politica moldoveană, Petru Rareș a dobîndit astfel cea mai largă influență asupra spațiului românesc înfăptuită pînă atunci de vreun domn român.⁵⁰¹

Marea expediție otomană, declanșată la 10 mai 1529, sub conducerea personală a sultanului, a vizat nu numai aducerea Transilvaniei și Ungariei sub controlul politic al Porții, prin impunerea domniei lui Ioan Zapolya, ci și anihilarea puterii rivale a habsburgilor austrieci. Examinată în acest context, intervenția lui Petru Rareș în Transilvania apare pe deplin justificată. Domnul a urmărit nu numai preîntîmpinarea pericolului la care se putea expune atunci Moldova, refuzînd dispoziția sultanului în acest sens, ci și consolidarea și extinderea influenței sale în Transilvania. Totuși, Petru Rareș a socotit provizorie adeziunea sa la partida antihabsburgică. Încadrarea sa în planurile politico-militare otomane privitoare la Ungaria și Transilvania îl îndepărta de obiectivele sale fundamentale, restrîngînd libertatea sa de acțiune și independența Moldovei. Petru Rareș a sesizat la vreme acest curs al raporturilor sale cu Poarta, pe care nu îl putea însă preîntîmpina atîta vreme cît Polonia continua politica sa de apropiere de otomani. Dorind, probabil, să forțeze regatul vecin să-și schimbe atitudinea față de Poartă, în mai 1528, Petru Rareș a încercat să-i implice pe otomani în problema reînviată acum a Pocuției. Dregătorii sultanului au interpretat însă - se pare, nu chiar fără temei - intenția domnului ca o tentativă de a sprijini indirect partida ferdinandistă, căci în acea vreme Ioan Zapolya se adăpostise în Polonia. Ca atare, i-au interzis categoric orice acțiune ostilă Poloniei și i-au cerut să intre cu oștile în Transilvania, pentru susținerea lui Ioan Zapolya.⁵⁰² Petru Rareș a tărăgănat însă, pînă la începutul lui 1529, intervenția sa militară dincolo de Carpați. A făcut-o numai după asasinarea lui Radu de la Afumați, susținătorul lui Ferdinand, și întronarea în Țara Românească a lui Moise Vodă, partizanul lui Zapolya. De altminteri, Moise Vodă și-a trimis și el oștile în Transilvania, pentru a ataca ținuturile lui Ferdinand de Habsburg.⁵⁰³

⁴⁹⁶ Vezi N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 331-332; Radu Constantinescu, *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș. Relații politice și militare (1527-1546)*, București, 1978, p. 25-80.

⁴⁹⁷ În 1527, Petru Rareș comunica la Poartă informații amănunțite și precise despre luptele dintre Ferdinand și Zapolya, precum și despre poziția Poloniei în aceste împrejurări (Mustafa A. Mehmed, *Documente turcești privind istoria României*, I, Edit. Academiei, București, 1976, p. 15-16).

⁴⁹⁸ Tayyib Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman' in...*, p. 18; Tahsin Gemil, *Des relations de la Moldavie avec la Porte Ottomane pendant le premier regne de Petru Rareș (1527-1528)*, în „Revue roumaine d'histoire”, tome XVII (1978), nr. 2, p. 296-297.

⁴⁹⁹ Hurmuzaki, *Documente XV-I*, p. 308-309; V. Motogna, *Relațiile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XVI-lea*, Dej, 1928, p. 16.

⁵⁰⁰ Vezi Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 31 și urm.

⁵⁰¹ Ștefana Simionescu, *Țările române și începutul politicii răsăritene antiotomane a Imperiului habsburgic (1526-1594)*, în „Revista de istorie”, nr. 8, 1975, p. 1 202.

⁵⁰² N. Iorga, *Studii asupra evului mediu românesc*, ed. Șerban Papacostea, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 338.

⁵⁰³ Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 47.

Înlesnită de operațiunile militare reușite ale domnilor români, îndeosebi ale lui Petru Rareș, reîntoarcerea lui Ioan Zapolya în Transilvania nu a mai pus probleme deosebite. La 19 august 1529, „craiul” Zapolya a prestat, în câmpia de la Mohács, omagiul de credință față de sultan; iar imediat după intrarea lui Süleyman Magnificul în Buda, la 8 septembrie 1529, Ioan Zapolya a fost înscăunat de sultan „ca rege deplin asupra întregii țări a Ungariei.”⁵⁰⁴ După asediul nereușit al Vienei de către sultan și excomunicarea papei, Ioan Zapolya a căutat calea de slăbire a tutelei otomane și, eventual, de excludere a Porții din poziția de susținătoare a tronului său. Cum alianța sa, de la 1 septembrie 1529, cu Francisc I nu îi mai era de vreun folos, în condițiile înfrîngerii regelui francez de către Carol Quintul, Ioan Zapolya a fost nevoit să solicite iarăși ajutorul lui Sigismund I. Regele polon a refuzat însă să-și părăsească linia sa politică de evitare a conflictului cu Poarta. Pacea de la Cambrai (3 august 1529), dintre Francisc I și Carol Quintul, fusese un rezultat al mării campanii a sultanului asupra Budei și Vienei. În perioada imediat următoare, regele Franței s-a arătat vizibil înclinat către coaliții antiotomane, desigur cu scopul nedisimulat de a șterge impresia nefavorabilă creată în Apus de alianța sa anterioară cu sultanul. Noua poziție a Franței a produs la Istanbul deziluzie și o trecătoare perioadă de așteptare.⁵⁰⁵

Succesul lui Petru Rareș în Transilvania, deși s-a datorat forțelor proprii ale Moldovei, fusese obținut prin adaptarea unei inițiative formale a sultanului și în condițiile generate de marea campanie otomană împotriva habsburgilor austrieci. Garantarea pozițiilor câștigate de domn în Transilvania și consolidarea tronului său reclamau acordul sultanului, cu atât mai mult cu cât - așa cum am menționat - însuși regele Ioan Zapolya înfăptui se un asemenea act, prestînd personal, la 19 august 1529, omagiul de credință față de sultan, potrivit ceremonialului otoman.

Probabil somat și de o cerere expresă a lui Süleyman Magnificul, domnul Moldovei nu putea proceda altfel decît să-și arate loialitatea față de acesta. Un atare act din partea domnului era cerut și de încordarea la care ajunseseră atunci relațiile sale cu polonii. Se impunea cu stringență prevenirea unui posibil aranjament polono-otoman în defavoarea Moldovei. Din păcate, nu dispunem de date sigure în privința acestui moment din evoluția raporturilor Moldovei cu Poarta otomană. În unele surse există însă informația că, la 10 septembrie 1529 (la 8 septembrie căzuse Buda), în tabăra otomană de lângă Buda s-ar fi desfășurat ceremonia prezentării omagiului de credință din partea lui Petru Rareș. Cu acest prilej s-ar fi încheiat și un act în care ar fi fost stipulat oficial statutul de vasalitate a Moldovei și ar fi fost stabilită obligația ei de a da un haraci de 4.000 galbeni și cadouri anuale, constînd din 40 iepe gestante și 24 de șoimi.⁵⁰⁶

Și această supoziție a noastră, formulată mai înainte,⁵⁰⁷ a produs reacții de respingere.⁵⁰⁸ În primul rînd, se cuvine făcută precizarea că nu sîntem primul care am avansat o asemenea supoziție. În 1971, chiar un elev al prof. N. Beldiceanu a scris clar că „în 1529, la reîntoarcerea sa din campania Vienei, Süleyman I a dat un caftan căptușit cu zibelină voievodului Moldovei, Petru Rareș, pentru a-l recompensa pentru faptul că adusese el însuși tributul.”⁵⁰⁹ La rîndul său, prof. D. Ciurea releva, în 1973, că: „«înfeudarea» Moldovei a avut loc, de fapt, în 1529 (Th. Thorton), cum arată și alte documente (relatările lui Soliman Magnificul din 1531, ale regelui Sigismund din 1527 și 1536 și ale lui Girolamo Lippomano din 1574).”⁵¹⁰

⁵⁰⁴ *Süleymanname* (Süleymaniada), în Bibl. Muzeului Topkapı Sarayı-Istanbul, ms. H-1 421, f. 15-16 (Arh. St. Buc., Colecția microfilme Turcia, rola 76, c 253); *Anonim*, în Bibl. Muzeului Topkapı Sarayı-Istanbul, ms. R-1 099; f. 146 (Arh. St. Buc., Colecția microfilme Turcia, rola 65, c 806); *Anonim, Tarih-i Sultan Süleyman* (Istoria sultanului Süleyman), ms. la Bibl. Muz. Topkapı Sarayı-Istanbul, R-1286, f. 148.

⁵⁰⁵ Stanford J. Shaw, *op. cit.*, I, p. 93; Tayyib Gökbilgin, *op. cit.*, p. 20.

⁵⁰⁶ İsmail Hanıl Danişmend, *İzahl... II*, p. 133-134; I. II. Uzuncarşili, *Osmanlı tarihi*, II, p. 329. Acesta din urmă a datat în 1530 faptul că Petru Rareș ar fi dus personal 4.000 ducăți, 40 iepe și 20 mînji.

⁵⁰⁷ Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 300-301.

⁵⁰⁸ N. Beldiceanu, în „Turcica”, tom. XII (1980), Louvain-Paris-Strasbourg, 1980, p. 194-195; Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 656-658.

⁵⁰⁹ Mihnea Berindei, *Contribution à l'étude du commerce ottoman des fourrures moscovites. La route moldavo-polonoise. 1453-1790*, în „Cahiers du Monde Russe et Soviétique”, XII (1971), 4, p. 397.

⁵¹⁰ D. Ciurea, *op. cit.*, p. 5.

Admițînd aceste știri - în lipsa altora -, nu am pierdut însă niciodată din vedere faptul că ele nu sînt certe, temeinice. În formularea supoziției ne-am exprimat limpede rezerva în această privință. Admițînd, pînă la proba contrarie, veracitatea acestei informații, trebuie să remarcăm că, spre deosebire de regele Ungariei și Transilvaniei, domnul Moldovei nu a depus personal omagiul de credință, ci prin delegați,⁵¹¹ păstrîndu-și deci libertatea formală de a-l dezavua atunci cînd l-ar fi socotit necesar și posibil. *Indiferent însă de informația menționată*, în 1529 a intervenit totuși o schimbare însemnată în evoluția raporturilor moldo-otomane. „*Este cît se poate de posibil* ca această reglementare a relațiilor dintre Moldova și Poartă să-și fi găsit formularea într-un document scris.”⁵¹² Cu alte cuvinte, era aici cazul unei ipoteze de lucru, care nu și-a pierdut încă acest caracter, căci oponenții ei nu au produs decît acuzații gratuite (N. Beldiceanu) și considerații cu caracter mai mult sau mai puțin general (Ștefan S. Gorovei), fără a putea aduce vreun argument cît de cît nou și cert. Știrea despre „închinarea” lui Petru Rareș, prezentă la D. Cantemir (dar atribuită lui Bogdan al III-lea⁵¹³) și în unele izvoare europene,⁵¹⁴ nu poate fi totuși respinsă în întregime. Ca și în cazul altor informații transmise de tradiție,⁵¹⁵ avem aici, totuși, un sîmbure de adevăr istoric, pe care trebuie însă să-l relevăm pe baza unor cercetări speciale în arhivele și bibliotecile turcești. Cu alte cuvinte, raporturile româno-otomane din primii 2-3 ani ai domniei lui Petru Rareș rămîn încă învăluite de incertitudine. Fără probe documentare precise și sigure, toate considerațiile, pro sau contra „închinării” sale, rămîn în limitele supoziției.

Admițînd - ca *ipoteză de lucru* - prezumția că, în 1529, Petru Rareș și-a reglementat raporturile cu Poarta, observăm că acest act a garantat pozițiile pe care le dobîndise el în Transilvania și a creat baza necesară pentru desfășurarea unei noi linii politice față de Polonia. Atitudinea conciliantă față de vecina sa din nord a fost înlocuită acum cu una de presiune. Țelul urmărit a rămas însă același: îndepărtarea Poloniei de Poartă și angajarea ei în coaliția antiotomană. Declanșarea, în 1530, a acțiunilor militare ale domnului împotriva Poloniei, în Pocuția, a avut așadar rostul de a demonstra Poloniei ce aveau să însemne pentru ea progresele puterii otomane. Tocmai în acest scop, Petru Rareș a ținut să declare că acțiunile sale contra Poloniei aveau girul și sprijinul sultanului.⁵¹⁶ Planul lui Petru Rareș a dat însă greș. Sultanul a condamnat în mod ferm intervenția sa armată în Pocuția.⁵¹⁷ Interesele comune otomano-poloneze erau atunci prea puternice pentru ca încercările domnului Moldovei de a le dezbină să fi avut sorți de reușită. În acea vreme, curtea polonă socotea concurența și tendințele habsburgilor mult mai primejdioase pentru interesele Poloniei de cît dezvoltarea expansiunii otomane. La rîndul ei, Poarta nu-și putea desfășura linia politică fundamentală de conflict cu habsburgii fără a-și asigura neutralitatea și chiar colaborarea Poloniei.

Petru Rareș a săvîrșit astfel prima eroare - din lanțul greșelilor care aveau să-l ducă la eșecul din 1538 și la reconcilierea sa cu sultanul, din 1541 - de a nu fi apreciat la valoarea lor reală disponibilitățile politice și militare ale puterilor creștine din acea vreme. Acum, în 1530, domnul

⁵¹¹ În septembrie 1529, Petru Rareș era sigur în Moldova (Hurmuzaki, *Documente*, XV-1, p. 334).

⁵¹² Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 300; idem, în *Petru Rareș*, Edit. Academiei, București, 1978, p. 145.

⁵¹³ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Edit. Academiei, București, 1973, p. 271.

⁵¹⁴ D. Ciurea, *op. cit.*, p. 5. Wladislaw Czaplinski, *Zarys dziejow Polski de roku 1864* (Compendiu de istoria Poloniei pînă la anul 1864), Krakow, 1985, p. 151: „în cele din urmă, Polonia s-a mulțumit ca Moldova să devină vasală a Turciei, calitate ce a fost recunoscută oficial în tratatul încheiat cu Turcia în anul 1533” (apud V. Ciobanu, în „Anuarul...”-Iași, XXIV/2 (1987), p. 658).

⁵¹⁵ Vezi Ștefan Ștefănescu, *op. cit.*, cap. *Capitulațiile cu Poarta otomană...*, p. 103-140: „în concluzie, considerăm că «tractatele vechi», capitulațiile, la care se făceau referiri în limbajul diplomatic al secolelor XVIII-XIX, cînd era vorba de definirea raporturilor Țării Românești și Moldovei cu Poarta, aveau la bază un fond istoric real” (p. 139-140).

⁵¹⁶ Cunoaștem o scrisoare a lui Petru Rareș, adresată sultanului, probabil în 1530, din care reiese limpede planul lui de a cultiva disensiuni între Poartă și Polonia (Original la Arh. Muzeului Topkapi Sarayi-Istambul, E-10 262; publ. în trad. rom. de Mustafa A. Mehmed, *op. cit.*, p. 16-17).

⁵¹⁷ Orig. la Archiwum Glowne Akt Dawnich-Warszawa, Arch. Kor. Warsz., dz. Turecki, t. 32, nr. 72 (copie în Hurmuzaki, *Documente*, II-1, p. 24-25).

Moldovei nu a sesizat nici faptul că, din pricina conflictului cu Franța, habsburgii nu puteau să se angajeze cu sorți de reușită categorică într-un mare război cu Imperiul otoman, pe continent.⁵¹⁸

Atitudinea Porții de dezavuare a acțiunii moldovene în Pocuția a subminat poziția lui Petru Rareș, după cum lipsa sprijinului habsburgii l-a lăsat singur în fața Poloniei și a Porții.

Pacea eternă otomano-poloneză, încheiată în ianuarie 1533, incluzând și Moldova și Țara Românească,⁵¹⁹ a dat un ascendent politic însemnat regelui Sigismund - în relațiile internaționale complicate în jurul problemei moștenirii coroanei Sf. Ștefan - inclusiv față de țările române. Deși în Polonia erau destui oameni de stat (în frunte chiar cu regina Bona) care erau dispuși să accepte chiar și stăpânirea deplină a Ungariei de către turci, numai să împiedice realizarea planurilor habsburgice, totuși, cei mai mulți demnitari polonezi vedeau rezolvarea problemei ungare în menținerea regatului ungar sub sceptrul lui Ioan Zapolya, ca un stat tampon între Imperiul otoman și regatul polono-lituanian. Acesta a fost, de altminteri, și scopul soliei polone, din toamna lui 1533, la Poartă. În plus, solia trebuia să stabilească precis dacă acțiunile ostile Poloniei ale lui Petru Rareș aveau, într-adevăr, girul sultanului. Süleyman Magnificul și vizirii săi l-au asigurat pe solul polonez că au pus habsburgilor, ca singură condiție pentru încheierea păcii, cedarea integrală a Ungariei lui Ioan Zapolya, cu această misiune fiind însărcinat împuternicitul otoman Aloisio Gritti. În privința Moldovei, sultanul a declarat limpede că, „la timpul potrivit, va îndepărta de acolo pe Petru Rareș, iar noul domn va fi numit în înțelegere cu regele.”⁵²⁰ Poziția internațională a Moldovei devenise, așadar, deosebit de critică în acea vreme. Totodată, posesiunile moldovene din Transilvania erau serios periclitate de noile tulburări iscate aici de intervenția comisarului otoman Aloisio Gritti. Moartea lui Vlad Înecatul, ginerele lui Petru Rareș, adusese o schimbare și în conduita politică externă a Țării Românești. Noul domn, Vlad Vintilă, și urmașul său, Radu Paisie, au adoptat o poziție rezervată față de domnul Moldovei.

În astfel de împrejurări a trecut Petru Rareș de partea habsburgilor, hotărând astfel ruperea raporturilor cu Poarta, implicit și cu Polonia. Plecarea sultanului în lunga campanie orientală, la 11 iunie 1534, a creat condiții prielnice în acest sens.⁵²¹ Petru Rareș a intervenit iarăși în Transilvania, dar de această dată împotriva intereselor otomane. Pe această linie se înscrie și rolul esențial pe care l-a jucat Petru Rareș în evenimentele ce au precedat moartea împuternicitului otoman Aloisio Gritti și a fiilor săi, în toamna lui 1534.

S-a dovedit deja faptul că misiunea lui Aloisio Gritti fusese aceea de a aplană conflictul dintre Ferdinand și Zapolya, dar cu menajarea intereselor otomane din Ungaria și Transilvania.⁵²²

Chiar dacă nu a cunoscut cu precizie misiunea lui Aloisio Gritti, credem că Petru Rareș a intuit cel puțin esența și semnificația ei. Acțiunea violentă a domnului Moldovei împotriva lui Gritti a vizat nu atât persoana și planurile ambițioase ale acestuia, cât puterea otomană pe care o reprezenta el. Ea a fost generată de consecvența linie politică a lui Petru Rareș, îndreptată către subminarea forței otomane și provocarea unei puternice contraofensive împotriva ei. Profitând de neliniștea și de ostilitatea pe care venețianul - înalt slujbaș al Porții - le-a provocat în Țara Românească și, îndeosebi, în Transilvania, domnul Moldovei a căutat astfel să antreneze cele două țări române în planurile sale antiotomane și, totodată, să incite conflictul dintre habsburgi și otomani, aflat atunci

⁵¹⁸ Vezi Ștefan Simionescu, *op. cit.*, p. 120; Veniamin Ciobanu, *Țările Române și Polonia...*, p. 149.

⁵¹⁹ Archiwum Głowne Akt Dawnich-Warszawa, Arch. Kor. Warsz., dz. Turecki, t. 34. nr. 77; Hurmuzaki, *Documente*, II-1, p. 97-98.

⁵²⁰ Apud Veniamin Ciobanu, *op. cit.*, p. 163-164.

⁵²¹ Hotărând să rămână în Irak, la sfârșitul anului 1534, sultanul a poruncit voievodului aflat în Țara Românească și „banilor din Moldova și Buda”, precum și hanului Crimeei, sultanilor ghiraizi și tuturor comandantilor otomani din partea europeană să fie pregătiți pentru a face față oricărei situații (Anonim, *Tarih-i Sultan Süleyman*. . . (Istoria sultanului Süleyman...), ms. la Bibl. Muzeului Topkapı Sarayı-Istanbul, R-1286, f. 231-232).

⁵²² Vezi Aurel Decei, *Aloisio Gritti în slujba sultanului Soliman Kanunî, după unele documente turcești inedite (1533-1534)*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VII (1970), p. 101-161. Vezi și Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 147-148.

într-o fază de acalmie.⁵²³ Deplasarea sultanului, cu grosul forțelor sale, în Irak, crease condițiile propice pentru declanșarea contra-loviturii împotriva puterii otomane.

Prin urmare, după părerea noastră, nu „episodul Gritti” l-a determinat pe Rareș să treacă de partea habsburgilor - cum s-a considerat în istoriografia noastră⁵²⁴ -, ci acest fapt a reprezentat un prilej pentru afirmarea hotărârii sale de luptă antiotomană.⁵²⁵

Altfel spus, punînd capăt - în colaborare cu transilvănenii și muntenii - misiunii și vieții lui Aioisio Gritti, domnul Moldovei a dorit să releve răspicat unitatea de acțiune antiotomană a țărilor române și să atragă atenția habsburgilor asupra atmosferei politice favorabile lor, existentă atunci în Moldova, Transilvania și Țara Românească. Așa a fost, de altminteri, grăbită și încheierea alianței dintre Petru Rareș și Ferdinand de Habsburg (4 aprilie 1535).⁵²⁶

Prin acest act, Petru Rareș a căutat să-i angreneze pe habsburgi în sistemul său politic antiotoman, să-și asigure posesiunile din Transilvania și să se împace cu Polonia (prin intermediul lui Ferdinand). Petru Rareș a făcut și aici apel la vechi relații de vasalitate formală a Moldovei, de această dată față de coroana ungară. Scopul urmărit era același: de a oferi habsburgilor rolul de factor de contrabalansare a presiunii otomane asupra Moldovei și de a-i interesa în susținerea activă a politicii sale față de Poartă și Polonia. Este adevărat, alianța lui Petru Rareș cu habsburgii nu a avut nici un rezultat pozitiv pentru Moldova,⁵²⁷ dimpotrivă, ea a constituit una din cauzele principale ale mării expediții otomane, din 1538, împotriva Moldovei. Nu trebuie uitat însă faptul că, refuzat și dușmănit de Polonia, Petru Rareș nu putea înfăptui marea coalitie antiotomană fără participarea habsburgilor, socotiți și de către otomani drept deținătorii puterii reprezentative a Europei de atunci. Trebuie adăugată însă aici și o anumită doză de subiectivism și de apreciere eronată a disponibilităților de luptă antiotomană ale boierimii moldovene și ale habsburgilor, de care a dat dovadă Petru Rareș cînd s-a grăbit să rupă legăturile atît cu Süleyman Magnificul, cît și cu Sigismund I, implicit și cu Ioan Zapolya.

În iulie 1537, Polonia a refuzat mediația lui Ferdinand în raporturile sale cu Moldova și a început pregătirile pentru „expediția generală” împotriva ei. După tergiversări, oștile polone s-au adunat și au trecut hotarul Moldovei, devastînd și pîrjolind pînă la Botoșani. Reacția lui Petru Rareș a fost pe măsură. În ianuarie 1538, forțele sale au intrat în Polonia, obținînd o categorică victorie pe Siret. Acesta a constituit motivul imediat al dispoziției regelui pentru înțelegerea cu sultanul în privința înlăturării lui Petru Rareș cu forța.

Pe de altă parte, conflictele din Transilvania intraseră deja într-o fază acută; curînd Petru Rareș a pierdut, aproape în întregime, posesiunile sale de peste munți. Alianța cu Ferdinand se dovedea de la început păgubitoare pentru Moldova. În iulie 1537, cînd au debutat negocierile dintre cei doi regi rivali ai Ungariei, „cei mai clarvăzători îl părăsesc pe Rareș”, fugind în Țara Românească și în Polonia. „Înconjurat de vrăjmași și părăsit de ai săi, Petru se vede nevoit să renunțe acum la orice gînd de redobîndire a Ardealului.”⁵²⁸

Pierderea stăpînirilor din Transilvania a fost - după aprecierea lui N. Iorga - „cea mai mare greșală a fiului lui Ștefan cel Mare.”⁵²⁹ El a sacrificat stăpînirea sa transilvăneană pentru ambiția pocuțiană, ceea ce i-a atras dușmănia ireconciliabilă a Poloniei, care a fost, în bună măsură, și autoarea morală a mării lovituri otomane, din 1538, împotriva Moldovei.

⁵²³ Într-o scrisoare trimisă sultanului, imediat după masacrarea, la Mediaș, a lui Gritti și a gîrzii sale otomane, Petru Rareș a aruncat, în mod subtil, vina acestui fapt asupra lui Ferdinand și Zapolya (vezi A. de Gevay, *Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungarn und der Pforte im XVI-XVII. Jahrhundert*, Bd. II, Viena, 1838, p. 11). Temîndu-se însă de o înțelegere între cei doi regi ai Ungariei, sultanul l-a făcut răspunzător doar pe Ferdinand (vezi Tayyib Gökbilgin, *op. cit.*, p. 25-26).

⁵²⁴ *Istoria României*, IX, Edit. Academiei, București, 1962, p. 645; Ștefana Simionescu, *op. cit.*, p. 1 205.

⁵²⁵ I. Ursu, *op. cit.*; p. 34, arată că, încă din primăvara lui 1534, Petru Rareș îl încredințase pe Ferdinand de întregul său sprijin.

⁵²⁶ Hurmuzaki, *Documente*, II-1, p. 91-94.

⁵²⁷ N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 373.

⁵²⁸ Radu Constantinescu, *op. cit.*, p. 86.

⁵²⁹ N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, p. 383.

În vara lui 1538, domnia lui Petru Rareș ajunsese în impas. Tronul îi era amenințat de conjurația boierilor, iar Moldova se afla în fața iminentei invazii coalizate a Imperiului otoman, a Hanatului Crimeei și a Poloniei. Izolarea politică a domnului în interior și a țării în exterior era cu atât mai gravă, cu cât la colaborarea otomano-tătaro-polonă Petru Rareș nu putea opune coaliția din jurul habsburgilor, pe care se întemeiase planul său politic atunci când se aliase cu Ferdinand. Pacea de la Oradea, din 21 februarie 1538, dintre Zapolya și Ferdinand, era privită de ambii semnatari ca un răgaz necesar în desfășurarea vechii lor dispute. Moldova și domnul ei se aflau singuri în fața teribilei declanșări a forței otomane, combinată cu loviturile tătare și poloneze. Era rezultatul lipsei de discemământ politic, mai bine zis a inadaptabilității lui Petru Rareș, din mers, la transformările ce se petreceau atunci în structura socio-economică, implicit și în liniile politice directe ale statelor europene, inclusiv ale Moldovei. Interesele restrânse de grup ale marilor boieri s-au substituit acum intereselor de stat.

Epoca de glorie a lui Ștefan cel Mare - întemeiată pe clasa largă a boierimii, îndeosebi din păturile mici și mijlocii, animate de spiritul cavalerismului feudal și al credinței față de domnie - ceda acum locul unei epoci dominate de spiritul renescentist și postbizantin, care, în istoria românească, și-a găsit întruchiparea sugestivă în tot soiul de aventurieri fără scrupule, de tipul lui Aloisio Gritti sau Despot vodă, de exemplu.⁵³⁰ N. Iorga l-a așezat pe Petru Rareș în rîndul cavalerilor istoriei naționale.⁵³¹ Ce-i drept, Petru Rareș nu a fost chiar un „cavaler fără prihană,” el a practicat uneori și metodele aflate în uzanțele vremii, dar nu a reușit să depășească totdeauna, în această privință, măiestria partenerilor sau dușmanilor săi. Petru Rareș a pierdut, atât pe plan intern, cât și pe cel extern, tocmai datorită incapacității sale - credem noi - de a se debarasa în întregime de spiritul cavalerismului moștenit de la marele său părinte, spirit care l-a făcut să fie animatorul principal al luptei antiotomane pe plan continental. Jocul politic din vremea sa avea însă alți parametri și alte reguli, care s-au dovedit extrem de primejdioase pentru toți cei care s-au încumetat să intre în joc fără a le cunoaște la perfecție. Experiența amară din 1538 l-a făcut pe Petru Rareș să fie mai circumspect în cea de-a doua domnie a sa; după cum, însăși revenirea sa pe tronul Moldovei - după opinia noastră - nu poate fi explicată decît prin prisma aceluiași spirit machiavelic, care nu era deloc străin nici conduitei „magnificului” Süleyman Legiuitorul: ce putea fi mai eficient - pentru a ține în frîu boierimea moldoveană, a tempera veleitățile hegemonice ale regatului vecin și a promova interesele otomane în Transilvania - decît readucerea la putere, prin „înalta bunăvoință padișahală”, a celui care fusese trădat de boieri, dușmănit de polonezi și înșelat de habsburgi? Și sultanul nu s-a înșelat prea mult.⁵³²

Așa cum am arătat și în primul capitol, în ultima vreme este contestată aprecierea curentă din istoriografia noastră, conform căreia marea campanie otomană din 1538 a marcat un „moment de cotitură” în evoluția raporturilor româno-otomane, în general, și a relațiilor Moldovei cu Poarta, în special. În schimb, Ștefan S. Gorovei a propus domnia lui Ioan vodă cel Cumplit (1572 - 1574) drept „momentul când situația Moldovei începe să o egaleze pe cea a Munteniei” în privința statutului față de Poarta otomană.⁵³³

Într-adevăr, domnia lui Ioan vodă a reprezentat un moment de deteriorare a regimului internațional al Moldovei, dar faptul nu anulează însemnătatea momentului din 1538. Domnia lui

⁵³⁰ Niccolo Machiaveli (1469-1527) și-a creat acum renumitul său sistem și, desigur, nu întâmplător.

⁵³¹ N. Iorga, *Istoria românilor*, IV, subintitulat „Cavalerii”, se încheie de fapt cu domnia lui Petru Rareș. Urmașii săi imediați fiind numiți de marele istoric „epigonii vitejilor” (p. 416 și urm.).

⁵³² Într-o cronică turco-osmană anonimă se menționează faptul că „voievodului Petru, care a fost mai înainte beiu al țării Moldovei, fiindu-i dată țara menționată, a fost îmbrăcat cu caftan (*hilat-i hass*) și dîndu-i-se steag, a fost trimis în grabă în pomenita țară, însoțit de un agă destoinic și de cîteva sute de robi ai înaltei Porți. Numitul voievod ajungînd în vechea sa țară și redevenind, prin firmanul padișahului..., *guvernator monarhic (vali-i melik)* al țării Moldovei, atîta vreme cît a trăit, l-a slujit cu cinste și credință pe Majestatea sa împărătească (Bibl. Muzeului Topkapı Sarayı-Istanbul, ms. R-1099, f. 158; Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 65, c. 817).

⁵³³ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 659-666 (citatul la p. 665). Cf. și Ștefan Andreescu, *Limitele cronologice ale dominației otomane în țările române*, în „Revista de istorie”, nr. 3, 1974, p. 399-412. Vezi și Ioan Aurel Pop, *Cu privire la domnia lui Ștefan Lăcustă*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie”, Cluj-Napoca, XXVII (1985-1986), p. 79-98; M. Berindei, G. Veinstein, *L' Empire Ottoman et les Pays Roumains. 1544-1545*, Paris, 1987, p. 48-51.

Ioan vodă cel Cumplit a adus într-adevăr elemente agravante, dar în contextul declanșării crizei generale otomane și în împrejurările generate de problema succesiunii tronului polonez, aceasta din urmă fiind rezolvată, în cele din urmă, în favoarea Porții, prin întronarea la Varșovia a voievodului Transilvaniei, Ștefan Bathory (1575).⁵³⁴ Socotim că domnia lui Ioan vodă cel Cumplit a fost începutul unei noi etape de agravare a suzeranității otomane reale și restrictive, atât în Moldova, cât și în Țara Românească. Accentuarea, cu mult dincolo de limitele admise anterior, a regimului de suzeranitate otomană din țările române a provocat marea ridicare la luptă sub conducerea lui Mihai Viteazul. Indicativul pentru nivelul raporturilor româno-otomane a fost dat nu în primul rînd de cuantumul haraciului și al celorlalte obligații economice, cum este acceptat deseori în istoriografia noastră, ci de gradul exercitării controlului sultanului asupra instituției domniei și, legat de acest factor, modul în care s-a manifestat supravegherea otomană politico-militară directă la hotarele românești.

Ștefan Lăcustă a fost primul domn al Moldovei adus de sultan și instalat, cu forța armelor, potrivit uzanțelor complete ale ceremonialului otoman. Din acest punct de vedere, întronarea lui Ștefan Lăcustă în Moldova, în 1538, a fost identică cu întronarea lui Radu cel Frumos în Țara Românească, în 1462. Cu același prilej, în 1538, Moldova a suferit și o importantă pierdere teritorială: Tighina și Bugeacul, transformate în baze militare de presiune la hotarele estice și sudice ale Moldovei. Nu este lipsit de interes să notăm că *aceste ținuturi au fost rupte din teritoriul Moldovei ca preț al acceptării „închinării țării” și nicidecum cucerite pe calea armelor*, cum a fost cazul cu cetățile Chilia și Cetatea Albă, în 1484. De altminteri, se știe că cele două cetăți moldovene au fost cucerite ca obiective ale politicii pontice otomane și nu, în primul rînd, în cadrul raporturilor bilaterale otomano-moldovene. În sfîrșit, tot în 1538, scaunul domnesc al Moldovei a fost pus sub supravegherea imediată și permanentă a unei unități militare otomane. Toate aceste elemente, esențiale pentru aprecierea conținutului statutului politic internațional al Moldovei, ne îndreptătesc să susținem că anul 1538 a marcat instaurarea efectivă a supremației otomane în Moldova, în forme și dimensiuni aproape identice (dar în coordonate politice diferite) cu cea deja exercitată de Poartă în Țara Românească (vezi *Capitolul I*).

Campania din 1538 împotriva Moldovei s-a desfășurat în directă legătură cu problema Ungariei. Poarta a socotit Moldova veriga cea mai slabă - dar și deosebit de importantă - a coaliției antiotomane pe care să se înjghebeze în jurul habsburgilor. Nu este mai puțin adevărat și faptul că un rol însemnat în declanșarea loviturii otomane asupra Moldovei l-a avut și politica polonă ostilă lui Petru Rareș.⁵³⁵ Înlocuindu-l pe Petru Rareș cu Ștefan Lăcustă, sultanul a urmărit (și a reușit) să scoată Moldova din coaliție și să menajeze bunele sale raporturi cu regele polon. Deși, se pare, Süleyman Magnificul aflate suficiente date despre conținutul înțelegerii secrete de la Oradea, dintre Ferdinand și Zapolya,⁵³⁶ el a socotit totuși suficientă garantarea intereselor sale din Ungaria, prin lovitura aplicată în Moldova, coaliției potrivnice Porții. Succesele obținute, în același timp, de flota otomană în Marea Mediterană și în Oceanul Indian, au consolidat unitatea lumii islamice în jurul otomanilor, eliminînd, cel puțin temporar, posibilitatea antrenării Iranului în coaliția promovată de habsburgi și Sf. Scaun.⁵³⁷

Problema ungară s-a complicat în urma căsătoriei lui Ioan Zapolya cu o prințesă jagellonă și, mai ales, datorită morții lui Zapolya (22 iulie 1540), imediat după nașterea fiului său. Potrivit înțelegerii de la Oradea, la moartea lui Zapolya, indiferent dacă lăsa moștenitori sau nu, tronul Ungariei urma să revină lui Ferdinand. Acordul era menit să salveze integritatea regatului ungar, dar sub hegemonia habsburgică. Numai că, atât Zapolya, cât și o parte din nobilimea ungară au dorit să păstreze coroana Sf. Ștefan pentru pruncul abia născut. Se înțelege că Poarta era categoric împotriva

⁵³⁴ Veyi Ahmed Refik, *Lehistan'da Türk hâkimiyeti* (Suzeranitatea otomană în Polonia), în „Türk Tarih Encümeni Meumuasi”, XIV (1924), nr. 4 (81), p. 227-243.

⁵³⁵ Vezi Iancu Bidian, *Moldova în tratativele polono-otomane într-un document din 1538*, în „Studii și materiale de istorie medie”, VII (1974), p. 315-316; Tahsin Gemil, *op. cit.*, p. 151-160.

⁵³⁶ I. H. Uzunçarşili, *op. cit.*, IV, p. 337.

⁵³⁷ Vezi Bibl. Muzeului Topkapı Sarayı, Istanbul, ms. R-1180, f. 130 (H. Hezarfen); Alif Büyüktuğrul, *Preveze deniz muharebesine ilişkin gerçekler* (Adevăruri legate de bătălia navală de la Preveze), în „Bellekten”, XXXVII (1973), nr. 145, Ankara, p. 51-85.

acestui acord, chiar și după ce, în 1539, Ferdinand informase oficial Poarta despre conținutul lui.⁵³⁸ Dar tratatul de la Oradea și complicațiile ivite, în virtutea lui, după moartea lui Ioan Zapolya, au produs la Poartă o schimbare esențială de optică în privința problemei ungare. Dacă pînă atunci sultanul fusese hotărît să mențină statutul de autonomie al regatului, ca un „stat-tampon” împotriva habsburgilor,⁵³⁹ după 1539-1540, Poarta și-a pierdut încrederea în posibilitățile regatului ungar de a se apăra singur împotriva habsburgilor. Dimpotrivă, s-a conturat acum pericolul ca Imperiul habsburgic, unit cu regatul ungar, să se extindă pînă la Dunărea inferioară și să amenințe direct pozițiile otomane din Balcani și din spațiul extracarpatic. Sultanul și consilierii săi au apreciat că, dacă este inevitabilă vecinătatea nemijlocită cu habsburgii, aceasta să fie cît mai departe de hotarul imperial al Dunării.⁵⁴⁰

Așa s-a ajuns la o nouă mare campanie otomană, în urma căreia Buda, cu regiunea înconjurătoare, a fost transformată în beilerbeilic, iar Transilvania a devenit stat autonom sub suzeranitate otomană.

A urmat campania sultanală din 1543, cînd au fost cucerite cetățile Esztergom, Székesfehérvár și altele, fiind creat astfel hinterlandul necesar noului „eyalet de Buda.” Pacea otomano-habsburgică, din 19 iunie 1547, a legalizat dispariția regatului ungar și împărțirea lui între cele două imperii rivale. Ulterior, sultanul a extins treptat centura de siguranță otomană din jurul Transilvaniei, astfel încît să bareze extinderea habsburgilor către răsărit și să tempereze tendințele de emancipare ale ardelenilor. La moartea lui Süleyman Magnificul, în 1566, Buda era o bază puternică a sistemului militar otoman îndreptat împotriva habsburgilor, iar Transilvania era un principat autonom sub suzeranitate otomană certă, cu rol de „stat-tampon” față de habsburgi și polono-lituanieni.

Regimul deosebit de largă autonomie, rezervat de Poartă Transilvaniei, nu s-a bazat doar pe considerente de ordin politico-strategice, ci și pe observația - notată de cronicarii turci ai vremii - că „Transilvania era o țară supusă Ungariei”⁵⁴¹ și nicidecum parte integrantă a regatului ungar. Fără îndoială, așezarea controlului otoman în Transilvania a fost favorizată de progresele pe care Reforma religioasă le obținuse aici, după cum suzeranitatea otomană a înlesnit propensiunea ideilor reformiste în provincia intracarpatică, ca și dezvoltarea unei spiritualități proprii acesteia, distinctă tot mai mult de cea central-europeană.⁵⁴² Încadrarea Transilvaniei sub aceeași suzeranitate otomană în care se aflau și celelalte două țări românești - chiar dacă regimul impus acestora din urmă era mult mai restrictiv decît statutul primeia - a contribuit efectiv la cultivarea și întărirea legăturilor organice dintre cele trei provincii istorice românești. Distrugerea regatului ungar - prins în ciocnirea violentă, dintre cele două imperii-colos, fiecare cu pretenții de dominație mondială - a fost un factor cu consecințe importante în perspectiva istoriei naționale românești. Țara Românească a fost astfel lipsită de elementul de bază al sistemului său de alianțe potrivit presiunii otomane, iar Transilvania a reușit, în aceste condiții, să se desprindă din vechile structuri și să-și afirme propria entitate politică (către care aspirase de atîta vreme), dar sub egidă otomană. Datorită politicii favorabile Porții promovată de Polonia în confruntarea decisivă otomano-habsburgică pentru Ungaria, Moldova a rămas și ea singură în fața loviturii sultanului. Izolată de habsburgi, ea a fost nevoită să accepte condițiile aranjamentului polono-otoman, aranjament ce și-a prelungit valabilitatea pînă la marea luptă pentru libertate și unitate condusă de Mihai Viteazul.

⁵³⁸ Ferdinand înțelesese să reacționeze astfel la căsătoria lui Zapolya cu Isabela Jagello. După dezvăluirea făcută de Ferdinand, marele vizir Luth pașa ar fi spus următoarele: „Acești doi regi nu sînt demni să poarte coroane; nu-și țin cuvîntul dat, nu le este frică de Dumnezeu și nici de oameni nu au rușine. Nu au fost în stare să-și țină jurămîntul dat pentru păstrarea tratatului ce l-au încheiat între ei” (M. Tayyib Gökbilgin, *op. cit.*, p. 27).

⁵³⁹ Vezi Geza Perjes, *op. cit.*; Ismail Soysal, *op. cit.*, p. 132-133.

⁵⁴⁰ M. Tayyib Gökbilgin, *op. cit.*, p. 29.

⁵⁴¹ *Memalik-i Üngürüs' e tabi vilayet-i Erdel* (Bibl. Muzeului Topkapi Sarayı, Istanbul, ms. anonim R-1099, f. 158 verso; Arh. St. București, Colecția microfilme Turcia, rola 65, c. 819).

⁵⁴² Vezi Paul Coles, *The Ottoman Impact on Europe*, Londra, 1968, p. 86-87; Ismail Soysal, *op. cit.*, p. 137. Vezi și Gy. Székely, *La Hongrie et la domination ottomane (XVe-XVIIe siècles)*, în „Studia Turco-Hungarica”, tomus II, Budapesta, 1975, p. 46 și urm.

După dispariția regatului ungar și pînă la intervenția energică, în zona carpato-danubiană, a Imperiului habsburgic, la sfîrșitul secolului al XVII-lea, și a Rusiei, la începutul veacului următor, țările române au rămas, practic, lipsite de sistemul lor tradițional de alianțe, de natură să contracareze presiunea otomană. Reușita politicii lor de supraviețuire statală și de afirmare, în momentele propice, a năzuințelor constante către independență s-a datorat în primul rînd efortului lor proprii, depus neîncetat cu un deosebit simț al realității și pe baza uitații de acțiune dintre ele.

Așadar, anii 1638-1541 nu reprezintă numai date de referință pentru aprecierea evoluției raporturilor româno-otomane, ci poartă și semnificații mai ample în perspectiva istoriei naționale.